

GAMMEL
NORSK KULTUR
I TEKST OG BILLEDER

UDGIVET

AF

NORSK FOLKEMUSEUM

FORLAGT AF NORSK FOLKEMUSEUM
KRISTIANIA 1906

1995

NORGES OLDTID

MINDESMÆRKER OG OLDSAGER

AF

GABRIEL GUSTAFSON

MED 605 FIGURER, 1 PLANCHE OG 4 KARTER

FOR BOGHANDELEN: ALB. CAMMERMEYERS FORLAG
CENTRALTRYKKERIET, KRISTIANIA

Allerede for over tyve aar siden fremlagde professor O. Rygh resultaterne af den norske oldforskning i et stort plancheværk, hvor han gav en ordnet fremstilling af de for Norges oldtid karakteristiske oldsagsformer med korte indledende oversigter for de store hovedperioder. Dette er endnu hovedværket i norsk arkeologi, skjønt vor kundskab om oldtiden siden den tid er bleven meget udvidet. Men dette plancheværk er forholdsvis kostbart og heller ikke efter sin plan anlagt paa at tilfredsstille den trang til viden om landets fortid, som findes hos folkets brede lag.

En almenfattelig norsk haandbog for den forhistoriske tid mangler endnu. Paa nogle steder er der givet korte oversigter, men de er lidet tilgængelige. Planer til at søge at afhjælpe dette savn har undertegnede længe næret, men de har paa grund af forskellige omstændigheder ikke kunnet realiseres. Derimod har jeg i en længere aarrække paa anden maade søgt at virke for udbredelse af viden om oldtiden. I rækker af forelæsninger i adskillige norske byer og bygder har jeg behandlet Norges forhistoriske tid og illustreret den med forevisning af oldsager og lysbilleder. Kortfattede grundlinjer til saadanne forelæsninger er trykt i Bergen 1896 og 1898 samt i Kristiania 1902.

Da der nu tilbød sig anledning til at faa en populær arkeologisk fremstilling udgivet, har jeg med glæde benyttet den. Men da fristen var kort og min tid var strengt optaget, er det væsentlig tidligere forelæsninger, som her fremlægges i bearbejdet form; en systematisk udtømmende fremstilling er ikke tilsigtet.

Derimod har man søgt, saavidt den korte tid og begrænsede midler tillod, at skaffe et rigt billedstof, for at give læseren anledning til ved selvsyn at studere sit lands oldtid. Heldigvis havde man her det af prof. Rygh samlede, rige udvalg af billeder at bygge paa. Dette er da ogsaa udnyttet, saa langt pladsen tillod. Men desuden er et betydeligt antal nye billeder tilføjet. Under hver figur er findestedet, gaard, sogn eller prestegjæld og amt, angivet, for derved at øge interessen for læsere udover landets bygder. Man vil finde noget fra ethvert amt og fra de vigtigste bygder, skjønt Østlandet af nærliggende grunde er rigest repræsenteret.

For mindesmærkernes vedkommende er det endnu umuligt at skaffe et fyldigt udvalg af billeder. Af det, som fra forskellige hold er samlet sammen, har en del maattet sløifes af mangel paa plads. Forhaabentlig vil dog det medtagne give en forestilling om de vigtigste former.

Til direktør Hans Aall, hvis energiske arbeide for udbredelse af kundskab om norsk kulturhistorie ogsaa denne bogs tilblivelse skyldes, og bibliotekar Hjalmar Pettersen, som har ydet sin kyndige bistand ved samling af billedstof og ved gennemgaaelse af teksten, ønsker jeg her at faa udtale min bedste tak.

Kristiania den 1 sept. 1906.

GABRIEL GUSTAFSON

Osebergskibet i haugen.

Bagbords side foran med udskjæringer paa stevn og ræling.

INDHOLD

	Side
Hvordan kan man vide noget om oldtiden?	
Oldtidsvidenskaben. Oldsamlingerne	1—11
Den ældre stenalder.	
Norges første bebyggelse. De tidligste, raat formede redskaber	12—16
Den yngre stenalder.	
Overgangstyper. Stenens forarbejdelse. Sleben flint. De store stengrave . . .	17—38
Bronsealderen.	
Kobber og bronze. Nye kulturforbindelser. Ligbrænding. Helleristninger . . .	39—58
Den ældre jernalder.	
Jernalderens begyndelse. Romertiden. Folkevandringstiden. Rigdom paa guld. Dyreornamentiken. Vor ældste skrift	59—96
Vikingetiden.	
Den første historiske tid. Vaabenrigdom og sølvskatter. Den s.k. „dragestil“. Skibsgrave. Hedenskabets og oldtidens slutning	97—134
De faste oldtidslevninger.	
Hauger og røiser. Stensætninger. Bautastene. Runestene. Bygdeborge	135—144
Fortidsmindernes bevaring.	
Lovbeskyttelse	145—149

Fig. 1. Bautssten med runeskrift paa en gravhaug ved Einang i Vestre Slidre, Valdres.

I.

Hvordan kan man vide noget om oldtiden? Oldtidsvidenskaben. Oldsagsamlingerne

Naar man vil give et udtryk for det faktum, at det norske folk kan se tilbage paa en lang og ærerig fortid, nævner man ofte Norges tusen-aarige rige. Det er et betydeligt tidsrum, ti aarhundreder, tredive menneskealdere efter hverandre.

Men alligevel ved vi nu, at landets befolkning er endnu meget ældre. De tusen aar, som Norge har været et rige, det er det samme som landets *historiske* tid, den tid, hvorom vi har skriftlige oplysninger fra gamle historiske optegnelser. Men vi skal her beskæftige os med oldtiden, det er den *forhistoriske* tid, som altsaa er ældre end al historie og alle optegnelser.

Kan man da vide noget om saa fjerne tider? Kan man faa nogen oplysning, naar der ikke er nogen fortælling bevaret?

Det er oldforskningen eller arkæologien, som har vist at dette er muligt. Efter et par mandsaldres ihærdige arbejde ved vi nu meget om de forhistoriske tidsrum i Norge.

Men vi maa ikke vente at faa høre om konger og fyrster, at faa vide navnene paa kjæmper og høvdinger eller aarstal for deres bedrifter, — alt saadant hører historien til. Derimod kan vi faa vide en hel del om livets kaar, om redskaber og vaaben, om arbeidet og dets produkter, kort sagt om folkets daglige levevis. Og gaar vi tilbage til de aller ældste tider, maa vi aldeles give afkald paa alle drømme om staselige kjæmper i pragtfuldt udstyr.

Den nøgne sandhed, den kolde virkelighed er den, at de første mennesker i Norges land stod saa lavt, at vi kun kan sammenligne dem med de lavest staaende, saakaldte vilde folkestammer, som nylig har levet, men hvis rester nu efterhvert forsvinder for vor civilisation.

Oldtidsvidenskaben skal da give os oplysning om, hvordan Norges befolkning i tidernes løb har hævet sig fra de laveste tilstande til at blive meddelagtig i verdenskulturen. Fra den vildes standpunkt til Olav den hellige, det er det uhyre spand af udvikling og fremskridt, som indbefattes i Norges forhistoriske tid. Enhver vil forstaa, hvor en saadan opgave har kunnet lokke til ihærdigt arbejde, og hvor den vil kunne lønne forskerens møie.

I ældre dage var man ganske hjælpeløs, naar det gjaldt at faa nogen kundskab om de tidligste tilstande. Den bekjendte Ole Worm opfatter i 1600-aarene stenøkserne som tordenkiler og gjentager ældre forfatteres, for vore øren løierlige udtalelser om, hvordan stenøkserne dannes „af lynets dampe, blandet med metalliske stoffe, og af den tætte fugtighed i de tykke skyer, hvortil kommer indflydelsen af varmen fra solen, stjernerne og det flammende lyn“. Det har været en almindelig udbredt folketro, at stenøkserne fandtes paa de steder, hvor lynet var slaæet ned, og det er kanske ikke umuligt endnu idag at spore rester af en saadan opfatning.

At man endnu ikke havde fundet den ledetraad, som skulde hjælpe til at bringe orden og rede i oldtidens

Fig. 2. „Vidrik Verlandsøns gravhøi“, ved Strandsfjorden, Valdres. Ældre billede.

efterladenskaber, faar man et sterkt indtryk af ved en udtalelse i Danmark fra 1806, altsaa for 100 aar siden. Der siges om de forhistoriske oldsager, at „alt det som er fra hedenold svæver for os som i en tyk taage, i et umaaleligt tidsrum. Vi ved, at det er ældre end kristendommen, men om det er nogle faa aar eller nogle hundrede aar, ja maaske over tusinde aar, ældre, det er lutter gisninger.“ — Og nu kan vi med sikkerhed bestemme ethvert karakteristisk oldtidsfund paa aarhundredet, fire tusen aar op i tiden.

En udvei, som man atter og atter søgte tilbage til, var den at presse ud af de ældste historiske beretninger oplysninger om oldtiden. Og fremforalt var det naturligvis de gamle græske og romerske forfattere, som man satte sin lid til. Man lod sig ikke afskrække deraf, at disse forfattere kun havde dunkle forestillinger om vore lande og folk („ultima

Thule“, det yderste Norden), som dengang laa udenfor den kjendte verden, men man gjorde ligefrem forsøg paa at lade den klassiske oldtids forholde ogsaa gjælde for os, og forklare minder fra Nordens fortid ved skik og brug, man kjendte fra Romerne.

Efterhvert som den gamle nordiske sagalitteratur blev tilgængelig, henvendte man sig selvfølgelig til den for at faa oplysning om det ældste hjemlige.

I fortalen til sine norske kongesagaer gjør Snorre Sturlason et forsøg paa at løfte det slør, som dækkede oldtiden. Efter at have gjort rede for sin ældste historiske kilde, Tjodolfs berømte digt *Ynglingatal*, siger han, efter Storms oversættelse: „Den første tidsalder kaldes *brændalder*; da skulde man brænde alle døde mænd og reise bautastener efter dem, men efter at Frøi var hauglagt ved

Upsaler, da gjorde mange høvdinger ikke mindre hauger end bautastener til minde om sine frænder. Men siden Dan den storladne, danekongen, lod gjøre sig en haug og bød, at han efter døden skulde bæres did i kongeskrud og hærlæder med hest og sadeltøi og meget andet gods, da gjorde siden mange af hans ætmænd det samme, og det blev ophav til *haug-alderen* der i Danmark; men

Fig. 3. „Kong Beles haug“ paa Balestrand, Sogn. Ældre billede.

brændalderen holdt sig længe efter blandt Svear og Nordmænd."

Denne inddeling af oldtiden blev siden længe opfattet som sikker, og lige ned i vor tid har man kunnet faa høre tale om disse Snorres begge tidsaldere.

Men Snorre skrev i det 13de aarhundrede efter Kristi fødsel, og mundtlig bevaret tradition kan ikke leve i mange aarhundreder, langt mindre i aartusener. For os er vistnok hans udtalelse om de ældste tilstande af interesse, fordi den viser, hvad man paa hans tid mente om oldtiden, men i virkeligheden betyder den nu intet. Vi kjender disse forholde langt bedre, end det var muligt for Snorre Sturlason.

Med det nærmere kjendskab til sagafortællingerne følger ogsaa, som venteligt er, en trang til at paavise minder efter de ældste begivenheder. Olav Geirstadalv hed ifølge traditionen en konge paa Vestfold; han døde, siges der, af fodværk og blev hauglagt.

Paa Geirstader
nu den gjæve
hærkonge ligger
i haugen dækket.

Man vilde da gjerne finde den haug igjen, hvor kongen laa. Sote jarl faldt i slaget ved Hafrsfjord; i en af de vakreste hauger i nærheden har man fundet ud, at hans lig var nedlagt.

Det var især i romantikens tidsalder, at man var optaget af beundring for oldtidens mindesmærker og for de af jorden fremdragne oldsager.

Oehenschläger vakte begeistring ved sit bekjendte digt om de kostbare, i Danmarks jord fundne guldhorn, og naar biskop Neumann fandt en guldring i „Kong Valders gravhøj" paa Søndmør, feiredes dette i lange og svulmende

Fig. 4. „Halldanshaugen" ved Sten, Ringerike. Ældre billede. Ifølge sagnet en af de hauger, hvor Halldan Svartes delte legeme blev nedlagt.

Fig. 5. „Kong Alfs gravhøj" og Alstadhaug kirke, Skogn, N. Trondhjems amt. Ældre billede.

vers af Claus Frimann. Det laa i tidens smag at overdrive. I oldtiden saa man kun konger og jarler, guld og sølv, daad og seire. Mindesmærkerne omgaves af en romantisk nimbus. Haugerne afbildedes forstørret og forskjønned, og omgivelserne blev gjerne mægtige landskaber, undertiden med lyn og torden eller i maaneskinsstemning. (Fig. 2—5).

Den romantiske begeistring for oldtidens minder har alligevel virket godt og er al ære værd. Men den kritikløse, vidtsvævende beundring uden nøgtern undersøgelse og begrundelse kunde selvfølgelig ikke holdes oppe. „Sote jarls haug" blev undersøgt, og nu ved man, at den allerede paa jarlens tid havde ligget der, som et uforstaaet, totusenaarigt minde. I Bohuslen havde man fremvist den romantiske ridder Axels grav, — den ubarmhjertige videnskab oplyste, at graven var fra stenalderen.

Men det tog lang tid, forinden den nøgterne forskning kunde vinde frem i den almene bevidsthed. Det var ikke alle som likte, at den gamle opfatning, som havde vakt glæde og begeistring, blev slaaet til jorden. For Axel og Sote jarl kunde man være begejstret, men ikke for flintesten og bronsevaaben. Og dertil kom, at man havde vanskeligt for at skjænke den alvorlige forskning sin tiltro. Det oplystes, at „Sote jarls haug" skrev sig fra den ældre bronsesalder. Man gav et tørt periodenavn i stedet for Hafrsfjordslagets straalende minde. Og der gaves tidsangivelser, som man ikke kunde forstaa grunden til og derfor troede var fremkastet paa en slump.

Der er endnu adskilligt igjen af denne mistro. Men det er paa tide, at oldforskningen helt ud indtager den folkelige stilling, den bør have, som en videnskab for folket om dets ældste minder. Naar en mand i den jord, han daglig dyrker, finder en øks, et sverd, en spænde, da ligger det ham paa hjerte at faa oplysning om, hvor gammelt dette er, og i hvilke forhold den gamle

forgjænger paa gaarden levede, hvis efterladenskaber han har bragt i dagen. Og naar oldforskeren giver ham de oplysninger, som kan skaffes, da maa han have begreb om, hvorledes det er muligt at give disse oplysninger, for at han skal have tiltro til dem. Endnu tror han ofte, at man maa se efter i nogenslags gamle krønikebøger. Der staar intet navn og intet aarstal paa sagerne, siger han,

desmærkerne og oldsagerne for at lære oldtiden at kjende. I stedet for at stole paa Snorre, naar han siger at „brændalderen“ var ældst, gaar vore dages oldforskere ud og undersøger haugerne, for at faa lære af disse samtidige vidner, hvor det brugtes at brænde, og hvor det ikke brugtes.

For oldsagernes vedkommende blev det snart klart, at

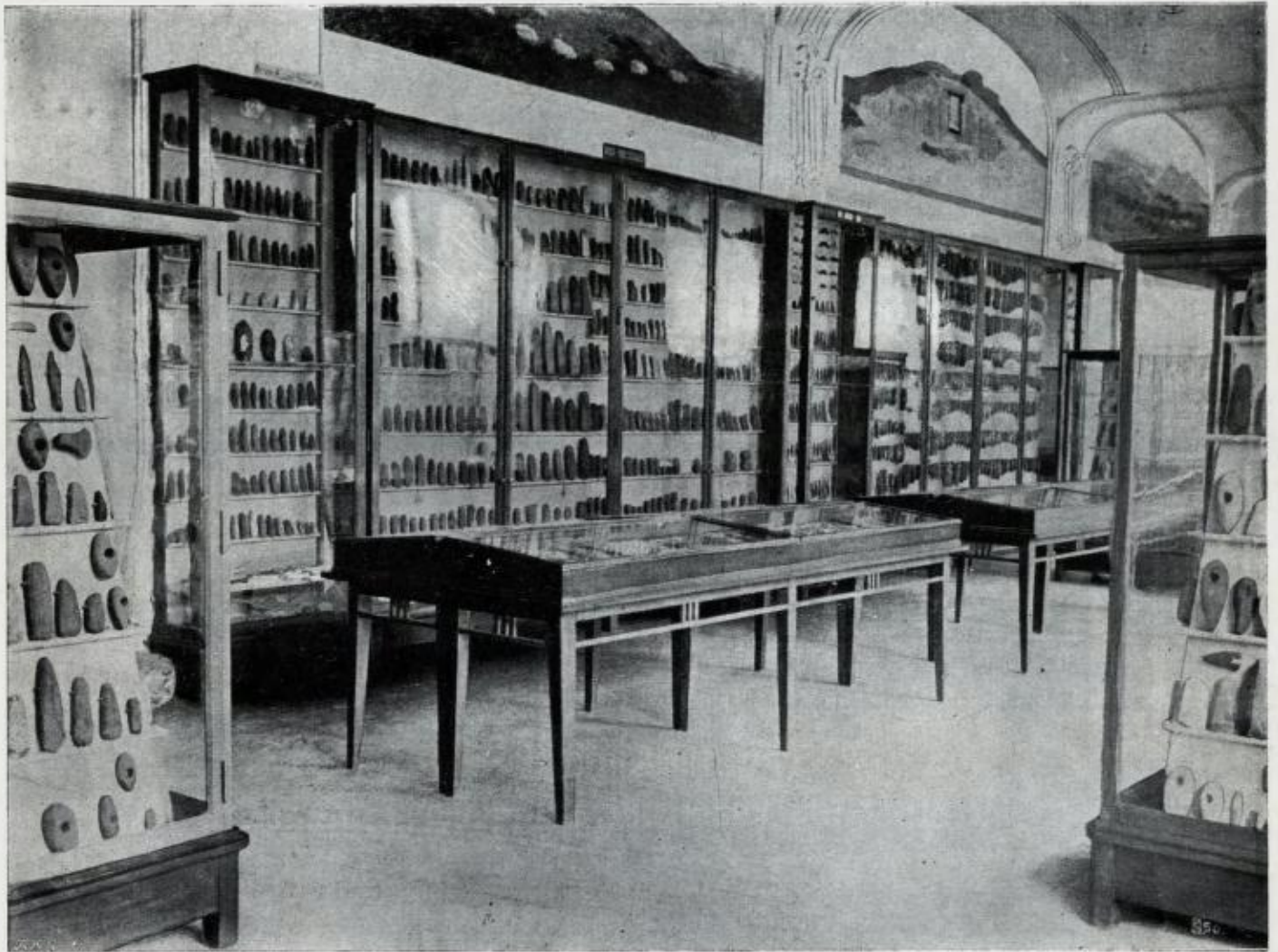

Fig. 6. Stenalderensalen i universitetets oldsagsamling i Kristiania.

og da mener han det er spildt møie at spekulere over fra hvad tid det er, hvis ikke sagabøgerne har noget at fortælle om gaarden eller bygden.

Der er ikke noget forunderligt i dette. Vi har altfor længe manglet en populær vejledning i disse ting.

Det er oldtidsvidenskabens styrke, at den i sin forskning bygger *udelukkende paa samtidige vidner*. Ligesom man i en retsforhandling ikke tager hensyn til de vidner, som kun kan fortælle, hvad de har hørt, men foretrækker dem, som selv var med, saa gaar oldforskeren til min-

det var nødvendigt at samle dem i mængde i museerne hvis man skulde faa „stenene til at tale“. Det duer ikke at sætte sig ned og spekulere over betydningen af en enkelt stenøks eller flintkniv. Man maatte have dem i hundreder og tusener for at kunne lære noget af dem. Først i store rækker er det muligt at udskille det almindelige og sædvanlige fra det tilfældige eller enestaaende, regelen fra undtagelserne. Og det var det almindelige, det som brugtes dagligdags, man først maatte have tag i, man maatte ialfald begynde arbeidet med det som grundlag. Har man f. eks. tusen stenøkser at studere og sam-

menligne, kan man snart nok finde frem det almindelige, jævne arbejde, skille ud det klodsede og daarlige, finde ud, hvad der er for sin tid fortrinligt og fremragende. Og man kan klargjøre for sig, hvad stykkets øiemed har været, hvordan det har været brugt, og maaden hvorpaa det er forarbejdet. Med nogle faa eksemplarer er dette ikke muligt.

jern, i den anden af bronze, i den tredie af sten. Dette var tydeligvis minder fra tre forskellige tidsrum med forskjellig kultur og forskjelligt materiale til de vigtigste redskaber. Og ordenen mellem disse var det ikke vanskeligt at angive; de tre slags nyttemateriale var af forskjellig værdi og brugbarhed. Den, som havde bronze, lavede ikke sit værktøi af sten, og den som kjendte jern, brugte ikke

Fig. 7. Den ældre jernalders sal i universitetets oldsagsamling i Kristiania.

Mange af oldsagsfundene indeholder flere gjenstande, især gravfundene. Det som engang blev nedlagt i en grav, har selvfølgelig været samtidigt i brug. Mange gravfund indeholder det samme sæt af sager, og sagerne er af samme art, har samme form og samme forsiringer. Alle disse ligeartede fund danner da en gruppe, som selv sagt repræsenterer en vis tid. Andre saadanne grupper er forskjelligartede og tilhører altsaa andre tidsrum.

Saasnart store oldsagsamlinger var dannet, var der tre saadanne store grupper, som skillede sig ud næsten af sig selv. I den ene var alle vaaben og alt egværktøi af

bronze til vaaben. Ved de store samlinger af oldsager bevistes det med bindende kraft, at oldtiden maatte deles i tre store kulturperioder: *stenalder*, *bronsealder* og *jernalder*, som har fulgt efter hverandre i den nævnte orden.

Men dette var bare det første skridt. Mængden af minder fra disse tidsrum viste, at de repræsenterede store kulturafsnit, som hver for sig havde varet i lange tider. Og indenfor disse „aldere“ viste der sig ved nøiere sammenligning atter mindre fundgrupper, som antydede, at tidsinddelingen maatte føres videre. Paa denne maade blev oldtiden ved ihærdigt og møisommeligt arbejde efter-

Fig. 8. Bronsespænde fra en grav paa Særheim i Klep, Jæderen.

Fig. 9. Bronsespænde fra en grav paa Anda i Klep, Jæderen.

hvert opdelt i en lang række af fundgrupper, som tydeligvis repræsenterede hvert sit længere eller kortere tidsrum.

Det gjaldt da at finde ud, i hvad orden alle disse grupper havde fulgt paa hverandre, hvilket var ældre, yngre og yngst, indenfor de tre store perioder. Til at bestemme dette gaves der flere hjælpemidler.

Undertiden blev der i samme haug gjort to eller flere gravfund af forskellig art, et paa bunden midt i haugen, andre i udkanterne. Tidsforholdet gav sig der af sig selv; midtgraven var ældst og de andre tilhørte en yngre tid.

I visse tidsrum af oldtiden begrov et helt bygdelaag sine døde paa samme sted gennem længere tid. Der opkom da i aarhundredernes løb en stor samling af grave, nærmest at sammenligne med vore kirkegaarde. Ved undersøgelse viste der sig undertiden, at man havde begravet i en vis orden, saaledes at gravene i den ene udkant var ældst, og blev yngre, jo længere man kom frem over feltet. Dette forhold har ofte givet gode oplysninger om tiden, og er saa meget mere værdifuldt, som man paa saadanne steder kan følge kulturudviklingen i en og samme bygd.

Men det bedste hjælpemiddel til at udrede tidsforholdet giver en nøjagtig og indgaaende sammenligning af selve oldsagerne. Tager man f. eks. en række spænder fra en af oldtidens perioder og sammenligner dem nøjagtig, vil man ogsaa her faa frem flere grupper. Eksemplarerne samler sig til arter eller typer, disse typer er beslægtet, og der er overgangsformer mellem dem. Man kan følge udviklingen og paavise, hvordan en type ved en række smaa forandringer giver ophav til en ny type, som atter i sin orden afløses af nydannelser, der tilfredsstillende en ny tids nye fordringer. Menneskeandens frembringelser er ikke saa tilfældige og vilkaarlige, som man gjerne

forestiller sig. Ogsaa i forholdsvis saa ringe produkter, som redskaber og vaaben, smykker og brugsgjenstande er menneskets virksomhed lovbunden. Arbejderen er ikke fri, men hans virksomhed betinges af det som alt tidligere arbejde har opnaaet som det hensigtsmæssigste, og forandringer sker kun i det smaa, med møie, lidt efter lidt. Man pleier at sige, at der ikke er sprang i naturen, men der er ikke sprang i den menneskelige udvikling heller. Alt sker i lovbunden sammenhæng.

Vi skal tage et eksempel til nærmere belysning. Fig. 8 viser en liden oldsag, som er funden i en grav paa Særheim i Klep paa Jæderen. Den er dannet af en lang bronsetraad, hvis ender er nedbøiet og derefter oprullet i i fladt liggende spiraler. Ved den ene ende er den opbøiet i et knæ fremfor spiralen. I dette knæ hviler spidsen af en naal, hvis hoved er fæstet til stykkets modsatte ende. Det hele er en spænde, som brugtes i bronsealderen til at holde dragten sammen. Fig. 12 viser en anden spænde til samme brug, fra Bærum

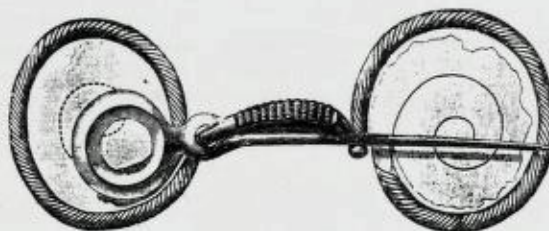

Fig. 10. Bronsespænde.

nær Kristiania. Her er der to store, hvælvede plader, forenede ved en kort bøile, hvorved der hænger en naal. De to spænder er ganske forskellige. Men ser man lidt nøiere efter, vil enhver snart finde, at der alligevel er adskillig lighed. De maa paa en eller anden maade være beslægtet. Men er den ene ældre, den anden yngre? Eller har de et fælles udspring og var den ene kanske i sin tid høieste mode paa vestlandet, den anden paa østlandet?

Ved at betragte vedstaaende afbildninger vil man faa klarhed over sammenhængen. Den form, som repræsenteres af Særheimspænden, er den ældste. Fig. 9 viser et lidt yngre stadium: bøilen er bleven kortere og spiralerne udplattet. I fig. 10 er udviklingen gaaet et skridt videre:

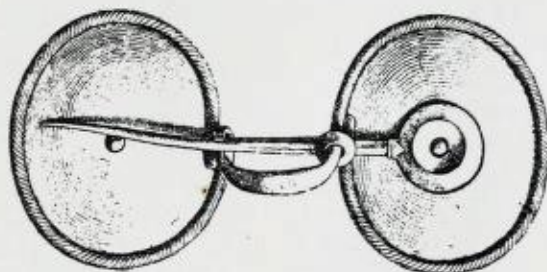

Fig. 11. Bronsespænde.

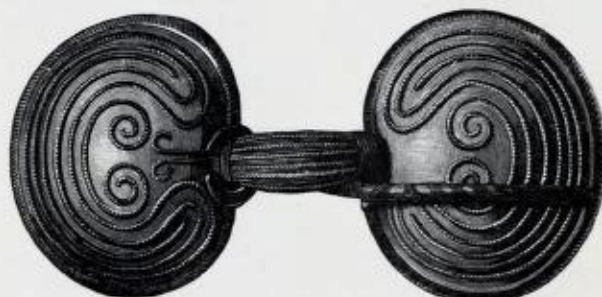

Fig. 12. Bronsespænde fra Hamang i Vestre Bærum, Akershus.

bøilen er nu meget kort og spiralerne er vokset til store plader. Men tydelige mærker sees af den gamle spiral-lægning, som nu ikke længer har nogen praktisk grund, men endnu antydes af gammel vane. Endnu paa spænden fig. 11 sees en sidste erindring om den gamle spiral deri, at enderne af skivernes tykke yderkant ikke gaar helt sammen, men skyder lidt forbi hverandre. Forøvrigt er pladerne her hele og af den nye form, men de er endnu flade eller plane. Tilsidst blir de hvælvet, og den for bronsesalderens sidste tid karakteristiske form er fuldt færdig i fig. 12. Men ogsaa her sees en erindring om naalehovedets tidligere form i et ornament paa den venstre plade, som ikke har noget tilsvarende paa den høire. Ved flere figurer kunde denne sammenhængende udvikling endnu tydeligere paavises ind i de mindste detaljer, men i hovedsagen viser de valgte billeder spændens udvikling gennem en del af bronsesalderen. Mellem Særheimspænden, fig. 8, og Bærumspænden, fig. 12, er der en tidsforskjel af vel 500 aar.

Aarsagen til disse forandringer kan have været af rent praktisk art, altsaa en virkelig forbedring af stykkets brugbarhed, som ofte kan paavises i rækkerne af redskaber og vaaben. Men de kan ogsaa bero paa forandringer i smagen, bestræbelser efter noget smukkere eller bare efter noget andet, end det gamle og vante. Man kan ogsaa i oldtiden tale om „moden“ og dens skiftende fordringer. Meget af dette synes at bære tilfældighedens præg og i sin fremtræden er det oftest ureflekteret, men det viser sig for os, som kan overse det hele, som led i en sammenhængende udvikling. Enhver kulturperiode har sin egen karakter, sin „stil“.

Man kan altsaa ved nøiagtig sammenligning af de i museerne samlede oldsager ordne disse i grupper og tidsrum, som følger efter hverandre i tiden, og derved, hvis samlingen er tilstrækkelig rig, give en nogenlunde sammenhængende fremstilling af oldtiden fra de ældste bevarede minder og nedover til dens slutning. Man kan ligeledes komme til sandsynlige formodninger om de forskellige perioders omtrentlige varighed, og da man ved oldtidens slutning kommer til historisk kjendt tid, kan man slutte tilbage og danne sig en omtrentlig forestilling om ælden af det tidligere. Længere kommer ikke den rene oldforskning alene.

Men den historiske viden gaar for de gamle kulturlandes vedkommende langt op i vor for-

historiske tid, og ved at knytte vore oldsagsformer sammen med det fra Syden kjendte, er det lykkedes at komme til omtrentlige aarstal ogsaa her.

Løstest er dette i de tilfælder, hvor fremmede mynter forekommer i vore fund. Naar der i et stort gravfund fra Gloppen laa en guldmynt præget for den øst-romerske keiser Theodosius II, saa er det selvsagt, at fundet ikke kan være ældre end denne keisers tid. Derved er alderen opad i tiden sikkert bestemt. Men derved, at der i en vis fundgruppe oftere optræder mynter af et vist slags, som ikke forekommer i fund af anden art, blir gruppens tid sikkert fastslaaet. Lige afgjørende er fremmede oldsager, som findes sammen med vore egne, naar disse indførte sagers alder er sikkert kjendt. Jo længere man gaar tilbage i vor oldtid, desto vanskeligere er det selvfølgelig at finde tilknytningspunkter, og desto længere mod syd maa man gaa for at finde historiske tidsangivelser. Saa langt tilbage som disse naar, er det altsaa tænkeligt, at vi kan finde muligheder til at bruge dem for vor oldtid.

Men for de allerældste tider vil der ikke kunne gives andre tidsbestemmelser, end de omtrentlige, som efter beregning skjønsmæssig kan anføres som det mindste tænkelige.

Af stor betydning er det for oldforskeren at have nøiagtig kjendskab til findestederne for de forskellige oldsagstyper. Hvis man har et tilstrækkelig stort antal findesteder paa oldsagslisterne, kan dette undertiden give antydninger ogsaa om alderen. Men et detaljeret kjendskab til udbredelsen er især af vægt for at kunne udrede formernes hjemstavn og forbindelserne mellem landene i oldtiden. Kjender man fra Norge kun nogle faa eksemplarer af en oldsagsform, som i et andet land er almindelig, da er dette en antydning om, at typen er indført hertil fra dette andre land, altsaa om en kulturpaavirkning eller handelsforbindelse i oldtiden. Og omvendt kan norsk oprindelse bevises for saadanne former, som her er hyppige, men mangler andetsteds. Man maa her selvfølgelig iagttage nødvendig forsigtighed. Stykkernes sjældenhed paa det ene eller andet sted kunde jo komme af ufuldstændigt kjendskab og utilstrækkelig undersøgelse. Men der er mange udveie til at kontrollere forholdet, og i de fleste tilfælder kan man nu blandt mængden

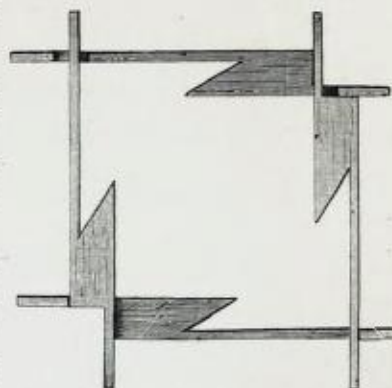

Fig. 13. Eiendommelig gjenstand af træ („tanke-ring“) restaureret. Fra en grav paa Evebo i Gloppen, Nordfjord.

Fig. 14. Bronseknapp til dolken fig. 15.

Fig. 15. Bronsedolk fra en grav paa Sole, Jæderen.

af de i Norges jord fundne oldsager udskille de udenfra indførte, ialfald dem som ikke er af nordisk fabrikat. Ogsaa for dette øiemed er det nødvendigt at have rige museer. Der springer det fremmedartede let i øinene blandt mængden

Fig. 16. Lerkar i form af en hytte, Skaane.

af alt det hjemlige fra samme tid, medens man i de smaa samlinger vanskelig kan forstaa forskjellen. Og de former, som er eiendommelige for norske fund, som altsaa er bevis paa særlig norsk arbejde og smag til forskjel fra alt andet, de bør kunne fremvises saa rigt som muligt, med alle smaa variationer, i gode, glimrende og ringere eksemplarer, i stykker fra de forskjellige landsdele, i tidlige, yngre og yngste former, kort sagt saa, at man faar et talende billede af liv og rigdom.

Dette er, i største korthed antydet, nogle af de fremgangsmaader, som oldforskningen har brugt og bruger for at ordne og forklare det vi har i behold fra oldtiden. Vi ser, at der nedlægges meget arbejde paa denne forskning, og at ingen tidsbestemmelser gives paa en slump. Det hele hænger nu godt sammen som et stort system, og selv om der kan komme rettelser ved fortsat forskning, vil hovedtrækkene nu staa sikkert og urokket. Man kan altsaa trygt stole paa, hvad vor tids videnskab udtaler om oldsagernes alder.

Men oldforskningen har andre og videregaaende opgaver. Dens maal er efterhvert at kunne give en fyldig fremstilling af kulturtilstanden i de forskjellige tidsrum, at værdsætte arbeidet for fremskridt, skildre udviklingens gang i dens sammenhæng, paavise aarsagerne til opsving, som til stilstand eller nedgang, følge i detalje de forskjelligheder, som kan findes i landets forskjellige dele, bestemme landets stilling i forhold til beslægtede og nærliggende folk, i det hele oplyse landets kulturhistorie, før den skrevne historie begynder.

Man vil let kunne forstaa, at der er mange og store vanskeligheder at bekvæmpe.

For det første er det materiale, man har at arbejde med, altid lidet, om det ogsaa kan se rigt ud i de større oldsagsamlinger. Det vi nu kjender er naturligvis kun en forsvindende brøkdelen af det, som engang har eksisteret. Desuden er der en mængde forskellige ting, som aldrig har kunnet bevares til vor tid, dels fordi man ikke i oldtiden pleiede at nedlægge dem i jorden med særlig omhu, som hengjemte skatte eller i gravene, dels fordi de ikke har kunnet taale „tidens tand“, som man siger. De fleste træsager er saaledes tabt, det allermeste af tøj og andre lignende, mere forgjængelige stoffer er i regelen sporløst forsvundet. I det allerede omtalte mærkelige fund fra Gloppen laa der en underlig tingest af træ, som undtagelsesvis var bevaret ved særlig omhyggelig nedlægning, fig. 13. Den var lagt paa den dødes bryst og har altsaa i sin tid haft en særlig betydning, men den er ganske enestaaende og man har faa eller ingen hjælpemidler til at forstaa dens betydning. Enkelte saadanne heldige fund lader os ane, hvor meget vi mangler af oldtidens eiendele. Dragterne er forsvundne, — vi kan ikke engang fremvise en dragt fra oldtidens slutning, vikingetiden. Boligerne er ødelagt i tidernes løb, templer og gudebilleder ligesaa.

Det materiale vi eier er af vekslende beskaffenhed. Der har ikke i alle tidsrum raadet samme skikke. Tvertimod har de forskjellige tider haft ganske forskellige fordringer til hvad der burde lægges ned i graven hos den døde. Og gravfundene er oldforskerens bedste og sikreste materiale. Undertiden var der et rigt udstyr; saaledes har vi her i landet i vikingetiden usedvanlig rige

Fig. 17. Symbol af solguden. Bronse og guld. Danmark.

rækker af en mængde ting, ikke bare vaaben og smykker, men ogsaa redskaber og værktøi, baade mandens og kvindens. I andre tider er gravudstyret yderst fattigt, f. eks. i aarhundrederne nærmest før vor tidsregnings be-

gyndelse, hvor der ligger nogle smaa ubetydelige sager, ofte intetsomhelst i gravfundene. Heldigvis kan dette tarvelige udstyr undertiden kompletteres af rigere fund, nedlagte i jorden i andet øiemed. Men saadanne fund fremkommer tilfældig, arkæologen kan ikke ved planmæssig undersøgelse bringe dem i dagen.

Til sidst skal vi kun nævne de hindringer for forskningen, som kommer deraf, at vi ofte er nødt til at bruge vore dages erfaring, vor gennem generationer nedarvede og udviklede opfatning, smag og skjønn ved forklaringen af oldtidens gaader. Det er vanskeligt, kanske umuligt at bedømme og forklare de ældgamle fakta helt frit og uden forudsætninger. Dette viser sig paatageligst ved bestemmelsen af enkelte oldsagers brug. Saaledes har man erklæret nogle karakteristiske ting fra bronsesalderen for skjoldprydelse, andre for diadem, som senere har vist sig at være belteforsiringer og halskraver. Det i fig. 14 afbildede stykke blev engang forklaret at have været en lysestage. Fig. 15 viser, at det er knappen til en bronsedolk; haandtaget har været af træ, men er nu ødelagt. Endnu vanskeligere blir det selvfølgelig, naar man kommer ind paa religiøse eller mystiske opfatninger eller skikke og ceremonier, som tilhører en for os i nutiden ganske fremmed forestillingskreds. Heldigvis har vi paa den anden side saa mange beviser for at menneskenaturen dog i grunden er ensartet, at man kan være

Fig. 19. Professor Sophus Bugge og runestenen fra Gimso.

berettiget til at drage slutninger fra forholde hos endnu levende folk paa lavere kulturstandpunkt og udnytte den derved vundne erfaring ved forklaringen af adskilligt i vor egen oldtid.

Det er nødvendigt at have opmærksomheden rettet paa alle disse vanskeligheder for at kunne forstaa oldforskningens naturlige begrænsning, men ogsaa for ret at kunne vurdere, hvad der alligevel er opnaaet. Og har man ret opfattet begrænsningen, behøver man derfor ikke at mistrøste. Videnskaben har mange muligheder og den vil sikkert skabe flere udveie, efterhvert som erfaringen gaar fremad. Fra ganske uventet kant kommer der desuden ofte velkomne oplysninger. Om agerbrug i tidlig tid vidner korn, som tilfældigvis er blevet siddende fast i adskillige lerkars masse, og derved har selv de brugte kornarter kunnet bestemmes. Oldtidensboligerne er forsvundet, men paa enkelte steder har man til sine tider lavet lerkar i form af hytter, som altsaa uventet har givet os kjendskab til de virkelige boligers form (fig. 16). De gamle gudebilleder er tabt, men nylig har det pragtfulde „solbillede“ fra en dansk mose givet vigtige oplysninger om religiøse forholde for mere end tre tusen aar tilbage (fig. 17).

Dette sidste eksempel viser, blandt mange andre, at oldforskningen alligevel ikke behøver at være altfor beskeden

Fig. 18. Professor O. Rygh i Bergens museums oldsamling.

i sine forhaabninger. Ogsaa aandelige omraader af menneskelivet vil kunne naaes ad mange veie af den forskning, som tilsyneladende synes at være saa bunden til simple og materielle efterladenskaber.

Norges oldtid kan ikke studeres uafhængig, uden at hensyn tages til forholdene i andre lande. Vi er baade

raade altsaa, som i det væsentlige har samme kultur. Jo mere kulturen vokser, jo rigere livet blir, desto flere forskjelligheder viser der sig og desto tydeligere skiller sig mindre omraader ud fra andre ved særpræg, som først viser sig i det smaa, men efterhvert tiltager, indtil der har dannet sig et nyt særskilt kulturomraade, beslægtet med de nærliggende, men dog noget for sig. Til dannelsen

Fig. 20. En del af vikingetidens sal i universitetets oldsagsamling.

berettiget og forpligtet til paa forholdene i Norge at udnytte de erfaringer, man andetsteds har gjort om tilstanden i den forhistoriske tid, men selvfølgelig altid med opmærksomheden rettet paa de særlige omstændigheder som her er raadende.

Vort land stod aldrig isoleret, ikke engang i stenalderen. Der har stadig været forbindelser med nærliggende lande. Ligheden med nabolandenes kultur i oldtiden er ogsaa stor, og jo længere man gaar op i tiden, jo simple forholdene altsaa er, desto mere vidstrakte er de omraader som kan sammenfattes til en arkæologisk „provins“, et om-

af saadanne kulturomraader kan mange aarsager være virksomme, nye forbindelser, nye folkeblandinger eller indvandring og andet. Men af den største betydning her ved er sikkert naturforholdene. Man ser det let i stort ved et overblik over de forskjellige folkefærd i jordens forskjellige zoner, men man kan ogsaa spore det i detalje paa mindre omraader.

Intet andet folk i vor kulturkreds har levet under tilsvarende naturforholde, som det norske. Den uendelig udstrakte kyst, de høie fjelde, sne og is, midnatssol og vintermørke, hele den mægtige natur maa til en vis grad

have givet befolkningen et særpræg ogsaa i de ældste tider. Det er rimeligt at tegn paa dette vil kunne findes i de materielle efterladenskaber, som arkæologen behandler eller i de aandelige forhold, som han undertiden paa omveie kan spore.

I senere tider har menneskeandens store seire over afstandene og over andre hindringer for kulturudbredelsen virket til udjævning af særprægene, men det ser ud til, at atter i vor tid livets rigdom bidrager til at stanse udviklingen og bevare de nationale eiendommeligheder.

Men menneskelivet har ogsaa i oldtiden, paa andre maader, været rigt og mangfoldigt, og vi maa tænke os, at der har været former og afskygninger af kultur og levevis, som nu ikke længer kan naaes af vor forskning i de bevarede stumper og brudstykker. Den yrende mangfoldighed i det levende liv lader sig ikke tvinge ind under formlerne. Men det er nødvendigt for oldforskningen at trække op grundlinjer, opstille perioder, skematisere. Fantasien maa ikke tages til hjælp. Der søges kundskab om det som virkelig har eksisteret; allehaande muligheder maa ligge. Tidligere dages luftige fremstillinger burde her være tilstrækkelig kraftig advarsel.

Stort seet er oldtiden den samme for alle de nordiske lande. De fremskridt, som oldforskningen gjør i et af disse lande, kommer ogsaa de andre til gode. Man staar derfor her hos os i stor taknemlighedsgæld til nabolandenes fremragende videnskabsmænd, hvis arbejder har stor betydning ogsaa for Norges oldtid. Men ogsaa her er der af udmærkede forskere nedlagt et langt og fortjenstfuldt arbejde. Allerede for 40 aar siden udgav antikvar Nicolaysen sit store arbejde „Norske fornlevninger“. Han har der samlet alt, hvad man dengang kjendte om landets mindesmærker baade fra oldtiden og senere. Og for 25 aar siden kunde professor Rygh († 1899) i sit plancheværk „Norske oldsager“

give en fremstilling af de vigtigste oldsagsformer ordnede efter de forhistoriske tidsrum. Begge disse værker er endnu blandt hovedkilderne til vor viden om Norges oldtid. Betydelige bidrag er ogsaa givet af Ingvald Undset († 1893), A. Lorange († 1888) og mange andre. Ogsaa fra andre videnskaber, baade kulturhistoriske og naturvidenskabelige, fremforalt fra geologien og sprogvidenskaben, er vigtige bidrag givet til oplysning om oldtiden. En særlig stilling indtager herved runetolkningen, som især ved professor S. Bugges arbejder har spredt lys over kulturforholde i jernalderen.

Oldtidsvidenskaben er af den natur, at den kanske mere end andre videnskaber trænger oplyst og forstaaelsesfuld hjælp i vide kredse rundt om i landet. Det er derfor ønskeligt, at dens vigtigste resultater gjøres let tilgængelige for alle. Der er ogsaa virket i denne retning, væsentlig ved forevisning og forklaring af oldsagerne og ved forelæsningsrækker paa mange steder i landet.

Har man adgang til et museum, vil man der faa den bedste og lettest tilgængelige oplysning. Men en virkelig oversigt over oldtiden i dens sammenhæng kan kun faaes i de store oldsamlinger. Ligesom det for videnskabsmændene er nødvendigt at have store og rige oldsamlinger, saa er dette ogsaa nødvendigt for alle, som virkelig vil lære noget. Men er museet tilstrækkelig rigt og desuden godt

opstillet, da er det den bedste og letteste vei til oplysning for enhver, som vil underkaste sig den møie at undersøge for at forstaa, at se med eftertanke og se mange gange. Den flygtige besøger, som kun en hurtig gang løber igjennem salene, faar kun lidet eller intet udbytte af sit besøg.

Saadanne store og velordnede oldsamlinger findes nu i Kristiania, Bergen og Trondhjem, ganske betydelige i Tromsø og Stavanger, mindre i Arendal, Skien og andre steder.

Fig. 21. Runehallen i Bergens museum.

Fig. 22. Kystboers liv i den ældre stenalder. Tegning af Karl Jensen i „Nordens oldtid“ af W. Dreyer.

II.

Den ældre stenalder. Norges første bebyggelse. De tidligste, raat formede redskaber.

Mennesker har levet paa jorden i tusener af aar uden kjendskab til metaller. De mægtige hjælpemidler i kampen for livet, som kobber og jern giver, laa i uhyre lange tider som ukjendte skatte. Man hjalp sig da med det, som laa mere nær for haanden: sten, træ, horn, ben. Derfor kalder vi disse lange tidsrum for *stenalderen*, efter det emne, som fortrinsvis blev benyttet til redskaber og vaaben, og som desuden nu for os giver tidens efterladenskaber sit præg, fordi stenen holder sig væsentlig uforandret i jorden, medens alt det andet kun under særlig gunstige omstændigheder er bevaret lige til vor tid.

Menneskeslægten er saa gammel her paa jorden, at ælden af de tidligste minder kun kan maales med de store og omtrentlige maal, som gives af geologien eller læren om selve jordlagenes tilblivelseshistorie. Ihærdig forskning er i vore dage beskjæftiget med det store spørgsmaal, hvorvidt mennesket har levet samtidig med helt fremmedartede dyreformer i den „tertiære“ tid. For

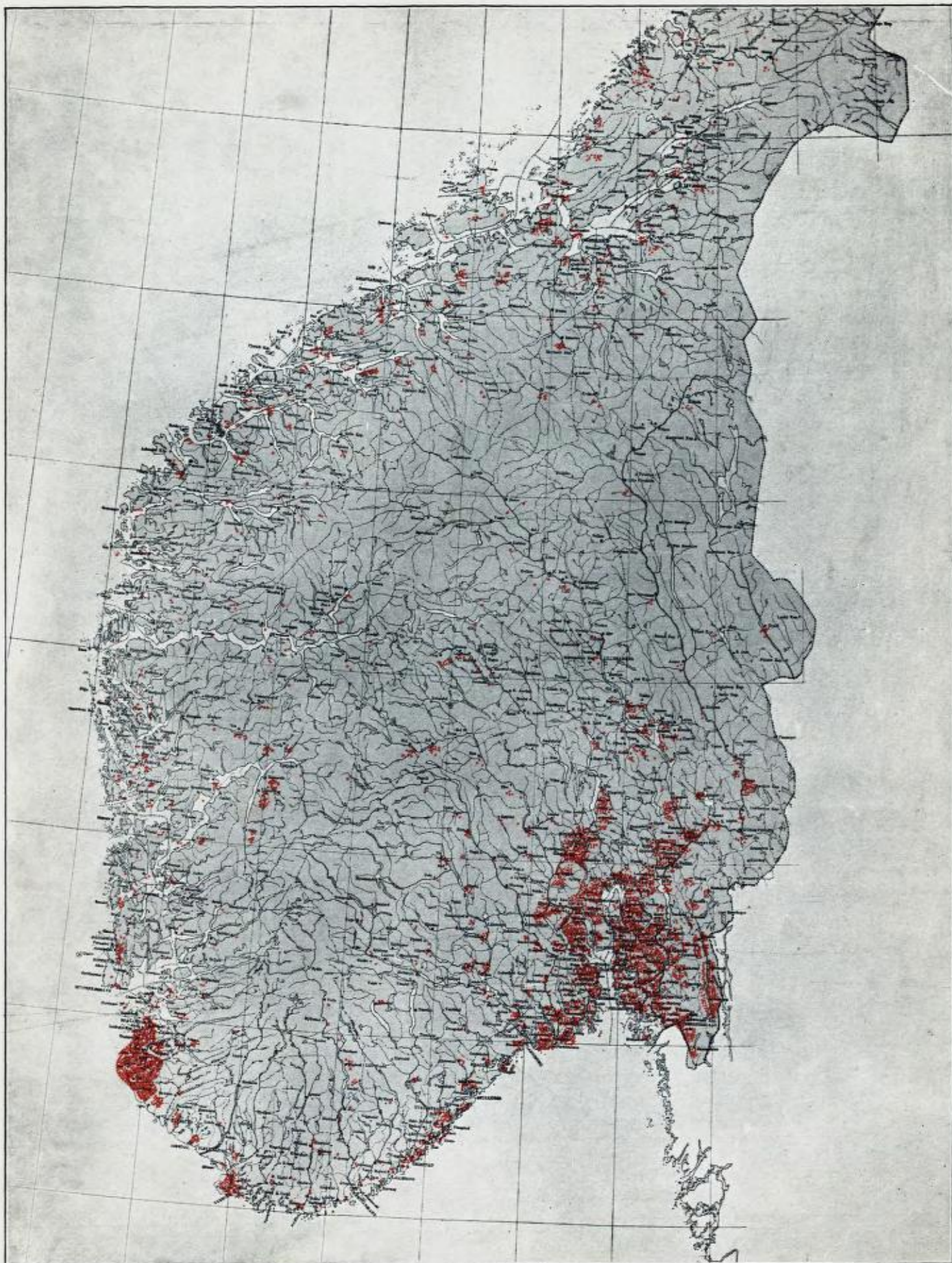
den nærmest følgende „kvartære“ tid er sagen forlængst afgjort. Man kjender nu godt hele rækker af fund, i Syd- og Mellem-Europa — for kun at holde os til vor verdensdel — som oplyser menneskers levevis i en tid, hvor den vældige mammuth og flere store, nu uddøde dyr gjorde livet farefuldt, eller senerehen rensdyret og andre nordlige dyrearter havde sit ophold langt i syd. Man kalder denne tid for den *paleolitiske* (den gamle stenalder).

For os har selvfølgelig ogsaa disse allerældste forhold stor betydning; dog kun middelbart, thi om en befolkning her i Norge ved den tid kan der ikke være tale.

For os er grænsen opad i tiden bestemt ved den store istid, som i sin største udbredning dækkede hele Nord-Europa under en vældig indlandsis. Først efter at storbræen havde trukket sig tilstrækkelig langt tilbage, og den frilagte kyst ved en indvandret plante- og dyreverden var gjort beboelig, kunde mennesker komme til Norges land.

Det er altsaa, om vi regner efter geologiens maal, først i nutiden at Norge er bebygget. Og arkæologisk seet er

Stenaldren.

Kart over fundenes udbredelse i det sydlige Norge.

det i den *neolitiske* tid, „den nye eller unge stenalder“. Denne tid betegnes altsaa af oldforskningen som ung i forhold til den *paleolitiske*. Men bruger vi historisk tidsregning, saa ligger det første landnaam uhyre langt tilbage i tiden. At angive tilnærmelsesvis, hvor mange aartusener der er gaaet siden den tid, er ikke muligt. Hvor fjern tiden er, vises bedst deraf, at havet dengang stod meget høiere end nu, eller rettere at landet efter de første menneskers optræden har hævet sig ganske betydeligt.

Det er i den aller sidste tid, det er lykkedes at vinde større klarhed over de ældste forhold. Men disse undersøgelser er endnu i sin begyndelse og især mangler endnu i altfor stor grad planmæssige udgravninger af de ældste findesteder. Vi skal derfor kun i korthed berøre denne ældste tid.

Med denne tid er vi inde i den periode, som for geologen, zoologen og botanikeren er jordens nutid. Det vil sige, at jordens overflade fra den tid væsentlig er som den nuværende, væsentlig har samme fordeling mellem land og hav, væsentlig samme klima samt væsentlig den samme dyre- og planteverden, som nutildags. De forskelligheder man kan opvise er ikke af gennemgribende betydning. Jordskorpen har som sagt hævet sig adskillig, klimabetingelserne har været underkastet mindre svingninger, enkelte skiftninger i flora og fauna kan paavises. Men man kan sige, at mennesket fra den neolitiske tids begyndelse i det store og hele har levet under lignende naturforholde, som nu. Og dog skal man finde, at der var forskelligheder nok, til at de kan og maa have indvirket paa menneskelivet og dets betingelser i betydelig grad.

Skovenes talrigdom og deres art, rigdommen paa spiselige landdyr, fiske og muslinger, rovdynenes hyppighed og meget andet har bidraget til at give livsforholdene en vidt forskellig karakter fra den nuværende, fraseet menneskets lavere stilling og ringere hjælpemidler.

Det som først gav en antydning til, at Norges bebyggelse gik op i den ældste neolitiske tid og saaledes var samtidig med eller ikke meget yngre end bebyggelsen af det sydlige Skandina-

og siden er enkelte andre fundet, men antallet er endnu meget lidet. Derfor blev de modtaget meget reserveret og man mente, at de, saa faa som de var, ikke beviste noget. Men det er dog vanskeligt at tænke sig, hvordan de var kommet hid, hvis de ikke var enten indført hertil eller fabrikeret her i den tid de, ifølge sin form, udelukkende tilhører.

I Danmark havde man længe og omhyggelig undersøgt findesteder fra denne tid og derved vundet sikker oplysning baade om deres stilling i tiden og om kulturforholdene. Man fik især god oplysning ved udgravning af saadanne steder, hvor mennesker har opholdt sig nær den gamle strand, hvor søens muslinger, fremforalt østersen, gav rigelig føde. Paa lavtstaaende folkestammers vis blev alt affald efter maaltiderne, og alt andet ubrugeligt eller udbrugt, henkastet paa stedet, og derved dannedes efterhvert et saakaldt kulturlag, som kunde blive ganske betydeligt, hvis beboelsen vedvarede tilstrækkelig længe. Man har kaldt disse steder køkkenmøddinger eller skaldynger.

Det er ikke noget rigt eller smukt billede, som disse undersøgelser har givet af den ældste kultur i nord. Vi lærer at kjende en fisker- og jægerbefolkning med smaa og tarvelige midler til at opholde livet og med faa eller ingen midler til livets forskjønnelse. Skal vi danne os en livligere forestilling om, hvordan disse mennesker levede, maa vi søge lighedspunkter hos de lavest staaende folkestammer, som endnu lever paa enkelte steder i verden. Man synes ikke at være kommet ud over det aller simple og nødvendige.

Og dog kan der i visse retninger opvises væsentlige fremskridt fra den paleolitiske tid ude i Europa. Saaledes havde man nu skaffet sig det første husdyr, hunden, og man havde lært den kunst af ler at tildanne forskellige slags kar. Begge disse ting er af stor betydning for et primitivt folk og begge var tidligere ganske ukjendt.

De oldsagsformer, vi kjender fra denne tid, er tarvelige og lidet afvekslende. Der er nogle simple stenredskaber, en del redskaber af horn og ben, ufuldkomne lerkar, gjennemborede dyretænder, som de første prydelser, og ikke saa meget mere. Men selv disse simple ting var ikke tildannet paa maafaa, sliq som det faldt i øieblikket. De er virkelig det bedste, som dengang kunde gøres. Det viser sig deraf, at de vigtigste redskabsformer er af konstant type; det er en virkelig særskilt art af oldsager, saaledes at et vant øie let kan skille dem ud fra alle andre. De er allerede resultatet af en tidligere udvikling og repræsenterer det, som den tids erfaring

Fig. 23. Grovt tilhuggen øks af flint (sklivespalter) Sigersvold, Vanse, List.

vien, var fund af enkelte raat tildannede flintredskaber, som var af en for de ældste danske findesteder karakteristisk form. Det første fandtes paa Lister i 1877 (fig. 23)

Fig. 24. Grovt tilhuggen øks af flint. Skaane.

Fig. 25. Øks af sten, sleben, med tværsnit, Sigersvold, Vanse, List.

havde vist var det bedste og hensigtsmæssigste, man kunde komme til.

Et af de mest karakteristiske redskaber, som vore forgjængere har brugt i denne ældste tid er et lidet, nærmest tresidet instrument af flint med en bred eg, tildannet ved grove slag, saaledes at afspaltningssplanterne mødes i en mere eller mindre vellykket skarp kant, der gjør tjeneste som værktøiets eg. Den modsatte ende har været indsat i et skaft. Disse redskaber er efter vore begreber gennemgaaende smaa, og hvordan de har været brugt er ikke saa let at sige. Antagelig har de vel været benyttet paa mange forskellige maader og i forskellige øiemed, saaledes som ofte er tilfældet hos folk paa et meget lavt kulturstandpunkt, hvis levevis det nu er meget vanskeligt for os at forstaa i detalje. Derfor har man nu ogsaa forladt de tidligere forsøg paa at give dette lille instrument navn efter noget nu brugeligt redskab, men benævner det *skivespalter*, hvorved der kun udsiges, at det har været brugt til kløvning og spaltning og at det er tildannet af en stenskive (fig. 23).

Et andet redskab, som er kjendetegnende for denne vor ældste tid, fortjener mere navnet af øks. Det er langstrakt og tilhugget rundt om, men med grove slag og saaledes at ogsaa her eggen dannes af afspaltningernes kanter. Siderne er skarpe og ikke afjvnede, øksen altsaa tosidet med hvælvede sider, i regelen noget bredere mod egpartiet (fig. 24).

En del mindre betydende redskaber forbigaar vi, og for flinten og dens forarbeidelse skal vi senere redegjøre.

Navnet „køkkenmødding“ har forlængst vundet almen udbredelse og er fra Danmark gaaet over i flere andre sprog. Man forstaaer derved i regelen et saadant opholdssted for stenaldermennesker, som udmærkes af østersskaller og andre skjel og af raat tilhugne, uslebne oldsager af de ovenfor omtalte ældste former. Men skal-dynger er nu kjendt ogsaa fra den yngre stenalder. Den første i Sverige fundne køkkenmødding, som ifjor blev opdaget i det nordligste Bohuslen, nær Dynekilen, tilhører en sen del af stenalderen. Tidligere var der paa Jæderen fundet flintaffald sammen med østersskaller, men forholdene kunde ikke sikkert bestemmes. Ligeledes kjendes der nu mange andre lignende fundpladser uden forbindelse med skjellag. Man var ikke udelukkende bundet til saadanne steder, hvor der fandtes østers, men bosatte sig ogsaa andetsteds. Det er derfor bedre at benytte udtrykket boplads (eller bosted) i sin almindelighed, med angiv-

velse for hvert enkelt sted af nærmere omstændigheder og alder. For korthedens skyld bruger vi dog her den gamle betegnelse.

I 1879 indkom der til museet i Kristiania et mærkeligt fund fra Sjøskogen, et lidet sted under Nøstvet i Aas prestegjæld, lidt indenfor den indre ende af Bundefjorden. Man havde der ved opdyrkning af et lidet, mod syd vendende bakkehæld, efterhvert fundet en hel mængde simpelt forarbejdede økslignende redskaber af sten, brudstykker af flade slibestene af sandsten etc. Lignende raat formede økser var tidligere kun varetaget i nogle faa, spredte eksemplarer (fig. 25). Derimod var der i det nordlige Bohuslen og fra Dalsland fremkommet lignende fund. Senere er der efterhvert fundet mere af samme slags saavel fra Nøstvet, som fra nye findesteder paa Østlandet især i Spydeberg ved Glommen og flere steder i Smaalenene, samt i Sande og paa Brunlanes i Jarlsberg. Paa Vestlandet frembyder kun findestederne ved Vespestad paa Bømmeløen og muligens ved Aastvet i nærheden af Bergen lighed med de østlandske.

De her fundne økser (fig. 26) er tildannet af forskellige stenarter ved grove hug, og formen minder om de før omtalte tosidede flintøkser fra den ældre stenalder i det sydlige Skandinavien. Dog er gennemsnittet mere uregelmæssigt, ofte tresidet, og arbeidet i det hele mere tarveligt, som rimeligt er, da man her har brugt stenarter, der ikke lader sig saa let tilhugge, som flinten. Paa disse bopladsforekommer der vel en hel del flintaffald, men man synes ikke at have haft tilstrækkelig adgang til flint i større blokke, og man har derfor til større redskaber

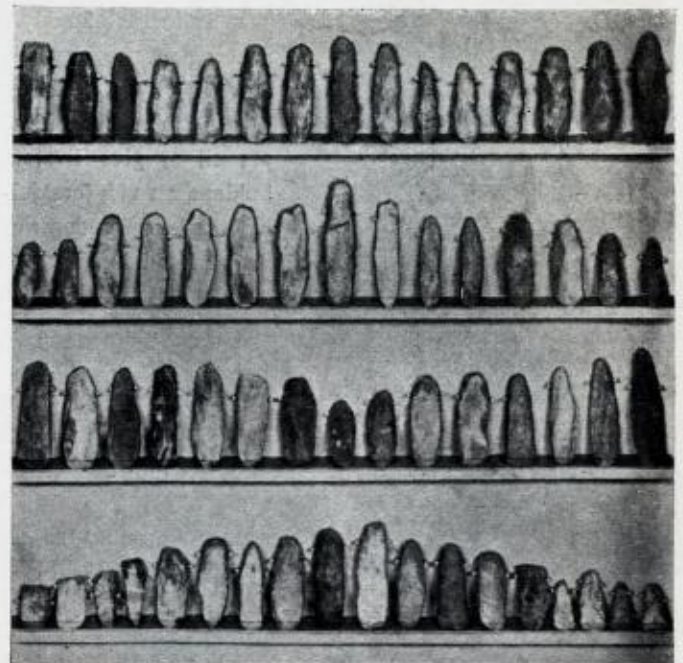

Fig. 26. Udvalg af grovt tilhugne, delvis slebne stenøkser, alle fra bopladsen ved Nøstvet i Aas, Ak.

brugt andre stenarter, som var saa haarde, at de lod sig kløve og tildanne ved slag.

Disse økser forekommer i store mængder paa de fleste findesteder og ikke bare i brudte eller ved brugen paa anden maade ødelagte stykker, men ogsaa i fortræffelige og ubeskadigede eksemplarer. Paa lignende maade findes de før omtalte skivespaltere af flint rigelig i køkkenmøddingerne, medens den yngre stenalderes vel arbejdede redskaber i regelen kun forekommer i beskadiget stand paa lignende bopladser fra yngre tid. Forklaringen ligger vel deri, at de ældre, simple redskaber tilformedes mere letvindt, at de følgelig ikke repræsenterede saa stor værdi og derfor behandledes mere skødesløst.

Der var længe usikkerhed om, hvordan disse østlandske bopladsfund rettelig skulde forståes.

Man havde vistnok fra første stund klart for sig ligheden mellem de raat tilhugne stenøkser og de tosidede flintøkser fra køkkenmøddingerne, og man paapegede ogsaa enkelte stykker, som syntes at være efterligninger i sten af skivespalterne, men nogen bestemt slutning kunde ikke drages, saalænge fundene var mere tilfældige og faatallige.

Men nye findesteder kom til, og fra de gamle kom der efterhvert store mængder af de samme raa oldsagsformer. Og medens tilvæksten i museerne af de smukt forarbejdede og fortrinligt tilslebne vaaben og redskaber af flint og sten blev alt større, kom der fremdeles ingen saadanne stykker fra de her omtalte bopladser. Den opfatning, man straks havde faaet, at disse findesteder rimeligvis tilhørte stenalderens ældste tid, blev saaledes bekræftet, og ved Kristiania museums opstilling i nyt lokale kunde man derfor afskille alle disse sager og opstille dem for sig som den ældre stenalder i Norge.

De naar da op til køkkenmøddingernes tid og er, saavidt vi nu ved, minder om landets første bebyggere. Disse synes dog at være kommet lidt længere end køkkenmøddingfolket. Dette brugte raat tilhugne og uslebne flintredskaber, medens man her i stor udstrækning har slebet sine stenøkser, ialfald i eggen. Man brugte hertil flade sandstensskiver, hvoraf brudstykker meget hyppig opsamles paa bopladserne. Slibningen var mere nødvendig for brugbarheden af stenen end af flinten, og den var ogsaa lettere at udføre paa det forholdsvis blødere materiale, men da man ikke har nogen grund til at tro, at slibningskunsten er selvstændig opfundet her, saa giver alle disse slebne sager vore fund et noget yngre præg.

Men lighederne med det danske køkkenmøddingfolk er alligevel tilstrækkelig store, til at vi kan tillade os at hente oplysning fra den kant om levevis og kulturforhold i vor ældre stenalder. Og dette tiltrænges ogsaa. Thi paa de hidtil kjendte findesteder hos os mangler desværre de organiske rester, som har givet saa gode oplysninger om den ældste levevis længere i syd. Indtil videre maa man her udelukkende holde sig til, hvad de tarvelige stenredskaber kan fortælle.

I den allersidste tid er alle disse fund bleven underkastet en grundig behandling. Af særlig betydning er det, at disse bopladser samler sig om en vis høide over havet, hvilket antyder, at en ganske betragtelig hævnning siden den tid har fundet sted i enkelte dele af landet, og dermed ogsaa bekræfter bopladsernes betydelige ælde. Planmæssige udgravninger er hidtil kun udført paa vestlandet, ved Vespestad. Naar man har naaet at udføre omfattende undersøgelser paa en række findesteder, helst paa nye og helt urørte, som forhaabentlig vil paatræffes, vil vi sikkert faa et godt materiale til kundskab om Norges ældste befolkning.

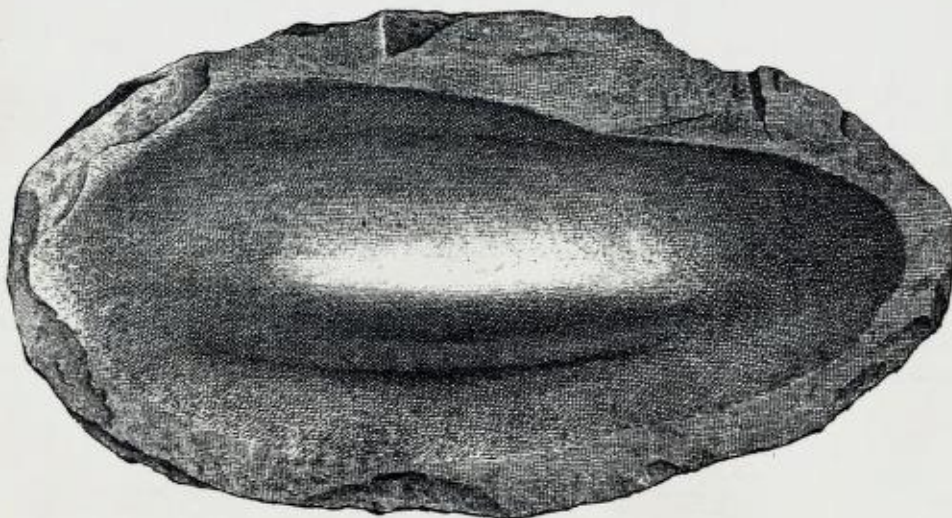

Fig. 28. Slibesten af sandsten.

Fig. 29. Dansk kjøkkenmødding. Paa et afspadet stykke sees skaldyngens overflade med østersskaller.
Efter „Vor oldtid“ af Sophus Müller.

Fig. 30. Skivespalter af flint funden i Kristiania by.

Fig. 31. Stenaldergrav, saakaldt dysse, Bohuslen.

III.

Den yngre stenalder.

Overgangstyper. Stenens forarbeidelse. Sleben flint. De store stengrave.

Naar vi nu skal gaa videre ned i stenalderen og senere fortsætte med yngre tidsrum, saa kan vi ikke følge alle perioder og udviklingsafsnit i detalje. Vi skal tage det store og almindelige, de mest fremtrædende tidsrum og deres mest karakteristiske oldsager, men ikke fordybe os i de kortvarige og mindre tydelige overgangstider, saa interessante disse end er for videnskaben. Vi skal bare erindre om, at naar vi kommer ind i den yngre neolitiske tid, den tid vi almindeligvis kun benævner stenalderen, da er Norge helt med, og vi kan fra den tid her hos os følge alle kulturskiftninger og udviklingstrin, lige ned til den forhistoriske tids slutning. Visselig er her i Norge minderne fra den yngre stenalder langt mindre talrige end i Danmark og det sydlige Sverige, men vi har næsten alle de vigtigste forskjellige former af oldsager repræsenterede, vi har ogsaa her fundet eksemplarer af de fortrinligst forarbejdede og smukkeste stykker, og Norge har altsaa lige fra stenalderen været fuldt paa høide med, hvad der i

denne tid kunde gjøres, skjønt dets befolkning vistnok maa have været forholdsvis meget mindre talrig end længere i syd.

Fig. 32. Stiklen, Trøgstad, Smaal. Økser af sten med cirkelrøndt gjenemsnit.

Fig. 33. Brokhaugen, Vaaler, Smaal.

Det er en betydelig udvikling og forbedring i menneskets stilling og kaar, som skiller den ældre stenalder fra den yngre. Ogsaa har man villet udskille en del former til en „mellem-stenalder“ som vi dog ikke skal beskæftige os med, men kun illustrere ved nogle afbildninger (fig. 32—38). Det er især trinde og tosidede økser med mer eller mindre spids nakke, som saaledes kjendetegner den yngre stenalder begyndelse. De forekommer hos os sjelden i flint, men i andre stenarter er ikke faa norske eksemplarer kjendte.

I den yngre stenalder finder vi helt andre og høiere kulturforholde, end i det foregaaende tidsrum. Vistnok er endnu en overmaade lav tilstand raadende, naar vi betragter den med vore forvænte øine. Men ser vi tilbage paa den foregaaende tid, saa er fremskridtene ligefrem umaadelige. For livets ophold har man nu ikke

Fig. 34. Øks af flint, sleben, med tversnit. Urland, Hemnes, Nordl.

i vor ældre stenalder, er nu atter vakt; man nedlægger arbeide og møie paa at forsire sine brugsgjenstande, man har faaet større og høiere fordringer til livet. Og nu først har man sikre beviser for en mere aandelig opfatning af livet og dets betydning, en opfatning som allerede i en tidlig del af denne tid kraftig taler til os i de storartede gravbygninger, som vi senere skal omtale. Thi det arbeide og den bekostning et folk i oldtiden ofrede paa at bygge de dødes grave, er en maalestok paa, hvor klart og livligt tanken paa et liv efter døden var vakt.

Men disse betydelige forandringer og forbedringer er ikke kommet med én gang. Den yngre stenalder er en meget lang periode, hvor man kan adskille flere udviklingstrin. Al udvikling har

blot jagt og fiskeri at ty til. Der er udviklet kvægavl med alle de vigtigste af vore nuværende husdyr. Man har køer, med deraf følgende melk, kanske ogsaa smør og ost, man har gjeder og faar, okser og kalve, svin og heste. Og man har, i det mindste i stenalderens senere del, agerbrug med deraf følgende korn og mel, brød og andre af korn lavede fødemidler. Og med agerbruget følger ogsaa en endelig fastslaaet fast bebyggelse af landet, med gaarde og grænder og hele dyrkede bygdelag. Fordringerne til livet har udviklet sig og efterhvert frembragt mange forskellige redskaber for at tjene de mangfoldige nye behov; velværet er steget, saa man har tid og ogsaa lyst til at gjøre noget for livets forskjønnelse, og gjøre livsforholdene behagelige og bekvemme, alt dog selvfølgelig i en for vore øine meget beskeden grad. Kunstfølelsen, hvorefter der eksisterer saa mærkelige prøver ude i Europa allerede i den kvartære tid, men som vi ikke saa noget spor af

gaaet for sig langsomt og møisommeligt; kun ved store omstyrtninger viser der sig pludselige forandringer i kulturtilstanden, f. eks. ved et nyt folks indvandring. Men af nogen saadan større omhælvning er der ikke spor i denne tid, saavidt vi nu kan se.

For ethvert af de store forhistoriske tidsrum har der været en forskjellig arbeidsmaade (teknik) for behandlingen af tidens fornemste nyttemateriale. I den ældste tid har man hugget og spaltet, i bronzealderen har man støbt, og først med jernalderen faar man brug for smedekunsten. Det er efter dette hver tids bedste materiale til redskaber og vaaben, man har givet tiden navn. Det er da ogsaa klart, at den kunstfærdighed, hvormed man forstod at gjøre det bedste ud af materialet, de metoder man brugte, spiller en stor rolle for værdsættelsen og forstaaelsen af de frembragte sager og dermed for tidens kulturstandpunkt.

I stenalderen havde man at gjøre med sten, som navnet siger. Naar man ikke kjendte metaller, var stenen det bedste materiale til redskaber og vaaben, som skulde have en eg. Til andet kunde mange andre stoffer være tjenlige og de har ogsaa været brugt. Men det er med redskaber, som er skikkede til at skjære, kløve, bore, stikke og skrabe, at mennesket, især paa tidlige kulturtrin, fremforalt behersker naturen og skaffer sig velvære og sikkerhed.

Den stenart, som i vor verdensdel er mest skikket til at danne saadanne redskaber, er *flinten*. En saadan stenart bør være haard, men ikke seig, sprød men tillige fast. Og disse egenskaber har netop flinten i høj grad. Den er desuden saa haard og fin i bruddet, at den lader sig slibe til en ganske speilblank flade.

Af alt hvad vi eier i behold af oldsager fra denne tid udgjør flintred-

Fig. 35. Øks af flint, sleben, V. Rom, Slagen, Jarlsb.

Fig. 36. Børsjø, Drangedal, Brats.

Fig. 37. Myrvold, Kraakstad, Ak.

Fig. 38. Frogn, Drøbak, Ak.

Øksar af sten fra den yngre stenalderens begyndelse.

skaberne den vigtigste og, hvor forholdene var gunstige, ogsaa den overveiende del. Man havde til sin raadighed mange andre stenarter, grønstene, porfyr, skiferarter m. fl., men flinten var bedst, thi den er haardst og tillige lettest at bearbejde, den lader sig lettest spalte og tildanne.

Flinten forekommer, som bekjendt, i form af større og mindre blokke og knolde, især i lag fra den gamle kridtformation. Denne findes ogsaa i det sydlige Skandinavien og dér har altsaa altid været rigdom paa flint. I andre lande har man endog opdaget spor af et slags grubedrift i stenalderen, saaledes i England og Belgien. Der har været flintførende kridtlag i en vis dybde, og man har gaaet ned til disse i schakter for at finde flinten. Man har fundet hakker og andet værktøi fra denne tid nede i saadanne sammenstyrtede grubegange. I Skaane er der nylig gjort fund, som tyder paa, at man ikke heller i Norden var fornøiet med den flint, som fandtes tilgængelig paa jordens overflade, men søgte efter den i underjordiske lag.

Her hos os er det vanskeligere at sige, hvorfra man fik flinten. Nogle flintførende kridtlag eksisterer ikke nu i Norge, og der synes aldrig at have været nogen rigdom paa store flintblokke, ialfald ikke af den bedste, „modne“ flint. Paa de steder, hvor affald efter flintens bearbejdelse rigelig findes, forekommer der kun smaa stykker, sammenlignet med tilsvarende forekomster i andre, flintrige egne.

Man har tænkt sig, at der i tidligere geologiske perioder har eksisteret flintførende kridtlag her i landet, at disse i istiden blev ødelagt, men at flintstykker fra disse

Fig. 39. To flintflækker samt en flintkjerne og en flintblok, hvorfra flækker er afslaaet. Fra Smaal. og Jarlsb.

denuderte lag senere kunde findes i aflagringer langs kysterne, i morænegrus eller paa enkelte beskyttede steder. Paa den anden side er der anført, at saadanne kridtlag sandsynligvis aldrig har eksisteret, men at den flint, som faktisk findes, skyldes transport paa isflakene fra andetsteds beliggende formationer, og at Norge i stenalderen væsentlig var afhængig af import fra sydligere, flintrige lande. Nylig har professor Brøgger med vægtige grunde bestemt hævdet denne mening. Imidlertid maa man ved dette spørgsmaal ogsaa tage i betragtning, hvilket uhyre stort forbrug af flint der har været gennem stenalderens mange aarhundreder, og ligeledes at der har været brug for flint til at slaa ild med lige ned til nutiden. Hvad der nu findes af flint er muligens en ren ubetydelighed mod hvad der engang har været. At dog en stenalderkultur kan bygges væsentlig paa indført flint, derpaa haves der eksempler fra andre lande.

Hele dette spørgsmaal er af stor betydning. Flinten var den tids vigtigste raamateriale, tidens kultur hvilede i væsentlig grad paa let adgang til den.

Flinten forarbejdedes ved slag. Ved lette, skarpe hug fraskiller man let en skive eller splint, saakaldt „flække“ fra blokken (fig. 39). Runde stene af passelig størrelse til at føres i haanden brugtes som værktøi. „Slagbulen“, en rund forhøining paa den afslaaede side nærmest der hvor slaget traf, vidner om menneskers bevidste arbejde, til forskjel fra stykker, som er tilfældig kløvede af naturlige aarsager. Det med hensigt rettede slag virker i flinten ringformet, omtrent som naar man kaster en sten i vandet.

Ved slaget udskilles tyndere og tykkere skiver, „flækker“ og spaaner. Enkelte af disse benyttes, enten som de er eller efter videre tildannelse, men for større redskaber maa selve blokken bruges, i det de overflødige partier fjernes efterhvert. Den finere tildannelse sker ved alt finere og finere slag med tilhuggerstenen, og tilsidst, antager man, blev der benyttet saakaldte

Fig. 40. Stor silbesten, Fossesholm, Eker, Busk.

Fig. 41. Mindre slibesten med tværsnit. Labben, Stange, Hedem.

„slagstokke“, redskaber af ben eller horn, hvorved fine splinter kan trykkes ud af flintstykket. Saadanne kendes dog endnu ikke fra norske fund. Minder af alt dette arbejde findes endnu i tusenvis paa steder, hvor stenalder-folket har boet.

Naar flintstykket saaledes ved hugning har faaet sin endelige form, blir det oftest *slebet*. Ikke alle sager slibes, og de som pleier at slibes, slibes ikke altid, men især økser, mejslers og lignende blir oftest saa behandlet, fordi det viste sig hensigtsmæssigst. Især blev eggen derved ganske anderledes brugbar. Dette udførtes paa *slibestene* af haard bjergart (kvartsit og lignende) ved hjælp af sand og vand. Man kjender flere slags slibestene fra denne tid, store, fastliggende, hvor undertiden mange dybe furer vidner om langvarigt brug (fig. 40), og smaa, flytbare, for

hulslibning og til mindre gjenstande (fig. 41). Disse sidste kan være saa flittig brugt, at de er næsten gennemslidt paa midten. For blødere stenarter brugtes, især i ældre tid, flade sandstenski-ver at slibe paa.

Sager af anden sten end flint tildannes paa lignende maade, hvis stenarten var tilstrækkelig haard til at lade sig kløve ved slag, ellers ved knusning og tilbankning. Selv at tildanne stene i passende stykker ved sagning var ikke ukjendt. Af arbeidet i disse stenarter kan man ikke vente at finde saa talrige spor, da kjendeligt affald efter arbeidet ikke saa let opstaar. Dog har man, som vi har seet, paa flere steder fra en tidlig del af stenalderen fundet saadanne rester.

I den blødere sten lærte man senere at bore hul, noget som ikke forekommer i flint. Dette var tydeligvis et stort fremskridt. Den vanskelige skjæftning ved ombinding kunde nu undgaaes. Stenøkser med skafthul skjæftedes selvfølgelig paa samme maade som nu. Man troede længe at det var umuligt at bore hul i stenen uden metalredskaber, og mente at dette var et bevis for disse

Fig. 42. Stenøkse med ufuldendt skafthul, se tværsnit. Laland, Klep, Stav.

økser senere oprindelse. Men det lader sig udmærket godt gøre, som praktiske forsøg har vist, kun med en træpinde. Boringen har antagelig skeet ved et simpelt dril-apparat og lettedes ved sand og vand (fig. 42).

Mange ufuldendte stykker i museerne viser os fremgangsmaaden i detalje. Mange unøjagtigheder og mislykkede stykker viser at det ikke altid var saa letvindt. Langt ned i stenalderen blev der da gjort en opfindelse, som i væsentlig grad lettede arbeidet. Man fandt paa at bore med et rørformet stykke, f. eks. en benpibe, hvorved kun et ringformet hul behøvede bores ud og hele midtpartiet af hullet stod igjen som en tap, indtil det faldt væk, naar boringen var fuldendt. Det er klart at dette var meget lettere end, som tidligere, at bore ud det hele. Dette kan nu for os synes ringe, men tænker vi os ind i den tids forholde og levevis, vil vi indse, at det i virkeligheden betegner et stort fremskridt, saaledes at vi kan være berettiget til at sammenligne det, efter fattig leilighed, med vor tids opfindelser. Thi kjærnen er paa begge steder den samme — tidsbesparing, hvorved arbejdskraft blir fri, til fordel for fremskridt og forbedring.

Af særlig interesse blandt oldsagerne er i det hele taget de ufuldendte stykker. Ved disse kan vi ligesom gribe oldtidsmennesket lige i hans arbejde og har derved lettere for at forstaa den fremgangsmaade, som brugtes. Men ogsaa i en anden retning er disse ufærdige sager værdifulde, nemlig som bevis for, at de er arbejdet paa stedet. De er et kraftigt modbevis mod den mening, som tidligere ikke sjelden kom frem, at mængden af de i Norge fundne oldsager fra stenalderen var indført fra udlandet. Det vilde være daarlig forretning at købe og sælge ufærdige sager, og det vilde være kostbart materiale til opøvelse af den færdighed i at behandle flinten, som alligevel altid tiltrængtes. Det bedste bevis paa hjemlig forarbejdelse er dog de steder, hvor stenalderens mennesker har boet, og hvor man endnu kan opsamle masser af affald efter stenindustrien.

Fig. 43. Stenøkse med ufuldendt skafthul, Haug, Ullensaker, Ak.

Fig. 44. Skaft-hulstap. Asakbraaten, Skedsno, Ak.

I de ældste tider er antallet af redskabsformer meget lidet. Samme flintstykke fik gjøre tjeneste paa mange maader. I den yngre stenalder er det ganske anderledes. Vi har at fremvise en række redskaber af forskellige, til hvert særligt brug passende former, som vidner høit om forholdsvis fremskreden kultur.

Knive, sage, bor og flere lignende redskabsformer er ikke videre udviklet. De eneggede knivblade bestaar i regelen af en lidet bearbejdet flintskive eller flække med en eg, som kun er dannet ved afspaltningens kant. Skjæftningen har vistnok ogsaa været ufuldkommen og der forekommer sjelden store og gode eksemplarer. Sagene var fortræffelig hugne og er blandt de smukkeste oldsager vi har fra denne tid, men de var korte og kun brugelige til smaat arbeide. De er undertiden smukt tandede i eggen.

Saa meget fortræffeligere er denne tids *huggeredskaber*, som omfatter en aldeles overraskende rigdom af detaljerede former, ofte af mesterligt arbeide. Der er brede og smale meisler, tykke og tynde økseblade med ret eg (retøkser), tver eg (tverøkser, hakker) og udhulet eg (huløkser) i mange former og med forskjellig skjæftning. Udførelsen er gennemgaaende fortræffelig og vidner om en forbausende evne til at tvinge den modstridige flint i den passende form. Saaledes er udhulingen af egpartiets ene side paa huløkserne ikke udelukkende opkommet ved slibning, men begyndt allerede ved tilhugningen, en tydeligvis meget vanskelig opgave. Og paa de store pragtstykker er saavel tilhugning som slibning saa fuld-

end, at man har naaet det bedste, som det er muligt at præstere i den slags arbeide. Men saa er det ogsaa resultatet af ihærdig øvelse i en lang række af aarhundreder.

Økseformerne, som repræsenterer det vigtigste og nødvendigste af primitive menneskelige redskaber, er af særlig interesse for os, fordi man har kunnet opvise deres forbedring gennem stenalderens lange tidsrum, de forskellige formers sammenhæng i udviklingen og dermed altsaa kunnet vise hvad som er ældre, yngre

Fig. 47. Brenningen, Vestre Aker, Ak. Knivblade tildannede af flintflækker.

Fig. 48. Slotet, Hurum, Busk.

Fig. 46. Stenøks med feilboring. Are, Skaato, Brats.

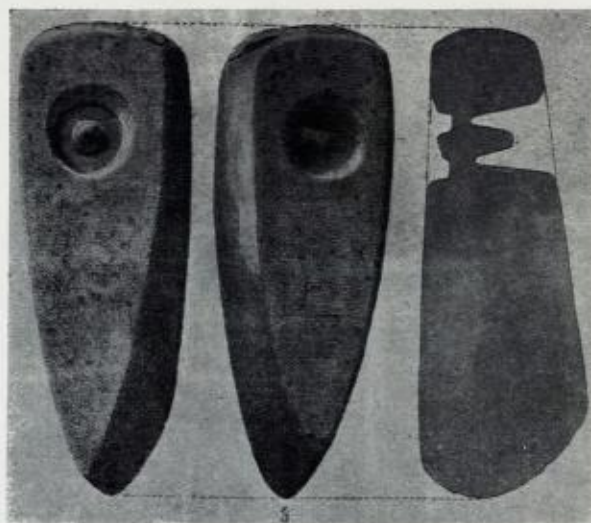

Fig. 45. Stenøks med fra begge sider begyndt skafthul. Gennemsnittet viser, hvor lidt der mangler. Hovland, Nøtersø, Jarlsb.

og lettere, uden at formindske eggens for brugen nødvendige bredde, ved at fjerne overflødige partier langs stykkets sider, — „bredeggede“ økser (fig. 59). Alle disse

Vi kan ikke her gaa nærmere ind paa dette, men kun i faa ord omtale nogle af de vigtigste økseformer, som er karakteristisk for den yngre stenalderes fremskridtsperioder. Tidligst er en smuk form med spids-ovalt gennemsnit (tosidede med hvælvede sider) og mere eller mindre tilspidset mod øksens øvre ende (nakken), men brede i eggen, — „spidsnakkede“ økser (fig. 34—38). Senere blir øksen mere jevnbred og de skarpe sidekanter afhugne, saa at gennemsnittet blir firkantet; redskabet indsættes; som det forrige slags, lidt skraat i et kløvet træskaft og nakken skjød ud et stykke bagenfor dette skaft, — „tydnakkede“ økser (fig. 52). Senere fjernes den udskydende, overflødige nakke, øksen blir tvert afskaaret oventil og skjæftningen indrettet paa en lidt anden maade, som bedre beskyttede mod skaftets kløvning ved stærke hug, — „tyknakkede“ økser (fig. 54). Endelig fandt man paa at gjøre stykket sma-

lere og lettere, uden at formindske eggens for brugen nødvendige bredde, ved at fjerne overflødige partier langs stykkets sider, — „bredeggede“ økser (fig. 59). Alle disse

Fig. 49. Sagblad af flint. Jæderen, Stav.

Fig. 50. Sagblad af flint. Nordby, Id, Smaal.

oldsager. Disse navne repræsenterer ogsaa hvert sit store udviklingstrin eller periode indenfor den yngre stenalder.

Saadanne systematiske inddelinger kan forefalde tørre og kjedelige. Men ser man lidt nærmere paa forholdene, vil man finde, at naar vi taler om „de tyndnakkede øksers tid“ etc., saa er dette kun et fattigt ord for en stor sag. Det er et svagt udtryk for de store begivenheder i menneskeslægtens ældste kulturhistorie, som lader os ane noget af de rige bevægelser i det levende liv. Alt det møjsommelige og ihærdige arbejde for udviklingen, geniale opfindelser, skuffede forhaabninger, fremgangstider og stilstand, talløse slægters vel og ve, alt dette skjuler sig under de fattige navne vi giver perioderne, som trænger lidt fantasi og menneskelig medfølelse for at kunne forstaaes og vurderes. Vi kan være forvisset om, at enhver liden forbedring, vi nu kan paavise i oldsagernes form, repræsenterer tuseners ivrige slid og stræben for at vinde frem og opnaa mere end før. Ogsaa i det materielle arbeides simple efterladenskaber kan vi spore menneskeandens aldrig hvilende kamp for udviklingen.

Foruden disse betydeligere redskaber kjender vi mange andre, og selvfølgelig er der ogsaa sager, hvis brug endnu ikke er forklaret. Meget hyppige, især paa bopladserne, er forskellige slags *skrabere* af flint (fig. 65—66). Det er skiver eller flækker, hvis kanter eller ene ende er tilhuggen ved fine slag, saaledes at der opstaar en jevn, but skrabekant. De har vistnok været brugt paa mange maader og til forskellige øiemed, blandt andet som et slags høvl til at glatte træ-

og bensesager. Af *boreredskaber* findes der mange, mest ganske simple stykker. *Fiskekroge* tildannedes af ben, og af dette emne gjordes ogsaa *naale*, *prene*, *syle*. Saadanne bensesager er indtil videre meget sjældne i norske fund. Af *skifer* lavedes et slags smaa firkantede nedtil spidse redskaber med bærehul oventil, som muligens har været brugt til at glatte og polere med. Af andre opfattes de som prydelser.

Fig. 51. Sagblad af flint. Nordre Holme, Stokke, Jarlsb.

Fig. 52. Øks af flint, usleben. Ek, Onso, Smaal.

Fig. 53. Øks af sten, sleben. Rove, Ramnes, Jarlsb.

vaabenformerne spiller selvfølgelig en stor rolle i den ældre kulturhistorie, ligesom endnu idag. Men jo længere op i tiden man gaar, af desto større almindelig betydning blir vaabnene. I stenalderen og langt senere var det nødvendigt for enhver at være bevæbnet. De smukkeste af stenalderens vaaben er *flintdolkene* (fig. 67—75), *spydene* og *pilespidserne* (fig. 78—84). De lange, brede og tynde flintblade, som har været skjæftet som spydspidser, men oftere vistnok som dolke, er i regelen forarbejdet med stor kunstfærdighed. Ogsaa ved disse kan man følge en udvikling, idet de ældre former afsluttes nedentil i en spids, som har været indsat i træskaftet og befæstet ved omvinding af snorer eller sener. Efterhvert gjøres denne del tykkere, saaledes at dolken kan holdes umiddelbart i haanden. Dette i flinten udarbejdede skaft blir tilsidst udvidet nedentil for at ligge sikrere i haanden og desuden ofte forsynet ved fine siksakhug i kanterne (fig. 75). Disse pragtstykker er noget af det bedste, som et stenalderfolk kunde gjøre, og da de ikke forekommer andetsteds end i den nordiske stenalder, vidner de høit

og bensesager. Af *boreredskaber* findes der mange, mest ganske simple stykker. *Fiskekroge* tildannedes af ben, og af dette emne gjordes ogsaa *naale*, *prene*, *syle*. Saadanne bensesager er indtil videre meget sjældne i norske fund. Af *skifer* lavedes et slags smaa firkantede nedtil spidse redskaber med bærehul oventil, som muligens har været brugt til at glatte og polere med. Af andre opfattes de som prydelser.

Fig. 54. Flintøkse, sleben.
Ukjendt findested.

om vore forfædres dygtighed. Deres egentlige hjemland er egnene rundt om Østersjøens sydvestlige del, hvor tyngdepunktet for kulturen i Norden har ligget baade i sten- og bronsesalderen. Hvorvidt de bedste stykker er indførte til Norge fra disse egne, eller virkelig forarbejdede her, derom kan man endnu ikke have nogen sikkert begrundet mening.

En anden finesse ved flint-tekniken, som dog ikke udelukkende forekommer i Norden, er den saakaldte parallelhugning af flintbladene. Her er hele bladet finhugget paa den maade, at tynde og næsten jevnbrede splinter er fjernet nedover bladet og næsten tvært over dets hele bredde, saaledes at det hele faar en aldeles overraskende regelmæssighed. Det er ligefrem skønne arbejder, som saaledes er fremkommet af den modstridige flint. De maa vække forbauselse og beundring for hvad man i oldtiden kunde udføre. Nu vilde det være umuligt at efterligne det, som kun kunde udføres efter utallige slægters ihærdige system med flintarbejde, ved nedarvet anlæg og ved en slægt efter slægt forøget øvelse og magt over materialet. Disse pragtstykker, som desuden ofte imponerer ved usædvanlig størrelse, er særlig almindelige i Jylland, men forekommer ogsaa her hos os. Et usædvanlig stort og smukt eksemplar blev for nogle aar siden fundet saa høit mod nord som i Værdalen (fig. 77).

Fig. 58. Stenøkse.
Grude, Klep, Stav.

Bue og pil tilhører overalt de ældste tiders nødvendigste vaaben. Nu har vi dog her kun *pilespidserne* igjen, forsaavidt de har været af sten. Det simpleste slags er tildannet af flintflækker, som ved en letvindt tilhugning er forsynet med skaftspids. De forekommer i tusenvis især paa Jæderens flintmarker. Fabrikationen var let; man tildannede en flintknold med en jevn flade, hvorfra siden ved smaa lette slag fliser fraskildtes nedover kanterne rundt om. Stykket brugtes saalænge man kunde holde det fast, resten blev bortkastet. Saadan findes ofte og pleier at kaldes flintkjærner (nuclei). Disse simple pile fik efterhvert en nøiagtigere

bearbejdelse. Tilsidst brugtes lange, tresidige omhyggelig tilhugne pile med skafttange (fig. 79). Disse forekommer oftest paa Østlandet.

Andre, endnu smukkere pilespidser er de, som pleier at sammenfattes under navnet hjerteformede. De har ofte fine modhager, udarbejdet i det lille flintstykke med udsøgt kunstfærdighed. Fig. 80—84 viser nogle prøver. Man maa dog

helst se selve originalerne for fuldt at kunne værdsætte det nydelige arbejde.

Om økserne har vi allerede talt. Mange af disse har nok været udelukkende vaabenøkser, medens de fleste har tjent lige meget til værktøi. De fleste økseformer findes her, ligesom i flintrigere egne, baade i flint og i andre stenarter, som var egnet til bearbejdelse og tilformning samt haarde

nok til at kunne danne en eg. De havde den store fordel, at de lod sig slibe med mindre møie og de kom af en særlig grund mod stenalderens slutning i overveiende brug. Som allerede nævnt, havde man da opdaget kunsten at bore hul i stenen, hvorved skjæftningen blev i høi grad forenklet. Men i flinten lod dette sig ikke gjøre.

Af *stenøkser*¹ med hul eier landets museer store masser i mange forskellige variationer. Enkelte former, deriblandt de smukkeste, har sikkert udelukkende været vaabenøkser. Særlig iøinefaldende er en type, som oldforskerne med et uheldigt navn pleier at kalde baadformet (fig. 85). Den er især hjemme i Sverige, men ogsaa meget almindelig her. Enkelte eksemplarer udmærker sig ved en saa

¹ Flint er ogsaa sten, men for korthedens skyld taler man om stensager og flintsager, saaledes at det første betyder sager tildannede af alle andre stenarter end flint.

Fig. 55. Tverøkse af sten, Varhaug, Haa, Stav.

Fig. 56. Stenøkse med udhulede kanter, Kvale, Vestre Slidre, Krist.

Fig. 57. Økse af flint, sleben. Bu, Sandehæred, Jarlsb.

Fig. 59. Flintøkse med sleben eg, Ellingaard, Onso, Smaal.

Eig. 60. Tverrøks af flint. Kjolberg, Onso, Smaal.

Fig. 61. Flintøkse med huleg. Bodøskiet, Bodo, Nordl.

Fig. 62. Stenøkse med huleg. Sele, Klep, Stav.

Fig. 63. Flintmeisel, Nordby. Vaaler, Smaal.

omhyggelig slibning af hele den elegant svungne overflade, at de giver mere indtryk af en støbt metalgjenstand end af sten. Det forholder sig ogsaa virkelig saa, at metalteknik har virket omdannende paa stenens former, hvilket senere i korthed skal omtales. Af en anden øksetype i samme klasse (fig. 86) kendes der tilsvarende stykker af kobber længere i syd.

Stenøkser med hul i andre, oftest simple former findes i mange eksemplarer og i mangehaande variationer, som sees af afbildningerne (fig. 87—96).

I lighed med de oldsager som er kommet til os i ufærdig stand, hvorom der allerede er talt, er ogsaa de stykker af særlig betydning, som viser spor af brug. Disse kan give gode og ofte afgørende oplysninger om arten af det arbejde, de har været benyttet til, og uddyber og forklarer altsaa vor viden om tidens levevis. De har desuden i sin tid modbevist ældre forestillinger om, at stenredskaberne skulde være offerredskaber uden betydning for det praktiske liv. Der foreligger i de

norske museer en hel del saadanne stykker. Særlig flintdolkene er ofte oplysende. Blev en saadan beskadiget ved brugen, saaledes at spidsen knækkede, var dog stykket altfor kostbart til at kastes væk. Man skaffede derfor en ny spids ved tilhugning. Og at man kunde være meget sparsommelig, viser saadanne dolke, hvor bladet er indskrænket til en liden ubetydelig spids, medens det oprindelige skaft har været helt bevaret. Det er, som naar vi sliber op en kniv, saalænge en brugelig stump af bladet er igjen.

Særlig udsatte for beskadigelse var stenøkserne med skafthul. Ved altfor stærk kilning eller ved et uheldigt

Fig. 64. Stenøkse med udhugget rænde for skjæftningen, Vagle, Høiland, Stav.

Fig. 65. Skraber af flint, for- og bagside, Sele, Klep, Stav.

Fig. 66. Skraber af flint, Baret, Ørlandet, S. Trd.

slag gik de ofte itu i skaftullet. Men ofte borede man da et nyt hul for ikke at kaste væk det arbejde, som var nedlagt paa stykkets tilformning. Undertiden kan man paa tilsyneladende hele økser ved nakken opdage en svag fordybning, som da er mærke efter et tidligere skaft-hul, som ved brugen er bleven næsten udvisket. Ogsaa disse økser kan være flere gange opskjærpede i eggen, saaledes at tilsidst proportionerne blir aldeles forrykket og et ganske ubetydeligt egparti afslutter et nakkeparti med stort skaft-hul.

Direkte mærker af brug kan ofte sees i form af slid paa overfladen.

Paa fint slebne redskaber kan man undertiden med lupe tydelig se striber og furer, og som følge af gnidning i eggen eller paa de dele, som har siddet i et skaft, kan flinten være ganske speilblank.

De fleste stenredskaber har været forsynet med et eller andet slags skaft, for ret at kunne udnyttes. Fra de norske eksemplarer kan vi kun indirekte slutte os til skjæftningens

Fig. 71. Brun-laug, Faaberg, Krist.

Fig. 72. Blindheim, Haram, Romsd.

Dolke af flint, yngre former.

Fig. 73. Skjønhaug, Kråkstad, Ak.

Fig. 67. Nedre Hov, Gran, Krist.

Fig. 68. Salte, Klep, Stav.

Fig. 69. Moster-øen, S. Bgh.

Fig. 70. Vaaler, Smaal.

Dolkeblade og spydspidser af flint, ældre former.

art, men heldige fund i andre lande har frembragt enkelte skjæftede stykker, ligesom ogsaa mange oplysninger er kommet fra nulevende lavtstaaende folks redskaber. Særlig fra Schweiz's søer er mange interessante saadanne ting optaget, men ogsaa fra Danmark kjendes enkelte, som vi vistnok er berettiget til at tage til indtægt ogsaa for os. Saaledes viser fig. 101 en flintøks med træskaft og fig. 102 en flintflække skjæftet som sigd. Stenøkserne med skaft-hul skjæftedes naturligvis som nutidens økser.

Der fremføres meget ofte af besøgende i oldsagsamlingerne stærke tvil, om virkelig noget arbejde kunde udføres med disse flintestene. „At slaa ihjel folk med, dertil kan de due, men næppe til at hugge ned et træ,“ siger man. Og dog er dette mange gange udført i vor tid med disse gamle redskaber for at prøve deres dugelighed. Det

Fig. 76. Flintblad til kastespyd, Grepstad, Ørskog, Romsd.

viser sig, at det ligefrem er fortræffelige redskaber. Dette gjælder fremforalt flintøkser med fint sleben eg, naar disse føres af en haand, som har erhvervet en smule øvelse. De mest bekendte forsøg i denne retning er de, som i sin tid udførtes af den danske godseier Sehested. Af hans folk blev en liden træhytte opført udelukkende ved hjælp af flintøkser. Et grantræ af 20 cm. tykkelse blev fældet i 8 minutter.

Blandt oldsagerne fra stenalderen eksisterer der, foruden dem som udmærker sig ved særlig smukt arbejde, ogsaa saadanne som udmærker

sig ved en usædvanlig størrelse. Det største nu kjendte norske stykke er en ufuldendt flintøks, som for nogle aar siden indkom til universitetets oldsagsamling og opgives at være funden i Spydeberg i Smaalenene (fig. 104). Den er 46 cm. lang og naar i det nærmeste op til den største længde for flintøkser i vore sydlige naboers rige stenalder. Dog er et enkelt stykke i Danmark en halv meter (!) langt. En flintdolk (fig. 103) fra Grude i Klep paa Jæderen er i det nærmeste 42 cm. lang, medens de længste danske naar op til

Fig. 74. Klop, Ramnes, Jarlab.

Fig. 75. Nes, Slagen, Jarlab.

Dolke af flint, yngste former.

Fig. 78. Pilespidsar af flint fra Jæderen, Lister og Akershus.

44 cm. Ogsaa af stenøkser findes der meget store eksemplarer, baade skafthuløkser og andre. Det kan være et spørgsmaal, om aarsagen til, at man forarbejdede saadanne kæmpeeksemplarer, hvis brugelighed ikke tiltog med størrelsen, men tvertimod forringedes, kun er at tilskrive flintarbejderens

forfængelighed og anstrængelser for at overgaa andre, eller om grunden kanske ligger dybere. Særlig økserne har paa mange steder i verden været opfattet som symbol for gudemagten og med en saadan opfatning er det let forklarligt, at de stykker, som var afseet til offer eller andet religiøst øiemed, blev gjort saa store og pragtfulde som muligt. En lignende opfatning kan have bevirket de usædvanlig smaa eksemplarer, som ligeledes forekommer (fig. 107—109). Disse kan ikke have tjent noget praktisk brug og de forklares kanske naturligt som amuletter, der tillagdes en beskyttende gudommelig kraft. Det er ganske mærkeligt, at stenøkser lige ned i vore dage undertiden har været brugt som beskyttelsesmiddel eller som lægemiddel mod sygdom for mennesker og dyr.

Men spørgsmaalet om religiøse forestillinger i den fjerneste oldtid er et dunkelt kapitel, som endnu trænger mange og lange undersøgelser.

I vort kolde klimat er det nødvendigt at have boliger til beskyttelse. Man er ogsaa allerede i denne tid vant til faste bosteder og der har i enkelte egne været forholdsvis tæt beboede bygder.

Husenes beskaffenhed kjender man endnu ikke. Man kan tænke paa telte af dyreskind som eskimoernes sommerboliger og hytter af jord og sten som lappernes „gammer“. Men man var sandsynligvis allerede kommet længer. I sydligere fund er

der truffet rester af huse, lavet af fletværk med dækning („klining“) af ler, og man har nok ogsaa bygget enkelte hytter af træ. Tømmer var der nok af og redskaberne var dugelige til tømmerarbejde.

Meget kan i denne retning, som i mange andre, læres fra de saakaldte pælebygninger i Schweiz. For femti aar siden fandt man ved usædvanlig lav vandstand i flere af de schweiziske søer talrige minder efter mennesker, som havde boet i huse, opførte paa pæler ude i vandet. Der har været hele smaa byer af tømmerhytter, som nogenlunde har kunnet rekonstrueres, og vandet neden-

Fig. 79. Pilespids af flint, Trydal, Gjerrestad, Ned.

Fig. 77. Dolkblad af flint, usædvanlig smukt forarbejdet og stort eksemplar, 31,7 cm. langt. Eklo, Værdalen, N. Trd.

under har paa en forunderlig maade bevaret til vor tid en mængde efterladenskaber, selv de skrøbeligste og forgjængeligste ting, dyrebene, horn, fletninger, taug, fiskenet, tøj og mere. Derfra er mange oplysninger hentet, som gør tilstanden ogsaa hos os bedre forstaaelig, thi hvad der var muligt der, kunde ogsaa gøres her. Men naturligvis er det ikke noget direkte bevis for, at saa virkelig var tilfældet.

Man har i denne tid selvfølgelig ogsaa haft brug for klæder. Disse kan have været af skind, men rimeligvis har man ogsaa her allerede lært at væve tøj af uld; uldtøj er fundet i pælebygningerne og faaret var husdyr i de nordiske lande allerede i stenalderen. Spinderedskaber kjendes dog ikke fra den nordiske stenalder, skjøndt de i Syden hører til de tidligste oldsager. Men de kan have været helt af træ og derfor ikke bevaret.

Prydelserne var endnu tarvelige. Hængeprydelser af sten og ben samt gjenemborede dyretænder forekommer undertiden i fundene, men smukkeste og mest yndet var perler af rav. Disse er meget hyppige i danske fund og blev baaret i stor mængde, undertiden flere hundrede. I Norge er de sjældne; et smukt fund er afbildet (fig. 111).

Mange og gode *lerkar* kjendes fra denne tid i sydlige fund, og mange af disse er forsynede med en simpel, men ingenlunde smagløs *ornamentik* af rette linier i forskellige enkle mønstre.

Hos os har vi foreløbig kun en del brudstykker fra en enkelt boplads paa Jæderen (fig. 118). Ogsaa disse har simple stregeornamenter. Det er indtil videre alt, hvad der kjendes af norsk stenaldersornamentik, sammen med indridsede forsiringer paa et enkelt stenvaaben (fig. 96).

Vort stenalderfolk har levet af *jagt* og *fiskeri* (man har fundet fiskekroge, i pælebygningerne ogsaa fiskenet og baade), men ogsaa af *kvægavl* (næsten alle de vigtigste af vore nuværende husdyr var kjendte allerede den gang) samt ogsaa, i det mindste i slutningen af den lange stenalder, af *agerbrug*. Fra pælebygningerne, fra Danmark og Sverige kjendes flere slags korn og møllestene fra denne tid er fundet.

De fleste oldsager fra stenalderen er fundne enkeltvis i jorden. Men vigtigere

Fig. 85. Stenøks, fra to sider. Eker, Busk.

Fig. 80. Skarfjeldet, Telemarken.

Fig. 81. Kolberg, Eker, Busk.

Fig. 82. Jæderen.

Fig. 83. Lister.

Fig. 84. Søndford.

Pilespidser, fig. 80 af kvarts, de øvrige af flint.

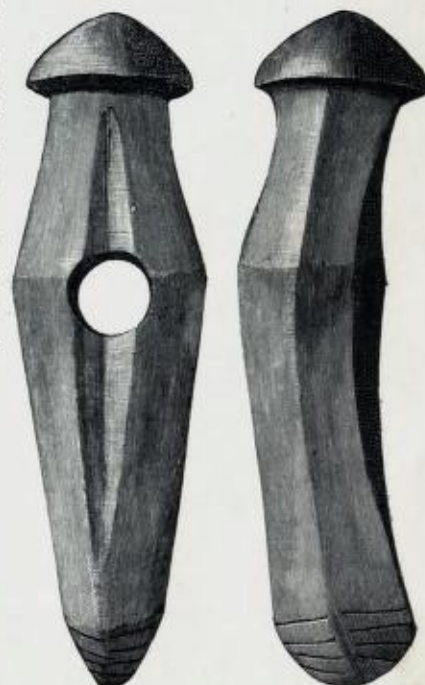

Fig. 86. Stenøks, fra to sider. Fuglenes, Rakkestad, Smaalenene.

er de fund af mange stensager, som paa en gang er bleven nedlagt i jorden, i moser osv. Flere af disse fund kan kun forklares ved at antage, at de er nedlagte som offer til den tids guder. Et mærkeligt fund, som rimeligvis hører til denne klasse, er gjort i Søndmør. Paa Ekset i Volden fandt man nemlig for flere aar siden 18 flintskrabere, i kreds om en flintskive; det hele var nedlagt paa næver i en myr. Især flintsagene forekommer saaledes nedlagt flere sammen, undertiden i en vis orden.

De mest betydningsfulde fund er dog *gravfundene*. I det sydlige Skandinavien er mange saadanne fund gjort i de store, af stenblokke byggede gravkamre, som benævnes *dysser*, *jættestuer* og *hellekister*. De ældste er *dysserne* (fig. 31). Det er store gravkammere, byggede af fire eller fem svære stenblokke med en svær helle som tag. Rundtom er der oplagt en lav haug, men den øvre del af kammeret reiser sig over haugen. Et mellemrum mellem to vægstene danner en indgang. Denne udmærkes senere ved sideheller, som blir alt flere og tilsidst danner en lang gang, som fra haugens udkant leder ind til det nu meget store gravkammer. Taget over kammer og gang dannes af en række heller, og haugen naar nu i regelen lige op til taget. Denne gravform pleier med et gammelt folkeligt navn at kaldes *jættestue*. I slutningen af stenalderen er denne form atter bleven forandret til store kisteformede kamre med aabning i den ene ende og oftest helt dækket af en haug, de saakaldte *hellekister*. Alle disse gravformer er virkelig betydelige monumenter, som ikke har kunnet opføres uden ordnet samvirke inden en slægt eller bygd, og de vidner derfor om social sammenslutning med allerede i nogen grad ord-

Fig. 87. Kalstad, Skaato, Brats.
Stenøkser med skafthul.

Fig. 88. Sjøren, Tune, Smaal.

nede samfundsforholde. Disse graves monumentale præg er at lægge mærke til. Man gjorde langt mere end nødvendigt, sikkert saa stort som man kunde magte. Senerehen i tiden ligger det monumentale i selve haugens eller røsens størrelse. Dette var ikke noget vanskeligt, det krævede kun tid og arbejdskraft. Men ved stenalderens store stengrave er der anvendt teknisk beregning. Over døraabningen til jættestuerne er der lagt en oversten for at fordele trykket. I en jættestue i Bohuslen (fig. 113) er saaledes døraabningen, som fører fra gangen ind til kammeret, og som bestaar af sidestene, over- og tærskelsten,

medens selve døren af træ eller sten nu mangler, saa velkonstrueret, at den ikke er sunket en tomme, men endnu staar i sin oprindelige stilling. De store vægstene er omhyggelig udvalgt med jevne flader indad, og hvor der ikke var adgang til passende naturlig sten, blev blokkene kløvet, en første antydning til virkelig bygningskunst, ved materialets tildannelse. De jevne fladers kanter er dog ikke tilhugget, saaledes at de kunde slutte tæt indtil hverandre, men mellemrummene udfyldtes med et slags murlægning af flade stenfliser.

Disse store grave er ikke bygget for en enkelt, men for en hel slægt eller stamme. Efterhvert som det tiltrængtes, blev de døde lagt derind og resterne af tidligere begravne bragt tilside. Man har i jættestuer fundet op til 100 individer. Hvis saa haugen, hvilket undertiden er tilfældet, har været kantet med opsatte stene, kan det hele ligefrem sammenlignes med en kirkegaard med sin mur rundtom.

En anden vigtig slutning kan man trække af disse monumenter. Opfatningen af et liv efter dette havde allerede

Fig. 89. Ukjendt findested.

Fig. 90. Opedal, Ullensvang, S. Bgh.
Stenøkser med skafthul.

Fig. 91. Brevik, Skjerstad, Nordl.

naaet en betydelig udvikling, ellers havde man ikke nedlagt saa meget arbejde og omhu paa de dødes sidste hvilested. Men dette liv opfattedes som knyttet til legemet, derfor blev gravene bygget som boliger, hvor de døde havde et trygt og sikkert opholdssted.

Inden Norges nuværende grænser er disse grave endnu sjældne, eller rettere de ældre former er endnu ikke iagttaget og af den yngste er kun et par mindre karakteristiske eksemplarer fundet. Har de da ikke været brugt ogsaa her? For besvarelsen af dette spørgsmaal er det af betydning at erindre om deres forekomst i andre lande. Det er ikke en opfindelse indenfor det nordiske stenaldersomraade, som enkelte oldforskere har ment. Tvertimod stammer de fra de gamle kulturlande i Syden, — de egyptiske pyramider er en udvikling i særegen retning af samme grundform. Udbredelsen kan følges langs kystlandene i det sydlige, vestlige og nordvestlige Europa, indtil skikken naaede Norden, hvor den

Fig. 95. Halsen, Børsen, S. Trd.

Fig. 93. Berger, Jevnaker, Krist.

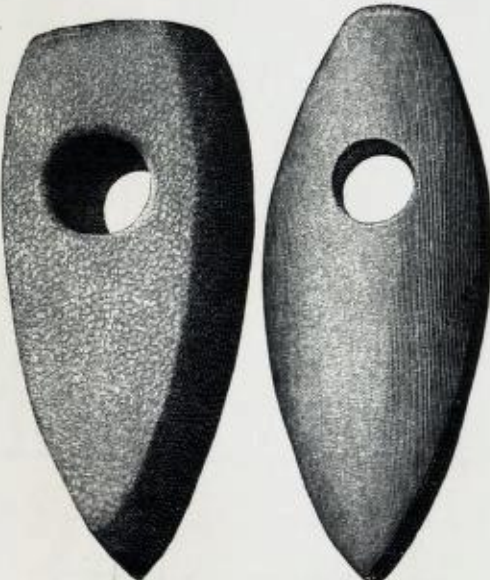

Fig. 92. Asper, Kraakstad, Ak.

Fig. 94. Abelsnes, Flekkeford, List.

Stenøkser med skafthul.

fik en rig og storartet udvikling, især i Danmark. Men ogsaa indover Sverige udbredte den sig og stengravene forekommer der i rigelig mængde i de sydlige og vestlige landskaber. Endnu i Bohuslen er omtrent 100 saadanne grave af alle former kjendte og den yngste grav-

form findes ganske hyppig i Dalsland og Vermland.

Den nordligst kjendte dysse staar endnu ved Masleberg ca. en mil i vest for Enningdals kirke, og en række hellekister forekommer langs søerne i Dalsland tæt indtil den norske grænse. Det er da rimeligt nok, at den slags monumenter ved fortsatte efterforskninger ogsaa skal fremkomme ialfald i det sydlige Smaalenene og sandsynligvis ogsaa andetsteds i Norge. Her har været den samme kultur, som længere i syd, de samme oldsagsformer forefindes, ogsaa de bedste og smukkeste produkter af stenalderens kunstfærdighed eier

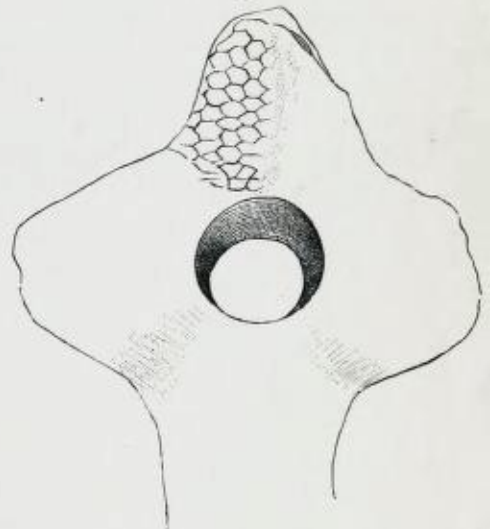

Fig. 96. Skarsaas, Sogndal, Stav. Køller af sten, den ene med indridsede ornamenter.

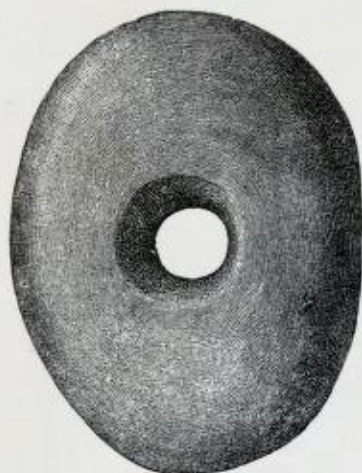

Fig. 97. Ulleren, Eker, Busk.

Fig. 98. Bjørøen, Flatanger
N. Trd.

Hammere af sten.

vi her, og det vilde da være uforklarligt, om ikke tidens bedste gravskik havde fulgt kulturens strøm ogsaa hertil, men var stanset paa veien. Passende materiale til denne bygningskunst var der nok af.

Hidtil er imidlertid kun to sikre grave kjendte i Norge, begge nærmest at sammenligne med hellekisterne og i ethvert fald tilhørende samme tid, den yngre stenalderes sidste periode. De er begge mærkelig nok fundne paa et og samme sted, den smale landtunge, som lige overfor Svelvik stikker ud fra Hurumlandet og næsten lukker Drammensfjorden. Her fandtes i 1881 og 1900 to grave, bygget af heller i anslutning til større flytteblokke. Ingen af dem er desværre opmaalt i uforstyrret stand, men den sidste kan antages at have været 2½ meter lang. I den første fandtes ben af to mennesker samt 5 flintblade (fig. 114), i den anden ubetydelige benrester, en flintdolke og en skafthuløks.

Fig. 99. Flintdolke, udnyttet til det yderste. Tjernil, Nordre Odalen, Hed.

Fig. 100. Stenøks, brudt i skafthullet. Et nyt hul er begyndt. Broidablik, Sandeherred, Jarlsb.

Det er sandsynligt at grave af et simplere slags har været almindelig brugt i Norges stenalder, som andetsteds. Man har gravet et passende hul i jorden og lagt ned den døde der. I tidernes løb er benene fortæret, og var der nedlagt en stenøks i graven, blir den ikke opfattet som gravgods, hvis den i vore dage findes ved tilfældig gravning i jorden. Ved omhyggelig undersøgelse vilde dog gravstedet

kunne paavises, men oldforskeren kan ikke opsøge saadanne steder, som nu ikke er mærkbare over jorden, og ved tilfældige fund af den slags har man ikke tænkt paa at tilkalde en sagkyndig. Sikkert vil dog kommende undersøgelser løfte det slør, som endnu hviler over stenalderens grave hertilands.

Der er en anden slags findesteder, som er af lige stor eller større betydning for vort kjendskab til stenalderens kultur, nemlig bopladserne, — de steder, hvor mennesker i stenalderen har opholdt sig, og hvor man nu finder minder efter deres virksomhed. Naar et saadant findested her i landet første gang blev iagttaget (1863 ved Grude i Klep paa Jæderen) og videre ved opdagelsen af flere saadanne pladser, væsentlig paa Jæderen og Lister, blev de opfattet som steder, hvor et jæger- og fisker-folk paa sine

fangstfærder havde sit tilhold til visse tider for der at fabricere de nødvendige redskaber af flint. Man kaldte dem da ogsaa værkstedpladser. De kom i dagen paa den maade, at græstorven, som i tidernes løb havde dannet sig over de gamle lag, blev opspadet til gjødning for ageren. Den underliggende sand blæste efterhvert væk og talrige flintstykker blev derved synlige. Det var i mange aar paa Jæderen en hel liden indtægtskilde at „plukke flint.“ Især var de smukke „flinthjerter“ (pilespidser) en let sælgelig artikel.

Fig. 101. Flintøks med bevaret træskaft. Danmark.

Fig. 102. Flintflække brugt som sigd, med bevaret træskaft. Danmark.

Først langt senere er der foretaget planmæssige gravninger og undersøgelser af disse bopladser. Men der er endnu ikke gjort meget i denne retning. Her er et stort og forhaabentlig frugtbringende arbejde, som kun er begyndt.

Paa Holeheien, en lyngbevokset sandslette ved Figja-elven paa Jæderen, var der i mange aar indsamlet pilespidser, skræbere og flintaffald paa afspadede pletter, især tæt indtil Bore nye kirke. Her er der senere gjort systematiske udgravninger og det har derved vist sig, at mennesker har boet her i stenalderen paa bredden af den endnu fiskrige elv og nær dens udløb i havet. Paa en dybde af omtrent 70 cm. traf man urørt bund, altsaa den overflade, hvorpaa den første bebyggelse skeede. Efterhvert som tiden gik, dannedes der, som altid paa

saadanne bosteder, alt tykkere lag af forskelligt affald efter flintbearbejdelsen, maaltiderne og anden menneskelig virksomhed. Dette saakaldte kulturlag var her paa sine steder omtrent en halv meter høit og dækkedes af 20 cm. madjord, græs og lyng, som har dannet sig efterat bopladsen

i sin tid blev forladt. I kulturlaget fandtes masser af flintskjærver, blokke, kjærner, knolde, skiver, flækker og spaaner, nogle økser, adskillige pilespidser af flint, men ogsaa flere af skifer, mange skræbere, bore-

Fig. 103. Flintdolik,
41,9 cm. lang
Grude, Klep, Stav.

Fig. 104. Flintøks, grovt tilhugget, ufuldendt,
46 cm. lang. Opgives funden i Spydeberg,
Smaal.

Fig. 105. Flintøks, sleben,
37,6 cm. lang, Andersrød,
Raade, Smaal.

Fig. 106. Stenøks, 32 cm. lang,
vægt 4,117 kg. Lovisenlund,
Hedrum, Jarlsb.

Usedvanlig store stenalderssager.

Fig. 107. Stenøks 4,8 cm. lang, Jæderen.

Fig. 108. Stenøks, 6,3 cm. lang, Håltorp, Spydeberg, Smaal.

Fig. 109. Flintdolck 9,6 cm. lang, Auran, Stjørdalen, N.Trd.

Usædvanlig smaa stenalderssager

som var brugt, efter hvad mærkerne viste, til at afslibe og glatte spidser, syle, naale og andre mindre gjenstande af træ eller ben, saaledes som endnu bruges ved træarbejde.

Af størst interesse var dog fundet af ildsteder eller gruer nede paa den gamle overflade. Flere saadanne blev fremgravet. De var simpelt oplagt af flade stene, saaledes at en nogenlunde jævn flade dannedes, undertiden af rund, men ogsaa af uregelmæssig form (fig. 115). Ovenpaa gruerne og rundt om dem laa der meget kul, paa et sted desuden en mængde halvt forkullede skal af hasselnødder. Man har tydeligvis siddet rundt om gruen, spist nødder og kastet skallene op i ilden. Ellers var desværre alle rester af bebyggernes maaltider forsvundet paa grund af det uheldige jordsmon, som altfor let slipper al fugtighed igjennem, hvorved efterhvert alle organiske rester blir udskyllet. Forhaabentlig vil der komme lignende steder frem under gunstigere forholde, saa at man ogsaa her i landet kan faa

Fig. 110. Hængeprydelse af skifer. Syd-Skjør, Bjørnør, S. Trd.

Fig. 112. Syv sage af flint, fundne, sammen med en ottende, i en ur under en stor sten ved Soll brug, Tune, Smaal.

redskaber, mange glatte strandstene, som har været brugt ved flintens tilhugning, samt adskilligt andet, alt af tidligere fra andet hold velkjendte former. Men desuden fandtes ogsaa stumper af lerkar, som ikke før var fremkommet i norske fund, samt endel pimpstenstykker,

studere talrige rester af dyr og planter, som i andre lande har givet rige bidrag til kundskaben om tidens levevis.

Inderst inde i Trondhjemsfjorden, ved Stenkjær, er en

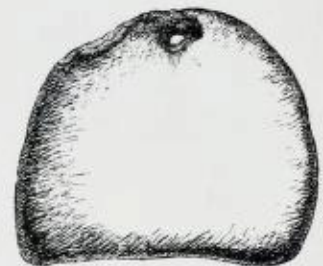
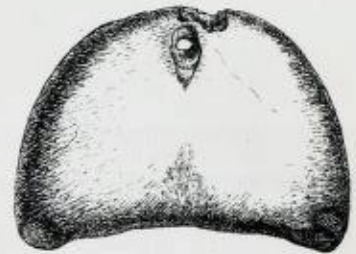
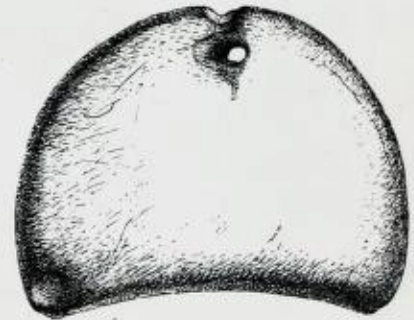

Fig. 111. Hængesmykke af fire halvmaaneformede ravskiver, den ene desuden set fra siden. Berge, Herø, Romsd.

boplads af andet slags undersøgt. De oldsager, som fandtes der, bærer et andet præg end de, vi hidtil har talt om. Ligesom der i de længst mod nord beliggende dele af Norge endnu i dag færdes folk af en anden stamme, saa forekommer der i de samme nordlige landskaber stenredskaber af en anden art end de sydligere. Materialet er

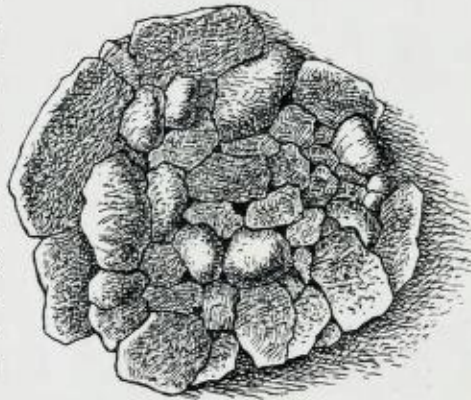

Fig. 113. Stenaldergrav, s. k. jættestue, Bohuslen. Udgravet af forfatteren i 1887.

et andet, nemlig skifer, og oldsagernes former, tildels bestemt af selve materialet, har et let kjendeligt særpræg. Men antallet af oldsagsformer, som kan regnes til denne gruppe, er ikke stort. Der er økser, mest tverøkser (fig. 120) og huløkser (fig. 121), muligens bør ogsaa et par skaft-huløkser af elghorn (fig. 122) regnes hertil, videre knivblade, eneggede og toeggede (fig. 123—127), samt spyd- og pilespidser (fig. 128—131), alt af skifer.

Man pleier at kalde alt dette for *arktisk stenalder* og henhøre det til lappers og finners oldtid. For dette taler udbredningen, som er talrigst i det nordligste, men aftagende mod syd. Paa samme maade forekommer de samme former i Sverige, og i Finland kjendes de samme og lignende oldsager fortrinsvis i de ægte finske landsdele i nord og

øst. Formernes faatallighed og ensartethed minder ogsaa om polarfolkernes fattigere redskabsudstyr.

Om ogsaa dette er rigtigt eller sandsynligt, saa er forholdet til vor almindelige „skandinaviske“ stenalder ikke ret klart. I aarenes løb er der fremkommet alt flere eksemplarer af dette slags oldsager fra

Fig. 114. Fund fra en stenaldergrav ved Værket i Hurum, Busk., ligeoverfor Svelvik.

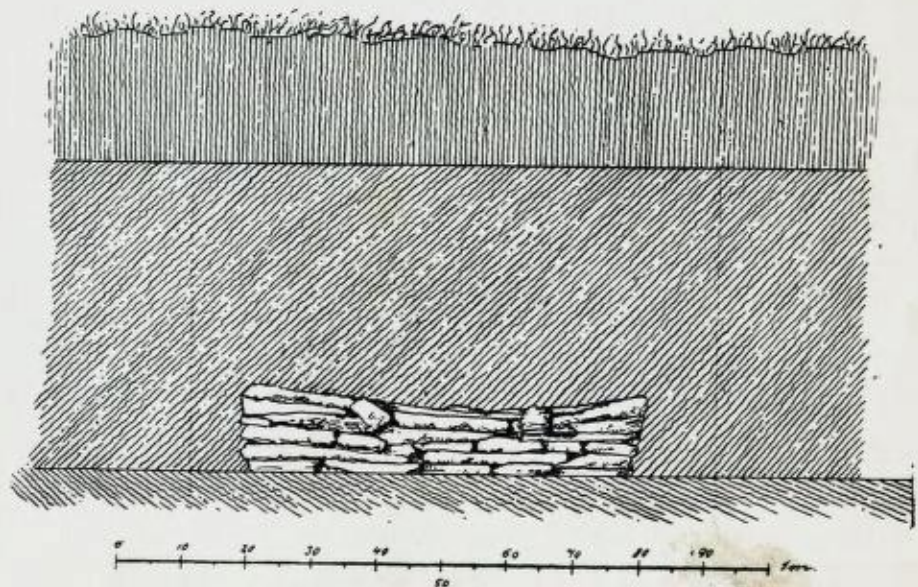

Fig. 115. Plan og gennemsnit af en grue fra stenalderbopladsen paa Holeheien, Jæderen.

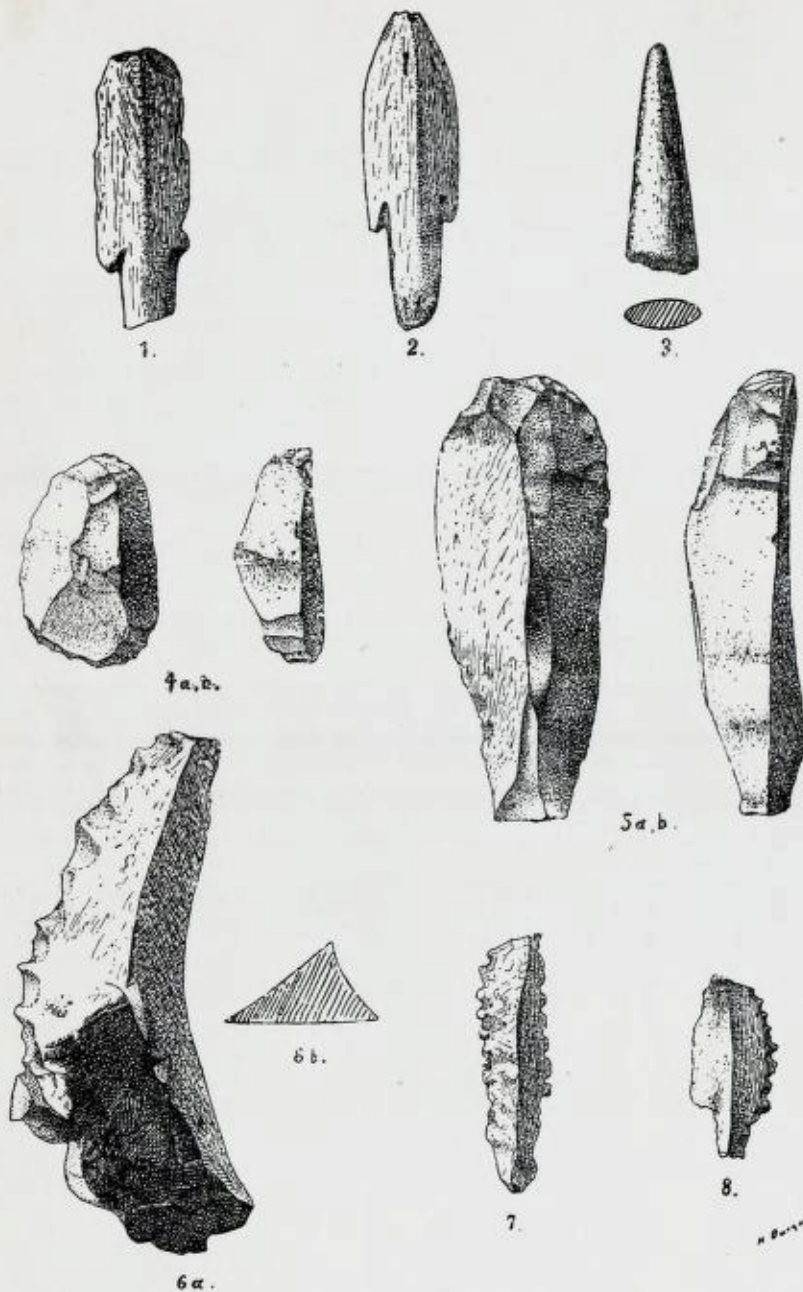

Fig. 116. Tre pilespidser af skifer. To flintskræbere, set fra to sider. Tre sagtandede flintredskaber. Alt fra bopladsen paa Holeheien.

landets sydligere dele. Saaledes fandtes der ved udgravningen af den allerede omtalte boplads paa Holeheien, altsaa sydligst i Norge, hvor ellers alt var „skandinavisk“, ikke mindre end 15 skiferspidser. Og endnu sydligere fund af disse ting er gjort i nabolandene. Forholdene er saadanne, at, hvis man fastholder skifersagernes lappiske oprindelse, saa maa dette folk have beboet det nordlige Skandinavien allerede i en meget fjern oldtid. Nogle af oldsagsformerne synes dog snarere at have tilknytningspunkter af yngre art. Forhaabentlig vil fortsatte forskninger snart give midler til en klarere opfatning af disse forhold.

Udbredningen af vore almindelige stenaldersoldsager gaar forøvrigt i enkelte eksemplarer langt mod nord. Allerede jættestuetidens former har trængt høit op. Det nordligst nu kjendte stykke er en huløks af flint i Tromsø museum, som er fundet ved Berg i Tromsøsundet paa $69\frac{1}{2}$ grads nordlig bredde. I det hele kjendes nu 15 sager af „skandinavisk“ stenaldersform fra Salten og nordover, altsaa paa 67° nordlig bredde og derover. Af særlig interesse er et fund fra Skei ved Bodø af to smukke flintredskaber, den ene en smalmeisel, samt en slibesten funden i Rødø i Nordre Helgeland.

Men hovedbygderne har selvfølgelig, som senere, været i landets sydlige dele. Bebyggelsen har væsentlig været knyttet til aabne og dyrkbare egne af kystlandet, men den er efterhvert trængt op langs vasdragene, om søerne og op i dalene, saaledes at ved stenalderens slutning var befolkningen temmelig udbredt. En del fund er gjort høit op i de store dalfører og paa fjeldet vidner enkelte sager om jægeres streiftog.

Hovedbygderne var egnene om Kristianiafjorden og paa Jæderen. Men ogsaa andre strøg har været mindre kulturcentra. Et blik paa kartet (pl. I) vil give en god forestilling om stenaldersfundenes udbredning i landet, skjøndt der i detaljerne aldrig kan blive konsekvens eller fuldstændighed. Ved en optælling for nogle aar siden fremkom følgende antal kjendte stenalderssager fra de store landsdele.

Østlandet	3010
Sørlandet	1309
Vestlandet	461
Indlandet	280

Fig. 117. Pimpstene med gnidmærker. Holeheien.

Trøndelagen	570
Nordland	118
Det nordligste	158

5906

Her er da ogsaa de arktiske former medregnet. Tillægges en del ikke medregnede stykker, med ubekjendt findested etc., var antallet af kjendte norske stenalderssager dengang omtrent 6000. Men saadanne tal vil af flere grunde altid være omtrentlige og antallet øges desuden for hvert aar. For 25 aar siden var der i universitetets oldsagsamling 1000 stenalderssager. Syv aar derefter var antallet fordoblet og nu er der omtrent 4000. Men selv om man nu har 7 à 8000 oldsager fra denne tid at bygge paa, saa er dette antal langt fra stort nok. Det tilsvarende tal, bare for det ene landskab Bohuslen, er vistnok nu mere end 3000, og længere i syd blir tallene ligefrem overvældende. Der trænges altsaa fremdeles ihærdig indsamling, for at vort materiale skal bli stort nok til at give svar paa alle spørgsmaal.

Forinden vi forlader det første af de tre store forhistoriske tidsrum, er der et spørgsmaal, som vistnok enhver stiller sig og som kræver et svar, forsaavidt et svar kan gives. Det er dette: *hvad slags mennesker var disse stenaldersmennesker i Norge, hvilken folkestamme tilhørte de, — har der boet nordmænd i Norge fra de ældste tider?*

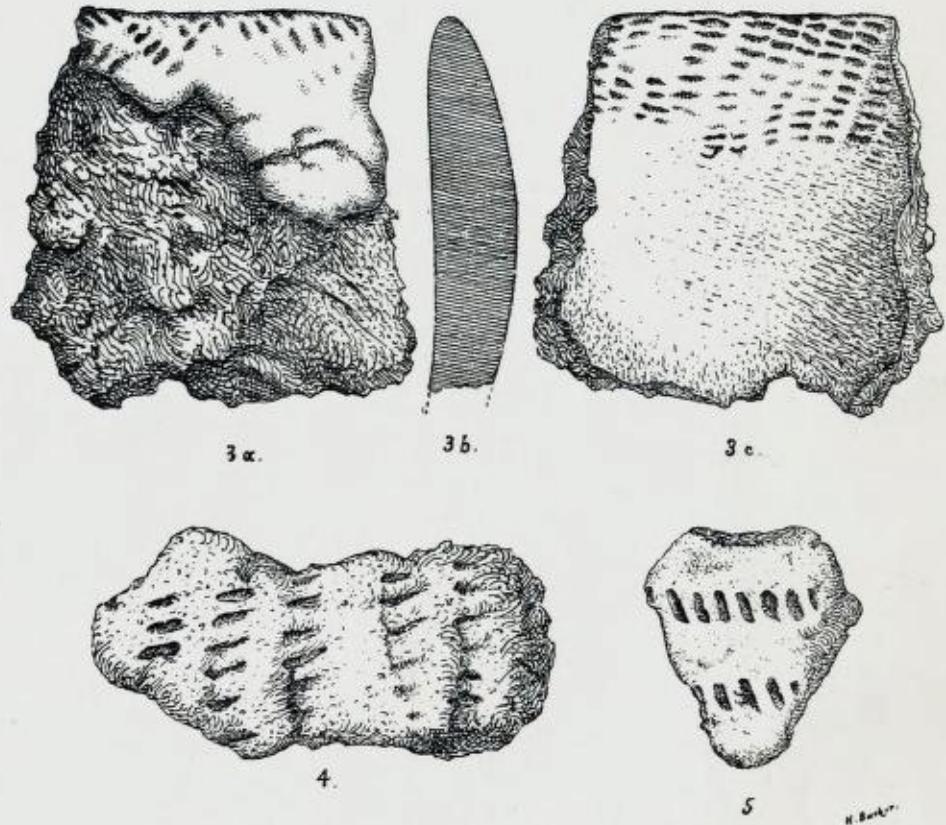

Fig. 118. Prøver paa forslrede lerkarstykker. Hølehelene.

Det er vanskeligt at give et tilfredsstillende svar paa et saa stort og vigtigt spørgsmaal. Og det er vanskeligt, fordi vi har saa yderlig faa rester af mennesket selv fra denne tid. Hvis vi havde haft hele rækker af vel bevarede skeletter, saa vilde det vistnok være lettere for den fysiske antropologi, den videnskab som beskæftiger sig med menneskets legeme, at give et svar. Fra denne tid faar vi derfor indtil videre nøie os med de resultater man er kommet til i Sverige og Danmark, hvor der er fundet ret mange kranier i de store stengrave. Og resultatet er der, at der ingen væsentlig forskjel er fra vor tid. Der findes forskellige former af hjerneskaller, baade lange og korte, men dette er tilfældet endnu idag. Antropologien kan altsaa ikke se nogen større forskjel. Men dette er ikke saa meget at bygge paa, thi benresterne er endnu ikke tilstrækkelig mange. Fra rent arkæologisk

Fig. 119. Kløven i Reisen, Trana, Trms. Fig. 120. Jøringfjord, Romsd. Tverrøsker af sten.

Fig. 121. Huløks af sten, Dybvik, Lyngen, Trms.

side betragter man dette spørgsmaal paa følgende maade. Hvis der i oldtiden en gang — eller flere gange — havde været en større indflytning af nyt folk, en stor indvandring, saa vilde dette utvilsomt vise sig i fundene. Der vilde da pludselig vise sig helt nye ting, nye oldsagsformer, nye forsiringer, ny stil, nye gravskikke og meget mere nyt. Og der vilde paa et vist punkt ikke være overgange — der vilde være et brud i fundrækkerne. Nu eksisterer der imidlertid ikke noget saadant brud i hele Norges oldtid, og man mener derfor, at *samme folk* har boet her lige fra stenalderen, at det var de nuværende nordmænds kjødlige forfædre, som allerede dengang boede her. Dette bestyrkes ogsaa af en del andre omstændigheder og det er nu en almindelig mening blandt videnskabsmændene. Men det er ikke alle norske forskere,

som er af denne mening. Den mest kjendte norske antropolog, brigadelæge Arbo, og af andre grunde dr. Andr. M. Hansen, tror, at her har været en anden befolkning i stenalderen, og at denne endnu indgaar i større eller mindre grad i den nuværende især i visse dele af landet.

Fig. 122. Øks af elghorn. Alvstad, Østre Toten, Krist.

Paa forskningens nuværende standpunkt er det som sagt et meget vanskeligt spørgsmaal at besvare. En anden sag er det, at der kan, baade en og flere gange i oldtiden, have været mindre indflytninger, som ikke er kommet pludselig, men har vedvaret i arrækker. Den slags indflytninger vil det i regelen være temmelig vanskeligt med sikkerhed at kunne paavise i rækkerne af

fundne oldsager, skjøndt det nok lader sig gøre efterhvert som fundene foreligger i tilstrækkelig mængde.

Endnu er der et andet stort spørgsmaal, som man ikke heller kan give et nøiagtigt svar paa. Det er dette. Hvad *tid* sluttede stenalderen i Norge, *hvorlænge* varede den, og *naar* kom de første mennesker hid?

Oldforskningen alene kan ikke give svar paa saadanne spørgsmaal. Den kan sige hvad som er ældre og yngre,

Fig. 123. Tromsø by.

Fig. 124. Med forsiringer paa begge sider. Teksdal, Aafforden, S. Trd.

Fig. 125. Ristad, Overhalden, N. Trd. Eneeggede skiferknive.

udskille de forskjellige perioder, bestemme i hvad orden de har fulgt paa hverandre, fastslaa at den eller den periode har været længe, den eller den har været kort. Men længer kommer man ikke paa den vei.

I de senere aar er der fra geologisk side aabnet nye udveie til at bestemme den relative tid for de tidligste kulturafsnit. Det har vist sig, at menneskene i de ældste tider, ialfald tildels, var knyttet til havets kyster som deres bedste opholdssted, fordi det var lettest der at skaffe sig føde fra muslinger og andet, som søen gav forholdsvis let, og fordi man der var nærmest den tids bedste og letteste færdselsvei, vandet. Nu har imidlertid geologien for længe siden vist, at der er forsiggaaet hævninger af landet i geologisk seet forholdsvis sene tider.

Fig. 126. Skiferkniv. Abelsborg, Næsseby, Finn.

Der kunde da tænkes, at oldforskningens ældste tider kunde naa op til disse geologiens unge og at altsaa et samarbejde her mellem begge disse videnskaber kunde være frugtbringende. Dette har ogsaa vist sig at være tilfældet.

Især har det vist sig, at minderne fra vor ældre stenalder, baade enkeltvis fundne oldsager og levninger efter den tids opholdssteder, ikke forekommer under et vist niveau, og at dette niveau ligger høit over den nuværende havflade. Under antagelse af at den ældre stenalderes mennesker væsentlig opholdt sig ved kysten, vil altsaa dette sige det samme, som at landet har hævet sig betydeligt siden den tid. Og for denne antagelse taler den omstændighed, at bopladserne og fundene fra denne tid samler sig om samme niveau. De ligger stort set paa en nuværende høide, som svarer til landets sænkning i en bestemt geologisk periode. Den er forskjellig i de forskjellige landsdele, svarende til forskjellig høining i senere geologisk tid. Desværre har man paa de norske fundpladser hidtil ikke, eller kun ubetydeligt, fundet ben, skjel og andre rester af befolkningens føde, som man har i saadan rigdom fra lignende sydligere fund. Paa enkelte steder mangler de aldeles, antagelig paa grund af ugunstigt forhold i de bevarende jordlag. Men undersøgelsen af saadanne pladser er endnu i sin begyndelse og det er antageligt, at fremtidige fund skal give ogsaa den norske stenalderes forskning rigere midler i hænde. Allerede nu er der fra geologisk side ydet vigtige bidrag til kjendskaben til denne kulturhistorisk set fjerne tid, væsentlig ved professor Brøgers arbejder. Men selvfølgelig kan heller ikke geologien svare paa spørgsmaalet om tiden ved at angive nogle aarstal. Ved de betydelige forandringer i jordskorpen, som de geologiske forholde viser, rykker de ældste oldsagsformer og kulturafsnit op i tiden og paa spørgsmaalet om, hvor lang tid forandringerne har krævet, kan geologien ogsaa give

Fig. 127. Tveegget kniv af skifer. Liaskjeller ved Lien, Trane, Trms.

summariske beregninger. Men længere kan man heller ikke komme ad den vei.

Det er først, naar det lykkes at knytte vore forhistoriske fund sammen med kjendte forholde i de ældste kulturlande i syden, at man kommer til *aarstal*, naturligvis altid omtrentlig angivne. For hele jernalderens vedkommende blev det snart muligt at fastsætte tiden. Senere er det ogsaa lykkedes for bronsenalderen, og der gjøres nu forsøg paa at faa lignende bestemmelser for stenalderen. Men tilknytningspunkterne er her faa og det ældste hi-

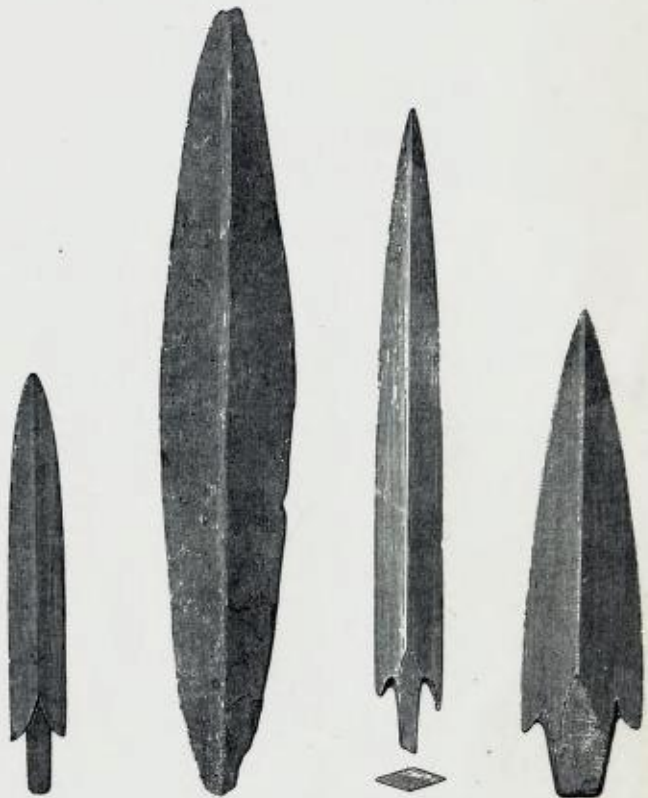

Fig. 128. Hovland, Ullensvang, S. Bgh.

Fig. 129. Fallum, Stadsbygden, S. Trd.

Fig. 130. Huvestad, Laardal, Brats.

Fig. 131. Brønne, Nordl.

Spyd- og pilespidser af skifer.

storisk kjendte i hele menneskeslægtens aarbøger forsvinder efterhvert, jo længere tilbage man gaar i de ældste forhistoriske tidsaldre hos os.

Der er da kun den udvei at beregne den omtrentlige varighed for de ældste afsnit, efter mængden af de minder som haves og efter den udvikling de repræsenterer. Og denne maales da efter formforandringer hos oldsagerne i gravskik og andet.

Paa fuldt videnskabelig grund er man kommet til det resultat, at bronsenalderens begyndelse i de nordiske lande ligger mellem 18 og 20 aarhundreder tilbage i tiden for *Kristi fødsel*, og at stenalderen altsaa har *sluttet* opimod

fire aartusener før vor tid. Det er den svenske oldforsker professor Oscar Montelius's banebrydende arbejder, som man i første række skylder disse tidsbestemmelser.

Stenalderens varighed i tiden er paatagelig meget lang. Udviklingen gaar ikke hurtig i kulturens barndom. Vi

maa sætte 5000 aar som det *seneste* datum, vi kan tænke os for den yngre stenalders begyndelse, og tallet maa øges ganske betydeligt, naar det skal bestemmes, hvad tid Norges land først blev bebygget af de første indvandrere i den ældre stenalder.

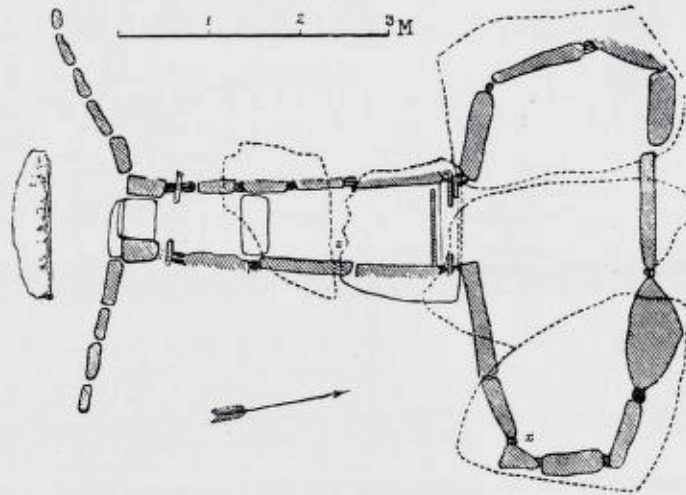

Fig. 132. Plan af den fig. 113 afbildede jættestue. Til høire det store gravkammer, til venstre gangen, som leder til kammeret fra haugens kant.

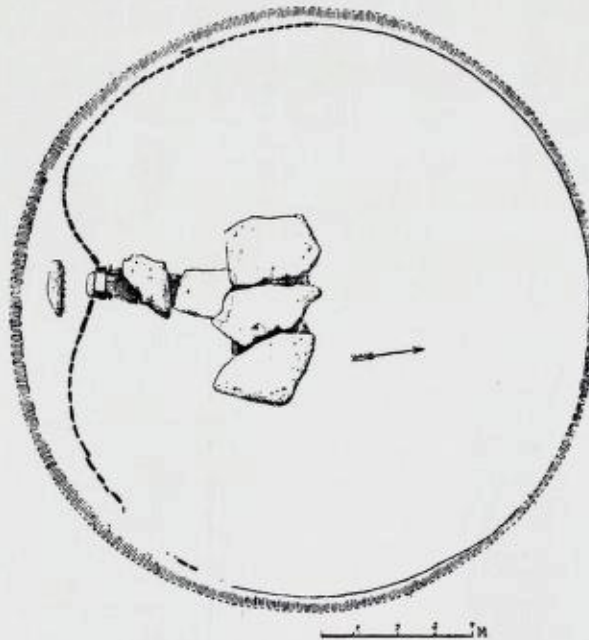
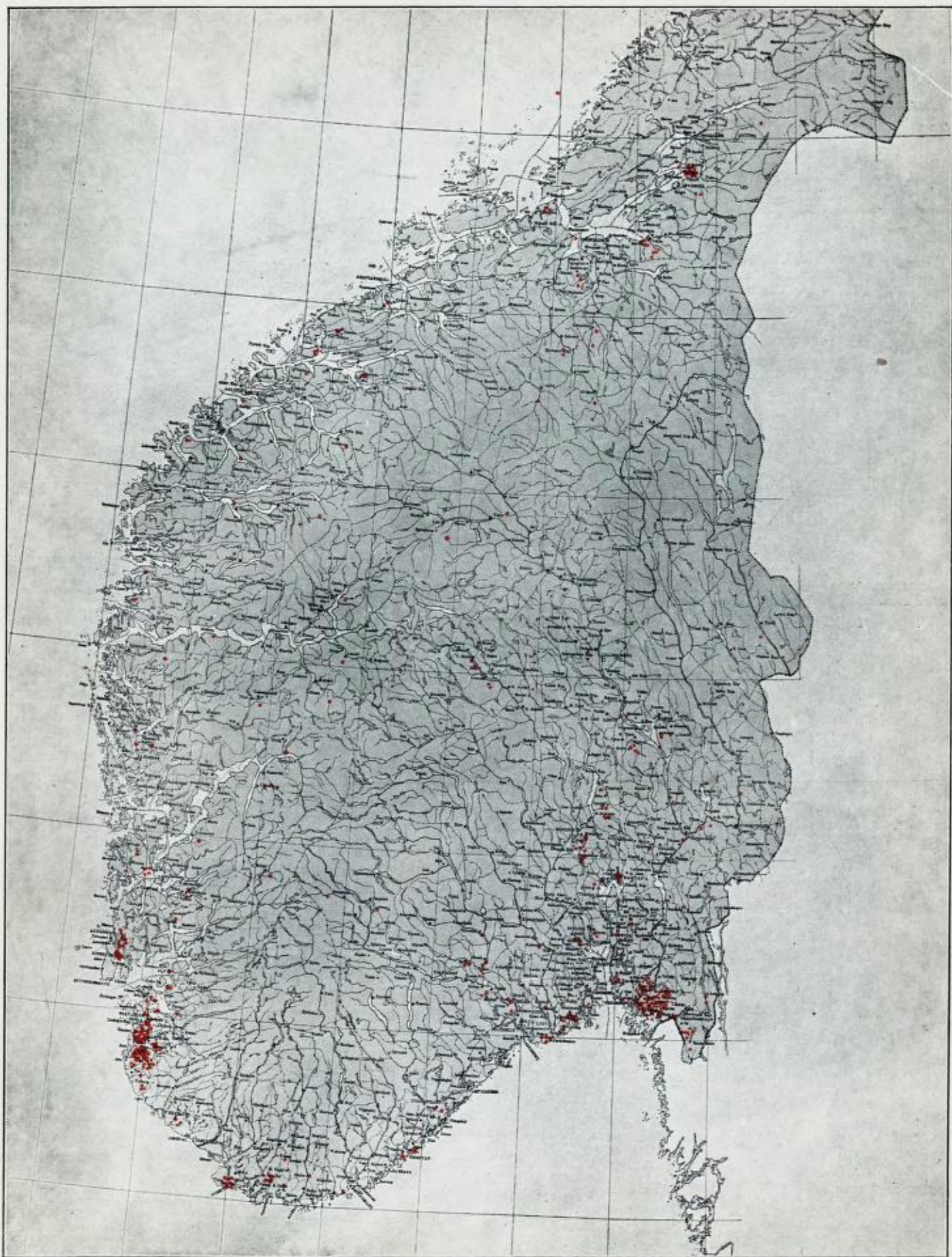

Fig. 133. Plan af gravbygningens beliggenhed i haugen. Samme jættestue. Bohuslen.

Bronsealderen.

Kart over fundenes udbredelse i det sydlige Norge.

Fig. 134. Røiser paa Mølen ved Nevlunghavn, Brunlanes, Jærlsb. Efter maleri af Gudm. Stenersen.

IV.

Bronsealderen.

Kobber og bronze. Nye kulturforbindelser. Ligbrænding. Helleristninger.

Et uhyre fremskridt i den menneskelige udvikling betegner det første kjendskab til metaller. Det er en saa stor forbedring i menneskenes kaar, at vi nu ikke længer kan fatte dets betydning fuldt og helt. Fra at have været afhængig af stenen, som man kun med de største vanskeligheder formaaede at tvinge til at gjøre tjeneste, blev man nu ganske anderledes herre over sit materiale. Enten der er tale om ved hamring at forme det smidige metal eller i smeltet tilstand at tildanne det ved støbning, staar man nu fri i sin formgivning. Der er hele klasser af brugsgjenstande, som nu kan opstaa, men som var utænkelige i stenens tid. Et sverd, en hjelm, en spænde var ukjendte ting i stenalderen. En halsring af flint er noget utænkeligt. Men i metaltiden kunde man lige let danne en halsring til prydelse og et sverd til forsvar. Og skjønhedssansen kan først nu frit udvikles. Ved støbning og ved hamring kan man give metalsagerne smukke former og pryde dem med forsiringer.

Den store og iøinefaldende kontrast, som man ikke kunde undgaa at finde mellem de bedste, altsaa yngste, stenaldersager og de pragtfulde ting fra den ældre bronsealder, hvis skjønhed i form og forsiring vækker beundring endnu i dag, maatte selvfølgelig vække tanken paa indvandring af et nyt folk ved bronsealderens begyndelse. Der har været fremsat mange forskjellige meninger i den retning. Men disse er faldt, efterhvert som nøiere kjendskab til forholdene blev vunden. I oldtidsvidenskabens

barndom var det naturligt, at de store kulturafsnit fremstod i skarp modsætning til hverandre. Her kan et ofte brugt billede være oplysende. De lange, ukjendte tider, som oldforskningen har spredt lys over, kan sammenlignes med et stort og ubekjendt land, som efterhvert udbreder sig for os. Vi ser først fjeldtoppene. De forefalder først isolerede, men kommer man nærmere, faar man syn paa, hvordan de hænger sammen og danner et hele. Først naar man gennemstreifer landet, faar man et nøiagtigt kjendskab til dets forhold og bygning. I oldforskningen er forlængst de første dunkle taagebilleder erstattet af en klarere opfatning om de store forhold og deres sammenhæng.

Det er ad to veie, det er lykkedes at udrede spørgsmaalet om bronsealderens begyndelse i Norden: ved efterhvert at klargjøre tidsforskjellen og rækkefølgen af de forskjellige oldsagsformer fra den ældste metaltid, og ved nøiere at studere forholdene i de gamle kulturlande i Syden og i Orienten, hvorfra kjendskaben til metallerne er kommet til os.

De smukke bronsesager fra den ældre bronsealderes bedste tid er forfærdiget af en blanding af kobber og tin i det gunstigste forhold. Saalænge man betragtede disse ting som de allerældste metalsager, var bronsealderens begyndelse gaadefuld. For mange var dette et bevis for en pludselig indvandring. Andre benægtede ligefrem, at der havde eksisteret en bronsealder. Man maatte, efter disses

mening, nødvendigvis have opdaget et enkelt metal som jernet, tidligere end et sammensat som bronzen.

Nu viser det sig imidlertid, at jo ældre bronsesagerne er, desto mindre tin indeholder de, og de allerældste og simpleste former af metalsager mangler enhver tintsats, de er af rent kobber. Før de smukke bronsarbejders tid kan man altsaa udskille to kulturafsnit, en kobberalder og en begyndende bronsetid. Man har altsaa virkelig begyndt med et enkelt metal, kobberet, og først lidt efter lidt lært sig kunsten at blande dette med tin til bronze. Men denne

Fig. 135. Fund fra bronzealderens begyndelse. Aurland, N. Bergen.

udvikling har fundet sted i Syden, langt fra vore grænser. Og dernede er udviklingens gang ogsaa bleven tydelig paavist, især ved de storartede udgravninger som tyskeren Schliemann i sin tid udførte i Lille Asien, paa det sted, hvor traditionen har lagt det verdensbekjendte Troja, skuepladsen for Homers heltesange. Her fandtes en hel række af byer, den ene over den anden. Naar en by var bleven ødelagt eller forladt, blev der altsaa senere bygget en ny paa den gamles ruiner. Og her kan man følge den omtalte udvikling fra rent kobber i den underste, altsaa ældste by, til bedre og bedre bronze i de overliggende og yngre.

Det er forunderligt at se, hvordan kulturens goder breder sig ud over verden ved forbindelser fra folk til folk. Selv i den fjerneste fortid finder nyttige forbedringer sin vej udover landene.

Hvilke anstrengelser og farer der har været forbundet med disse ældste handelsfærder, hvor de mangfoldige hindringer som mødte fra fiendtlige folkestammer og truende naturforholde nu forefalder os næsten uovervindelige, derom tier selvfølgelig vore kilder.

Ogsaa her op til os, der boede langt udenfor grænserne for den verden, som var kjendt af den tids ledende kulturfolk, naaede efterhvert alle kulturfremskridt. Og der er adskillige oldforskere, som mener, at den lange vej dog ikke har krævet nogen overvættes lang tid. Man ser et bevis derfor blandt andet deri, at alle de vigtigste kulturskiftninger har øvet sin indflydelse ogsaa hos os, hvilket vidner om stadigvarende forbindelse med udenverdenen.

Kobberalderen har dog ikke formaet at skabe en ny tid her oppe. Den har kun middelbart indvirket paa forholdene. De nyeste forskninger har vist, at kobberalderen

er samtidig med vor yngste stenalder. Dette vil med andre ord sige, at adgangen til kobber her oppe var saa vanskelig, eller, for at bruge et moderne udtryk, kobberet var saa dyrt, at man endnu længe vedblev at greie sig med sten til vaaben og egværktøi.

De nye former af redskaber og vaaben, der opkom i Syden som følge af den nye metalkultur, kom i begyndelsen kun sparsomt og sjelden til de nordiske lande, men man efterlignede dem her i sten og gjorde sig der ved delagtig i forbedringerne. Det er saaledes sandsynligt, at mængden af stenøkser med udboret skafthul i vor stenalder slutning har sit forbillede i metaløkser, hvor et skafthul uden vanskelighed lod sig anbringe ved støbningen. Til enkelte former af disse stenøkser, som fig. 85 (og 84) kjender man ogsaa saadanne forbillede i metal fra Mellemeuropa, og de smukkeste forarbejdede flintdolke, som fig. 74, har en form, som er mere naturlig for metalarbejde end for stenen. Det vidner høit om vort stenalderfolks overlegne dygtighed i at forme flinten, at saadanne efterligninger kunde udføres, og tillige om ihærdig kraft og vaagen energi. Man greiede sig med, hvad man havde til sin raadighed, naar der ikke var adgang til det bedste og nyeste materiale.

Men efterhvert blev tilførselen af bronze lettet, og naar den var kommen i almindelig brug, da begyndte ogsaa hos os *bronsealderen*.

Det er selvsagt, at ikke alle havde adgang til at skaffe sig den kostbare bronze, men at man endnu længe, og især i fjernere og fattigere bygder, maatte hjælpe sig med det gamle materiale, stenen. Men dette rokker ikke ved de store kulturperioder eller deres rækkefølge. I alle tider har det været slig, at fremskridtene ikke har kunnet være lige hurtige eller lige gennemgribende overalt i et stort land. Til sammenligning kan vi tage midlerne til at skaffe lys og varme. Paa mange steder tænder man nu sit elektriske lys ved at vride paa en knap, men samtidig er alle slags fyrstikker i brug, og det er vistnok ikke umuligt endnu idag at finde folk, som bruger flint og ildstaal. Men skal man gøre rede for vor tids kultur, tager man ikke hensyn til dette sidste, enkle middel, — det hører hjemme i et tidligere kulturafsnit. Saaledes hører ogsaa de stenøkser, som brugtes i bronzealderen til stenalderkulturen. Tidsgrænsen for perioderne i et helt folks udvikling sættes ikke efter de sidste efternølere. Stenalderen er slut, saa snart bronzen optræder nogenlunde almindeligt i landets kulturcentre, og bronzealderen ophører, naar jernet afløser bronzen paa samme steder i nogenlunde betragtelig grad.

Der er nu tale om andre forbindelser med de gamle kulturlande, end i tidligere dage. Den ældste færdselsvej har været langs kysterne. Rundt Vesteuropas kyster har der, som tidligere omtalt, vistnok været den ældste kul-

turforbindelse nordover. Men i bronsealderen finder vi bevis for, at handelen fra folk til folk har søgt sig nye og mere direkte veie langs de store elveløb gennem Europas fastland. Og aarsagen til disse nye forbindelser har man paavist i de særlige lokkemidler, som fandtes paa veien: metalrigdommen i de østerrigske lande, rigdommen paa salt i Mellemtyskland, og den overflod paa rav, som fandtes ved Danmarks kyster og som skattedes høit i oldtiden til glimrende pryde med guldgul glands.

Der er mange forholde, som vidner om betydningen af denne nye store kulturvei. Mange ligheder kan paavises ligefra Grækenland, Ungarn, gennem Tyskland op til vore nordiske lande, medens der raader andre forholde i landene i øst og vest. Og det er ikke umuligt, at vi i disse tidlige og mere direkte forbindelser med den gamle civilisation kan finde aarsagen til den mærkelige fremragende stilling, som det nordiske kulturomraade har indtaget ligefra stenalderens senere del og fra bronsealderen. Ligesom vi har at takke Golfstrømmen for det i et saa nordligt land som Norge exceptionelt gunstige klimatiske forholde, saa skyldes det kanske andre naturforholde, at Norden saa tidlig er kommet i de bedste forbindelser og derved har faaet et fremstød, som ikke kan vurderes for høit. Men det er ikke nok med ydre paavirkning. Der har tydeligvis allerede langt op i oldtiden hos de nordiske folk været en sund livskraft, som var skikket til at drage fuldt udbytte af mulighederne.

Centrum i dette nordiske kulturomraade har i lange tider været landene om Østersjøens sydvestlige del. Norge ligger i omraadets udkant, men Norges sydkyst ligger ikke saa langt borte, at der ikke har været forholdsvis let forbindelse især i disse tider, hvor vandet var den bedste, for ikke at sige den eneste vei.

Her har altid i bronsealderen været en uafsladelig import af bronze. Norges rigdom paa malm var i hele oldtiden en ukjendt skat. Ogsaa før har vi seet, at man hented adskilligt fra udenverdenen, vi skal se det ogsaa for senere tidsrum.

Hvad har man da her givet igjen? Hvad har man havt at kjøbe med, som kunde lokke de rigere naboer til at sælge, kanske ogsaa til at komme hertil med varerne?

Bernstenen eller ravet, som har været et saa værdifuldt byttemiddel for Danmark og de sydlige Østersølande, fordi det var høit skattet som luksusartikel i Sydeuropa, det manglede her hos os. Guld har vi heller ikke havt, lige lidet som nu. Det har vel da været andre naturprodukter, som fandtes her i større rigdom eller af bedre og eftersøgt slags, væsentlig vel udbyttet af jagt og fiske.

Vi kjender endnu ikke nogle metalsager fra kobberalderen i Norge, og ligeledes er den ældste bronsealder kun ubetydelig repræsenteret. Men vi har grund til at tro, at mere vil komme frem af jorden. Vi har allerede flere

fund fra en tidlig del af bronsealderen. Mærkelig nok er et saadant fremkommet høit oppe i en trang fjelddal ovenfor Vasbygdvandet i Aurland i det indre Sogn, altsaa op mod de steder, hvor nu Bergensbanen bryder gennem fjeldet. Her fandtes to smukke økser og en arming i en ur, ovenpaa en stor sten, men skjult af mindre stene og græstørv (fig. 135).

Bronsealderen er den del af vor oldtid, da man endnu ikke kjendte jernet, men kun bronze og guld. Man maatte altsaa gjøre sine skjærende, huggende og stikkende redskaber og vaaben af bronze. Bronsen er en blanding af kobber og tin. Den bedste legering, saakaldt „ægte bronze“, er i forholdet 9 til 1, altsaa 90 procent kobber til 10 procent tin. Tager man mere tin, blir blandingen for sprød, med mindre tin er den ikke saa god at støbe. Allerede tidlig i bronsealderen var man i Syden efterhvert kommet til denne bedste sammensætning, som endnu idag er i brug for visse øiemed, f. eks. til kunstsager og kirkeklokker.

Bronsesager behøver ikke at tilhøre bronsealderen. Dette burde være selvindlysende, men der tages ofte fejl, og vi maa derfor erindre, at de store perioder i oldtiden har sit navn af det materiale som brugtes til *eg-redskaber*. Naar

man har at gjøre med en kniv, et sverd, en øks af bronze, da kan enhver straks se, at disse ting er fra bronsealderen, thi da man først blev bekjendt med jernet, blev alt saadant selvfølgelig gjort af jern, som var langt bedre for dette øiemed. Men en ring, et kar, en spænde kunde man fremdeles lige godt fabrikere af bronze, selv om jernet var i brug. Hvorvidt en slig gjenstand skriver sig fra bronsealderen, eller fra en senere tid, det maa man altsaa lære sig. Men for enhver, som har studeret oldsagerne lidt nøiere, er dette ikke det mindste vanskeligt. De bronsekar, bronzeprydelser o. s. v., som virkelig tilhører bronsealderen, har eiendommelige, let igjenkjendelige former og ligeledes ofte en egen forsiring, som kun forekommer i denne tid. Vi har her at gjøre med en egen kultur med sin egen stil, som ikke kan sammenblandes med andre tider.

Dertil kommer, at de bronzesager, som saa ofte forekommer i vore jernaldersfund, i regelen ikke er af den

Fig. 136. Støbeform af klebersten til en bronzøks. Med tværsnit. Stangeland, Høiland, Stav.

Fig. 137. Øks af kobber. Skaane.

omtalte „ægte“ bronselegering, men af zinkbronse eller messing, som var aldeles ukjendt i bronsealderen. Foruden kobber og tin, hvoraf bronzen bestod, kjendte man i denne tid hos os intet andet metal end gullet.

Man kjender nu saa godt bronsealderen i de nordiske lande, at man kan udskille en hel række tidsrum efter hverandre, som hver udmerker sig ved sine eiendommeligheder, sine egne oldsagsformer, skiftninger i forsiringsmaade og forskjelligheder i skik og brug. Det er i det sydlige Skandinaviens overordentlig rige bronsealder, en saadan detaljeret kjendskab har kunnet vindes. Her hos os er fundene

fra denne tid endnu forholdsvis faatallige, men der er ingen af de længere i syd kjendte kulturafsnit, som ikke ogsaa her har efterladt sig minder. Stort seet pleier man at tale kun om den ældre og den yngre bronsealder, men i denne korte oversigt tager vi det hele under et. Kun maa det paapeges, at den ældre del af bronsealderen kjendetegnes af en særlig, smuk, men noget stiv forsiringsart, hvor fine, regelmæssige spiraler spiller en fremtrædende rolle, medens den yngre bronsealder udmærkes af en mere afvekslende og livlig ornamentstil, som dog er skjødesløsere, end den første.

Bronsen formedes her i Norden kun ved støbning, ikke ved hamring. Dette hindrer ikke, at hamring undertiden kunde bruges paa færdigstøbte sager, f. eks. for at gjøre eggen af et vaaben fastere, eller at forsiringerne i regelen blev slaaet ind i metallet med stempel.

De solideste former til bronzestøbning gjordes i en eller anden let bearbejdelig stenart. Formen bestod af to halvpartar, som ved støbningen holdtes sammen, hvorefter den flydende masse blev heldt ned i den udgravne fordybning. Kun to saadanne støbeformer af sten er funden her i landet, begge paa Jæderen (fig. 136), og begge til et slags smaa økser fra en sen del af bronsealderen, lig de nedenfor i fig. 143—144 afbildede.

Fig. 138. Øks af bronz. Morstad, Gran, Krlst.

De er af særlig betydning som paatagelige beviser for indenlandsk bronzefabrikation. Den gang antallet af norske bronzesalderssager endnu var meget lidet, fik man den opfatning, at disse var importeret hertil i færdig stand, og at der i det hele ikke havde været nogen bronsealder i Norge af nogensomhelst betydning. Men en saadan opfatning var forhastet. Vi kjender nu saa mange fund og saa mange pragtstykker af bedste slags, at vi maa opfatte denne tid som en kulturperiode af den største betydning ogsaa her, som længere i syd. Og om hjemligt arbeide i bronze vidner som sagt de omtalte støbeformer. Der er ogsaa den omstændighed at lægge mærke til, at saadanne smaa stene vistnok mange gange af uvidenhed blir bortkastet af finderne, da deres betydning ikke forstaaes. Man kan nok se, at det er støbeformer, men man ved ikke, at de er fra støbekunstens ældste tid.

Desuden har man ikke bare brugt den slags holdbare former at støbe i. Man har sikkert ogsaa paa samme maade som nutildags brugt former af sand og ler, dannede over en model i træ eller over et allerede færdigt stykke, og saadanne støbeformer kan ikke være opbevaret til vor tid.

Ved de omtalte støbemetoder dannes formen af to halvdele. I fugerne mellem disse trænger der sig altid ud noget af metallet; der danner sig, hvad man kalder en støberand. Denne blev efterpaa fjernet, men man kan se mærker derefter paa mange sager fra denne tid (fig. 139 b). Men der findes finere bronzesager, hvor ingen saadanne mærker kan sees og hvor der ikke heller nogensinde har været nogen støberand. Disse ting er forfærdiget paa den maade, at en model af voks eller andet let smelteligt materiale blev rundt om dækket af lerformen, hvorefter modellen blev smeltet ud, og man kunde støbe i en form, som ikke var sammensat af flere stykker og derfor ikke gav støberænder. Det er væsentlig samme metode, som endnu bruges ved finere støbning, og støbningskunsten var altsaa i Norden allerede i denne fjerne tid naaet op til en beundringsværdig teknik. Selve materialet, bronzen, maatte man hente udenfra, men skjøndt man altsaa i denne retning var beroende paa tilførsel fra udlandet, hævede støbekunsten sig i Norden til en høide, som neppe er overtruffet

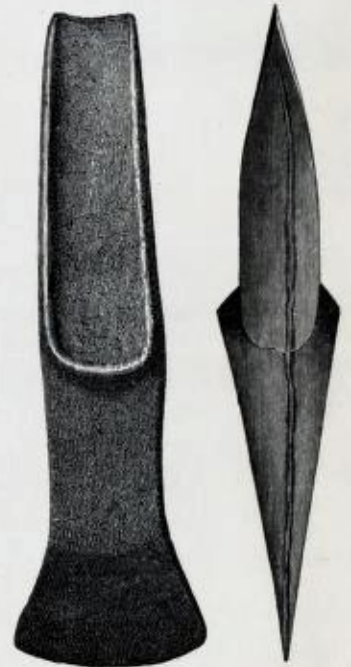

Fig. 139 a, b. Tuv, Klep, Stav. Bronseøks, s.k. „paalstav“.

af noget andet bronsedersfolk, og endnu tilvinder sig beundring af vor egen tids fagmænd. Store bronskar, som man i Sydeuropa fremstillede ved drivning, vovede man her, hvor drevet arbeide dengang var ukjendt, at fremstille ved støbning. Og man lykkedes fortræffelig, selv naar det gjaldt at gjøre godset tyndt og let. Som særlig beundringsværdige, ligefrem gaadefulde, pleier man at fremhæve et slags bronskjæder af helt lukkede, bevægelige led, som er støbt sammen, hængende i hverandre.

At der i enkelte retninger var mangler i den tekniske dygtighed, er forstaaeligt. Lodningskunsten var ukjendt; derfor er de reparerede stykker, som man nogengang har fundet, ofte meget plumpe. Bruddet er sammensat ved et paanittet stykke, ved overstøbning eller paa lignende, ufuldkommen maade. Ikke heller kunde man gravere bronzen; de ornamenter, hvormed de støbte bronsgjenstande saa ofte og saa fortrinligt blev forsirede, blev ikke indgraverte, men indhugne stykke for stykke med stempel. Og dette udførtes oftest saa fortrinligt og nøiagtigt, at det nu kan være yderst vanskeligt at opdage de enkelte hug — det hele ser ud, som om det var graveret. Ligeledes var kunsten at forgylde

ukjendt; guld havde man, og man satte pris paa dette metal til rige forsiringer, men man maatte hjælpe sig med at lægge tynde blade eller skiver af guld paa bronzen og befæste disse ved ombøining i kanterne, ved harpiks (beg o. s. v. Den mørkfarvede harpiks blev ogsaa benyttet til indlægning for at forsiere en bronsflade, ligesom ogsaa ben og rav. Det viser sig, at man i bronsalderen har haft et aabent øie for forsiring ved farvemodsætninger; harpiksen har paa den

Fig. 143. Steinerud, S. Odalen, Hed.

Fig. 142. Bø, N. Aurdal, Krist.
Økser af bronze, s.k. „celter“.

Fig. 144. Gunnessøien, Rennebu, S. Trdbj.

Fig. 140 a, b. Hauge, Klep, Stav.
Bronseøkser, s.k. „paalstave“.

Fig. 141. Jæderen.

guldglinsende¹ bronze virket næsten som mørkebrun emalje.

Vi kjender nu hele rækker af bronsalderens værktøi: knive, sagblade, meisler, økser, hammere, paalstave, celter etc. Med undtagelse af de to sidste, som er et slags økser, har vi fundet omtrent alle disse samme arter af værktøi allerede i stenalderen, noget som taler høit om vort stenalderfolks fremragende dygtighed.

I begyndelsen var ogsaa formerne væsentlig de samme, men efterat man havde lært sig at forstaa metallets natur og muligheder, blev formerne tillemptet til det nye materiale. Saaledes kunde man nu give vaaben og redskaber en lettere, tyndere og slankere form uden tab af den tyngde, som saadanne ting nødvendigvis kræver. Det er af stor interesse at følge hele denne udvikling, men der kræves da en mængde afbildninger, hentede fra mange kanter. Kun en enkelt prøve skal vi i største korthed fremlægge.

I slutningen af stenalderen brugte man ofte et slags tynde økseblade af flint. Det er muligt, at disse netop er opkommet ved paavirkning fra metaløkser. Sikkert er i ethvert fald, at de ældste økser af kobber eller den tidligste, ufuldkomne bronze var af lignende form. Det var et tyndt blad med eg, ubetydelig smalere mod nakken, som indsattes i et kløvet skaft (fig. 137). Men det var

¹ Den grønne farve, vore bronsesager i regelen nu har, er ikke oprindelig, men opkommet ved ir. Undertiden skraber finderen væk det grønne belæg og tror sig se guld derunder. Men guld forandrer aldrig farve i jorden. Oldsagerne taber i værdi ved at skræbes paa.

Fig. 145. Øks af bronze. Kvangarsnes, Volden, Romsd.

ikke nødvendigt for øksens soliditet at have skaftdelen saa bred. For at gøre øksen lettere og tillige spare paa metallet, blev denne del altsaa gjort smalere, medens eggen beholdt sin bredde, og tillige forsynedes siderne med opstaaende kanter for at forhindre, at øksebladet skar sig ud i træskaftet (fig. 138). En anden ulempe var den, at det tynde blad ved flittig brug og haarde hug kunde med overdelen trænge ind i skaftet og spalte dette. Af den grund anbragte man tversover øksebladets midte en tver afsats, som skaftet kunde støtte imod. Samtidig blev sidekanterne gjort endnu højere, saaledes at skaftet nu sad sikkert og støt (fig. 139—141). Man pleier at kalde denne slags bronzøkser for „paalstave“.

Sidekanterne blev senere endnu højere, de blev ombøiet over skaftet og tilsidst voksede de sammen til et hylster for dette (fig. 142—144). Ved siderne sees endnu paa fig. 142, 143 en erindring om de tidligere, ombøiede kanter, der nu er sunket ned til at være kun et ornament. Denne sidste form pleier af oldforskerne at kaldes for celter. De var indsat i et knæbøiet skaft, undertiden særlig fastbundet ved en liden hempe paa celtens side (fig. 143).

En ganske anden økseform kjendes fra bronzealderens begyndelse. Den har skaft hul, som de mange økser vi har seet prøver af fra stenalderens slutning og minder om disse ogsaa i sin enkle form (fig. 145). Senere udvikles af denne type pragtfulde økser med skaft hul, som dog rimeligvis har været brugt udelukkende som vaaben.

Af *knive* kjendes der ligeledes hele rækker, fra ganske simple blade til

smukkere stykker (fig. 146—148). De er gennemgaaende smaa, navnlig er skaftet for lidet udviklet til, at de kan have tjent til grovere arbeide. Nogle af dem minder stærkt om vor tids barberknive, og mange oldforskere mener ogsaa, at de kun har været til toiletbrug. Det samme gjælder om et slags liden *pincet* (knibetang), som ret ofte forekommer i fundene (fig. 149), og som antages brugt til at fjerne haar fra ansigtet. Disse smaa, ubetydelige redskaber giver os altsaa en uventet og forbausende oplysning om levevis i bronzealderen. At man her i Norge allerede for tre tusen aar siden pleiede at barbere sig, det forefalder jo i begyndelsen temmelig overraskende. Og at undergaa behandling med en bronzekniv maa forefalde vor tid, som plages af den fine staa-eg, som en tortur af værste slags. Men endnu større ubehageligheder underkaster man sig dog for at følge sin tids skik, og at det virkelig har været skik og brug i bronzealderen at barbere sig, det har den danske oldforsker Sophus Müller bevist med mange og bindende grunde. Som en eiendommelig kontrast til denne forfinede skik har samme udmærkede oldforsker paavist et andet brug, nemlig tatovering. Til dette brug menes smaa, spidse, syllignende instrumenter at have tjent. Vi ser, hvilke eiendommelige modsætninger denne, i mange retninger gaadefulde tid frembyder.

Fig. 146. Sandviken, Sande, Jarlsb.

Fig. 147. Nedre Hov, Gran, Krist.

Fig. 148. Nøtterø, Jarlsb. Knive af bronze.

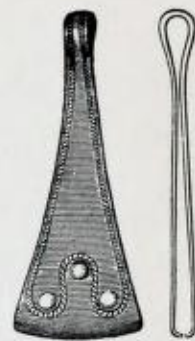

Fig. 149. Pincet af bronze. Storesund, Torvestad, Stav.

Andre større syle eller prene har vel været brugt ved forskjelligt arbeide til at bore og stikke huller (fig. 150). Selv synaale er kjendt fra denne tid, og heldige danske fund har givet prøver paa sammensyet tøj. I den ældre bronzealder blev der i Danmark ofte brugt udhulede ekstokker til gravkister og fra disse kister, hvor de skrøbeligste ting paa en forunderlig maade er bevaret, er der optaget flere fuldstændige dragter af uldtøj, som hører til de mærkeligste oldsager, som overhovedet kjendes i ver-

den. Fig. 151 og 152 giver et skematisk billede af disse ældste kjendte dragter. Noget lignende har vel været i brug hos os, men i vore fund findes der kun ubetydelige stumper af uldtøi, som viser en lignende vævning (fig. 153).

Dragtens dele blev holdt sammen med knapper og naale (fig. 154—160). Dobbelknapperne, som ofte paafaldende ligner vor tids manschetknapper, tiltrækker sig altid en undrende opmærksomhed. Museumsbesøgerne pleier at tvivle paa ælden af disse smaa tingester, som ser saa moderne ud. I bronzealderens slutning kom en mangfoldighed af naale i brug, undertiden af kjæmpemæssig størrelse.

Fig. 150.
Syl af
bronse.
Døvingen,
Norddalen,
Romsd.

Men det vigtigste middel til at sammenholde dragtens dele var *spænden*. Allerede den gang man beskyttede sig mod kulden kun ved dyreskind, trængte man noget som holdt dette sammen om legemet, saa man fik hænderne fri, og man brugte til dette øiemed en naal af ben, en træpind eller lignende. Men en slig naal gled let ud. Først naar man havde bronzen til sin raadighed, blev dette afhjulpet ved sikkerhedsnaalen, en af disse smaa opfindelser, som har været til saa stor nytte i det daglige liv. Opfindelsen bestaar som bekjendt deri, at man bøiede en hage op om naalspidsen for at hindre den i at glide ud, og den første sikkerhedsnaal eller fibula, som den kaldes af arkæologerne, er eiendommelig nok næsten fuldstændig lig vor lille sikkerhedsnaal, som nu kjøbes i butikkerne. Opfindelsen er i vore dage gjort opigjen i samme form efter mer end tre tusen aar.

Fig. 151. Dansk mandsdragt fra den ældre bronzealder. Efter Sophus Müller.

Den første fibula hos os finder vi allerede i den ældre bronzealder og siden kan vi følge denne lille brugsgjenstands udvikling ned igjennem tiderne lige ned i vikingetiden. Det er en historie paa over to tusen aar, og ikke bare en lang, men ogsaa en meget interessant historie. Der er allerede skrevet mange bøger om oldtidens sikkerhedsnaale. Og hvorfor? Ganske simpelt fordi det er en overmaade hyppig forekommende, for udvikling og forandring meget følsom oldsagsform. Det var en liden ting, som enhver maatte have, og ikke saa kostbar at ikke enhver kunde skaffe sig den, men tillige en ting, som kunde benyttes til

Fig. 152. Dansk kvindedragt fra den ældre bronzealder. Efter Sophus Müller.

pryd, som kunde varieres i hundreder af nye former og som derfor blev en mode-sag. Heldigvis, maa vi vel sige, var moden i den forhistoriske tid næsten lige foranderlig, som nu. Man kan næsten sige, at datteren ikke brugte aldeles samme slags spænde, som sin mor eller ialfald som bedstemoderen. Og alle disse forandringer kan nu følges i sit sammenhæng, saa at det kan sees, hvilken form der er ældre eller yngre. Derved er denne lille ubetydelige tingest bleven et af de bedste hjælpemidler vi har til at bestemme et funds tid; man behøver ofte kun en stump af en saadan fibula for at vide, hvor man er hjemme. Og dertil kommer, at lignende spænder har været brugt lige flittig hos andre folk, særlige former er opstaaet i forskellige lande og landsdele, forandringerne har spredt sig fra folk til folk med eller uden modifikation, og det er altsaa muligt fra de smaa spænder at hente oplysninger af den største rækkevidde

Fig. 153. Uldtøi fra den ældre bronzealder, fundet i en mandsgrav ved Jaasund, Haaland, Stav., i den s.k. „Sote jarls haug“.

Fig. 154. Vest-Hassel, List.
Dobbeltknapper af bronze.

Fig. 155. Avaldsnes, Stav.

om smagens vandringer og om kulturforbindelser mellem folkene nær og fjernt. Saaledes er det spænderne, som først gav en antydning om, at jernet blev kjendt her oppe i Norden allerede før romervældets dage.

Vi skal senere faa anledning til at se mange

prøver paa det mylder af spændeformer, vi kjender fra Norges jernalder. I bronsealderen er disse stykker mere sjeldne. En antydning om deres udvikling i løbet af bronsealderen er given ovenfor. Vi gjentager her et par af billederne paa sit rette sted og tilføier et nyt (fig. 161—164). De brugtes i denne tid baade af mænd og kvinder.

Mange af disse spænder, især de yngre, tjener ikke bare til praktisk brug, de er ogsaa prydelser. Men vi kjender fra den pragtelskende bronsealder ogsaa mange andre smykkegenstande, i stærk modsætning til tarveligheden af den slags ting i stenalderen.

De hængesmykker og perler af rav, som var saa høit skattet i oldtiden og som var det vakreste man kunde præstere i den foregaaende tid, er næsten forsvundne i bronsealderens fund, men dette afhænger deraf, at ravet i denne tid brugtes som byttmiddel ved importen fra Syden. Jylland, ved hvis vestkyst ravet hyppigst fandtes, blev derfor i den ældre bronsealder den rigeste bygd i Norden. Og dette har indflydelse paa forholdene i Norge, thi den ældre bronsealders fund forekommer talrigst paa Norges vestland, som ligger nærmest til rakkysten, medens den yngre bronsealder er rigere repræsenteret paa østlandet.

Med kjendskabet til bronzen kom snart alle slags *prydelsesringe* i brug, for *hals*, *arme* og *finger*, muligens ogsaa for *ankelen* (fig. 165—172, 213). Der er mange forskellige former, fra ganske simple til storartede pragtstykker, rigt forsirede og kunstfærdig forarbejdede, undertiden i guld. Særlig var spiralringe yndede; ogsaa vredne ringe var almindelige, — en firkantet stang blev vreden, saa at den ser ud

Fig. 156. Stangknap af bronze.
Lunde, Vanse, List.

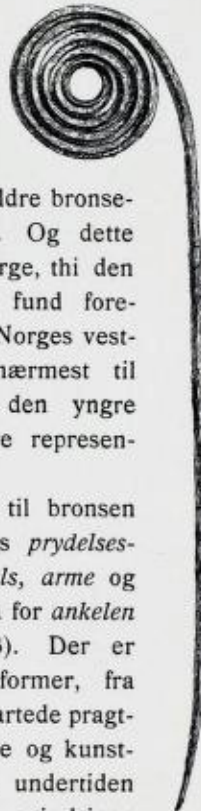

Fig. 157.
Rokke, Nedre Sjørdalen, N. Trdhj.
Naale af bronze.

Fig. 158.
Hedemarken.
Naale af bronze.

som riflet. Ofte blev den vreden afvekslende til den ene og anden kant, hvorved der fremkommer et smukt lysspil, som bryder den ensfarvede overflade. Mange halsringe er overmaade store og tunge efter vore begreber, formodentlig af samme grund, som nu i visse egne af Afrika den kvinde er finest, som slæber paa den største og tungeste mængde messing i form af ringe om hals, arme og ankel. Der er det helt simpelt penge, og det fine ligger i, at man viser sig at være meget rig. Til vort bronsealdersfolks ros maa det dog siges, at det ikke var det rene metal, de bar paa sig, men det maatte være kunstfærdigt udarbejdet og havde

altsaa en kunstværdi, foruden metalværdien.

I den ældre bronsealder brugte kvinderne et slags smukke halskraver af bronze (fig. 173), der er opstaaet derved, at man kom til at bruge flere halsringe, den ene lidt større end den anden, og disse blev tilsidst lavet i et sammenhængende stykke. De langsgaaende rifler er endnu et minde om de enkelte ringe.

En anden, meget yndet kvindepnydelse var den s.k. „tutulus“, en rund bronseplade, oftest med en langt fremskydende spids i midten og gjerne forsiret med smukke ornamentter (fig. 174—176, 214). Den blev baaret paa beltet (se fig. 152), undertiden flere sammen. Skikken synes os underlig, men om smag og behag skal man jo ikke disputere. Ved flere gravfund er det bevist, at disse stykker blev brugt, som anført (jfr. fig. 212).

Lerkarene er i denne tid temmelig simple, medens man allerede i stenalderen kunde lave smukt formede og dekorerede kar. Men dette betyder ikke tilbagegang i bronsealderen. Vi kjender nemlig nu kun de simple kar, som tjente til beholdere for de brændte ben. De er for øvrigt i norske fund temmelig sjeldne. Et par prøver er afbildet i fig. 177, 178, det sidste særlig mærkeligt, fordi der er søgt gjengivet et ansigt. En liden fremskydende klump som næse og to huller til øjne, det

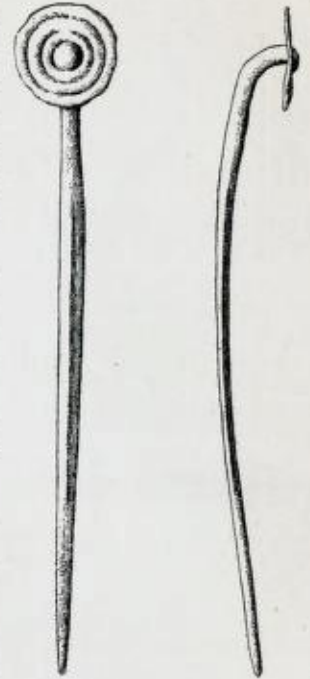

Fig. 159. Bronsenaal, seet fra to sider. Fra et lidet gravkammer i en rols ved Skaalevik, Fitje, S. Bergh.

Fig. 160. Smykkenaal af bronze. Gunnesølen, Rennebu, S. Trdhj.

er det hele. Kunstfærdigheden i den retning var tydeligvis ikke stor i Norge dengang.

De saakaldte *hængekar* hører til de største og smukkeste bronsesarbejder i den yngre bronzealder. De er af fortræffeligt støbearbejde og rigt forsynede med indstemplede ornamenter. Benyttelsen er endnu ikke sikkert forklaret (fig. 179—180).

Finere paalstave og celter har været brugt som *vaaben*. Ligeledes finere forsynede *økser* med skafthul, enkelte af meget elegant form (fig. 181). Den tids *spydspidser* udmærker sig ogsaa ved ualmindelig smukke linier og undertiden ved enkle, men vakkert anbragte forsyninger (fig. 182—184). *Pilespidser* af bronze er sjældne. De brugtes rimeligvis endnu ofte af flint eller ben, bronzen var for dyr at skyde væk. Af træbuerne er intet bevaret, men bueskytter forekommer paa samtidige afbildninger (fig. 201). *Dolke* var almindelige, ofte smukt forsynede, og brugtes ogsaa af kvinderne (fig. 186—188).

Alle disse vaabenformer fandtes allerede i stenalderen, men en nyhed for denne tid er *sverdet* (fig. 189—196). Det er altid tveegget, og især i den ældre bronzealder temmelig kort, en udvikling af dolken. Haandtaget, ofte helt af bronze, undertiden indlagt med ben, rav, harpiks eller guld, er smukt formet og griber nedtil med kraftig svungne flige om den elegant formede klinge. I den yngre bronzealder var haandtagene oftest af træ, ben eller horn, som nu i regelen er ødelagt. Klinge er ikke længer saa smukt formet, men istedet længere og fortjener mere navn af et virkeligt sverd. Dog er alle disse sverd

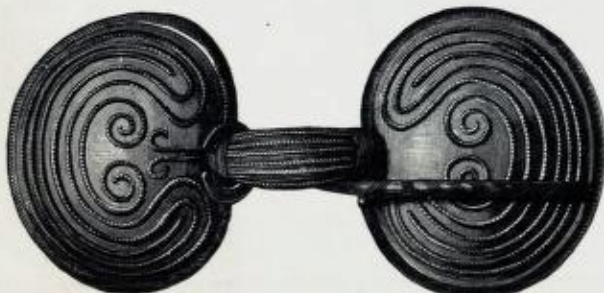

Fig. 163. Bronsespænde fra Hamang i Vestre Bærum, Ak.

Fig. 161. Bronsespænde fra en grav paa Særheim i Klep, Jæderen.

Fig. 162. Bronsespænde fra en grav paa Anda i Klep, Jæderen.

ikke hug- men stik-vaaben og førtes derfor i haanden som en dolk. Dette forklarer det korte haandtag, som ofte blir misforstaaet og med urette anført som bevis for en særlig folkerase med smaa hænder.

Ogsaa *skjolde* var nu i brug, hvilket vises af samtidige billeder paa helleristningerne. I museerne er de sjældne, oftest har de vel været af træ eller fletning. Af en *hjelm* er der i Danmark fundet et brudstykke; i Syd-europa var de hyppigere.

I strid eller ved religiøse ceremonier brugtes et slags store *lure* eller trompeter, som hører til denne tids mest iøjnefaldende oldsager og desuden hører til de fortrinligste støbearbejder. De er sammensat af flere støbte rør, og paa en eiendommelig maade svungne, saa at munden rager høit op over blæserens hoved. De er ganske ofte fundne, i regelen parvis, i det sydlige Skandinavien. To stykker fandtes ogsaa nedlagt sammen i myrlændt jord paa Jæderen nær Hafrsfjord (fig. 197) og brudstykker, antagelig af et par, i en myr under Brandbu prestegaard,

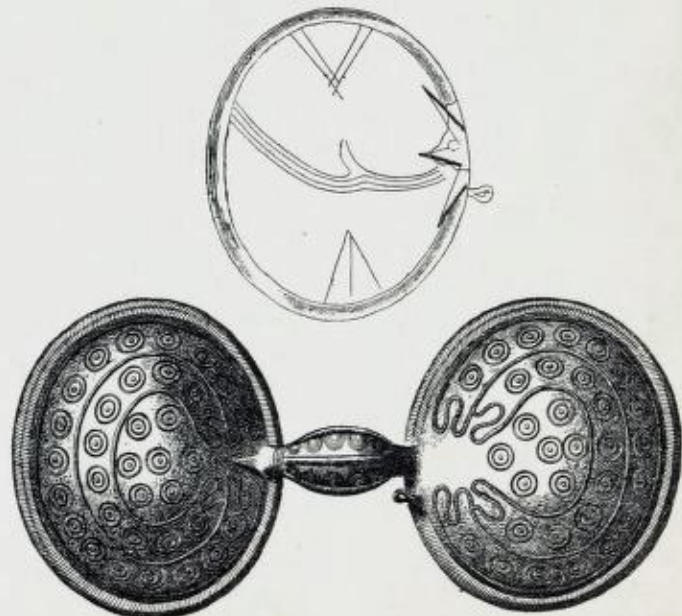

Fig. 164. Bronsespænde. Ovenfor sees bagsiden af den ene halvdel med et mærke i form af en hånd. Kamfjord, Sandehæred, Jarlsb.

Fig. 165. Halsring af bronze. Paa den ene plade er et lidt guldstykke, indsat i bronzen. Hamang, Vestre Bærum, Ak.

Fig. 166. Stor og pragtfuld halsring af bronze. Kraakvik, Ringsaker, Hed.

paa Oplandene. Disse fund har kastet et uventet lys over Norges bronsealder, som ved disse og andre nyere fund har vist sig at være delagtig i den glans og pragt, som vi kjender fra de rige fund i Danmark og Sverige.

At man fremdeles har drevet sit fiskeri ogsaa i bronsealderen vises af fiskekroge af bronze. Agerbruget var rimeligvis endnu mere udviklet end før. En pløende mand er afbildet paa en helleristning i Bohuslæn (fig. 201) og *bronsesigder* forekommer i fundene (fig. 198). Heste brugtes til ridning, hvilket vises af bidsel og beslag til hestetøi samt af helleristningsfigurer, men desuden til kjøring. Det tidligere omtalte solbillede (fig. 17) staar paa hjul, og vogne med to og fire hjul kjendes fra samtidige figurfremstillinger.

Men især synes skibsfarten i denne tid at have naaet en ikke ubetydelig høide. Det er af interesse at se, at normændenes fremtrædende stilling som søfarende folk har saa gamle aner. Man eier vistnok intet i behold af den tids *skibe*, med undtagelse af nogle smaa symbolske baade af guld fra Danmark, men paa helleristningerne vrimler der af skibsfigurer. At livet ved kysten og paa søen har spillet en stor rolle i bronsealderen fremgaar ogsaa deraf, at de fleste minder fra den tid forekommer ved kysten. Man har bemærket, at bronsealderens gravrøser i regelen ligger i umiddelbar nærhed til havet eller, hvis de ligger lidt længere inde i landet, oppe paa bjerghøider, saaledes at havet kan sees fra stedet.

Fig. 167. Halsring af bronze. Vaare, Avaldnes, Stav.

Fig. 168. Halsring af bronze. Bjørnstad, Id, Smaal.

Fig. 172. Spiralfinger-ring af guld. Sele, Klep, Stav.

Fig. 169. Spiralarmring af bronze. Kvamme, Manger, S. Bgh.

Fig. 170. Armring af guld. Bloheien, Avaldsnes, Stav.

Fig. 171. Armring af guld. Vestre Hemstad, Stange, Hed.

Vi har allerede flere gange nævnt *helleristningerne*. Det er figurlige fremstillinger til minde om mærkelige begivenheder. I bronsealderen kjendte man ikke nogen skrift; dette er da et slags erstatning, et slags billedskrift, at sammenligne med den som forekommer hos flere naturfolk. Disse billeder blev møsommeligt indhugne i faste fjeldet eller paa større stenblokke. Der kan være kun en enkelt eller nogle faa figurer, men ofte er der mange paa samme sted og undertiden kan store bjergflader være dækket af en vrimmel af billeder. Det er klart at billederne efter saa lang tid kræver heldig belysning for nu tydelig at kunne sees, men der er ogsaa saa dybt hugne figurer, at de endnu i dag uden mindste vanskelighed kan opfattes. Man har i regelen valgt granitflader, som i istiden er blevet glat afslebet, oftest svagt skraanende, nogen gang steilere, sjelden lodrette bjergvægge.

De hyppigste figurer er skibe, som oftest er fremstillet ved to lange, jevnt-

løbende streger, ræling og kjøl, forenede med korte tverstreger, der synes at skulle forestille spanter. Mandskabet er oftest udmærket ved en række korte streger, men under-

tiden er enkelte menneskebilleder mere udførte, især paa større skibe, og betegner vel da skibshøvdingen og hans mest betroede mænd. Stevnerne er stærkt opbøiet og ofte afsluttet i en ombøining eller en spiral. Den nedre langstreg, kjølen, løber fremtil ud i et langt opbøiet stykke, hvis betydning nu er vanskelig at bestemme. Mast og seil er ingensteds sikkert betegnet, men ikke heller aarer. I det hele taget er skibene, ligesom alle de andre helleristningsfigurer, fremstillet med en saa simpel og barnlig kunst og saa lidet detaljeret, at det ikke er muligt at faa nogen klar oplysning om enkelthederne. Det største af alle kjendte helleristnings-skibe findes paa en vakker, lodret fjeldvæg ved Bjørnestad i Skjeberg, nær Glommen. Det er 4,5 meter langt, i agterenden staar en høi mand, i fremstevnen

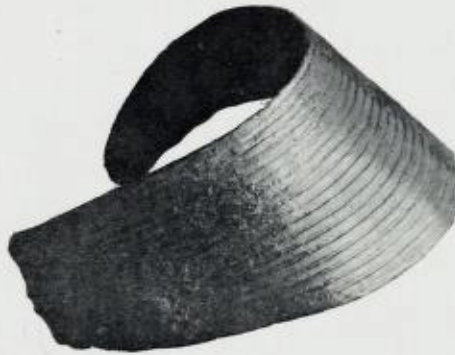

Fig. 173. Halskrave af bronze. Jæderen.

Fig. 174. Jæderen.

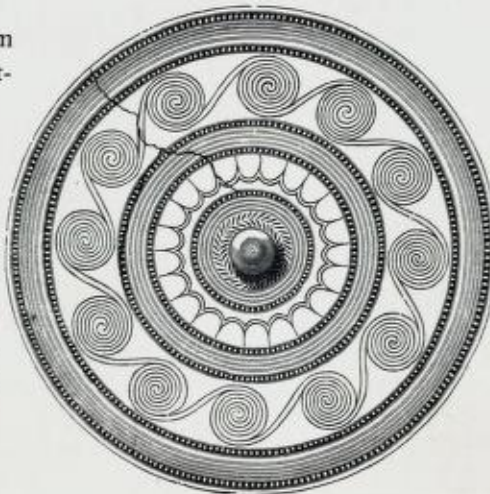

Fig. 175. Evang, Ø. Toten, Krist. Belteprydelser, brugt af kvinder.

Fig. 176. Bentsrud, Hiterdal, Bratsb.

Fig. 177. Lerkar med laag. Bringsværmoen, Fjære, Ned.

vanskelig kan bestemmes. Vogne er ikke saa ganske sjeldne. Etsteds i Bohuslen er der afbildet en firehjulet

en mindre, og den øvrige besætning markeres af streger. Foruden skibene forekommer ofte menneskefigurer, mer eller mindre godt udarbejdede, fra ganske smaa op til svære figurer af virkelig menneskestørrelse, ofte med vaaben, i fuld kamp, til hest etc., mest mænd, men ogsaa kvinder. Endvidere ofte dyr, mest heste, desuden okser, hunde, elg eller hjort, fugle og andre, hvis art

vogn, trukket af okser, ved siden af tohjulede med heste. Dette antyder altsaa en overraskende tidlig forskjel i køreredskabernes art.

Alle disse og mange andre figurer er sammenstillet paa helle-ristningerne. Nogle gang er meningen temmelig klar. Paa fig. 201

er fremstillet en fredelig pløier. Ved hans side driver en gjæter buskappen frem. Men bagenfra truer en fiende med løftet bue. I regelen er dog sammenstillingen saa uordnet og skjødesløs, at det vil være spildt møie at søge efter nogen sammenhængende forklaring, saa meget mere, som alle traditionelle hjælpemidler til forstaaelsen forlængst er gaaet tabt.

Opfatningen vanskeliggjøres ogsaa derved, at der forekommer en del tegn, som tydeligvis ikke er afbildninger,

Fig. 178. Lerkar med antydning til et ansigt. Bringsværmoen, Fjære, Ned.

Fig. 179. Bentsrud, Hiterdal, Brats.

Fig. 180. Kamfjord, Sandeherred, Jarlsb.

S.k. „Hængekar“ af bronze, med detalje af deres forsiring.

Fig. 181. Øks af bronze. Rakvaag, Akero, Romsd.

af den bekjendte, mangesidige Peder Alfsson, læge i Bergen, lektor i Kristiania, tilsidst lagmand i Trondhjem.

Fig. 184. Spydspids af bronze. Snaasen, N. Trd.

Fig. 185. Pilespids af bronze. Ø. Nes, Sandeherred, Jarlsb.

men har havt en fastslaaet, i regelen vistnok religiøs eller mystisk betydning. Til disse hører de meget hyppige runde udhulinger, som synes at forekomme allerede i stenalderen; man mener, at der har været ofret i dem, men betydningen er endnu usikker (fig. 202). Tydelige fodsaaer, ofte fremstillet parvis, og mange andre tegn hører ligeledes til de gaadefulde. Andre har man med gode grunde tydet som symboler. Saaledes har sikkert en hjullignende figur og forskjellige andre slags ringe været tegn for solens guddom. Og et billede af solguden selv synes at forekomme paa en stor og mærkelig helleristning paa Busgaard i Skjeberg (fig. 203), hvor en ring, som ellers pleier at betegne solen, er placeret umiddelbart paa hovedet af en mand med opadstrakte arme. De omgivende skibe hører vistnok med til fremstillingen, som synes at have en religiøs karakter.

Men om ogsaa de fleste af disse billeder vedblivende vil være gaadefulde for os, saa giver de dog værdifulde oplysninger om mange sider af bronzealderens kultur, som vi ikke ellers kunde vente at erholde. De har da ogsaa i lange tider tiltrukket sig opmærksomhed. De tidligste kjendte afbildninger er de, som i 1627 toges i Brastad sogn i Bohuslæn

Skageraks østlige kyster, fra Gullmarsfjorden i midten af Bohuslæn og nordover op til egnene om Glømsens nedre løb, er det rigeste felt som nogensteds findes for disse eienommelige og ældgamle billeder. Men de er desuden adskillig udbredt i andre dele af Sverige, medens de af nærliggende grunde er meget sjældne i Danmark. I Norge findes de spredt rundt om syd og vestkysten lige op til Trondhjemsfjorden, paa enkelte steder mere fremtrædende, som paa Aamøen ved

Stavanger, paa Atleøen i Søndfjord og ved Beitstaden inderst i Trondhjemsfjorden. Men det rigeste felt er i Smaaløenes kystsogne, fremforalt Skjeberg sogn, som kan opvise et overveiende antal af hidtil kjendte norske helleristninger. Paa bronzealderkartet (pl. II) er disse fortidslevninger afmærket med et kors.

Ogsaa andre antydninger om religiøse forholde end de anførte har man fra denne tid. En del fund maa forklares som nedlagte offer til guderne, og hos vore

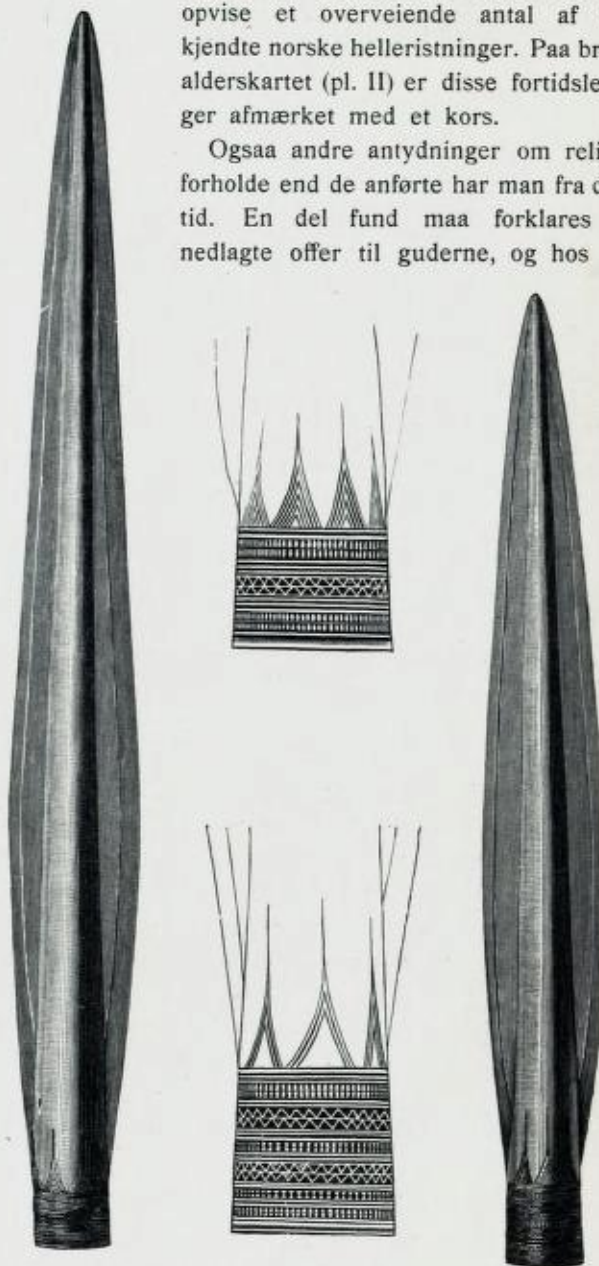

Fig. 182, 183. Spydspidser af bronze, med forsiringer. Fra et stort fund ved Svenes, N. Aurdal, Krist.

sydlige naboer er der fremkommet pragtfulde offerskaale, tempelredskaber etc. af bronze og guld. Den enestaaende „solvogn“ er allerede omtalt. En underlig skik var det at forfærdige smaa „symbolske“ efterligninger af de virkelige ting og nedlægge dem i gravene, enten som billig erstatning for de kostbare originaler eller med en eller anden mystisk mening. Allerede i stenalderen fandtes, som vi har seet, lignende „miniaturer“. Fig. 209 viser i fuld størrelse et saadant lidet „symbolsk“ bronzesverd,

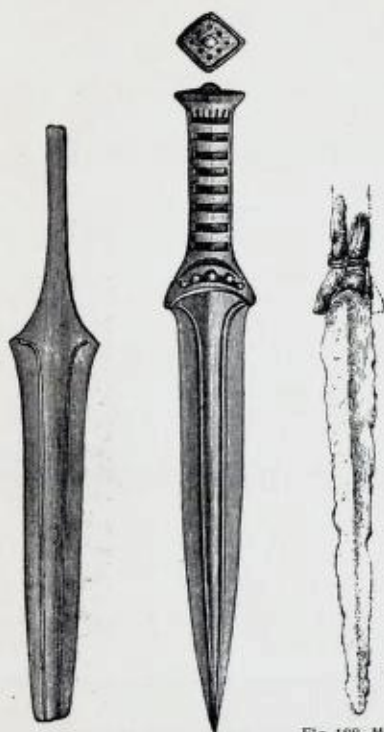

Fig. 186.
Todnes,
Sparbuén,
N. Trd.

Fig. 187.
Anda, Klep,
Stav.

Bronsedolke.

Fig. 188. Med
rester af træ-
haandtag.
Hodne, Klep,
Stav.

fundet sammen med et lignende, sandsynligvis i en grav nær Sandefjord.

Men den vigtigste begivenhed paa det aandelige omraade, som vi kjender i bronsealderen var *ligbrændingens* indførelse. Det er første gang i Norges oldtid, vi møder denne skik, som senere vistnok undertiden blev tilbagetrængt, men alligevel var i brug gennem hele oldtiden, indtil kristendommen helt afskaffede den. Dens optræden hos forskellige folkefærd tilhører de store begivenheder i menneskeslægtens tidligere udvikling, men oprindelsen og aarsagerne skjuler sig i dunkelhed.

Hos den store folkefamilie, vi tilhører, har den fundet en villig jordbund, baade i Europa og i Asien. Af andre folk, som semiter og ægypter, blev den aldrig optaget. Til de nordiske folk kom skikken i midten af den ældre bronzealder og kræver kun et par aarhundreder for at blive almindelig. Og dette, skjøndt den betegner en forandring i befolkningens opfatning, som maa regnes for en af de mærkeligste i oldtiden. Det er klart, at et folk, som brænder sine døde, men alligevel tror paa et liv efter dette, maa være naaet til en høi og ideel opfatning af livets og dødens betydning. Naar man tidligere, i stenalderen og den ældre del af bronzealderen, sørgede godt for de døde, saa var det tydeligvis med den forestilling, at livet efter døden i væsentlig grad var knyttet til det afsjælede legeme og til det sted, hvor dette var nedlagt. Men nu ødelægger man med forsæt legemet, ser selv hvordan flammerne fortærer det, samler op de smaa hvidbrændte smuler, der er det eneste som blir igjen, lægger dette ned i jorden, — og tror alligevel, at den døde fortsætter sit liv. Denne tro bevises nemlig deraf, at man fremdeles, som før, nedlægger brugsgjenstande i graven. Man er altsaa kommen saa langt, at man tror paa det sjælelige hos mennesket og paa dets uafhængighed af materien, af legemet. Det er forunderligt, at en saa stor forandring i opfatningen af disse ting har kunnet trænge igennem i forholdsvis saa kort tid. I vor tid søger man atter

at indføre den ældgamle, ariske skik, men naar vi ser, hvor langsomt disse bestræbelser vinder udbredelse, saa maa vi betegne reformens gennemførelse i bronzealderen som forholdsvis hurtig.

I de nordiske fund kan man følge gravskikkens forandring ned igennem bronzealderen. Ældst er store gravkammere, af lignende slags som i stenalderens slutning. Senere er de af mandslængde. Saa kommer ligbrændingen, men de brændte bensmuler blev først nedlagt i mandslange gravkister. Efterhvert blir kisterne mindre,

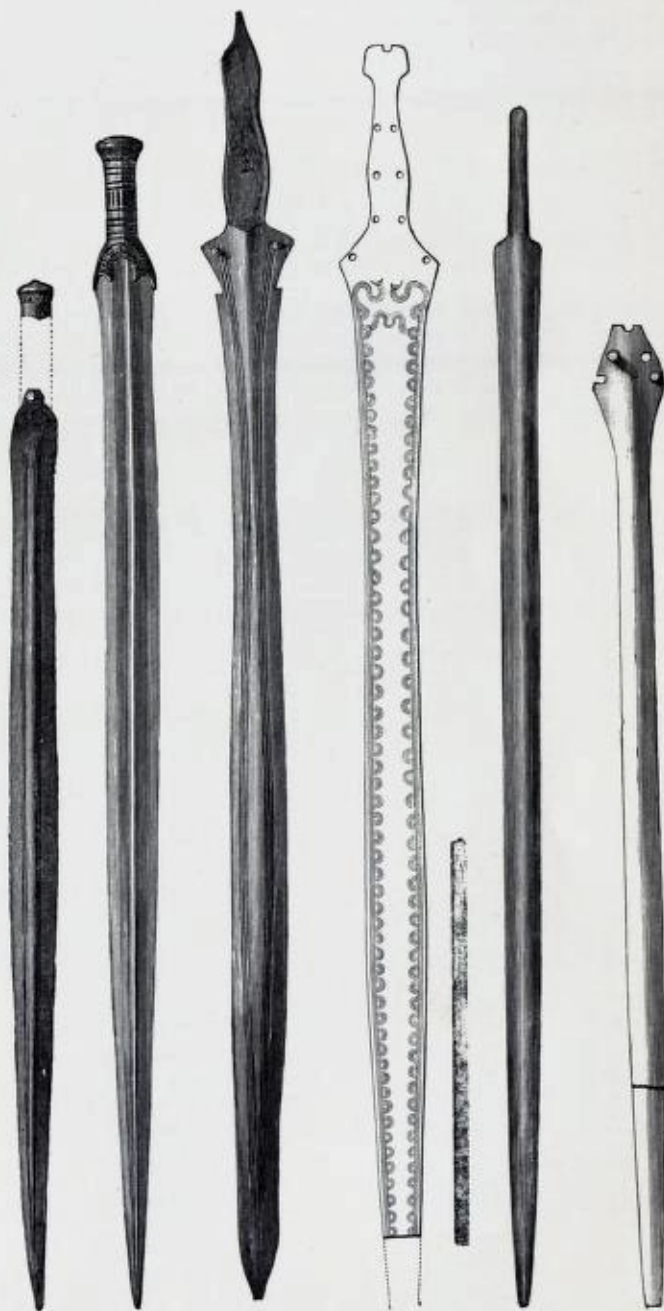

Fig. 189.
Skeie,
Vikedal,
Stav.

Fig. 190.
Jaasund,
Haaland,
Stav.

Fig. 191.
Lekve, Ulvik,
S. Bgh.

Fig. 192.
Vaag, Nesne,
Nordl.

Fig. 193.
Virrik,
Sandehæred,
Jarlsb.

Fig. 194.
Gomnes,
Hole,
Busk.

Bronsesverd. Fig. 189 ca. 67 cm. langt; fig. 191, af udenlandsk oprindelse, ca. 84 cm.

Fig. 195. Haandtaget til sverdet
fig. 190.

erstattes senere af et lerkar med nogle omsatte stene og tilsidst lægges de brændte ben uden videre ned i et hul i jorden.

Ogsaa paa dette omraade ser vi altsaa et talende eksempel paa menneskeandens træghed i udviklingen, denne konservatisme, der først lidt efter lidt helt trækker konsekvenserne af en forandring, som vi tidligere har seet prøver paa ved oldsagsformernes udvikling.

Gravene dækkedes i bronsealderen af hauger eller røiser. Allerede tidligere vokser der en haug op om de store gravbygninger i stenalderen, og haugen vedbliver i Norge gennem hele oldtiden at være den mest yndede ydre gravform. Vi skal senere tale lidt nærmere om den. Her skal vi kun nævne de af kampesten opdyngede røiser, undertiden af betydelig størrelse, som endnu tiltrækker sig opmærksomhed ved kysterne, især paa østlandet. De ligger ofte paa fjeldgrund og skriver sig i regelen fra denne tid. De er oftest runde, men der forekommer ogsaa, skjøndt sjældnere, langstrakte, voldlignende. Sandsynligvis har de alle oprindelig været mere velbygget, end deres nuværende udseende viser. Med deres iøjnefaldende beliggenhed, har de fleste i tidernes løb været udsat for forstyrrelse. Derfor ser man ogsaa ofte i deres midte oprevne gravkammere, store eller smaa, hvad der beviser, at de har været i brug baade i den ældre og i den yngre del af bronsealderen. Fund fra disse grave er sjældne, da de saa ofte er forstyrret i gammel

tid og stenrøisen desuden giver daarlig beskyttelse mod væde og frost, hvorved oldsagerne ødelægges.

Ved sine gravninger foretrækker oldforskeren de ubrændte grave fremfor de brændte,¹ fordi man i de førstnævnte ved oldsagernes plads i graven kan faa gode oplysninger om deres benyttelse, og fordi der i disse kan ventes at fremkomme meget mere end i de brændte. Men de ubrændte kræver ogsaa i langt højere grad forsigtighed, nøiagtighed, praktisk øvelse og arkæologisk viden, for at undersøgelsen skal være tilfredsstillende. Selv om de menneskelige rester er aldeles ødelagt, kan man komme til gode resultater. I fig. 212 vises planen af en saadan grav. De tvende armbaand (et af dem særlig afbildet i fig. 213) viser hændernes leie, den runde smykkeplade (fig. 214) har siddet paa beltet midtpaa legemet, og spænden (fig. 161) oppe i det venstre hjørne har siddet ved halsen eller skuldren af den døde.

I de brændte grave aftager antallet af nedlagte oldsager alt mer, saaledes at der ved bronsealderens slutning kun er nedlagt en eller anden liden gjenstand, en naal, en knap, en pincet, paa de brændte ben, men meget ofte er der ikke nedlagt en

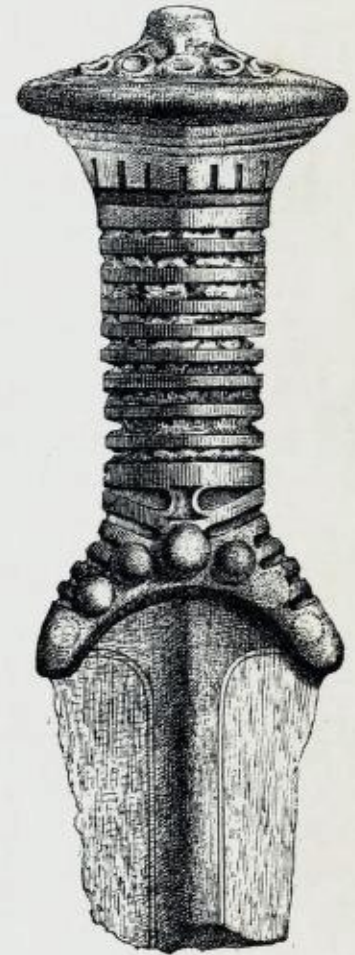
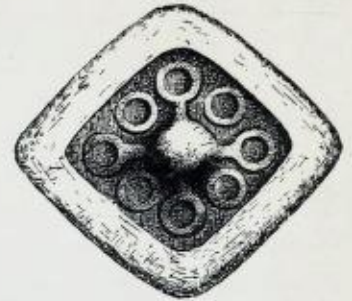

Fig. 196. Øvre delen af et bronzesverd. Skiverne paa midten afvexlende af bronze og ben. Gravfund fra „Knaghaugen“ paa „Bloheim“, ved Bø, Torvestad, Stav.

Fig. 197. Et par bronzelure (trompeter). Revheim paa Jæderen.

Fig. 198. Sigd af bronze. Svenes, Nordre Aurdal, Krist.

¹ Saaledes benævner man for kortheds skyld grave, hvori et ubrændt eller et brændt lig er nedlagt.

Fig. 199. Helleristning ved Busgaard, Skjeberg, Smal. Situationsbillede efter fotografi af forfatteren.

eneste oldsag. Heldigvis erstattes denne gravfundenes fattigdom i betydelig grad derved, at der i denne tid var en udbredt skik at nedlægge sager i jorden andetsteds end i gravene. Af disse s. k. „markfund“ maa vistnok en del, som tidligere antydet, opfattes som offer, men andre er sandsynligvis den eiendom, som blev reserveret for det kommende liv, muligens af eiermanden selv nedlagt i levende live. Endnu ved hedendommens slutning hersker den tro, at man fik nyde i et kommende liv, hvad man selv havde gravet ned i jorden.

De brændte ben blev i denne tid i regelen omhyggelig rensset for kul og andre rester fra baalet. Man finder derfor benstumperne hvide og rene i gravene, medens man i senere tider pleiede at nedlægge sammenskrabede rester fra brændingen med kul og aske. Til grund for denne ydre forskjel ligger vistnok en indre ulighed i opfatningen af de med begravelsen sammenhængende forhold.

Et vigtigt middel til at bedømme de høiere evner hos bronzealderfolket er kunsten. Egentlige kunstfrembringelser er der ikke tale om hos os; det skulde da være helleristningerne, som dog allerede paa grund af det ubekvemme materiale, hvori de er udarbejdet, viser et rent barnligt standpunkt. Men hos vore sydlige naboer er der i den sidste tid fremkommet enkelte stykker, som viser en ganske betydelig kunstsans i visse retninger, og som lover oplysninger af betydning ved mulige nye fund. Men den gren af kunstsansen, som aabenbarer sig i forsiring af brugsgjenstandene, er allerede godt kjendt, og repræsenteret ogsaa i vore fund.

Ornamentiken er allerede for bronzealderen af stor interesse, vi kan allerede nu tale om en

ornamentstil. Og der er endogsaa, som allerede i korthed anført, to sikkert udprægede stilarter, den ene udmærkende for den ældre, den anden for den yngre bronzealder. Ligesom vi kan se paa et udskaaret skab eller skrin, at det tilhører renæssanse eller rokoko, saa kan vi nu sige om en forsiret bronzealderoldsag, hvilken del af bronzealderen den tilhører. Og disse stil-nuanser taler høit om smagen i denne tid. Den ældre bronzealderes skønne arbejder har altid tiltalt vor tids opfatning, med deres lidt strenge og stive, men faste og beherskede, kun af rette og buede linier bestaaende, men alligevel klogt udnyttede ornamenten (fig. 175, 182—183, 195, 214). Der var en tid, da kunstnere saa

forlibte sig i disse spiraler, at de gjerne brugte dem, naar de skulde illustrere oldtiden. Selv vikingerne fik dengang ofte i billedfremstillinger bære vaaben, som var to tusen aar ældre, end deres egen tid.

I den yngre bronzealder er det stive og strenge mindre fremtrædende, nye motiver kommer frem og der blir mere afveksling og friskere liv, men ogsaa en del skjødesløshed og overdrivelse, som var den ældre tid fremmed (fig. 166, 176, 179—180, 192).

Der er endnu ikke paavist nogle særlige eiendommeligheder i forsiringen af de norske bronser. De er af aldeles samme art som i Norden for øvrigt. Men vort materiale er endnu ringe, og det kan tænkes, at fremtidige fund vil kunne opvise mindre forskjelligheder, som da vilde være

Fig. 200. Del af en helleristning ved Løberg i Gjerpen, Brats. Figureerne er optrukket med mørk farve. Efter A. L. Coll.

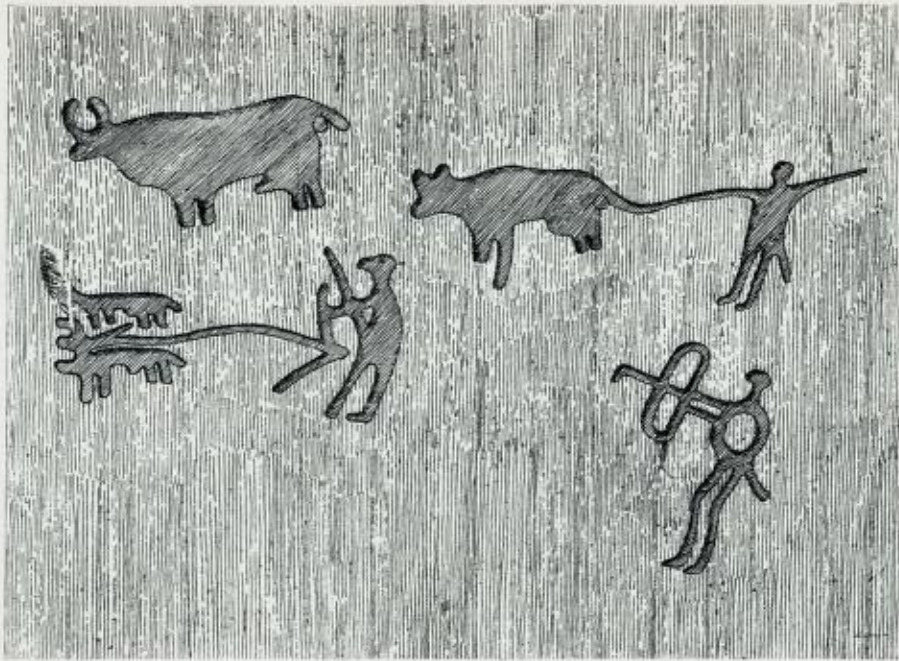

Fig. 201. Del af en af de største kjendte helleristninger. Efter tegning af forf. i 1873. Tanum, Bohuslen.

de første tegn til begyndende særlig norsk smag. Men nogen større forskjel vil der sikkert ikke blive tale om i denne fjerne tid.

Vore oldsagssamlinger rummer et langt mindre antal oldsager fra bronzealderen, end fra den foregaaende periode. Det er ikke at undres over. Bronsen var kostbar, den støbtes ofte om, tabtes sjeldnere, lagdes ikke saa hyppig ned i gravene. Og bronzen *kan* ødelægges i jorden, medens stensagerne altid holder sig.

Det ringe antal kjendte oldsager er saaledes ikke noget bevis for ringere bebyggelse. Tvertimod har dennes udbredelse været temmelig betydelig. Bronzealdersfundene forekommer selvfølgelig ogsaa nu mest i de sydlige kystlandskaber, men de naar lige op til det nordligste Helgeland og findes ogsaa langt oppe i landet. Men endnu er fundene meget spredt og ingen af vore forhistoriske

epoker trænger saa meget, at der samles og undersøges videre, som bronzealderen.

De rigeste bronzealdersbygder i landet har været den sydvestlige del af Smaalenene og Jæderen. Det førstnævnte omraade udmærkes særlig ved rigdom paa helleristninger, det senere ved de mange gravfund. Mere fremtrædende bygder har der ogsaa været ved den indre del af Kristianiafjorden, i det sydlige Jarlsberg, paa Lister og paa Karmøen samt ved Trondhjemsfjordens indre dele, hvor særlig Sparbuen kan opvise overraskende mange gravfund og Stjørdalen adskillige fund og helleristninger. Ogsaa Ringerike og landskaberne om Mjøsen har givet adskillige fund, ligesom flere, men mere spredte fund kjendes fra Søndhordland og Romsdalen. Af de høit liggende dalfører i det indre land synes nedre Telemarken og Valdres allerede at have haft nogen betydning. Mærkelig nok er de

Fig. 202. Sten med runde udhullinger. Tjølling, Jarlsb.

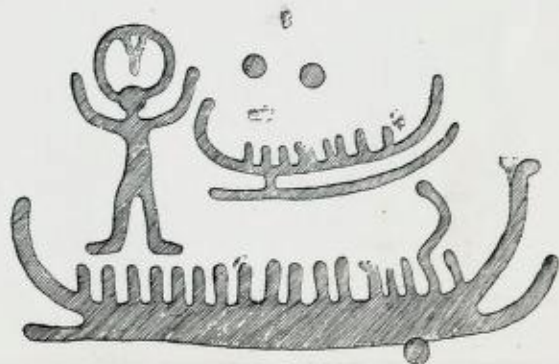
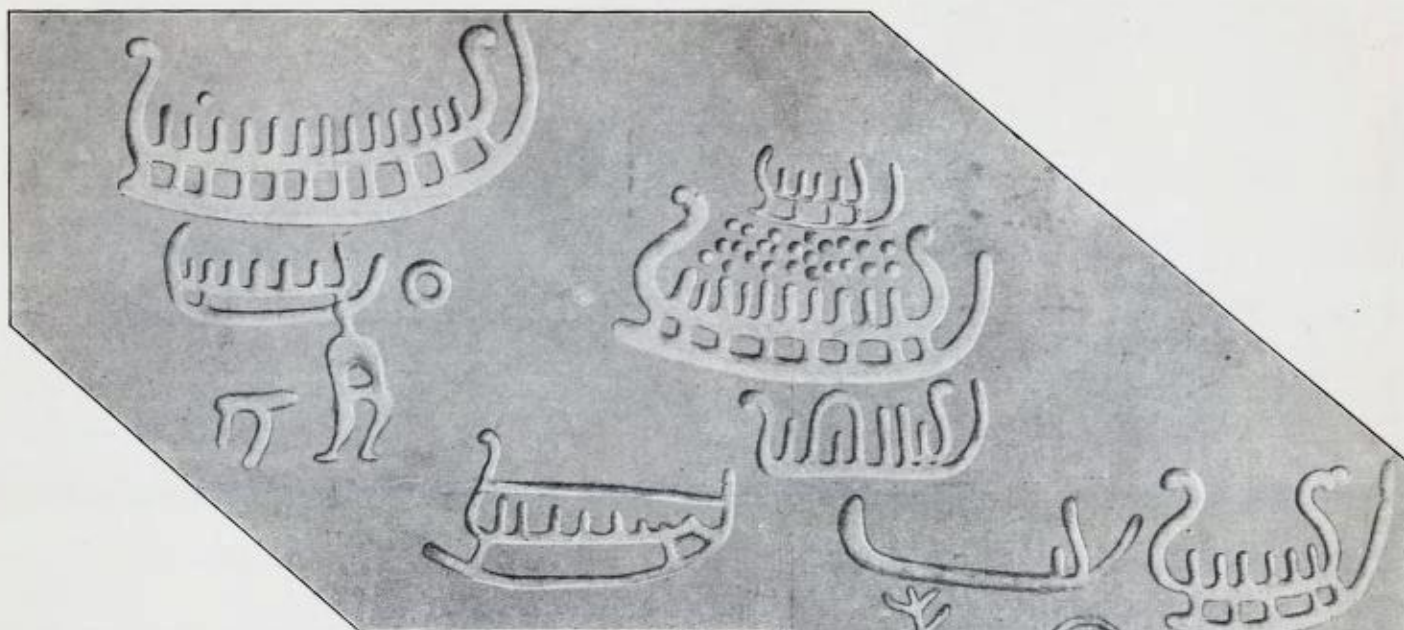

Fig. 203. Del af helleristning ved Busgaard, Skjeberg, Smaal. Efter kopi af forf.

tre største samlede fund, som hidtil kjendes, alle fra det indre land. Det ene blev gjort allerede i 1830 ved Svenes i nordre Aurdal, Valdres, men er desværre kun delvis bevaret. Der fandtes over tyve smukke spydspidser og en sigd, alt fra en tidlig del af bronzealderen. Nogle af disse ting er afbildet i fig. 182—183, 198. Det andet gjordes i 1850-aarene paa Gunnesøi i Rennebu og bestod af en spydspids, to celter, en halsring, en naal og nogle mindre sager. Det tredje endelig fandtes i 1878 ved Stavaa i Opdal, oppe mod Dovres fjeldmasser, og indeholder ikke mindre end 12 større og mindre ringe, 4 celter, 1 smykke-

Fig. 205. Enkelte figurer fra helleristninger i Skjeberg. Fodsaale, dyr, skib. Efter kopi af forf.

Fig. 204. Helleristning ved Solberg, Skjeberg, Smaal. Skibe, et grantræ, etc. Efter kopi af forf.

plade, 2 hægter og et stykke af en kjæde. De begge sidstnævnte fund tilhører en sen del af bronzealderen.

Fig. 206. Dansende-mænd(?). Fra en stor helleristning ved Raa, Tune, Smaal. Efter en skizze af forf.

Fig. 207. Fra en helleristning ved Lille Borge i Skjeberg. Over det store skib sees en firhjulet vogn. Figurerne er optrukket med kridt. Efter A. L. Coll.

Om det yderst mærkelige fund fra Aurland i Sogn, og saa dette fra en høi fjelddal, men fra en meget tidlig del af bronsealderen, er der allerede talt, ligesom om de to store bronselure, som i 1894 fandtes ved Revheim udenfor Stavanger og som ved sin fremkomst kastede en uventet glans over Norges bronsealder. I 1897 efterfulgtes de af et lignende, men daarligere bevaret fund fra Brandbu preste-gaard paa Hadeland, og i 1903 fremkom der et pragtfuldt fund fra Kraakvik i Ringsaker, hvor en svær halsring (fig. 166) og et stort hængekar fandtes i en ur, begge af det skønneste arbejde, som i den tid overhovedet kunde præsteres. Efter disse nye fund behøver man ikke at stille forventningerne for fremtiden altfor lavt.

For udbredelse af bronsealderens fund og af helleristningerne henvises for øvrigt til

Fig. 213. Armbaad af bronze. Særheim.

Fig. 210. Rois paa Mølen, Brunlanes, Jarlsb. Jfr. fig. 134. Efter fotografi i fortidsforeningens Vestfoldske filials arkiv.

Fig. 208. Helleristning i Brastad, Bohuslen. Aftegning af Peder Alfsson i 1627.

kartet, pl. II, som vil kunne give i alfald et omtrentligt overblik.

Efter de sidste aartiers indtrængende forskning kan man nu saa omtrentlig angive bronsealderens ælde og varighed. Det er sandsynligt, at dens begyn-

Fig. 212. Plan af gravkammer i en haug paa Særheim, Klep, Stav. Efter B. E. Bendixen.

Fig. 209. „Symbolsk sverd“ af bronze. Fuld størrelse. Hystad, Sandehæred, Jarlsb.

Fig. 211. Langrøis paa Mølen. Efter fotografi i det Vestfoldske arkiv.

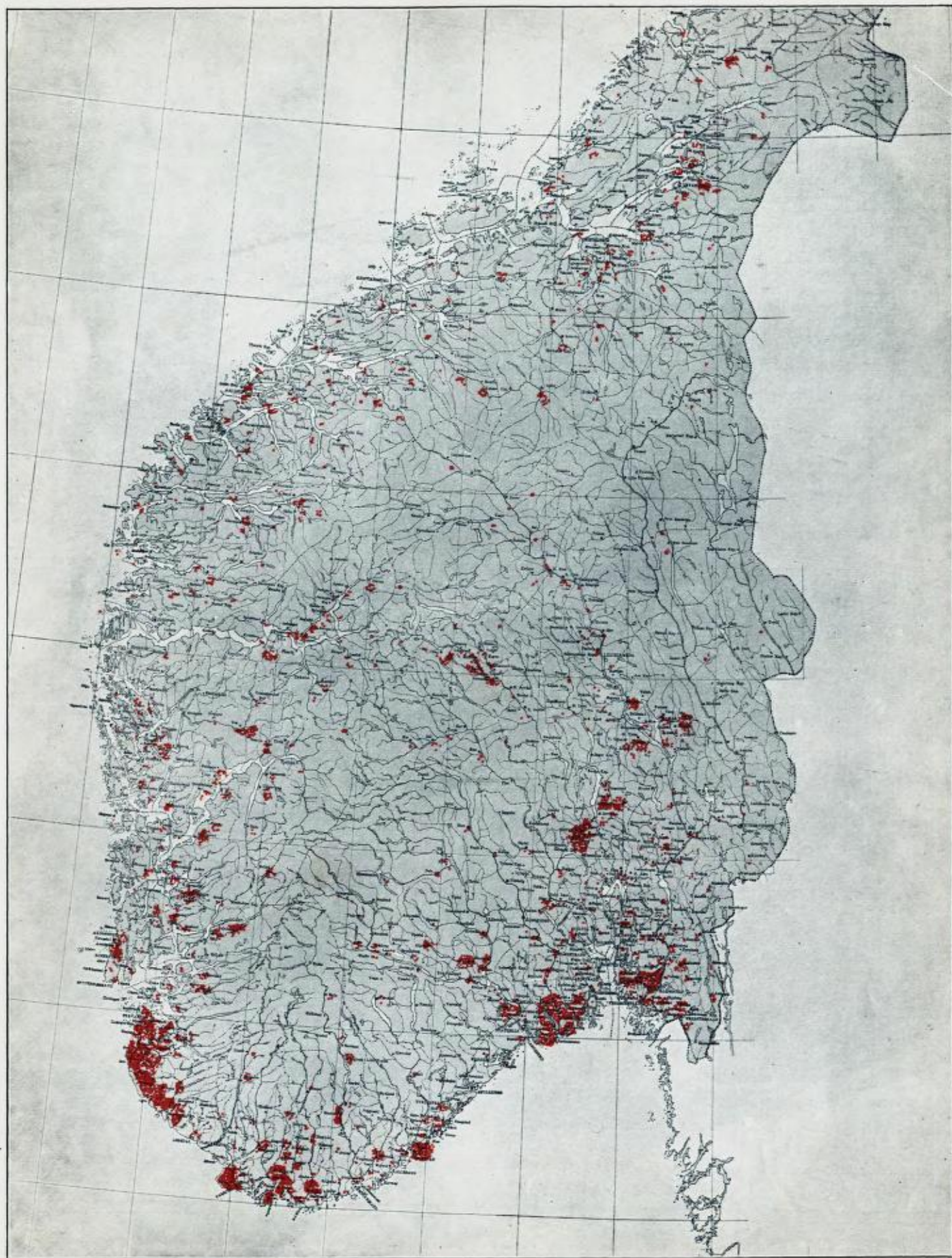
delse gaar næsten lige langt tilbage i tiden før Kristi fødsel, som vi nu befinder os *efter* dette udgangspunkt for vor tidsregning. Og bronzealderen er slut allerede i midten af det første førkristlige aartusen. Der er vistnok flere oldforskere, som regner disse data at være et par aarhundreder for gamle, men der er fremført saa mange og saa vægtige grunde for de først angivne tider, at der

er stor sandsynlighed for deres rigtighed. Omtrentlige er selvfølgelig disse tidsbestemmelser, og omtrentlige maa de være for saa fjerne tidsrum. Men vi er sikkert berettiget til at sige, at de smukkeste sager fra den ældre bronzealder er adskilligt mere end 3000 aar gamle, og at den yngre bronzealders bedste tid er ældre end to og et halvt aartusen.

Fig. 214. Belteplade. Særheim.

Den ældre jernalder.

Kart over fundenes udbredelse i det sydlige Norge.

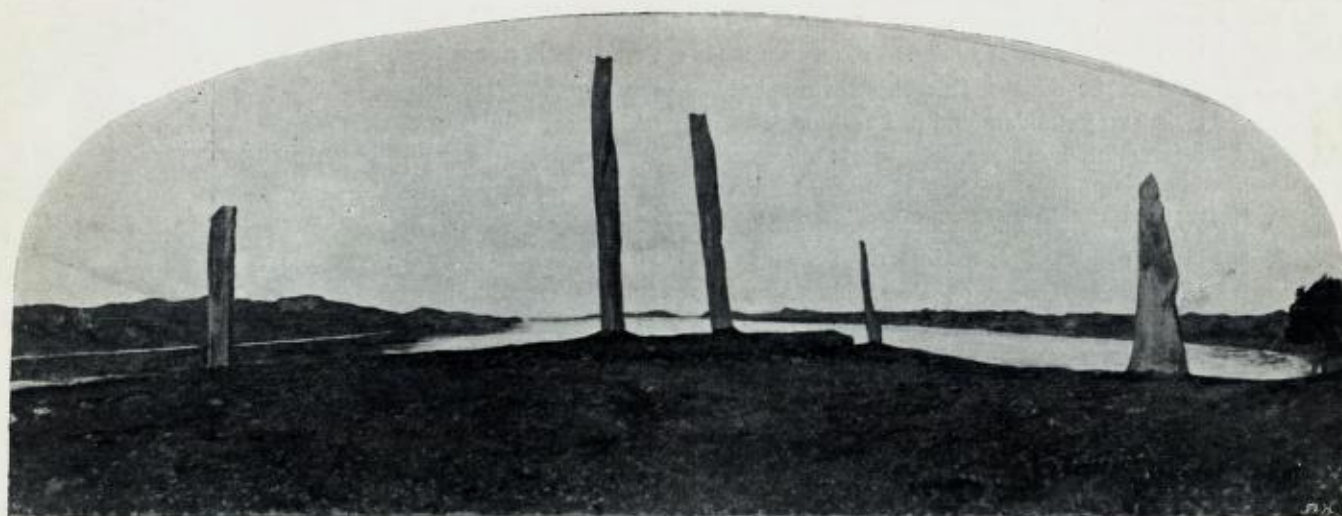

Fig. 215. Bautastene ved Karmsund. Noreim, Torvestad, Stav. Efter maleri af Gudm. Stenersen.

V.

Den ældre jernalder.

Jernalderens begyndelse. Romertiden. Folkevandringstiden. Rigdom paa guld.
Dyreornamentiken. Vor ældste skrift.

Med jernalderens begyndelse forandrer oldtiden til en vis grad karakter. I stenalderen og bronsenalderen er meget, kanske det meste, saa fremmedartet for vor forestilling, at vi for hvert skridt føler os paa ukjendte veie. I jernalderen er det ligesom vi mere kjender os selv igjen. Vi befinder os jo endnu i dag i jernets alder.

Først med jernalderen begynder den egentlige civilisation. Intet folk har kunnet naa op til den høieste dannelse uden først at have faaet kjendskab til jernet. Dermed siges der ikke, at saasnaart et folk har faaet jern, det da ogsaa er civiliseret. Centralafrikas vilde stammer, som allerede i lang tid har været jernaldersfolk, er et bevis paa, at saa ikke er tilfældet. Men naar et forøvrigt sundt og udviklingsdygtigt folk blir bekjendt med jernet, da er dermed det mægtigste middel vundet til store fremskridt. Uden jern er der ingen høiere civilisation, med jern er der mulighed derfor; men det er ikke selvsagt, at fremskridtene skal komme — det afhænger af vedkommende folks evner og dygtighed.

Det er ikke guldet, som har gjort menneskene rige og mægtige, men jernet. Blandt metallerne, eller vi kan godt sige blandt de af naturen givne stoffe overhovedet, har jernet været det fornemste og betydeligste for kulturens væxt og fremskridt i tidligere dage. Og det er end ikke i vor tid afløst af noget bedre.

De nordiske lande, som ligger saa fjernt fra den ældste kulturs vugge, knyttes med jernalderen alt nærmere til denne kulturs udvikling i Sydeuropa, som endnu i en lang række af aarhundreder vedbliver at være dannelsens hovedsæde i verden. Men efterhvert vokser ogsaa betingelserne for egenartet udvikling her hos os. Allerede nogle hundrede aar frem i jernalderen kan vi for første gang opvise enkelte særlig norske oldsagsformer. Og antallet af saadanne tiltager, jo længer vi kommer ned i tiden. Naar Norge i den historiske tid fremtræder i saa rig aandelig og materiel blomstring, saa er dette høie standpunkt forberedt ved en lang udvikling, som kan følges gennem den forhistoriske jernalder i det materielle arbeides produkter.

De samme kulturstrømninger og handelsforbindelser, som hidførte kjendskabet til jernet, skaffede os ogsaa lidt efter hvert en hel del andre ting, som væsentlig medvirkede til at hæve kulturtilstanden. Der kom ogsaa andre metaller af stor betydning som sølv, bly og zink (dermed messing) og andre vigtige stoffe som glas; men det betydningsfuldeste fremskridt, som den livligere forbindelse med tidens høieste civilisation gav vore forfædre, var den første kjendskab til bogstavskrift. Runerne blev kjendt i Norge midt i den ældre jernalder.

Derved at tilstanden i det sydlige Europa for disse tider er saa vel kjendt, og derved at der i vore fund forekommer mynter og andre gjenstande, hvis alder sikkert, ofte

Fig. 216. Fibule (spænde) af bronze. Nordre Fevang, Sandehæred, Jarlsb.

paa aaret, kan bestemmes, er en detaljeret kronologi fra nu af mulig. Vi kan i de fleste tilfælde bestemme alderen af vore karakteristiske jernaldersfund paa aarhundredet og ofte endnu nærmere.

Men alligevel er hele denne tid for vort vedkommende fuldstændig forhistorisk. Vi kjender godt Sydens historie i denne tid. Vi kjender Cæsar og Pompejus, Augustus og alle keiserne, vi kjender det romerske folk, dets sæder og brug, tro og viden, kunst og videnskab, dets jevne daglige liv, de offentlige forholde i statsforfatning og kommunale institutioner, kort sagt vi kjender hele det romerske samfunds indretning næsten i de mindste detaljer.

Men naar det gjælder vore egne forholde i samme tidsrum, da tier historien. Da maa vi atter vende os til det beskednere studium af oldsagerne og mindesmærkerne, ligesom i tidligere epoker. Men vi ved nu sikrere og mere detaljeret, hvilket tidsrum hver oldsagsgruppe tilhører. Vi kan paavise brugsgjenstande og smykker, som benyttedes her, den gang Cæsar og Pompejus dernede i Syden kjæmpede sin kamp, som vi kjender saa godt; eller den første runeskrift, som man her med møie lod hugge paa mindestene i den tid, da keiser Julianus forgjæves satte sin keiserlige verdensmagt mod den seirende kristendom; eller de vaaben, hvormed vore forfædre og deres germanske frænder vandt sin første magt og indflydelse i verden.

Vi kan saaledes indpasse vore fundrækker paa verdenshistoriens epoker; men vi kan ikke nævne et navn, ikke en begivenhed fra vor egen historie i denne tid. Den er fuldstændig forhistorisk og vil altid vedblive at være det.

Med jernalderen blir fremskridtene saa store, og det kjendte forraad af bevarede levninger saa betydeligt, at det ikke er muligt eller passende i et kort overblik, som dette, at give nogen udførlig redegjørelse. Jo længer vi

kommer frem i jernalderen, desto rigere blir det norske materiale af fund og oldsager. Der blir en saadan vrimmel af mangeskiftende oldsagsformer, at vi kun kan tage frem det vigtigste og mest karakteristiske. Og ikke engang alt dette kan blive forklaret.

Ofte maa vi lade billederne tale for sig selv.

Man er nu enig deri, at jernet blev kjendt i de nordiske lande flere aarhundreder før vor tidsregnings begyndelse. Vor fornemste kronolog Montelius sætter jernalderens begyndelse til 500 aar f. Kr. Og selv om dette især gjælder det sydlige Skandinavien, er der ingen grund til at sænke tallet noget væsentligt for Norges vedkommende, skjønt vi bor nordligere og vore fund fra den ældste jernalder endnu er meget sparsomme. Afstanden er dog ikke saa stor, og vore forbindelser mod syd har været gode i endnu ældre tid.

Det gjælder her det samme spørgsmaal, som det saa ofte drøftede, hvorvidt tidsforskjellen mellem kulturperioderne i Sydeuropa og landene ved Nord- og Østersøens bredder er saa overvættets stor. Der er fremsat forskjellige meninger i det spørgsmaal; men det er med særlig styrke og gode grunde hævdet, at man her i Norden har fulgt godt med og været tæt i sporene paa sine lærere. Vi skal indskrænke os til at anføre et af de beviser, som er fremført.

I bronsealderen var der stadig import herop af bronze fra Syden. Der kunde da tænkes, at nogengang et i Norden fabrikeret bronsesarbejde for kuriositetens skyld fulgte handelsveiene tilbage ned til Syden. Og man har virkelig kjendskab til et par saadanne ting. Der er saa langt i syd som i Schweiz fundet et par nordiske bronsesarbejder fra slutningen af vor bronsealder. Hvis nu forbindelserne

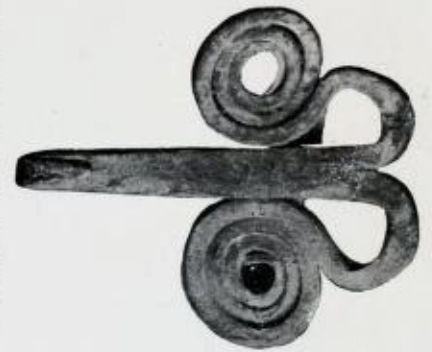

Fig. 218. Beltehage af jern. Østeby, Rokke, Smaal.

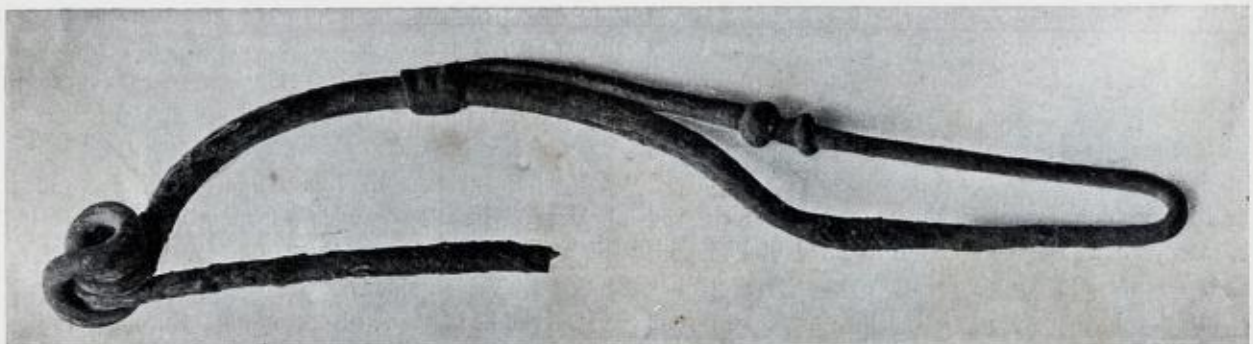

Fig. 217. Spænde af jern, usædvanlig stor. Lundstad, Norderhov, Busk.

Fig. 219. 220. Lerkar og en deri funden naal af jern. N. Fevang, Sandeherred, Jarlsb.

havde krævet mange aarhundreder — hvis vi altsaa var saa langt efter, da maatte disse vore sene bronsesager i Syden træffe folk, som allerede kjendte jernet. Men det er ikke tilfældet. De omtalte stykker er fundne sammen med ting, som tilhører disse egners sidste bronsesalder og viser altsaa klart, at afstanden i tid ikke har været betydelig.

Vi er da berettiget til at sige, at jernalderen i Norge er begyndt flere aarhundreder før Kristi fødsel. Nedad i tiden varer den forhistoriske jernalder til kristendommens fuldstændige seier, hvormed vor historiske tid begynder.

Da jernalderen omfatter en saa lang tid — omtrent femten aarhundreder — er det klart, at man ikke kan tale om dette lange tidsrum som en enhed. Forandringerne i kulturtilstanden maa have været store og gennemgribende, og man har da brug for en inddeling, som antyder de vigtigste udviklingstrin. Under det ivrige forskningsarbejde, som i de nordiske lande efter hvert blev udført for at klargjøre forholdene, indtog de norske oldforskere en selvstændig stilling. Tidligst blev alle jernsager henført til „oldtidens sidste tidsrum.“ Derefter blev en ældre gruppe udskilt, og man talte derefter om en ældre og en yngre jernalder. Senere udskiltes en mellemgruppe, som fik navn af mellemjernalderen. I striden om den sidstnævnte periodes stilling i forhold til begge de andre hævdede de norske oldforskere den mening, at de to ældre perioder stod hverandre nær i modsætning til den sidste. Det blev

Fig. 222. Knivblad af jern. Fra en „brandplet“ ved Spydevoll, Varteig, Smaal.

altsaa vanligt her i landet at sætte det eneste betydelige skille ved vikingetidens begyndelse og at tale om to perioder: den ældre jernalder og den yngre jernalder. Den sidstnævnte var da det samme som vikingetiden, og den førstnævnte var hele den foregaaende del af jernalderen. Dette er siden blevet saa tilvant her i landet, at begge disse betegnelser „ældre jernalder og yngre jernalder“ næsten kan siges at have gaaet ind i den almene bevidsthed som noget en gang for alle fastslaaet.

Fig. 221. Lerkar. Vold, Raade, Smaal.

Fig. 223. Skjoldbule af jern, Sverige. Brudstykker af en lignende er fundet i Borge, Smaal.

Men det er ikke længere muligt at fastholde dette. Vi kjender nu forholdene langt bedre i detalje, og det gaar

Fig. 224. Halsring af bronze fra den ældste jernalder. Holmen, Sandeherred, Jarlsb.

ikke længere an under ét navn uden videre at sammenfatte et tidsrum af over tusen aar, med flere væsentlige kulturskiftninger, og stille det i modsætning til vikingetiden, som kun omfatter to og et halvt aarhundrede og er væsentlig ensartet. Desuden staar modsætningen ikke heller her i landet saa skarp ved vikingetidens begyndelse. Overgangsformerne kjendes nu ogsaa her, selv om de ikke endnu er saa rigeligt belyst som andetsteds.

Paa den anden side kan vi ikke her i en saa kortfattet oversigt indlade os paa en altfor detaljeret opdeling. Det vilde virke forvirrende. Vi skal derfor først i korthed omtale jernalderens begyndelse, derefter give en kort oversigt over udviklingens gang og tilsidst gennemgaa de vigtigste oldsagsformer. Vi sammenfatter derfor i dette kapitel alle jernaldersoldsager, som er ældre end vikingetiden, og beholder i overskriften det gamle navn, den ældre jernalder. Og en særlig grund dertil finder vi i den omstændighed, at massen af norske fund og oldsager tiltager saa overordentlig, jo længere ned i tiden vi kommer. Fra vikingetidens 2—3 aarhundreder eier vi mere end fra den foregaaende „ældre jernalder“, skjønt den sidstnævnte tids varighed er fire gange saa stor.

Da kjendskabet til jernet først kom herop, var den folkefamilie, vi tilhører, ikke nærmeste naboer til tidens ledende kulturfolk. Vi stod dengang i andet led. Mellem os og folkene i Syd-europa boede keltiske folk, som da havde en stor udbredelse over Mellemeuropa. I Frankrig, Sydtyskland, Bøhmen og de østerrigske alpelande var keltiske stammer udbredt, som udmærkede sig ved rigdom og magt. Og i disse folks rige efterladenskaber kan vi godt følge jernindustriens fremtræden og udvikling.

Man faar undertiden høre, at jernet har været kjendt i Syden fra „umindelig tid“. Men i virkeligheden betegner det et temmelig sent trin i menneskeslægtens fremskridts-historie. Fra de ældste kulturlande i Asien og Afrika, hvor jernets brug var kjendt halvandet aartusen f. Kr., spredte det sig til Grækenland og Italien og derfra op til de keltiske folk i Mellemeuropa. Først fra disse folk som mellemed kom det endelig op til os, i begyndelsen som en stor sjældenhed, efterhvert hyppigere, indtil det nye metal blev en

Fig. 225. Romersk brønssekar med indskrift. Farmen, Vang, Hed.

nødvendig ting, som alle maatte skaffe sig. Grubedrift er der ikke tale om førend langt ned i den historiske tid, og den s.k. „myrsmalm“, hvortil der ofte henvises, og som forefindes let tilgængelig og let brugbar, har vel ikke spillet nogen saa fremtrædende rolle. Adgangen til materialet var sikkert ikke let i begyndelsen.

Dertil kommer, at behandlingen af det nye metal ogsaa var ny. I bronsesalderen støbte man alle bronsesagerne. Jernet kunde man ikke behandle paa den maade, støbejern er langt yngre og forekommer ikke i vor forhistoriske tid. Men jernet og staalet forarbejdedes ved hamring; det er smedekunsten, som nu træder i støbekunstens sted ved fabrikationen af vaaben og egredskaber. Selvfølgelig vedblev man at støbe smykker, kar og andre ting, hvortil bronzen fremdeles blev brugt. Men efterhvert blev legeringen forandret, tinnet blev erstattet af zink, og metallet burde altsaa egentlig ikke kaldes bronze, men messing.

Da saaledes vor første jernalder ligger saa langt tilbage i tiden, at nogen direkte paavirkning fra den romerske kultur ikke har fundet sted, pleier man at kalde denne tid for *den forromerske jernalder*.

Det er den paa oldsager og mindesmærker fattigste del af Norges

Fig. 226. Detalj af en sverdklinge med en indlagt Victoria.

oldtid og tillige den tid, hvis bevarede oldsager er ringest og tarveligst. Men dette kommer ikke deraf, at land og folk i den tid var sunket ned i daarligere kaar. Det var ikke den tids skik at give den døde et righoldigt og kostbart udstyr i graven. Man brendte liget, resterne blev nedlagt i et kar eller i et hul i jorden, og en sjelden gang fik en eller anden gjenstand følge med, oftest en spænde eller en naal, som havde siddet i dragten ved brændingen. Man kan derfor undersøge mange saadanne grave med intet eller lidet udbytte af oldsager.

Fig. 216—224 viser nogle prøver paa oldsager fra denne ældste jernalder. Spænderne (fig. 216) er nu af helt anden art end i bronsesalderen. Denne lille nyttige tingest er indført hertil for anden gang og i ny skikkelse. Dens udvikling kan ikke følges hos os. Den blev fremdeles oftest forfærdiget af bronze, men jernet blev efterhvert ogsaa brugt; et usedvanlig stort eksemplar af jern er afbildet i fig. 217 i fuld størrelse.

Det har i sin tid været ganske anderledes kostbart, end det efter vor opfatning tarvelige materiale lader formode.

Saadanne smaa simple *naale* som fig. 220, *beltehager* (fig. 218), som brugtes til at holde sammen beltet, forinden remspænder i den nærmest følgende tid blev kendt, og nogle andre afbildede sager er karakteristiske for fundene fra denne tid. De *lerkar* (fig. 220—221), der brugtes som gemme for de brændte ben, er af simpel krukkeform og i regelen af grov, daarlig brændt lermasse. Vaaben forekommer sjelden i fundene. De sverd, som kjendes fra andre nordiske lande, ligner de keltiske sverd fra Mellemeuropa. Skjoldbulerne er af en egen form med bred kant og store flade knapper. Kun et norsk eksemplar er kendt.

Det bedste kjendskab til denne tid, som man har for noget nordisk omraade, er kommet fra den lille ø, Bornholm, hvor simple grave, s.k. „brandpletter“, er undersøgt i stort antal. Men ogsaa her er der faa og tarvelige oldsager. I en dansk mose er der gjort det pragtfuldeste fund fra denne tid, en vogn med rige og smukke bronseslag. Ogsaa i Nord-Tyskland er der gennemgaaende fattige fund, men rigdom paa grave. Paa de s.k. „urnemarken“ er der i massevis nedsat lerkar med brændte

Fig. 229. Dele af en romersk glasvase. Solberg, Nedre Eker, Busk.

Fig. 227. Øse og sil af bronze med fabriksstempel. Løken, Raade, Smaal.

Fig. 228. Romersk bronsese. Kvale, Sogndal, N. Bgh.

slagmarken ved Alesia, hvor Cæsar besejrede gallerne.

De norske fund fra denne tid er mest gjort i ganske lave og uanselige hauger. Men ogsaa „brandpletter“, lignende de bornholmske, kjendes fra Østlandet, hvor hidtil de fleste fund fra den ældste jernalder er fremkommet. At vi endnu kjender saa faa minder fra denne tid her i landet, kommer sikkert deraf, at gravene i regelen er for ubetydelige til at tiltrække sig de tilfældige finders opmærksomhed, og deraf at systematisk søgning efter den slags findsteder er vanskelig, da gravene er lidet fremtrædende eller ganske usynlige over jorden.

At en norsk oldforsker, den saa tidlig bortgangne dr. Ingvald Undset, ved sit store arbejde om „jernalderens begyndelse i Nordeuropa“ har givet et udmærket grundlag for kjendskab til dette betydningsfulde tidsrum, kan det her være af interesse at minde om.

Vi er nu naaet frem til vor tidsregnings begyndelse, og vi skal i korthed give en antydning om de kulturskiftninger, som fandt sted i de følgende 8 aarhundreder indtil vikingetidens begyndelse.

Ved Kristi fødsels tid havde det romerske verdensvælde udbredt sig mod nord til Rhinen og Donau. De keltiske folk var underkuet, og germanerne var blevet nærmeste naboer til romerriget, som de senere skulde komme til politisk at besejre, men hvis kultur, som indfattede i sig summen af al tidligere højere civilisation, for altid satte sit mærke paa vore germanske frændefolk og paa vore egne forfædre. Eller med andre ord, først med denne tid kommer de germanske folk under direkte indflydelse af den højere verdenskultur.

Hvilken umaadelig forskjel der var, kan vi kun antyde ved et eneste træk. Medens alle de germanske folk endnu boede i spredte, mer eller mindre betydende, bygder, og forbindelserne dem imellem var besværlige og langsomme, var der i det romerske verdensrige ordnede kommunika-tioner, og dets centrum Rom

Fig. 230. Solvmynt præget for keiser Hadrian. Universitetets myntkabinet.

ben under jordens jevne overflade. Længere i syd forekommer rigt udstyrede høvdingegrave, undertiden med en nedlagt stridsvogn. Rige fund af andet slags haves fra det bekendte sted la Tène i Schweitz og fra

Fig. 231. Armring af guld. Avaldsnes, Stav.

var en storstad, som i folkemængde næsten kan sammenlignes med vor tids verdensbyer.

Vistnok har vi fremholdt den fortrinlige dygtighed, energi og begavelse, som vore oldsager fra stenalder og bronsenalder vidner om, og dygtigheden blir ikke mindre frem igennem jernalderen. Men sammenlignet med den klassiske civilisation blir dog alt, som den gang naaedes i Norden, uendelig underlegent. Vi var den gang „barbarer“, som de selvbevidste romere kaldte alle andre folkefærd, som ikke hørte til keiservældet.

Det er af interesse at erindre om, at romervældet naaede langt mod nord i Vesteuropa. Hele det nuværende Frankrige, Belgien og England hørte derunder. I England vrimler der af minder efter romerne, og deres grændsebefæstninger mod nord gik langt oppe i Skotland mellem Edinburgh og Glasgow. En anden grænsevold, som keiser Hadrian lod bygge fra Newcastle og vestover, er endnu mestdels i behold. Ingen romersk mand har, saavidt vi ved, betraadt Norges jord, men afstanden fra Jæderens kyst til de nævnte romerske udposter er dog ikke større end den fra Kristiania til Kjøbenhavn.

Men forbindelserne mod vest over Nordsøen var ikke af nogen større betydning den gang. I Britannien boede der endnu ikke nogen med os beslægtede folk. Germanernes tidligere folkevandringer gik mod syd og sydost og de gamle kulturforbindelser

langs de store elveløb i Mellemeuropa var endnu de vigtigste ogsaa for os.

De nyeste forskninger har paavist en handelsvei eller kulturstrøm fra sydost mod nordvest. Allerede tidlig i den romerske tid maa der have været en livlig forbindelse lige fra Norges kyster mod sydost til det sydlige Skandinavien, det lille, men den gang rigt befolkede Bornholm og videre mod den nordtyske kyst. Og det ser ud til, at de norske ikke her har været bare de modtagende, men ogsaa i nogen grad givende. I det tredie aarhundrede efter Kristus begyndte der en særlig mærkelig kulturstrømning, muligens forbunden med en tilbagevandring mod nord af germanske stammer, fra egnene helt nede ved det Sorte hav og lige op til vore nordlige bygder. Og det er sandsynligt, at denne strøm har medført ikke bare nye oldsagsformer, ny smag og ny teknik, men ogsaa goder af mere aandelig art, fremforalt runeskriften.

Blandt de mærkeligste indførte gjenstande, som vidner om vor forbindelse med den romerske verden, er et bronseskar med indskrift, som i 1865 blev fundet i en haug paa Farmen nær Hamar (fig. 225). Rundtom karret læses paa latin, at to romerske mænd, Libertinus og Aprus, havde skjænket karret til et tempel, hvor de var forstandere (curatores). Tilsidst er det kommet i hænderne paa en mand paa Hedemarken, hvis

Fig. 232. Halsring af guld. Vashus, Lund, Stav.

Fig. 233. Guldmynt præget for kaiser Theodosius II. Evebø, Gloppen, N. Bgh.

Et andet, mærkeligt stykke af romersk eller halvromersk fabrikat er et sverd (fig. 226), paa hvis klinger er indlagt et billede i bronze af seirens gudinde (Victoria) samt fabrikantmærket S. F.

Flere andre ting er fundet i Norges jord, hvis romerske oprindelse paatagelig vises af indskrifter eller fabrikstempler. Af særlig betydning er de romerske mynter, s.k. „denarer“, som af og til forekommer i vore fund. I de sydøstligste egne af de nordiske lande er saadanne mynter hyppig fundne. Mod nordvest blir de mere sjældne. Langt flere er selvfølgelig de oldsager, som kun ved form og forsiring forraader sin sydlige oprindelse.

Men alle disse fremmede ting er dog en ubetydelighed mod, hvad der er fundet hos os af andre ting af hjemligt arbejde. Man søgte vistnok at erhverve de fremmede, kostbare sager, som maa have vakt stor beundring hos vore forfædre, men de var vanskelige at faa, og man begyndte snart at lære af den fremmede, overlegne haandværksdygtighed og at gjøre dem efter. Derved blir snart hele denne tid præget af halvromersk industri, saa at vi kan være berettiget til at kalde tiden *vor romerske jernalder*.

Og dette viser sig paa flere maader. Nye oldsagsformer og oldsagsarter fremtræder. Saaledes er, for kun at nævne et eksempel, beltespænderne en fra romerne laant ting; tidligere pleiede man at hefte beltet sammen med en krog eller hake. Det viser sig ogsaa i formgivning og ornamentik. Man kan ofte i konturer og profilering igienkende romersk smag og romerske forbilleder. Mange nye ornamentmotiver blev ligefrem laant fra

brændte rester blev nedlagt i det kostbare kar. De romeres navne, som i sin tid opstillede karret i sitt empel, faar vi lære at kjende, men ingen har bevaret navnet paa den gamle hedemarking, hvis aske det tilsidst fik gemme.

Fig. 236. Guldbeslag. Solberg, Eker, Busk.

Fig. 237. Detalj af foregaaende. Dyr med hoved og et ben. Efter dr. B. Salin.

den romerske kunst, og i hele tidens stil finder vi et behersket, lidt strengt og fornemt præg, som tydelig skyldes den fint dannede, klassiske smag.

Og alligevel er mesteparten af alt dette ikke en slavisk efterligning. For det første var der jo meget, som vort folk dengang ikke formaaede at efterligne, eller misopfattede og derfor ubevidst karikerede — det hele blir en latterlighed ved sammenligningen med originalen. Men der var ogsaa en hel del ting, som nordboerne ikke likte i den romerske kunstindustri, og som de derfor vragede eller ikke optog. Dette viser, at det modtagende folk ikke var saa underlegent, at det vilde helt have gaaet op i det

fremmede, hvis omstændighederne forøvrigt havde været gunstige derfor. Det viser, at man tvertimod her var kommen saa langt, at man kunde være nogenlunde selvstændig i sine laan. Et iøinefaldende eksempel herpaa er plantemotiverne, som var meget hyppige i den romerske ornamentik. Særlig var det rigt foldede akantusblad, vinløvet og vinranken meget yndet i Syden, men blev ikke optaget her i Norden. Man likte altsaa ikke disse forsiringer og benyttede dem derfor ikke. Lineærornamentikken tog man straks op. Men ogsaa her viser sig selvstændigheden — og ubehjælpomheden. Den klassiske ornamentiks dyreformer blev af begge disse grunde omdannede, saa at de snart nok faar

Fig. 238. Guldrakteat med detalj, der viser en af dyrefigurerne. Hoved med opspærret gab, krop (her fremhævet ved streger) og to ben. Sletner, Eidsberg, Smaal.

Fig. 234. Guldbeslag. Stavijordet, Eidsvold, Ak.

Fig. 235. Detalj af foregaaende. Først sees ornamentdyrets hoved, hals og krop. Derefter er forbenet tilsat og sidst begge ben. Efter dr. B. Salin.

Fig. 239. Spænde af forgyldt sølv, nedentil ufuldstændig. Fuld størrelse. Hauge, Klep, Stav.

en helt eiendommelig form, hvori de klassiske træk ikke ligger klart for øiet, men kun fremtræder ved nærmere undersøgelse.

Den senere del af denne tid har man ofte benævnt „mosefundstiden“ efter de rigeste og vigtigste fund, man kjender i Norden. Det er masser af vaaben og brugsgjenstande, som paa flere steder i Danmark er bleven optaget af moser, hvor de i sin tid var nedlagt, antagelig som offer, der bragtes guderne efter større strider af den seirende hær.

Man regner vor romerske jernalder for at omfatte de fire første aarhundreder efter Kristi fødsel. I mange tilfælde kan man nu udskille de fund og oldsager, som tilhører hvert af disse aarhundreder, og i det hele taget adskille, hvad der tilhører periodens tidligere og dens senere del. Naar tidsgrænsen sættes i rundt tal til aar 400, er vi nær ved den tid, hvor verdenshistorien sætter et af sine største skillemærker. Romervældet styrter sammen, og middelalderen begynder.

Det tredje store afsnit af Norges forhistoriske jernalder er det ikke saa let at give et passende navn, som det foregaaende og efterfølgende. Det gjælder tidsrummet circa 400—800 e. Kr.

Man kaldte det længe for „mellemjernalderen,“ men navnet er nu forladt. Senere er det blevet kaldt „den efterromerske tid“. Vi vælger her at kalde det *folkevandringstiden*, et navn, som flere norske arkeologer allerede er begyndt at bruge, og som er almindeligt for den tilsvarende periode i Sverige. Men det maa erindres, at den store germanske folkevandring vistnok begynder omtrent med denne periode, men at den ikke paa langt nær udfylder den helt, og ligeledes maa det paapeges, at man i Danmark med folkevandringstiden mener et andet og ældre tidsafsnit.

Et helt andet navn kunde tænkes, nemlig *guldalderen*. Hvis det var muligt at bruge et saadant navn uden at blive misforstaaet, vilde det være nok saa greit, thi dette er virkelig et karakteristisk træk i denne tid. Netop denne periode er den, hvor guldet uden sammenligning hyppigst forekommer, og hvor altsaa rigdommen paa guld var størst

Fig. 240. Bronsebeslag. Belsheim, Vang, Krist.

Fig. 241. Bronseplade. Trondhjems museum.

i Norden, saavidt vi nu kjender, og saavidt vi faar dømme af fundene.

Guld er ellers meget sjældent i gravfundene, men i denne tid er det temmelig almindeligt. Dog ligger der selvfølgelig i gravene kun mindre ting, en fingerring eller lignende, medens de store kostbare guldarbejder eller de samlede guldskatte findes tilfældig i jorden paa steder, hvor de blev gjemt i oldtiden. Desuden forekommer der ofte indlægninger af guld paa gjenstande af andet metal, og forgyldning er i ingen anden forhistorisk tid saa almindelig som i denne, især i dens senere del. Baade sølv- og bronsesager, især meget ofte de sidstnævnte, blev forsurede ved forgyldning. Blandt de største og kostbareste norske guldsager kan nævnes to store prydesringe (fig. 231 og 232), der veier resp. 590 og 360 gram. Et betydeligt antal guldfund af mindre vægtighed er nu kjendt her fra landet; men vi overtræffes i denne retning betydelig af Danmark og endnu mere af Sverige, hvor guldrigdommen har været ganske forbausende.

Dette forhold forklares vistnok deraf, at vore nabolande, og især Sverige, har ligget nærmere den oprindelige kilde for guldstilstrømningen nemlig de skatter, som goterne ved Donau udpressede af det østromerske keiserrike. En del af denne rigdom gik efterhvert mod Norden, men paa østlige veie. De samme veie gik da ogsaa den tids romerske mynter af guld, de s.k. solidi, hvorfor ogsaa disse er sjældne i norske fund (fig. 233).

I denne tid var Rom beseiret. I Byzanz holdt sig det østromerske rige endnu længe; men det var stadig truet og halvveis beseiret af de paatrængende naboer. De alle-

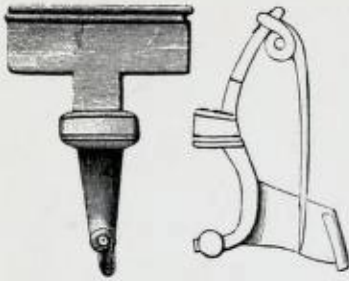

Fig. 242. Nedre Birkeland, Birkenes, Ned.

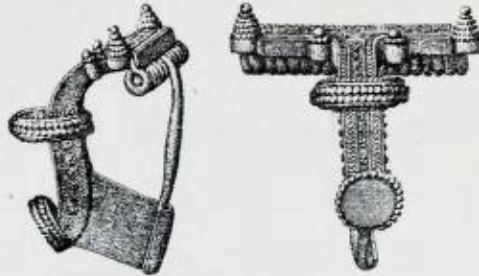

Fig. 243. Skjælberg, Sandehæred, Jarlsb.

Fig. 244. Lunde, Eker, Busk.
Spænder, bronze eller sølv, af for Norge karakteristiske former.
2det aarh. e. Kr.

rede seiersvante germaner, som nu var sig sin styrke fuldt bevidst og tillige ved langvarig berøring vel bekendt med den romerske kultur, som de nu var modne nok til selvstændig at omdanne efter egen smag, samlede sig i denne tid til egne stater, øst- og vest-goter, franker, burgunder, vandaler, angelsakser etc. Mange af disse havde kun en kort varighed, andre lever endnu i dag i fuld magt og væld.

Disse vore frænder førte med sig ind over den gamle klassiske verden megen raahed og barbari; men de medførte tillige en ung og stærk livskraft. Især havde frankerne rige evner og muligheder, som senere satte saadanne frugter som den karolingiske renæssanse og gotikens skønne kunstart.

Nogen større indflydelse paa vort land eller paa Norden i det hele fra disse nydannede germanske riger har der sandsynligvis ikke været, ialfald ikke at sammenligne med romernes indflydelse i den foregaaende tid. Impulser har der nok været, og forbindelserne vedvarede vel for det meste, skjønt forholdene, især i begyndelsen, var urolige og ugunstige for fredelig samfærdsel. I begyndelsen af denne tid kommer Hunnernes ødelæggende folkebølge, og derefter var de germanske stammers uafsladelige vandringer og omflytninger ikke heldige for handel og fredelige forbindelser folkene imellem. Naar det atter blev roligt igjen, var det i Byzanz, man

maatte søge efter den gamle klassiske smag og kunstfærdighed. Men da havde allerede slaviske folk udbredt sig over Nordtyskland, og disse var siden i lange tider en hindring for forbindelserne mellem nord og syd.

I det hele synes man her i Norden nok saa selvstændig at have arbejdet videre paa den grund, som blev lagt i den romerske tid. Lighederne er vistnok store over hele det germanske omraade. Der kan paavises pragtfulde spænder og andre oldsager, som kan forefalde et uøvet øie nok saa lige, fra saa forskellige steder som Ungarn og Frankrige, Italien og Norge. Men ser man lidt nærmere paa tingene, saa kan der ikke tages fejl. Spænden fra Norge kan da ikke forveksles med spænden fra England eller fra Bayern, skjønt de kan ligne hverandre meget. Der gives egne former, karakteristiske for hvert omraade eller hver folkestamme, og mesteparten af lighederne beror vistnok paa lighed i forudsætningerne og paa nedarvet lighed i smag. Og er der undertiden afhængighed, saa er det ikke altid nordboerne, som er de modtagende.

Men forøvrigt er forholdene endnu langt fra udredet. Vi har endnu langt vanskeligere for i vore fund at udskille fremmede, indførte oldsager fra denne tid end fra den foregaaende, enkelte let igjenkendelige ting undtaget.

I det hele kan vi sige, at den nordiske fabrikation, teknik, kunstfærdighed, stil og ornamentik vel kan maale sig med vore sydlige slægtningers og i mange retninger overtræffer dem. Adskillige af vore oldsager hører til det bedste, som den tid kunde fremstille af kunstindustrielle produkter. Tidens pragtfuldeste spændeformer er særlig hyppige og særlig pragtfulde i norske fund.

Vi har flere gange før gjort lignende udtalelser. Men det er ikke af nationalforfængelighed eller af overdreven og blind forkjærlighed for det hjemlige. Bedømmelsen grunder sig paa alvorlig sammenligning, og et indirekte

Fig. 245. V. Hemstad, Stange, Hed.

Fig. 246. Sandbakken, Raade, Smaal.

Fig. 247. Gudmundshagen, Gran, Krist.

Spænder, bronze eller sølv, fra de to første aarh. e. Kr.

bevis for rigtigheden ligger deri, at udenlandske forskere i tidligere dage, da forholdene endnu ikke var saa grundig studeret, ofte erklærede hovedmassen af de nordiske oldsager for at være importeret gods. Grunden var den, at de var for gode, og at det derfor var urimeligt at antage, at de var gjort her. Men nu er deres hjemlige oprindelse forlængst bevist, og i de fleste tilfælde er de virkelig indførte gjenstande forlængst udskillet.

Denne dygtighed baade i teknik og smag, som saaledes atter og atter viser sig i oldtiden, betyder, at de nordiske folk fra oprindelsen har været godt begavede, at de har levet under gunstige naturforholde, og at de ikke har været bornerte og indelukede, men letnemme og paapasselige i at lære fra andre, med selvstændig opfatning og evne til at gaa videre paa egen haand.

Dette fremtræder i oldsagernes tusen veksellende former, hvor snart et, snart et andet lidet træk kan vidne om efterligning, men langt mere om egen opfindsomhed. Men det fremtræder kanske bedst i det mylder af forsiringer, som dækker de vakreste arbejder fra denne tid. Dyrornamentiken danner dog sit eget kapitel i oldforskningen, et meget langt og indviklet kapitel, som vi her ikke kan indlade os paa. Den, som vil have nærmere kjendskab, maa gaa til de særlige arbejder, som beskæftiger sig med disse ting. Især er Sophus Müllers og Bernhard Salins grundige arbejder her veiledende. Blandt de valgte afbildninger vil man finde

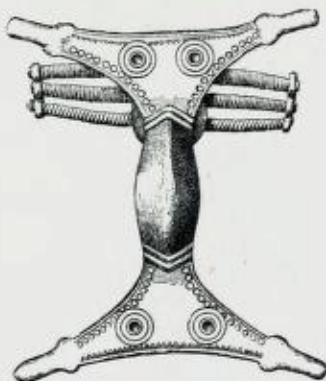

Fig. 251. Tveide, Birkenes, Ned.

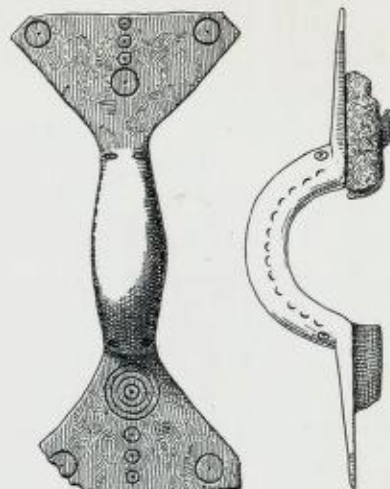

Fig. 252. Tveitene, Brunlanes, Jarlsb.

Fig. 254. Aarre, Klep, Stav.

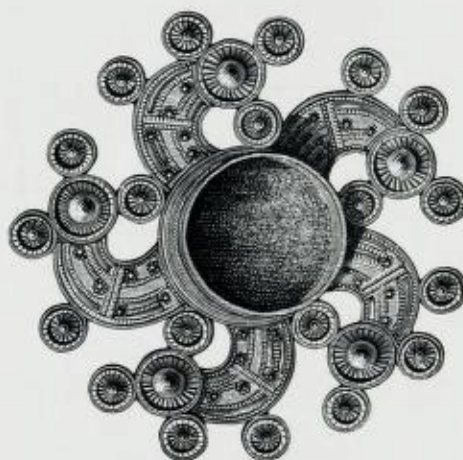

Fig. 253. Bronse med sølvbelæg. Aak, Gryten, Romsd. Spænder fra det 4de aarh. e. Kr.

Fig. 255. Lille Re, Stange, Hed.

Fig. 248. Gile, Ø. Toten, Krist.

Fig. 250. Bringsvær, Fjære, Ned. Spænder, bronze eller sølv, fra 3die aarh. e. Kr.

Fig. 249. Kjørstad, S. Fron, Krist.

adskillige prøver paa de underlig indviklede slyngninger, som ofte dækker hele flader af denne tids frembringelser. Det er altid dyrefigurer, som ligger til grund — dyr og ikke planter vilde man have til forsiring — men oftest er det en meget vanskelig ting at følge de flettede, kløftede og krydsende linier, saa at meningen og sammenhængen blir klar. Paa nogle steder er der til vore figurer føiet særlige tegninger for at lette forstaaelsen.

Der er nu ikke tale om nogen tilnærmelse til klassisk dannet smag. Den beherskelse, som bruger forsiringer kun der, hvor de passer og er tjenlig til at hæve indtrykket af det hele, men lader de steder udekoreret, som bør spille en mere underordnet rolle, hvorved tillige de mere sparsomt anbragte ornamentter vinder i kraft og be-

Fig. 256. Moldestad,
Birkenes, Ned.

Fig. 257. Birkeland,
Birkenes, Ned.

Fig. 258. Engeloen,
Steigen, Nordl.

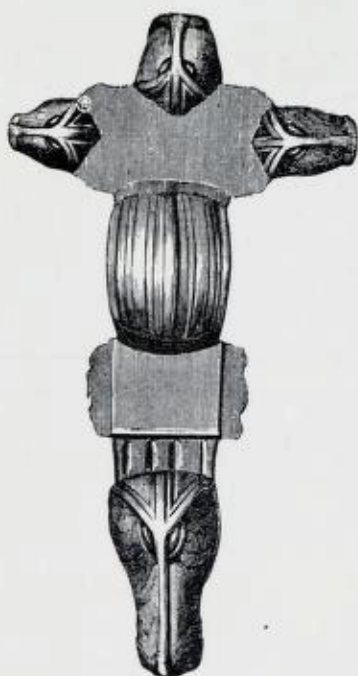

Fig. 259. Ukjendt findested.

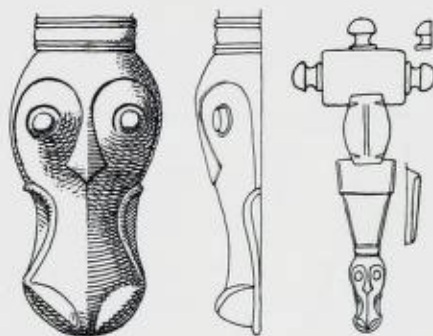

Fig. 260. Holseng, Leikanger,
N. Bgh.

Fig. 261. Tjotte, Klep, Stav.

Korsformede spænder. 5te aarh. e. Kr.

tydning, dette og meget andet var for den tids nordiske stil ukjendte ting. Her gjaldt det, baade den gang og senere, at dække alle flader, som bare kunde bruges, med et vrimmel af sammenflettede, krybende og bugtede dyreskikkelser. Og undertiden blev selv fladerne for trange for denne frodige fantasi. Ud fra spændernes flader krøb dyrefigurene frem over kanterne, fra hjørner og ender trængte sig halse og hoder ud, der er en kriblende mangfoldighed, som virker ved sin masse istedetfor ved behersket form, klarhed og enkelhed. Dertil kommer, at hvad vi kalder dyrefigurer i virkeligheden er stiliserede og maniererte slyngninger, hvis karakter af dyr ofte maa fremledes med den yderste møie. Af de oprindelige dyreskikkelser er der fremkommet en ornamentik af slyngninger og fletninger, som undertiden neppe fortjener navnet dyreornamentik.

Og dog maa vi anerkjende den dygtighed og begavelse, som har skabt alt dette. Der er en beundringsværdig flid og iver i arbeidet, en ihærdighed, som giver sig i kast med de mindste flader, hvor vi nu ofte trænger lupe for at følge de intrikate sløifer, en teknisk nøiagtighed og ærlighed, som naar til de mindste detaljer.

Stilen er fast og sikker. De faa motiver udnyttes med forunderlig afveksling, og evnen til at afpasse dem til flader af enhver form fortjener ofte beundring (fig. 240 og 241).

Desuden er der det tiltalende ved det hele, at der stadig er fremskridt. Den hele udvikling gennem folkevandringstidens fire aarhundreder vidner om en livlig kunstsans og ihærdige bestræbelser, mer eller mindre lykkede, efter at overvinde vanskelighederne. Jo længere ned i tiden vi kommer, desto bedre lykkes dette, og i de sidste aarhundreder før vikingetidens begyndelse maa man sige, at det bedste er naaet. Mange af den tids forsirede arbeider staar paa høide med det bedste, som nogensinde er udført i „nordisk“ stil.

Det er et spørgsmaal, om ikke enkelte begavede kunstnere har spillet en rolle i denne udvikling. Var vort materiale tilstrækkelig rigt, vilde det kanske være muligt at paavise mere personligt arbejde med individuelle kjendemerker.

Det er, som tidligere bemærket, ikke muligt at gennemgaa og forklare alle de vigtigste oldsagsformer fra jernalderen, saaledes som det er gjort for de tidligere perioder. Nu er

kulturtilstanden saa fremskreden, at det forraad af oldsager, vi kjender fra gravene og fra andre fund, fremviser en mangfoldighed af redskaber og værktøi, vaaben til anfald og forsvar, smykker og prydelser, kort sagt en mængde brugsgjenstande af forskjellig art, de fleste af dem i mange

Fig. 262. Bronse med sølvindlægning. Giskegjerde, Borgund, Romsd.

Fig. 263. Bronse. Øksnevad, Klep, Stav.

Korsformede spænder.

varierende former. For at vise den rigdom, vi heldigvis eier, er der gjort et rigt udvalg af afbildninger, som vil give et overblik over det vigtigste og tillige have sin særlige interesse ved de angivne findesteder. Ved underskrifterne angives i korthed navn og brug for de forskjellige ting.

Til dette skal vi her føie nærmere oplysninger om en del mere betydningsfulde oldsager og oldsagsgrupper fra de 8 første aarhundreder af vor tidsregning. Det gjælder her som ellers, at ganske enkle former ofte har været i

brug i lange tider, og at det altid er vanskeligere nøiagtig at bestemme disses alder, medens de finere ting, de som viser en udpræget og detaljeret formgivning eller en mer eller mindre rig forsiring ved ornamenter, i regelen tilhører kortere tidsrum, som ofte kan bestemmes ialfald paa aarhundredet.

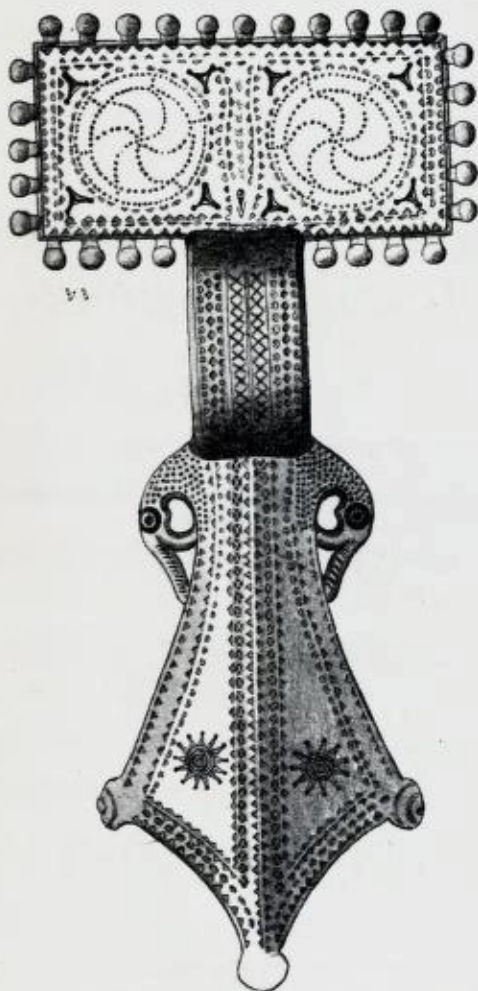

Fig. 264. Eidsten, Brunlanes, Jarlsb.

Spænder af sølv. 5te aarh. e. Kr.

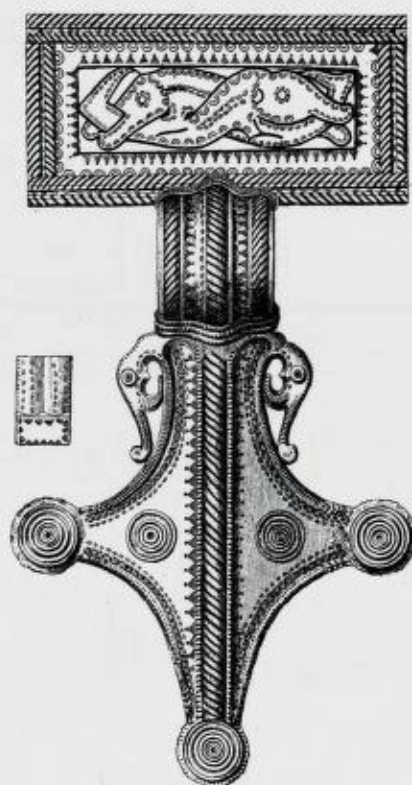

Fig. 265. Rolligheden, Hedrum, Jarlsb.

Ogsaa for denne tids vedkommende har man den bedste hjælp, naar det gjælder nærmere at bestemme et funds tid, af de smaa spænder (sikkerhedsnaale, broscher, fibulaer), som vi allerede under bronsesalderen har omtalt. I denne tid kan de tælles i en mængde forskellige former og i hundreder af eksemplarer. Og fra de mange smaa forandringer, som uafslædig fandt sted i deres form og forsiring, kan man hente mange værdifulde oplysninger om indflydelser fra forskellige kanter, om efterligning i form, i teknik, i udsmykning, men ogsaa om selvstændig udvikling og hjemlig smagsretning. Det er det levende, altid vekslende, aldrig hvilende liv, som afspejler sig i disse smaa ting, som de fleste gaar ligegyldig forbi i museerne uden at gjøre sig den møie at forstaa, hvad de kan lære

os. Og dog finder vi blandt dem kanske de tidligste kjendte prøver paa særlig norsk individualitet, norsk arbeide og norsk smag. Fig. 242—244, viser nogle prøver paa spænder, som har sin virkelige hjemstavn her i landet, det vil sige, de er udviklet og fremkommet her, og naar de findes udenfor landets grænser, maa de betragtes som indført fra Norge. Det er de tidligste beviser paa norsk „eksport“, vi kjender, thi de er fabrikeret her for 17—1800 aar siden.

Spænderne er i den romerske tid oftest af bronze og gjennemgaaende smaa, men tiltager efterhvert i størrelse og kostbart udstyr. I folkevandringstiden forekommer et slags store, rigt ornerede spænder af sølv eller forgyldt bronze, som er noget af det pragtfuldeste, fortiden har efterladt os. De findes viden om i den germanske verden fra det femte og sjette aarhundrede, og en del af dem synes at have nordisk oprindelse. I de nordiske lande er de ogsaa særlig hyppige, ikke mindst i Norge, hvor det største og pragtfuldeste udstyrede eksemplar, som i det hele taget kjendes, er fundet. For at give en forestilling om dets størrelse og rige forsiring er det afbildet i fuld maalestok (fig. 271). Det er af forgyldt sølv med indlægning af guld, niello og blaa glasstykker.

I slutningen af denne tid forekommer spænder af den form, som fig. 391 viser. De voksede efterhvert i længde, indtil de i vikingetidens begyndelse opnaaede en for en brosche kolossal størrelse. De er de sidste spænder af den ældgamle bøileform, og med dem afsluttes en lang og indviklet, men interessant udviklingshistorie, som i mange retninger oplyser tidernes vekslende formsans og smag. En ganske anden spændeform, som begynder at komme i brug i smaa og beskedne eksemplarer i det syvende og ottende aarhundrede (fig. 393), blev i vikingetiden udviklet til den herskende spændeform.

Blandt de mange kjendte redskaber nævner vi med henvisning til afbildningerne knive, som meget ofte findes nedlagt i gravene baade hos mænd og kvinder, antagelig derfor, at de blev baaret i beltet og hørte til den tids sædvanlige udstyr. I ældre tid var de ofte krumme. Økser med hylster for skaftet, mindende om bronsesalderens s.k. celter, og økser med skafthul er mærkelig nok sjeldne i fundene fra denne tid. Begge former er redskabsøkser; i

vikingetiden var derimod øksen et yndet vaaben. Det var forøvrig ikke saa almindeligt i denne tid at nedlægge redskaber i gravene, som det senere blev i vikingetiden.

Af kvindelige redskaber kjendes fremforalt snelder, den tids spinderejskaber. I sjeldne tilfælder kan dele af selve træpinden være bevaret (fig. 275); men de smaa runde

Andre kvinderejskaber er sakse og naale med tilhørende smaa naalehuse. Synaalene har langt og stort øie som de nuværende stoppenaale. Et eiendommeligt redskab af jern (fig. 280) er bleven forklaret som vævske.

Af dragter er i hele den forhistoriske tid hos os intet andet bevaret end mindre tøystykker, som kan fremkomme

Fig. 266. Fristad, Klep, Stav.

Fig. 267. Trygslund, Bjelland, List.
Spænder af forgyldt sølv. 5te aarh. e. Kr.

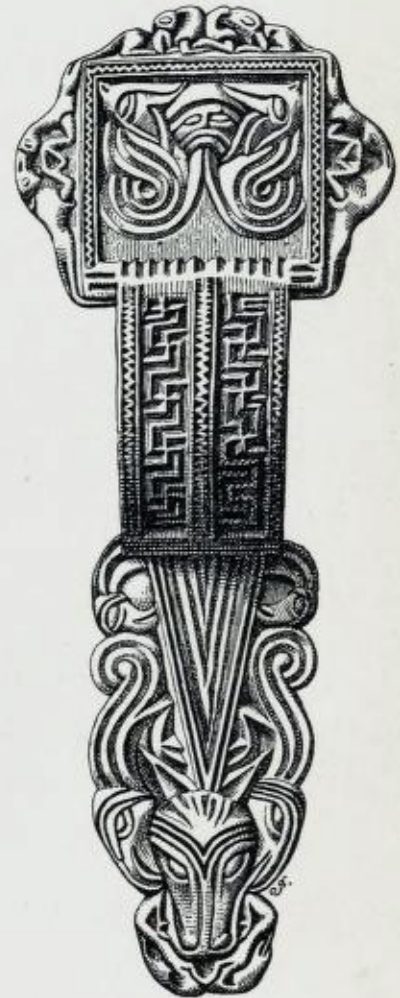

Fig. 268. Lunde, Vanse, List.

stenskiver, som brugtes til at give spinderejskabet den nødvendige tyngde, de s.k. sneldejul, hører til de aller almindeligste oldsager gennem hele vor jernalder; en sjelden gang kan de være af bronze. Mærkelig nok er det først med jernalderen, at dette vigtige redskab optræder i Norges oldtid, medens det i sydligere lande kjendes i mængde fra meget ældre kulturperioder. Det er muligt, at man hos os tidligst lavede disse haandtenshjul af træ ligesom i de sidste aarhundreder, og at de af den grund er sporløst forsvundet.

fra særlig godt beskyttede og godt undersøgte grave, samt smaa stumper, som er bevaret derved, at de har lagt indtil et bronzesmykke eller lignende, hvis ir har gennemtrængt tøiet og derved reddet det fra opløsning. At vævekunsten allerede stod høit vides af de i fig. 281 og 282 afbildede fragmenter, som er af særdeles fint arbejde og har indvævede figurer, der er synlige paa begge sider af tøiet i modsatte farver.

Dragten sammenholdtes ved et belte, vel oftest af skind, med en beltespænde. I regelen er denne spænde, som

oftest var af bronze, det eneste som er bevaret, sammen med det langstrakte beslagstykke, der sad paa beltets anden ende og hængte ned fremtil, som paa senere tiders brudebelter. I beltet bar man ofte en hel del smaating til dagligt brug, undertiden ved hjælp af særlige belteringe. Saaledes bar den tids husfru, som langt senere, sine nøgler. En nøglehank er afbildet i fig. 290. En anden nødvendig ting, som man fandt det hensigtsmæssig at fæste ved beltet

den gang var raat og uden former, det er en misopfattning, som vi ofte gør os skyldige i, uden anden grund end den, at vi forestiller os at det maatte have været slig. Men oldsagerne fortæller undertiden noget ganske andet.

Blandt de almindeligste oldsager i vore fund fra denne tid er kamme af ben. I en mængde af de brændte grave finder man ved nærmere eftersyn blandt benstumperne

Fig. 269. Offer sø, Lødingen, Nordl.

Spænder, sølv og bronze forgyldt, 6te aarh. e. Kr.

Fig. 270. Indre Arne, Haus, S. Bgh.

for stadig at have den ved haanden, var et slags smaa stene af kvartsit, oftest af spids oval form (fig. 289), som brugtes til at slaa ild med. De norske oldforskere pleier at kalde dem beltestene. Undertiden var de fast indrammet i selve beltet (fig. 287), oftere hang de i et baand (fig. 291).

Allerede i bronsesalderen var smaa knibetænger (pinsetter) almindelige og vi har der talt om deres antagelige brug. Ogsaa i denne tid forekommer de (fig. 292) og man drev fnessen i legemets pleie saa langt, at man brugte øreske (fig. 293). Vi ser, at der i oldtiden ikke savnedes forestillinger om hvad der var fint og høveligt. At livet

ogsaa rester af kamme, som vel oftest har været brugt af kvinderne til haarets opsætning og derfor er kommet med paa baalet som hørende til den fuldstændige dragt. Ogsaa forskellige slags naale af ben eller metal brugtes paa lignende maade. Konservator Nicolaissen fandt i en kvindegrav under den dødes hoved et helt sæt af kam og naale, tydeligvis brugt til at fæste haaret op (fig. 294). En forøget interesse faar dette fund derved, at det er en kvinde helt oppe i Vesteraalen, som i sin tid har baaret denne staselige haarpryd.

Til at opbevare saadanne smaa brugsgjenstande, som de anførte og andre lignende, har den i fig. 295 afbildede

Fig. 271. Prægspænde af forgyldt sølv, det største kjendte eksemplar, afbildet i fuld størrelse. Dalem, Sparbuen, N. Trd.

Fig. 272. Kniv.
Vølen, Gran,
Krist.

og viser altsaa at vor tids fremragende norske filigranarbejde har gamle aner her i landet. Formen og idéen er oprindelig laant fra Syden, men her i Norden omdannet og udviklet. De mest yndede hængesmykker var dog perler, som forekommer i de fleste kvindegrave, undertiden i meget betydeligt antal. De er i denne tid oftest af grov glasmasse med ensartet farve, mest blaa, rødbrun, gul, hvid eller grøn og af simpel rund form, men der findes ogsaa ofte finere former, indlægninger i mosaik etc. Uden farvede afbildninger faar man ingen forestilling om den farvepragt, som den tids perlebaand har havt. De er alle af udenlandsk fabrikat.

Fig. 273. Øks
(celt). Eggum,
Lærdal, N. Bgh.

lille æske med skyvelaag været brugt. Den er af barlind, enestaaende godt bevaret, og særlig mærkelig for de indskaarne ornamenter, der er af samme art, som vore dages s.k. „kerbschnitt“.

Af tilbehør til dragten kan endnu nævnes nogle smaa hæftespænder (fig. 296) og hæfter (fig. 297), de sidste oftest af sølv og brugte i rækker langs kanterne af kuften. Et enkelt fund giver antydning om, at to kuffer var brugt over hinanden, begge med hæftespænder, men af forskjellig form. Om de bøilespænder, som brugtes til at sammenhefte dragten, men samtidig var fremtrædende smykker, er tidligere talt.

Andre prydelser forekommer i mange arter, ofte af smukt arbejde og i ædelt metal. Særlig mærkelige er de s.k. guldberloker, smaa hængeprydelser af nydelig form og forsynet med aldeles fortræffelig filigranarbejde (fig. 298). De tilhører begyndelsen af den romerske tid, tiden nærmest efter Kr. f.,

Smykkeringe, oftest af guld eller sølv, var meget brugt. Oftest forekommer fingerringe, men ogsaa arm- og halsringe, sjældent øreringe. Af halsringene er der allerede givet et

Fig. 274. Øks. Stadeim, Vik, N. Bgh.

Fig. 275. Splinderedskab (snelde).
Ved Skaare kirke, Stav.

par af bildninger (fig. 231—232), flere andre kostbare ringe sees i fig. 302—310. Flere af dem, især fingerringene, tilfredsstillende ogsaa vor tids smag og pleier derfor i museerne at tiltrække sig beundrende opmærksomhed.

Endnu en anden art af kostbare smykker er udmærkende for „guldalderen“, den tidligere del af folkevandringstiden. Det er de s.k. guldbrakteater (fig. 314 etc.). I begyndelsen af det femte aarhundrede kom der undertiden her op store, pragtfulde guldmynter eller medaljer, som mere til stas end til praktisk brug blev præget af romerske keisere paa Constantinernes tid (fig. 311). Disse blev baaret som smykker her i Norden og blev saa yndet, at man begyndte at gjøre dem efter. Det er ganske fornøieligt at følge de nordiske kunstneres fortvilede anstrengelser for at efterligne keiserens billeder og andre figurer, som findes paa de klassiske originaler, eller deres forsøg paa at afbilde indskrifterne, som

Fig. 276. Sneldehjul af sten.
Gyland, Bakke, List.

de ikke forstod, men vistnok opfattede kun som forsiringer. En af de bedste saadanne efterbildninger viser fig. 312. Men ofte viser de komiske misforstaaelser. Saaledes er kappen paa keiserens brystbillede med sin akselspænde bleven opfattet og gjengivet som en fugl, som ganske meningsløst ligger udstrakt umiddelbart under det menneskelige hoved. Men snart opgav man disse afmægtige forsøg og gik over til billedfremstillinger af egen opfindelse. Særlig ofte forekommer et stort hoved over en hest eller andet firføddet dyr. Undertiden blev de forsynet med en indskrift i runer, og ofte udstyret med forskellige tegn, hvoraf flere synes at have en symbolsk eller religiøs karakter. Der er ogsaa flere oldforskere, som mener, at dette ikke er bare smykker, men at det har været gudebilleder eller amuletter, som tillagdes en beskyttende kraft. De yngste former er dog kun dækket

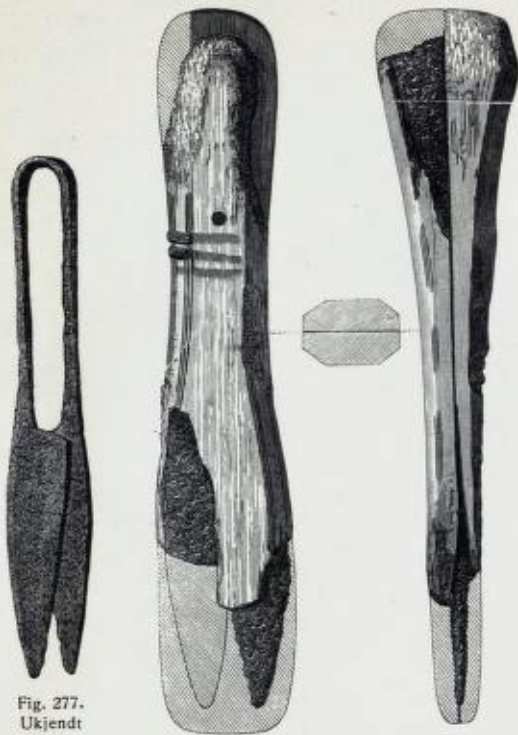

Fig. 277.
Ukjendt
flindested.

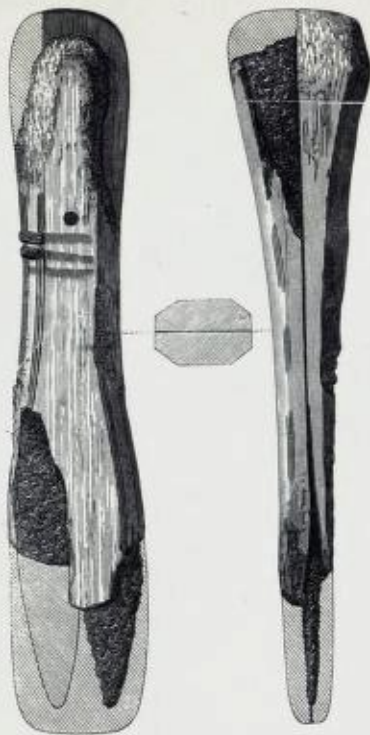

Fig. 278. Evehø, Gloppen, N. Bgh.
Sakse, den ene ene i træfederal.

af dyreslyngninger i tidens almindelige indviklede stil (fig. 317). Guldrakteaterne er en eiendommelighed for de nordiske lande. En del af de i Norge fundne har smaa eiendommeligheder, som viser, at de er arbejdet her.

Vaaben er vistnok i fundene fra denne tid ikke paa langt nær saa almindelige som i vikingetiden; men vi kan dog fremvise smukke rækker af sverd, spyd og skjoldbuler (fig. 319—340), og vore gravfund indeholder vaaben forholdsvis oftere end i nabolandene. Det er især de østlandske bygder, navnlig Oplandene, som udmærker sig ved smukke vaabengrave fra det fjerde og femte aarhundrede samt Vestlandet, hvorfra mange vaabenfund i store

stensatte gravkammere er kjendt fra en noget senere tid. Dette er et træk af stor interesse, og kræver en forklaring, men der tiltrænges flere fund og fremforalt sikrere fundoplysninger, forinden forholdet kan blive klart. Det er ikke utænkeligt, at denne tilbøielighed for vaabenudstyr i sin oprindelse kan bero paa indflytning af fremmede, men beslægtede krigerflokke. Sikkert er det, at man allerede i denne tid faar en liden forsmag af den overvældende vaabenrigdom, som udmærker vore fund fra vikingetiden.

Til de valgte billeder skal vi kun føie nogle ord. De fleste sverd er nu ufuldstændige derved, at haandtaget, der som oftest synes at have været af træ eller ben, er ødelagt i jorden. Dets form vises af fig. 321. Sverdene blev baaret i en skede, der oftest var af træ og forsynet med forskellige beslag. Af selve skeden sees der spor paa det med smukke beslag forsynede sverd fig. 327, andre skedebeslag sees i fig. 323 etc. De s.k. skjoldbuler (fig. 335—338) er runde, hvælvede stykker af jern, af og til af bronze, som blev fæstet midt paa træskjoldets ydre side for at beskytte haanden. Skjoldet blev nemlig baaret paa den maade, at et rundt hul var udskaaret i dets midte, over dette blev et haandtag spigret, og haanden greb gennem hullet rundt om dette haandtag. Der trængtes altsaa en særlig beskyttelse. De rige, danske mosefund har givet de bedste oplysninger om sverdenes og andre vaabens udseende i en del af den tid, vi her beskæftiger os med (se fig. 344).

Vi har allerede seet, at fremmede mynter blev indført her til landet. Men de blev vistnok ikke brugt som pengestykker, men som prydelser. Man betalte efter vægt. Skaalevægte (fig. 345, der desværre kun viser dele af en saadan) og lodder (fig. 346) kendes fra vore fund. Fra et enkelt fund har vi en liden skindpung, hvori lodderne blev opbevaret (fig. 346).

Fig. 279. Synaal og
naalehus. Bronze.

Flatekval, Kjørstad,
Voss, S. Bgh. Fron, Krist.

280. Vævske.
Vøien, Gran,
Krist.

Fig. 281. Uldtøi med indvævede figurer. Øvre Berge, Lyngdal, List.

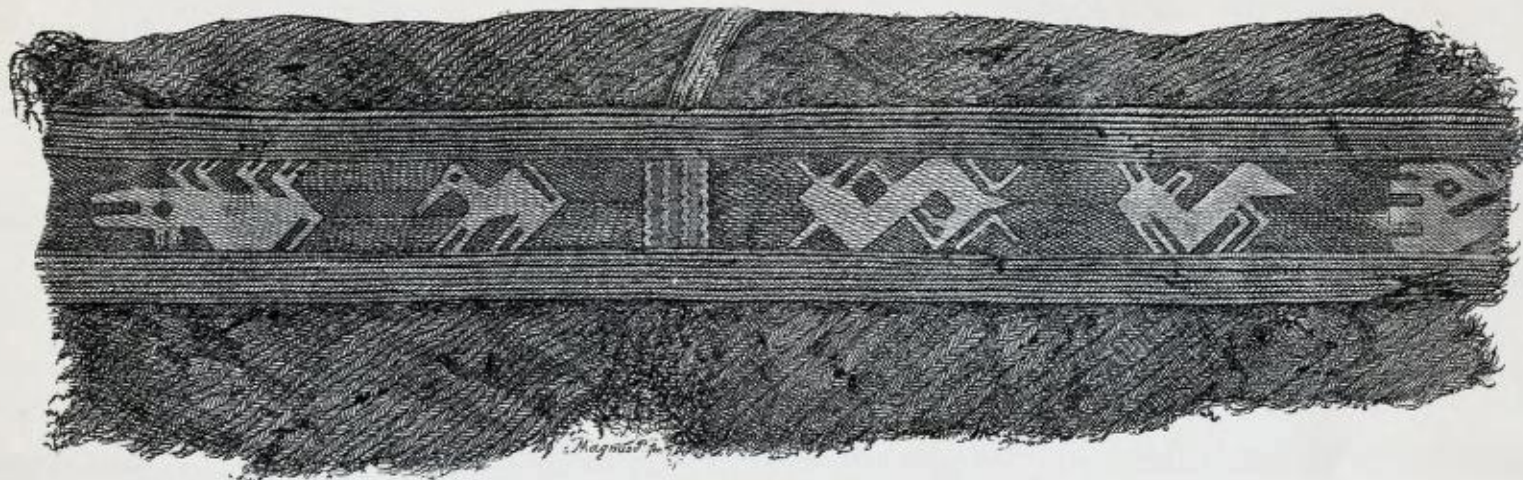

Fig. 282. Uldtøj med indvævede figurer. Eveba, Gloppen, N. Bgh.

I folkevandringstiden var det guld, man brugte til at betale med. I tyndere eller tykkere traade blev det spiralformet sammenbøiet for lettere at kunne bruges. Fra først af var disse betalingsringe (fig. 347—348) afpasset til en bestemt vægt, men efterhvert blev der hugget stykker af, naar man trængte til at „veksle“ sine penge. Disse betalingsringe af guld er meget ofte fundet i Norges jord. Oftest er de naturligvis smaa, men store eksemplarer er ikke sjelden fremkommet. Det i fig. 348 afbildede eksemplar veier over 170 gram.

Men det var ikke altid, guldet skiftede eiermand ved skaaløvægten i hæderlig købmandsferd. Ogsaa i den tid kunde det hænde, at man letsindig spillede sine penge væk. Ialfald kjendes der spilleredskaber fra fundene, terninger, som den tid var af langstrakt form (fig. 349, et daarligt bevaret eksemplar) og spillebrikker (fig. 350—1) af glas eller ben. Noksaa eienommeligt forefalder det os, at den slags ting blev nedlagt i gravene. Det viser, at spil og andre forlystelser, hvortil der er antydning i

fundene, har beskæftiget sindene og været anset som noget, man ikke gjerne vilde savne.

At udstyre gravene med forskellige slags kar var almindelig skik i denne tid. Disse kar, især lerkarrene, blir ofte kaldt „gravurner“ og opfattet som gjemme for de brændte ben. Saaledes blev de ogsaa brugt i nærmest foregaaende tidsrum, den yngre bronsalder, og ligeledes i jernalderens

begyndelse, men senere er lerkarrene oftest nedsat i gravene ikke som askegjemmer, men som brugsgjenstande, der efter tidens skik hørte til den dodes udstyr. Der er ikke sjelden flere kar i samme grav, og der er grund til at tro, at de blev nedsat fyldte med mad og drikke.

Lerkarrene hører til de allerhyppigste oldsager i vore fund fra denne tid til forskjel fra vikingetiden, hvor skikken er bleven forandret, og lerkar næsten aldrig forekommer i gravene. Men den ældre jernalders lerkar er altfor ofte daarligt bevaret. Lermassens brænding har ofte været utilstrækkelig, fugtighed og frost har virket ødelæggende, og vi har nu i de fleste tilfælder bare

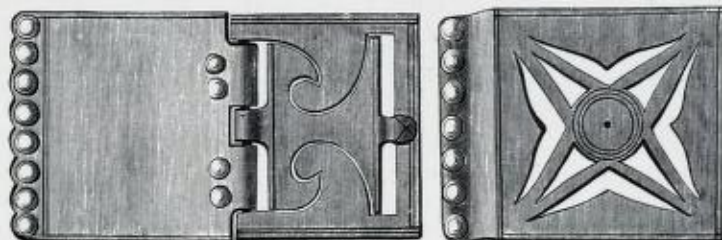

Fig. 283. Dyva, N. Stjørdalen, N. Trd.

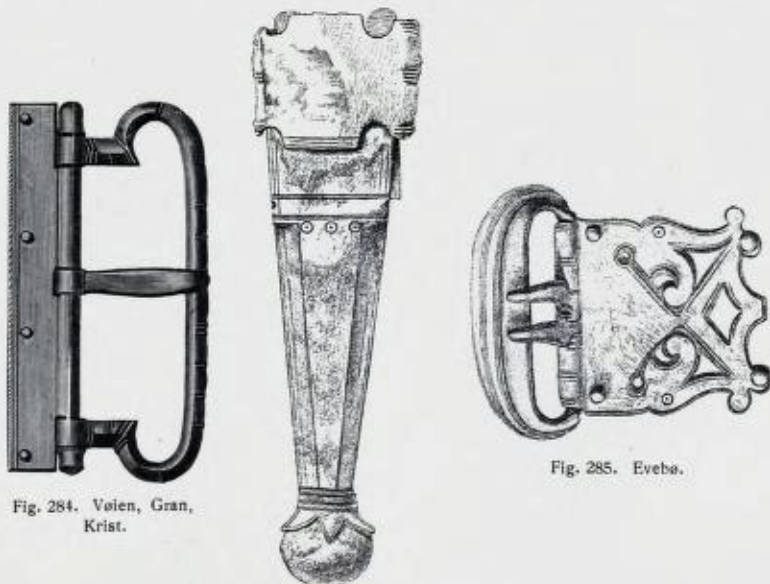

Fig. 284. Vøien, Gran, Krist.

Fig. 286. Eveba.

Fig. 283—285. Beltebeslag og remspænder. Fig. 286. Endebeslag til belteremmen. Bronse.

„potteskaar“ igjen. Meget arbeide ofres imidlertid i museerne paa at sætte brudstykkerne sammen, thi lerkarrene er af stor betydning for oldforskningen, blandt andet fordi de i regelen maa være fabrikeret i den landsdel, hvor de er fundet. Vistnok kjender man eksempler paa importerede lerkar, men dette hører til undtagelserne. Med ufuldkommen brænding og uden beskyttende glasur har de været altfor gebræklige ting til at kunne taale længere transport.

Billederne (fig. 352 etc.) vil give en forestilling om de vigtigste former af lerkar. Af særlig interesse er en form, som paafaldende ligner en urtepotte (fig. 359—365). Disse kar udmærker sig baade ved sit materiale og ved sin rige forsiring. Man havde brug for smaa kar, som kunde bæres i en hank, og det var letvindtere at lave dem af ler end af træstaver, hvad dog ogsaa forekommer. Men den sedvanlige lermasse egnede sig ikke for dette øiemed; den var for løs, karret maatte derfor gjøres af tykt gods, men blev derved tungt. Der blev da gjort den opfindelse, at massen

Fig. 287. Hove, Vik, N. Bgh.

Fig. 288. Holseng, Leikanger, N. Bgh.

Fig. 289. Skele, Vang, Krist.

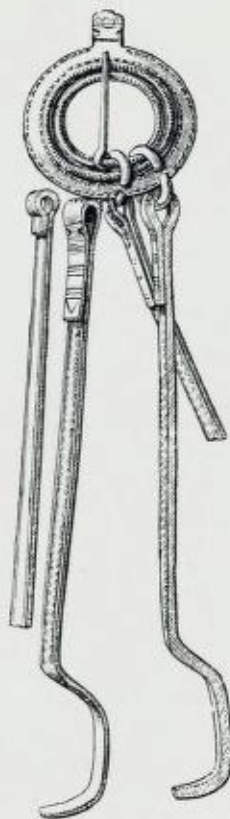

Fig. 290. Trygsland, Bjelland, List.

Fig. 291. Veien, Norderhov, Busk.

Beltering, nøglehank og beltestene.

Fig. 292. Pincet. Kjørstad, Søndre Fron, Krist.

Fig. 293. Øreske. Efteløt, Sandsvæ, Busk.

blev seigere og holdbarere ved at blande op leren med glimmer og asbest, at denne masse kunde formes ganske tynd uden at tabe i styrke, og at man saaledes kunde faa lette lerkar, som kunde taale at bæres med sit indhold. Formen tilpassedes ligeledes for denne brug. De rette sider og den brede, flade bund bevirkede, at karret stod stødt. Om kanten lagdes et jernbaand som støtte for hanken. Alt dette er en norsk opfindelse, hvilket fremgaar deraf, at den slags

kar næsten udelukkende findes her i landet, og at de forekommer her i mængde og i mange varieteter. Det er et smukt bevis paa vaagen og praktisk opfindsomhed i vore bygder for 1500 aar siden.

En eiendommelighed viser fig. 366 derved, at den hele hank er gjenneboret. Flere saadanne stykker kjendes. Endnu mere forunderlig er det lille enestaaende lerkar fig. 367. Her er bunden gjenneboret af flere smaa huller som en sil. Et ganske lignende lidet kar er fundet i Holstein. Det er vel snarest en morsomhed eller et legetøj. Saaledes kan man derimod ikke forklare nogle andre underlige lerkar (fig. 368), hvor der i lermassen paa flere steder er indsat smaa glasstykker, saaledes at lyset kan falde ind i karret. Man har kaldt dem vinduesurner. Forklaringen maa sikkert her søges i forestillinger af religiøs eller mystisk art. Den slags forestillinger — vi kalder dem nu overtro — kan være nok saa seige og bevares fra slægt

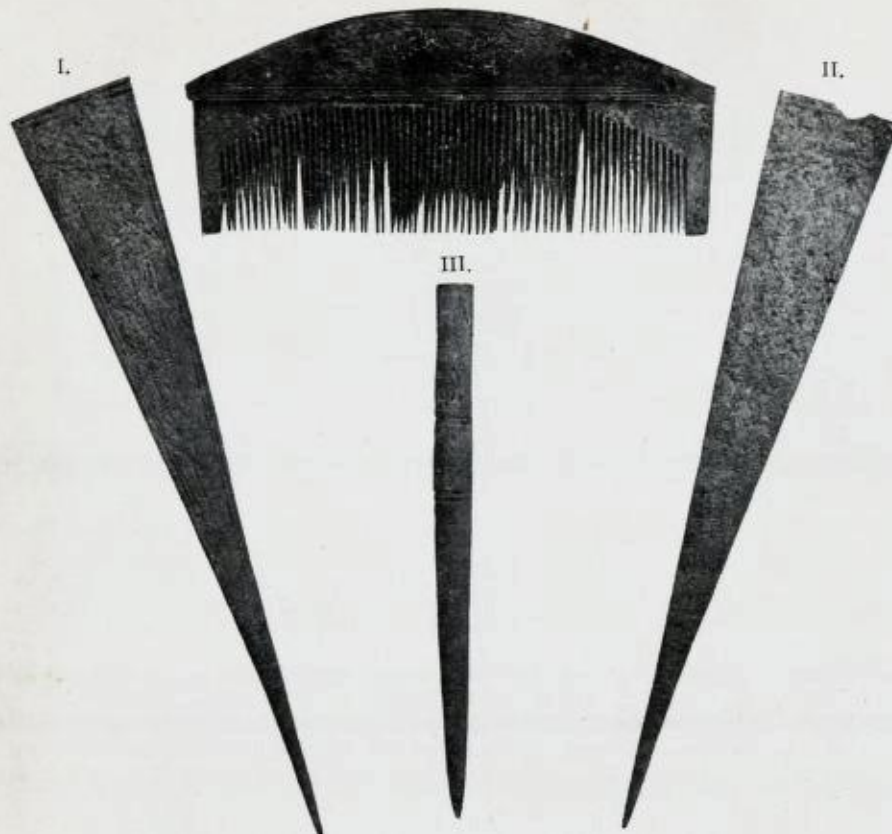

Fig. 294 a. Kam og haarnaale af ben. Fullstændigt tilbehør til haarets opsætning. Bremnes, Sortland, Nordl.

til slægt langt ned gennem tiderne. Norsk folkemuseum i Kristiania eier en melkebøtte fra Hallingdalen, i hvis bund der er indsat et lidet stykke bjergkrystal, som ligeledes slipper lyset igjennem. Men man har desværre i bygden glemt den opfatning, som ligger til grund. Det hed nu kun, at det var „godt“ for malkingen.

Rene snurrepiberier er vel snarest et par lerkar med tredobbelt skaal paa samme fod (fig. 369) og et andet i form af en fugl (fig. 370). Der findes tilsvarende ting i udenlandske fund.

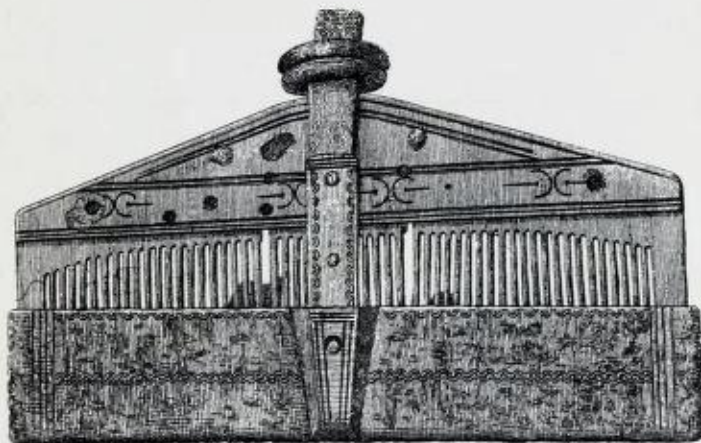

Fig. 294 b. Benkam i bronsfederal, indrettet til at bæres i beltet. Vemmestad, Lyngdal, List.

Af træ blev selvfølgelig ogsaa den tid mange kar lavet, men de er kun sjelden bevaret i jorden. Saaledes er den lille træskaal (fig. 371) hidtil næsten eneste. Spand af træstaver er derimod oftere bevaret, dels fordi de oftest er forsynet med baand af bronze, hvis ir har hjulpet til at bevare træet, og dels derved at de gerne er lavet af barlind, som er en usædvanlig holdbar træsort (fig. 372). Meget almindelige har tydeligvis et slags trætiner været. De var sammenbøjet og sammensyet omtrent som de nuværende, men var desuden i fugerne tættet med kit af birketjære, som i regelen nu er det eneste, som er bevaret (fig. 373).

Kleberstenskar er i denne tid meget sjeldne (fig. 374). I vikingetiden og senere er de derimod i almindelig brug.

Det samme gjælder kjedler af jern. Ogsaa drikkehorn forekommer sjelden i fundene. I regelen er selve hornet ødelagt og kun dets beslag bevaret. Fig. 375 viser en knop af bronze, som har siddet paa spidsen af et drikkehorn, efter hvad andre mere fuldstændige fund har vist.

De øvrige kar, som kjendes fra denne tid, bronskarrene og glasbægerne, er alle af fremmed oprindelse. Vi har allerede omtalt en bronsbolle med latinsk indskrift og givet et billede af en bronsesil med romersk fabriksstempel. I den klassiske verden blev der ved festerne fremsat vin i kar af bronze eller endnu kostbarere metal, og vinen blev serveret i bægerne ved øser med langt skaft. Men da drikken den gang undertiden var grumset, laa der i øsen en sil til at klare den med. Saadanne apparater, baade sil, øse og bolle, er nogle gange fundet her i landet (fig. 227, 376—7). Hvorvidt man her brugte dem paa samme maade som i Syden til sit hjemmebryggede øl og mjød eller endog muligens til indført vin, derom kan selvfølgelig ikke fundene nu give os oplysning.

Blandt bronskarrene er de i fig. 378 og 379 afbildede særlig almindelige i vore fund. De blev ofte tilsidst brugt i gravene til gemme for de brændte ben, den i fig. 378 afbildede form oftest paa Østlandet, fig. 379 hyppigst paa

Fig. 294 c. Smykkenaal af bronze og guld. Skjælberg, Sandehæred, Jarlsb.

Vestlandet. De sidste er ofte meget smukke kar med fine dreiede ornamentlinier og tyndt udhamrede, men alligevel stærke. Den førstnævnte form har derimod været mindre holdbar, hvad de talrige reparationer ved paasatte lapper antyder.

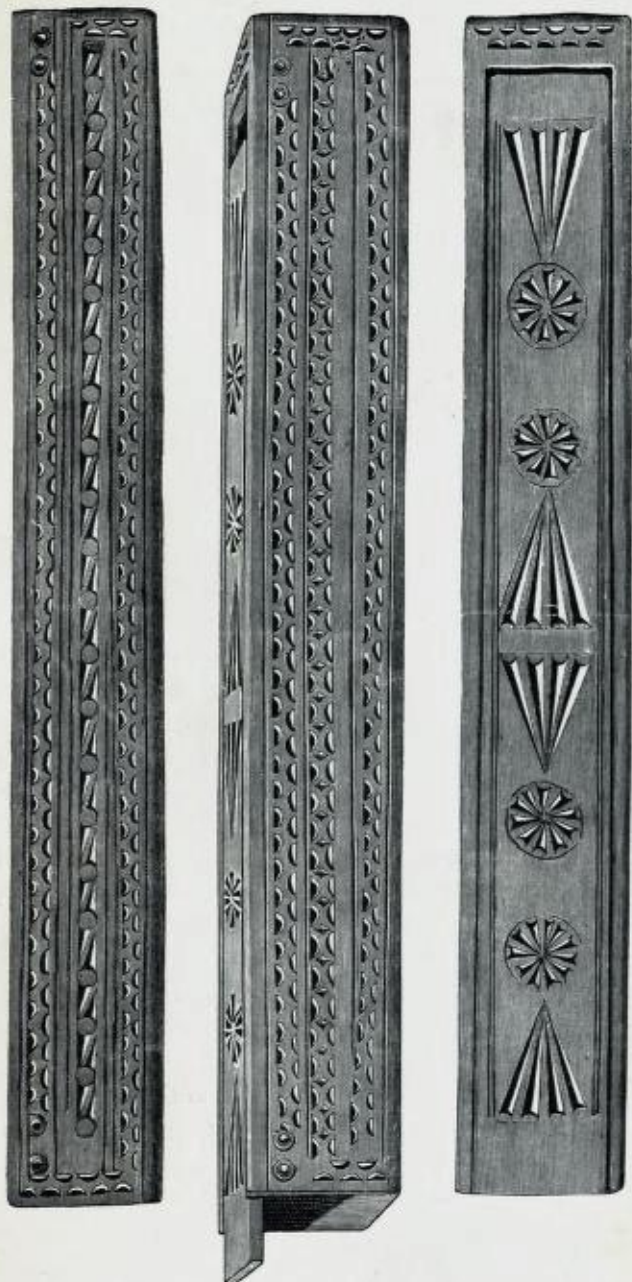

Fig. 295. Æske af birlind, med skyvelang. Dyster, Aas, Ak.

Smukkest af disse fremmede kar var glasbægerne og tillige de kostbareste, da de saa let kunde tage skade ved den lange transport fra sin fjerne hjemstavn, antagelig de romerske grænselände ved Rhinen.

Ofte er disse kostbare ting nu opbevaret kun i brudstykker. Men det er forunderligt, at de saa mange gange er kommet frem i ubeskadiget stand. Man behandlede

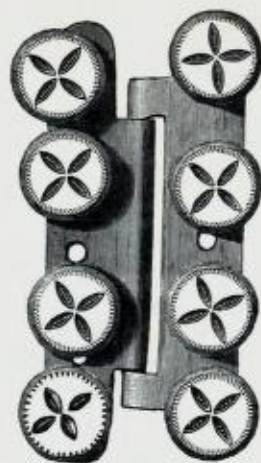

Fig. 296. Hægtespænde. Østby, Rakkestad, Smaal.

Fig. 297. Sølvhægte. Aadland, Bakke, List.

dem vistnok i oldtiden med stor omhu, men farligere har ofte den skjodesløshed været, hvormed fundene i vore dage af ukyndige hænder er optaget. At man i oldtiden satte stor pris paa glaskarrene, vises deraf, at der er fundet stykker, som man med stor møie har repareret ved paasatte plader af brøuse, sølv eller guld. Det kostbareste stykke, som hidtil er fundet i Norge, har saaledes været sammenføiet ved strimler og plader af guld (fig. 236), en reparation som sikkert er gjort her i landet. Det er desværre nu kun ubetydelige fragmenter igjen af dette pragtfulde kar. Det er af mørkeblaat glas med ophøiede menneskefigurer i melkevid, ugjennemsigtig glasmasse (fig. 229). Et enestaaende stykke er ligeledes det i fig. 380 afbildede drikkehorn af glas. Paa et glasbæger fra Jæderen (fig. 381) læses en græsk indskrift, der omtrentlig kan gjengives med „drik og lev lykkelig“. Et lignende glas er fundet i Jylland. De stammer ikke fra det gamle Grækenland, men er fra senromersk tid.

Særlig smukke er de høie, slanke bægere med indlebne ovaler eller med paalagte glastraade (fig. 382—3). De er forholdsvis hyppige i norske fund, sammenlignet med

Fig. 299. Sølvsmykke i skjoldform. Gjone, Kvelde, Jarlsb.

Fig. 298. Guldberlok. Leikvold, Tune, Smaal.

Fig. 300 a. Bjørnes,
Namdalen N. Trd.Fig. 300 b. Stor-Skomo, Namdalen, N. Trd.
Glasperler.

Fig. 301. Hals Smykke af sølv. Langlo, Stokke, Jarlsb.

nabolandene, og vidner med meget andet om adskillig fløthed i oldtiden. Man var ivrig efter at skaffe sig sjældne og kostbare ting, det bedste som kunde opdrives, selv om det faldt dyrt.

Vi har allerede nævnt vor ældste skrift, runerne. De germanske folk som trængte længst ned i sydost og først

kom i nærmere berøring med den gamle klassiske kultur, maatte snart føle sin underlegenhed og særlig stærkt savne det uundværlige hjælpemiddel til høiere dannelse, som sydens folk allerede i lange tider havde haft i sin skrift. Ved efterligning af græske og romerske bogstaver blev runeskriften dannet, med særlig hensyn til at bogstavformerne let kunde skjæres i træ. Derfor er alle af-

rundede linier hos originalerne erstattet med rette, de vandrette med skraa, og der er desuden gjort adskillige selvstændige forandringer, fremfor alt den, at bogstaverne fik en helt anden orden end den klassiske. I stedet for at begynde med *a b c d e f*, følger den germanske runerække en helt anden orden, *f u th a r k* etc. I det hele viser runerne en selvstændighed, som vidner høit

Fig. 302. Offigstad. Vaale, Jarlsb.

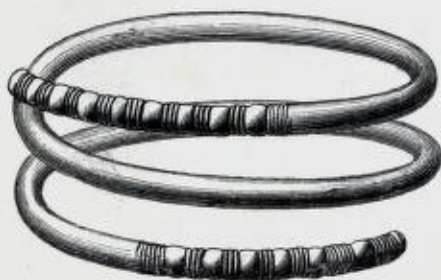

Fig. 303. Bremsnes, Kvernes, Romsd.

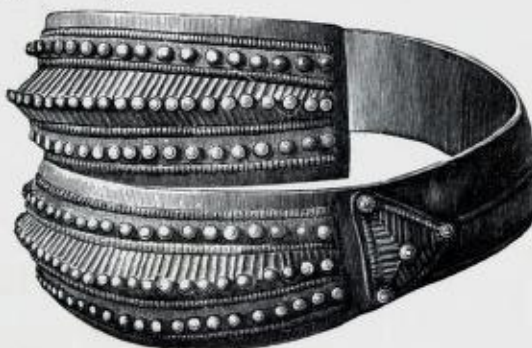

Fig. 304. Stadeim, Vik. N. Bgh.

Smykkeringe af guld og sølv.

Fig. 305. Ørering med glasperler.
V. Hanum, Vang, Hed.

Fig. 306. Velen, Norderhov, Busk.

Fig. 307. Myr, Værdalen, N. Trd.

Fig. 308. Efteløt, Sandsvør, Busk.
Fingerringe af guld.

Fig. 309. Hove, Høiland, Stav.

Fig. 310. Naustdal, Førde, N. Bgh.

Fig. 311. V. Hauge, Vanse, List.

Fig. 312. S. Guneim, Saude, Brats.

Fig. 313. Midt-Mjelde, Haus, S. Bgh.

Fig. 314. Sletner, Eidsberg, Smaal.

Fig. 311. Guldmynt af keiser Valentinian (364—302). Fig. 312—13. Barbariske efterligninger i guld af romerske keisermynter. Fig. 314. Guldbrakteat.

Fig. 315. Vanse præstegaard, List.

Fig. 316. Sotvet, Solum, Bratsb.

Fig. 318. Sletner, Eidsberg, Smaal.

Fig. 317. Sletner, Eidsberg, Smaal.

Fig. 315—18. Guldbrakteater, fig. 316 med runer.

Fig. 319.
Einang,
Vestre Slidre,
Krist.

Fig. 320.
Horgen,
Gran, Krist.

Fig. 321.
Eveho,
N. Bgh.

Fig. 322.
Kvam, Nes,
Hed.

Fig. 319—322. Sverd. Fig. 322 enegget, de øvrige tveeggede.
Fig. 319, med romersk fabriktempel, er sammenboiet
ved nedlæggelsen.

Fig. 323. Moldestad, Birkenes, Ned.

Fig. 324. Egge, V. Slidre, Krist.

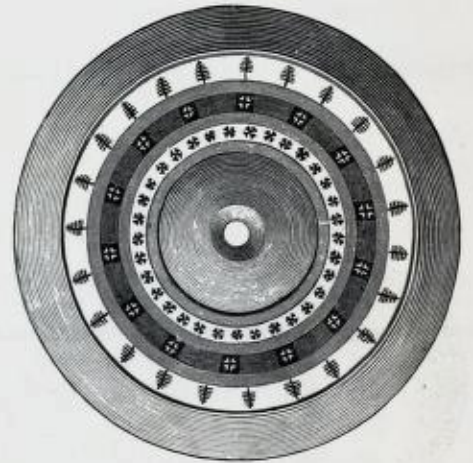

Fig. 326. Jevnaker, Krist.

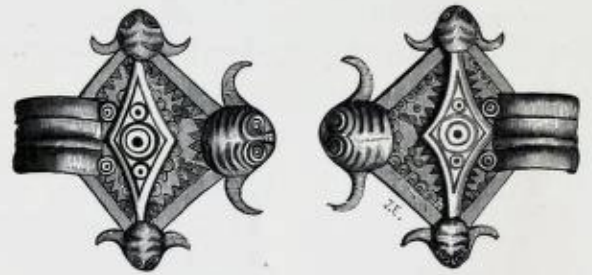

Fig. 325. Veien, Norderhov, Busk.

Fig. 323—326. Beslag til Sverdskeider, 324 guld, 325 sølv, de øvrige bronse, 326 emaljeret.

Fig. 327. Sverd med skedebeslag af forgyldt sølv. Avaldsnes, Stav.

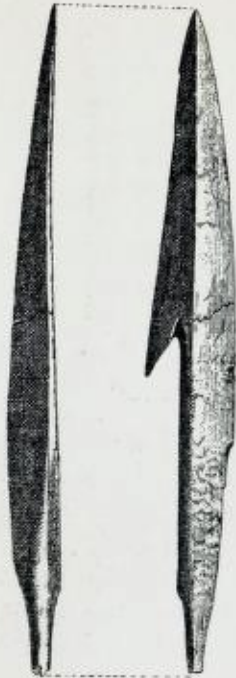

Fig. 334. Pilespids af ben. Engholmen, Kariso, Tromsø.

Fig. 328. Snipstad, Østre Toten, Krist.

Fig. 329. Strand, Aal, Busk.

Fig. 330. Vøien, Gran, Krist. Spydspidser.

Fig. 331. Vestre Slidre, Krist.

Fig. 333. Pilespids af jern, Vashus, Klep, Stav.

Fig. 332. Horgen, Gran, Krist.

Fig. 335. Braaten, Norderhov, Busk.

Fig. 336. Tingstad, Levanger, N. Trd.

Fig. 337. Rudlang, N. Aurdal, Krist.

Fig. 338. Vøien, Gran, Krist.

Skjoldbuler af jern og bronze.

om de germanske folks originale livskraft, ogsaa paa aandelige omraader. Dertil kommer, at de skabte endnu en anden bogstavskrift, som væsentlig kjendes af biskop Vulfilas gotiske bibeloversættelse.

Denne sidste skrift fik ikke stor udbredelse og ikke langt liv, men runeskriften spredte sig hurtig til stamme-frænderne i Norden, hvor den blev særlig yndet, udviklet, og senere i forandret form almindelig brugt langt ned i den historiske tid.

Den ældre runerække (fig. 384) bestaar af 24 runetegn, medens den yngre, som brugtes i vikingetiden og senere, kun har 16. Det er en eiendom-

melig udvikling, som ogsaa længe førte videnskaben paa vildspor, idet man først troede, at den kortere runerække var ældst. Læsningen af de indskrifter, vi har i behold med ældre runer, har voldt og volder fremdeles store vanskeligheder, hvad der ikke kan vække forundring, da det gjælder de ældste prøver paa nordisk sprog, og de bevarede indskrifter i regelen er kortfattede, hvorved vanskeligheden ved at opfatte meningen forøges. Dog er man nu kommen saa langt, væsentlig ved prof. Sophus Bugges og prof. L. Wimmers arbejder, at de vigtigste indskrifter er sikkert tolket. I et stort værk, „Norges indskrifter med de ældre runer“, har Bugge udførlig behandlet alle kjendte

Fig. 339. Knap til skjoldbule, bronze og sølv. Jevnaker, Krist.

Fig. 340. Beslag til skjoldhaandtag, bronze. Øvre Egge, Gran, Krist.

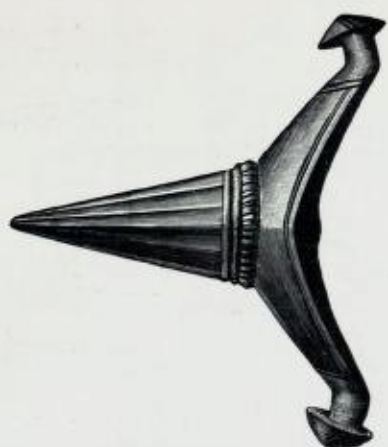

Fig. 341. Spore. Brunberg, Østre Toten, Krist.

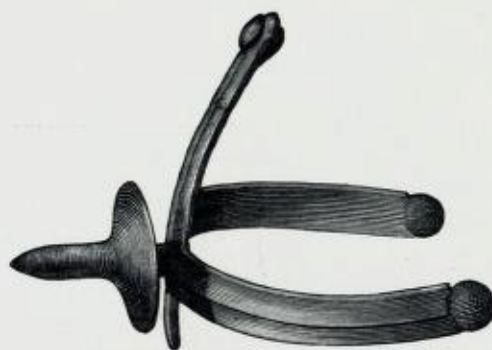

Fig. 342. Spore. Rudlang, N. Aurdal, Krist.

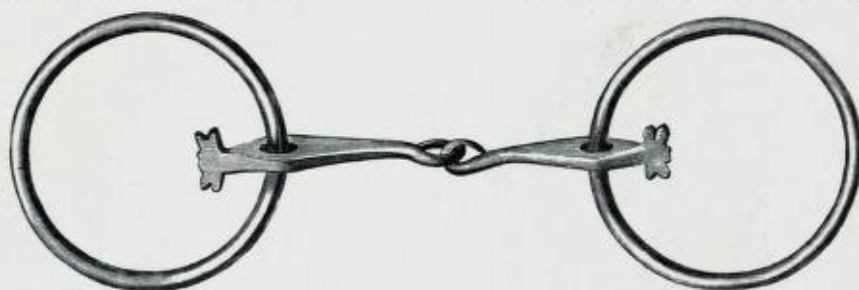

Fig. 343. Bidselmundbid. Gudmundshagen, Gran, Krist.

norske runeskrifter fra denne tid, ikke mindre end 47 stykker.

Vi skal i næste kapitel se nogle prøver paa saadanne indskrifter fra reiste mindestene. Men der træffes undertiden ogsaa runer paa enkelte oldsager. Disse er endnu vanskeligere at forstaa, end stenenes med større omhu indhugne skrift. Paa de løse ting er tegnene oftest skjodes-

løst indridset med kniv eller en anden skarp spids, saaledes at det ofte er vanskeligt at opdage de fine rids og endnu vanskeligere at læse dem. Dertil kommer, at de ofte har lidt skade i jorden og at de gamle runeridsere ikke altid var saa flinke i den nye og uvante kunst. Øvelsen har nok ikke været saa særdeles stor.

En af de mærkeligste blandt den slags norske indskrifter er den, som findes indridset paa bagsiden af en stor, pragtfuld, forgyldt sølvspænde fra Hedemarken (fig. 385). Af de mange smaa streger, som sees paa afbildningen, kan man ane, hvilken møie det har kostet at ride ind disse faa ord. Men endnu større møie volder det nu os at forstaa meningen. Af særlig interesse er det, at spændens selv, ifølge Bugges tolkning, i indskriften benævnes *spindul*, og at dette navn er af fremmed oprindelse med betydningen naal. En brakteat med runeskrift er vist i fig. 316.

Gravene er i denne tid i regelen dækket af en haug. Om disse og andre mindesmærker skal der tales i et andet kapitel. Baade brændte og ubrændte grave var i brug den hele tid, men alle de forskjelligheder, som kan iagttages i de særlige tidsrum og i landets forskjellige dele, er der her ikke anledning til at redegjøre for.

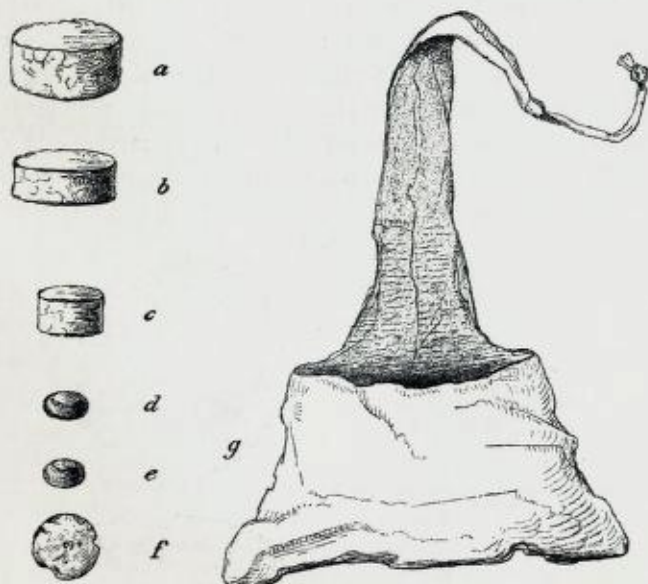

Fig. 346. Skindpung og de deri opbevarede vægtlodder. Evebø, Gloppen, N. Bgh.

Fig. 345. Del af en skaalvægt. Braaten, Norderhov, Busk.

Det vilde føre for langt, og forholdene er ikke helt klare i alle detaljer.

I en del brændte grave er der iagttaget en efter vor opfatning underlig skik. Gravgodset kan være sammenbøiet eller paa anden maade forsætlig ødelagt før ned-

Fig. 344. Mænd i krigersk rustning. Billedet er sammenstillet af sager fra de danske mosefund. Efter Sofus Müller, 4de aarh.

læggelsen i graven. Dette maa have sin forklaring i den tids opfatning af livet efter døden, hvorefter de ting, den døde tænkte at skulle bruge i et andet liv og som af den grund blev nedlagt i hans grav, maatte paa en maade „dræbes“ for at kunne blive skikkede til at gjøre tjeneste. Dette er dog vanskelige ting at faa noget sikkert kjendskab til, ligesom alt der vedkommer oldtidens religiøse opfatning. Man kan nok fremsætte rimelige formodninger, men sikre beviser mangler. I de ubrændte grave var det ikke skik at ødelægge de nedlagte sager.

Af de mange rigt udstyrede grave med ubrændte lig, som kjendes fra Norges ældre jernalder, skal vi som eksempel omtale et eneste, det i flere henseender mærkelige fund fra Evebø i Nordfjord, hvorfra flere af de ovenfor

Fig. 347. Svalestad, Helleland, Stav.

Fig. 348. Finstad, Løiten, Hed. Betalingsringe af guld.

givne afbildninger er tagne og som skriver sig fra det femte aarhundrede (fig. 386).

Paa bunden af den store haug stod et af stenheller bygget gravkammer, 4,20 meter langt, altsaa adskilligt mere end to mandslængder, dækket af tagheller i flere lag, og yderligere beskyttet af næver. I den nordvestre del af kammeret var liget placeret. Den døde er bleven nedlagt fuldt paaklædt og med alt dragtens tilbehør, saaledes

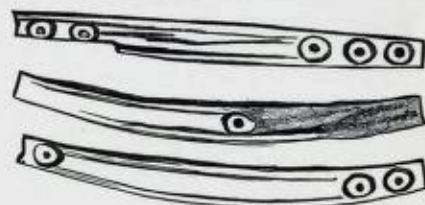

Fig. 349. Terning af ben, fra tre sider, beskadiget. Valderøen, Borgund, Romsd.

som han levede i livet. Dragtens hægtespænder og beltet med dets beslag gjenfindes paa sit sted. Endvidere har han været fuldt vaabenrustet med sverd og skjold, spyd og pile. Af værktøi og redskaber finder vi saks og syl, kniv, og en skaalvægt med fuldt sæt af lodder, opbevaret i en pung. Ingen anden prydelse forekommer end en byzantinsk guldmynt, indrettet til at bæres som smykke. Enestaende i sit slags er en underlig tingest af træ, som

Fig. 350. ben. Øvsthus, Hosanger, S. Bgh.

Fig. 351. glas. Avaldsnes, Stav.

Spillebrikker.

Fig. 352. Lerkar fundet i Haugesunds by.

Fig. 353. Lerkar. Gjete, Levanger, N. Trd.

Fig. 354. Holmegaard, Holme, List.

Fig. 355. Glemsland, V. Moland, Ned.

Fig. 356. Nedre Skeime, Vanse, List.

Fig. 357. Vik, Fjære, Ned.

Fig. 358. Løken, Raade, Smal.

Lerkar.

Fig. 359. Øvre Lysne, Lærdal, N. Bgh.

Fig. 360. Hølseng., Leikanger, N. Bgh.
Lerkar.

Fig. 361. N. Fevang, Sandeherred, Jarlsb.

Fig. 362. Lerkar. Hamre, Leikanger, N. Bgh.

Fig. 363. Lerkar. Andersland, Tynes, S. Bgh.

Fig. 364. Lerkar. Nernes, Etne, S. Bgh.

Fig. 365. Ornament paa et lerkar fra Gjellestad, Fane, S. Bgh. Efter H. Schetelig.

Fig. 366. Lerkar med gjennemboret hank.
Hove, Høiland, Stav.

Fig. 367. Lidet lerkar med ni huller i bunden. Full
størrelse. Høiland, Vanse, List.

Fig. 368. Lerkar med innsatte glassykker. Vemmestad,
Lyngdal, List.

Fig. 369. Lerkar. Trolleim, Fjære, Ned.

Fig. 370. Lerkar. Birkrem, Helleland, Stav.

Fig. 371. Træskaal. Evebo, Gloppen, N. Bgh.

har faaet ærespladsen paa hans bryst (se fig. 13). Et betydeligt antal kar er endvidere bleven nedsat i gravens anden ende til hans brug i et kommende liv, hans kostbare drikkebæger af glas, som han ofte har benyttet og engang kanske knust, men siden istandsat med en sølvplade; kar af ler og træ, maaske indeholdende mad til den lange færd, samt endel andre trækar, æsker og skrin, hvis indhold vi nu ikke kjender.

Saaledes udrustet er han efter tidens skik bleven nedlagt paa en prægtig bjørnefeld, kanske et bytte fra en af hans egne jagtfærder. Og det kostbare indhold er da tilsidst bleven omhyggelig dækket under den vældige haug, som skulde tjene til at bevare mindet af denne stormand for den sene efterverden. — Det er et af de rigeste gravfund vi eier fra denne tid, men der er mange andre, som godt taaler at sættes ved siden.

I det hele taget kan man sige, at ingen bygd af nogen betydning i Norges land savner minder fra denne tid. Fundene gaar langt op mod nord og høit op i det indre land. Et blik paa kartet pl. III vil give os en forestilling om udbredelsen. Derved er dog at mærke, at enkelte bygder er bleven begunstiget derved, at større udgravninger er foretaget der. Over 3000 fund er udmærket paa kartet, og dog er ikke de nordlige landsdele medtaget. I alt er antagelig ca. 3400 fund nu kjendte fra denne tid.

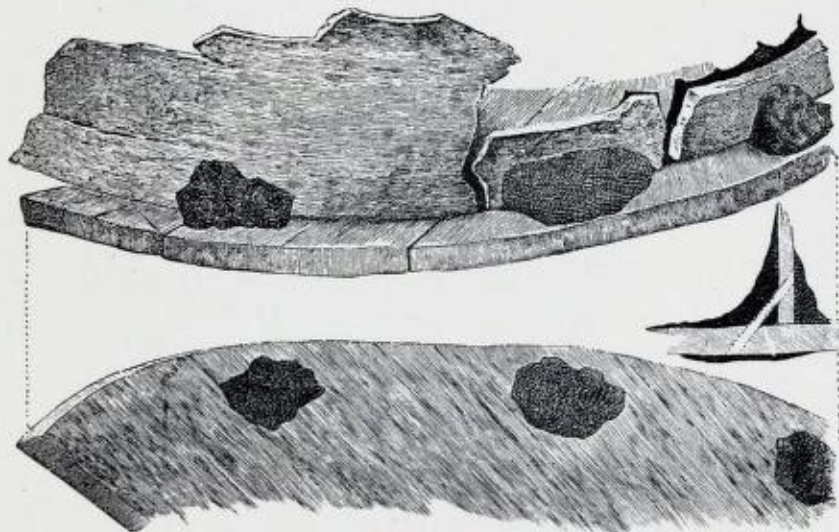

Fig. 373. Stykker af et trækar, kittet med birketjære. Øvre Vemmestad, Lyngdal, List.

Fig. 372. Træspand med bronzebeslag. Gloppens prestegaard, N. Bgh.

Begge de sidste aarhundreder før vikingetidens begyndelse, i rundt tal tiden mellem aar 600 og 800, er endnu svagt repræsenteret i vore fundrækker. Det er vistnok dette forhold som har bevirket, at man her i

Fig. 374. Kleberstenskar. Vanse, List.

landet længe opfattede vikingetiden som skarpt afgrænset fra den foregaaende tid. Ved nye norske fund, men især ved usædvanlig rige og heldige fund i Sverige, er det imidlertid

Fig. 375. Kноп af bronze til et drikkehorn. Løken, Raade, Smaal.

Fig. 376. Romersk brønskar. Anda, Klep, Stav.

Fig. 377. Kjedel af brøns. Brunsberg, Østre Toten, Krist.

blevet klart, at der er uafbrudt sammenhæng, saaledes at det i mange oldsagsrækker er vanskeligt at sætte nogen grænse. Men paa den anden side viser der sig omtr. aar 800 tilstrækkelig meget nyt til at beholde skillet, som ogsaa historisk opretholdes af vikingetogenes begyndelse.

Som prøve paa oldsager, der er karakteristiske for denne

overgangstid, tjener fig. 387—394. Det er en tid af stor kulturhistorisk interesse, hvor forudsætningerne findes og forberedelsen sker til alt det storartede, som udmærker vikingetiden. Det er endnu en svagt belyst del af Norges ældre kulturhistorie, men som forhaabentlig efter hvert vil oplyses ved nye fund, hvortil der allerede har vist sig gode tegn.

Fig. 378. Kjedel af brøns. Sau, Gran, Krist.

Fig. 379. Kjedel af brøns. Hauge, Lyster, N. Bgh.

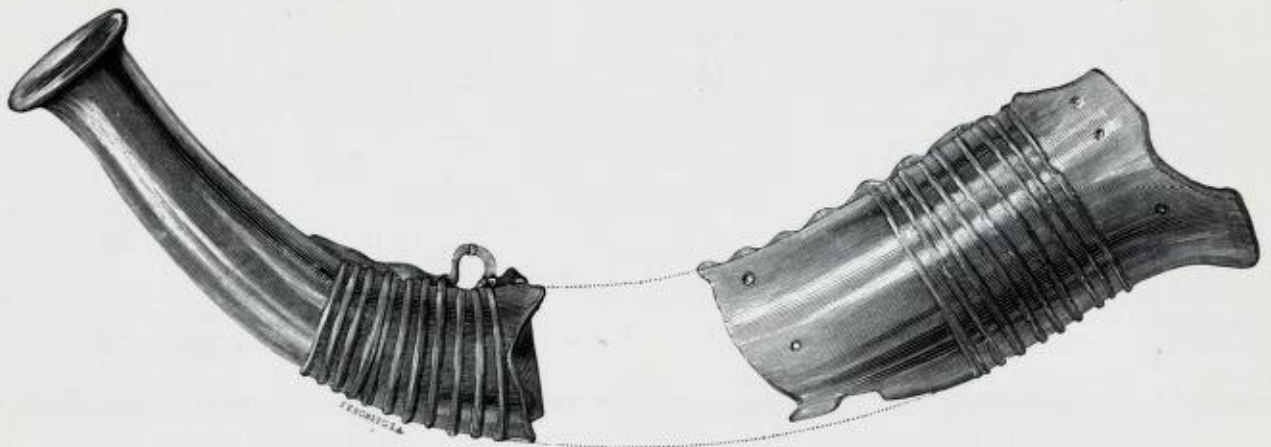

Fig. 380. Drikkehorn af glas. Stangeland, Haaland, Stav.

Fig. 381. Glasbæger med græsk indskrift. Tu, Klep, Stav.

Fig. 382. Glasbæger. Bremsnes, Kvernes, Romsd.

Fig. 383. Glasbæger. Langsæter, Trogstad, Smaal.

Fig. 385. Spænde af forgyldt sølv, med runeindskrift paa bagsiden.
Fonnaas, Øvre Rendalen, Hed.

Ʒŋþŕŕ < X P : H t i ǫ t B Y ʒ : t B M M r o x
f u þ a r k g w : h n i j e þ a s : t b e m l i ǫ

Fig. 384. Den ældre runerække.

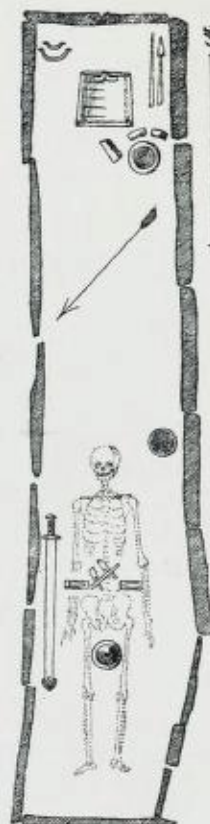

Fig. 386. Plan af gravkammeret i Eiebo-haugen. Gloppen, N. Bgh.
Kun en del af oldsagerne har kunnet admærkes.

Fig. 391. Bronsespænde. Stor-Skomo,
Namdalen, N. Trd.

Fig. 387—390. Remspænde og beslagstykker af forgyldt bronse. Aker, Vang, Hed.

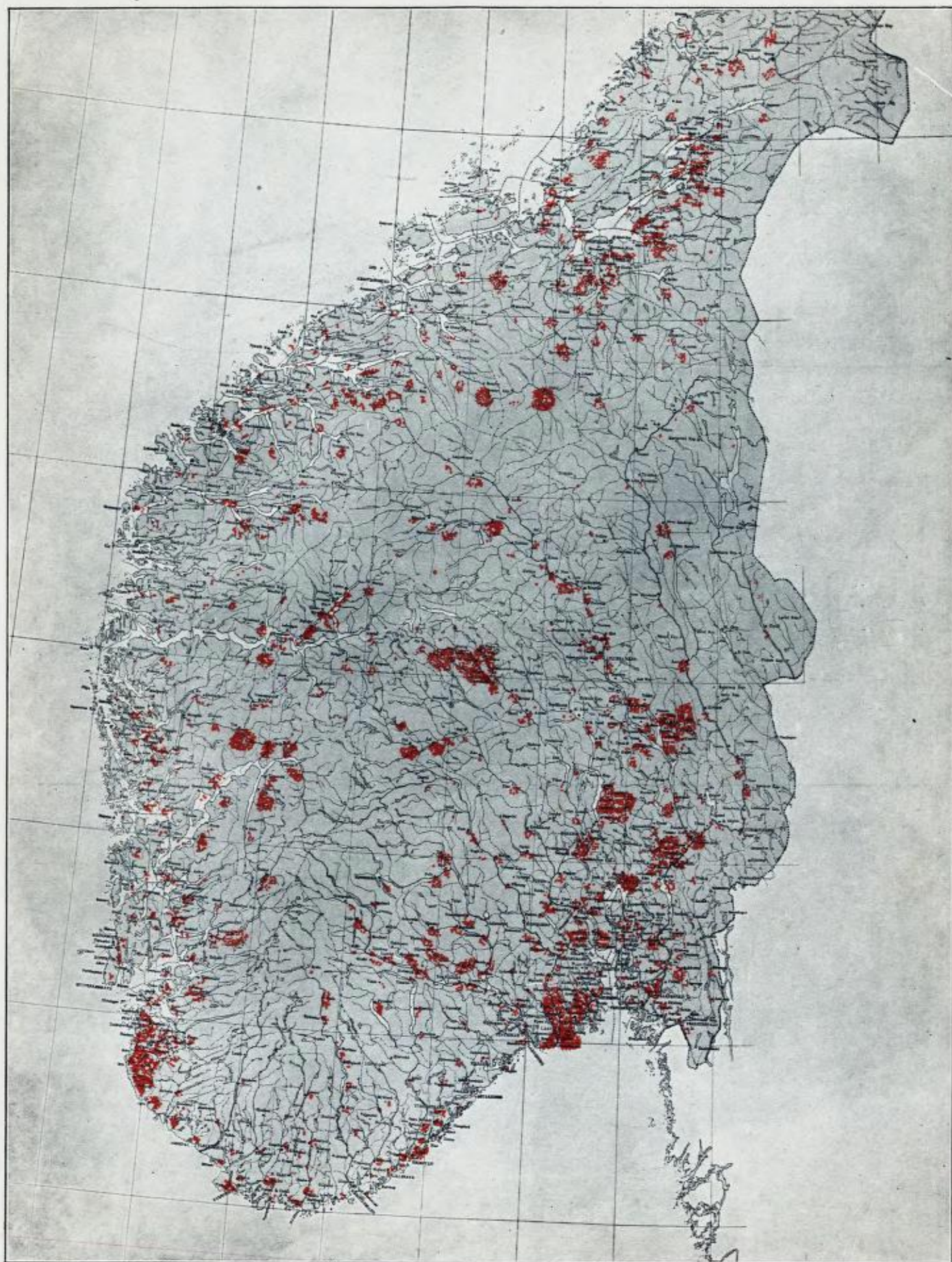
Fig. 392. Ornement fra en spænde. Efter B. Salin.

Fig. 393. Oval bronsespænde, beskadiget. Midbust, Stordalen, Romsd.

Fig. 394. Guldplader med figurer, en mand og en kvinde. Dobbelt størrelse. Hauge, Klep, Stav.

Den yngre jernalder.

Kart over fundenes udbredelse i det sydlige Norge.

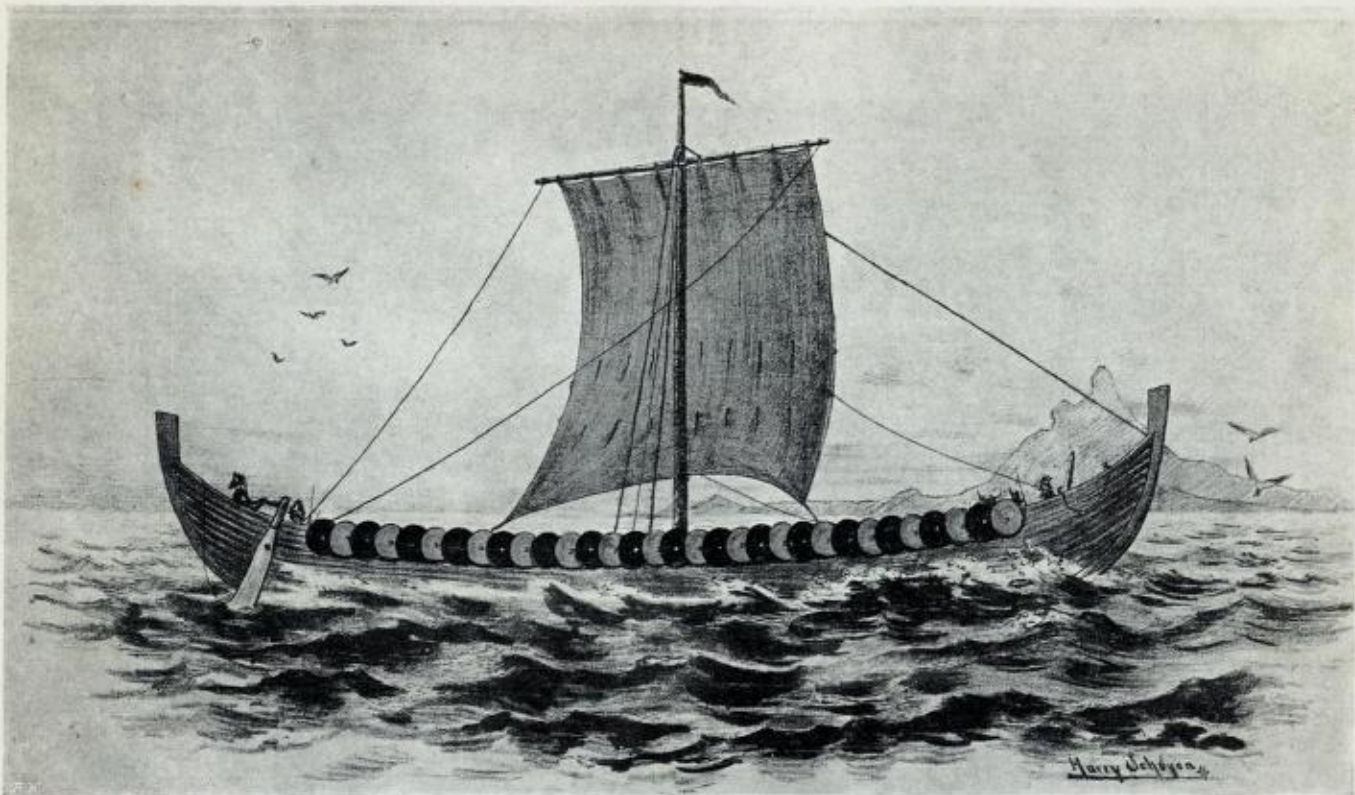

Fig. 395. Gokstadskibet restaureret. Efter N. Nicolaysen og H. Schøyen.

VI.

Vikingetiden.

Den første historiske tid. Vaabenrigdom og sølvskatter. Den s.k. „dragestil“. Skibsgrave.
Hedenskabets og oldtidens slutning.

Vi har gennemvandet aartusener af Norges forhistoriske tid fra de første spor af menneskelig bebyggelse, og vi har fulgt udviklingen i dens hovedtræk fra tidsalder til tidsalder med stadig stigende velvære og kultur.

Naar vi nu er kommet saa langt ned i tiden som til tusen aar før den dag i dag, saa har vi ganske andre muligheder for at danne os et tro billede af tilstanden i Norges land og hos det norske folk, end vi tidligere har havt. Ved den livlige berøring, som de nordiske lande gennem hele vikingetiden havde med en stor del af det kristne Europa, som dengang allerede eiede en historie, kastes ogsaa spredte straalere af historiens lys ind over vort land. Og da kristendommen endelig var naaet ogsaa til os og med kristendommen tillige sansen for historiske optegnelser, mulighed for at skrive annaler og skriftlig at opbevare mindet om vigtige begivenheder og betydelige personer, da samledes snart, og især paa det

fjerne Island, sagnene fra de gamle, glade vikingedage. Vi ejer i den gamle sagaliteratur fortrinlige hjælpemidler til at lære ogsaa vikingetiden, ialfald dens slutning, at kjende.

Men det maa huskes, at der er adskillige mangler ved vore ældste historiske kilder. De udenlandske krønikers meddelelser er sikkert de paalideligste, fordi de er samtidige med begivenhederne. De gir os nogen aarstal, fortæller om en del plyndringstogter og giver nogle navne, men lærer os i det hele lidet om vikingernes virkelige kulturtilstand. De munke, som nedskrev disse aarbøger, saa selvfølgelig paa de fremmede røvere med alt andet end forstaaende blikke. De var for dem kun vilde hedninger, der ikke agtede gud, helgenerne og klostrenes rigdomme, og man sidestillede dem selvfølgelig med Vender, Saracener og alle andre vilde hedningefolk i den tid. Det blev anderledes mod slutningen af vikingetiden, da man havde lært normannerfolkene lidt nærmere at kjende

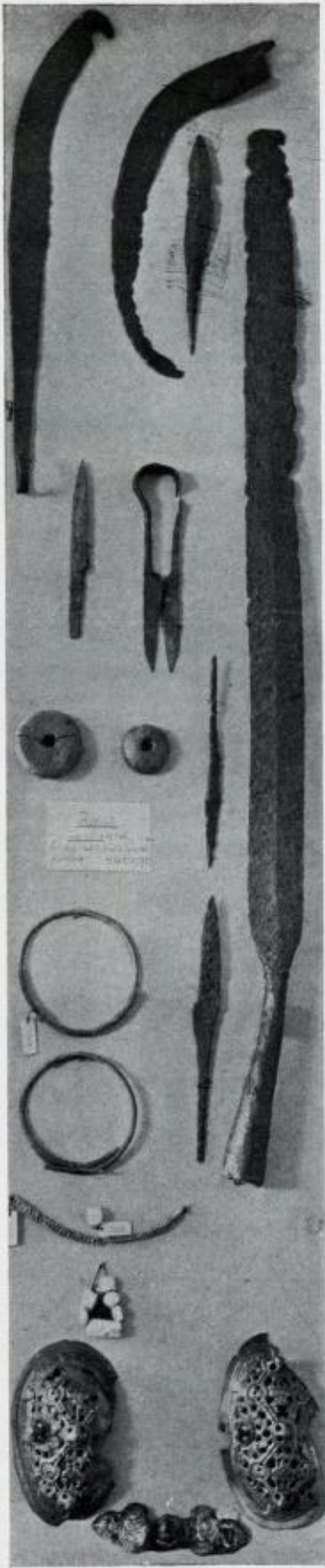

Fig. 396. Det hele indhold af en kvindegrav fra Rostad, Aamot, Hed.

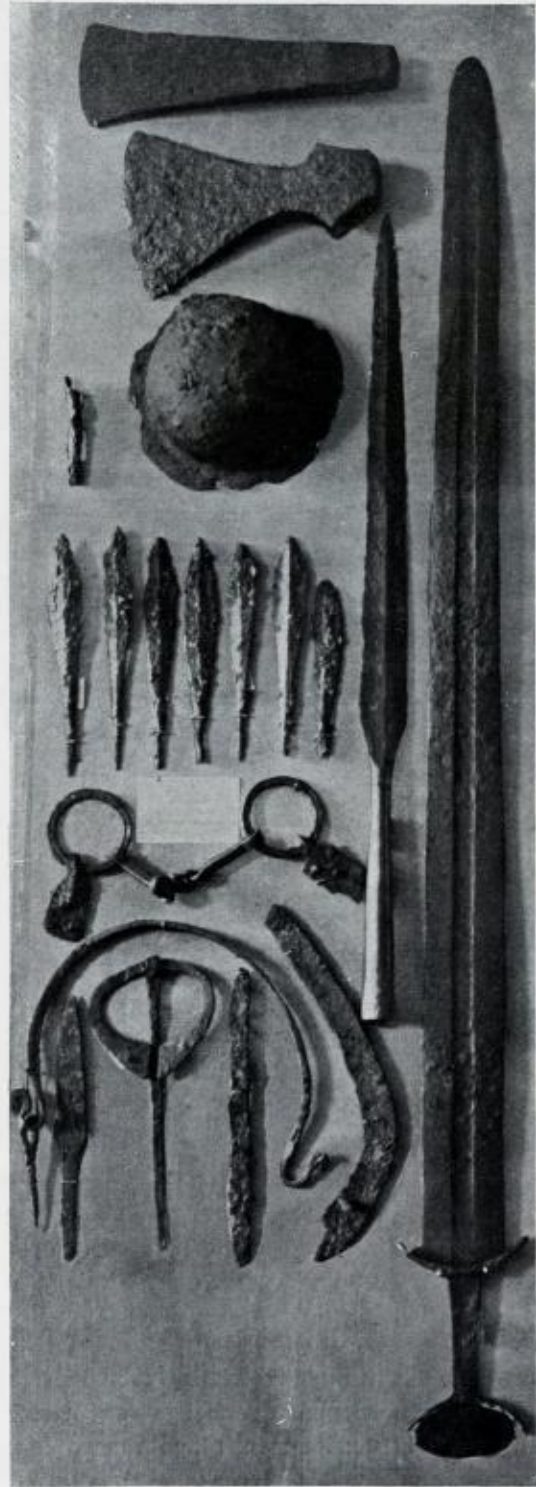

Fig. 397. Det hele indhold af en mandsgav fra Braaten, Aamot, Hed.

og lært at respektere deres dygtighed i mange retninger, og efterat disse ogsaa var blevet adskillig paavirket af de fremmede folk, de var kommet i berøring med. Men i den største del af vikingetiden, tør vi nok sige, tiltrøede man ikke vikingerne nogetsomhelst godt, man tænkte paa dem med afsky og frygt og bad skjælvende den bekjendte bøn: fra normannernes raseri bevare os, herre gud.

Og de nordiske sagaer — de giver vistnok uvurderlige, livfulde og detaljerede skildringer ogsaa fra slutningen af den hedenske tid, men de er nedskrevne efter gamle beretninger flere hundrede aar efter de begivenheder de skildrer, og er derfor ikke uden videre paalidelige, men maa prøves og kritisk behandles, forinden noget tages for godt.

Alt dette bevirker, at det endnu er langtifra godt og vel med vor kjendskab til denne tid, som dog er et af Norges mest glimrende tidsrum. Alle de nordiske folk tog del i vikingetogene, men vi ved, at særlig de norske dengang spillede en fremragende rolle, at norske sverd dengang svingedes paa de fleste kyster fra det Sorte hav lige bort til Amerika.

Af alle disse grunde, de historiske efterretningers utilstrækkelighed og tildels upaalidelighed samt denne tids store betydning, er det klart at oldsagsstudiet netop for denne tid maa være af den største vigtighed.

Og det som oldsagerne lærer os er desuden af den beskaffenhed, at det i væsentlig grad vil modificere den opfatning om vikingetiden, som vi faar af sagaerne. Det er med disse som med al anden historie fra ældre tider, at de giver det glimrende, det store og mest iøjnefaldende, medens det jevne og hverdagslige ikke kommer til sin ret. Derfor faar vi ogsaa af sagaerne saa meget at høre om kamp og strid, om drab og holmgang, mord og brand, at vi tilsidst ikke tænker os vikingetidens mennesker anderledes, end med sverd i haand, myrdende og hærgende. Studiet af oldsagerne viser os derimod et flittigt folk, som staar høit i kunstfærdighed, er flinke i smedekunst, i støbekunst, i vævekunst, dygtige i formgivning, fremragende i filigranarbejde og anden guldsmedeteknik, med aabent blik for det skjønne, det glimrende, det pragtfulde, — lærenemme til at tage efter fremmede folks arbejder, som de hjemme eller ude fik se, men tillige modne og selvbevidste nok til at skabe sine egne former og paa det fremmede grundlag at bygge op en egen ornamentik, der endnu vinder vor agtelse og beundring.

Vi ser altsaa, at havde vi ikke fundene og oldsagerne, havde vi ikke samlet dem og nøiagtig undersøgt og studeret dem, saa vilde vort kjendskab til vikingetiden være ensidigt.

Her kan vi selvfølgelig ikke tage hensyn til andet, end hvad de arkeologiske fakta lærer. Alle andre kilder til viden om vikingetiden tages der her intet hensyn til. For

dem, som vil se sagerne fra den historiske side gives der mange fortjenstfulde fremstillinger at ty til. Især kan der nu henvises til prof. Alexander Bugges udførlige fremstil-

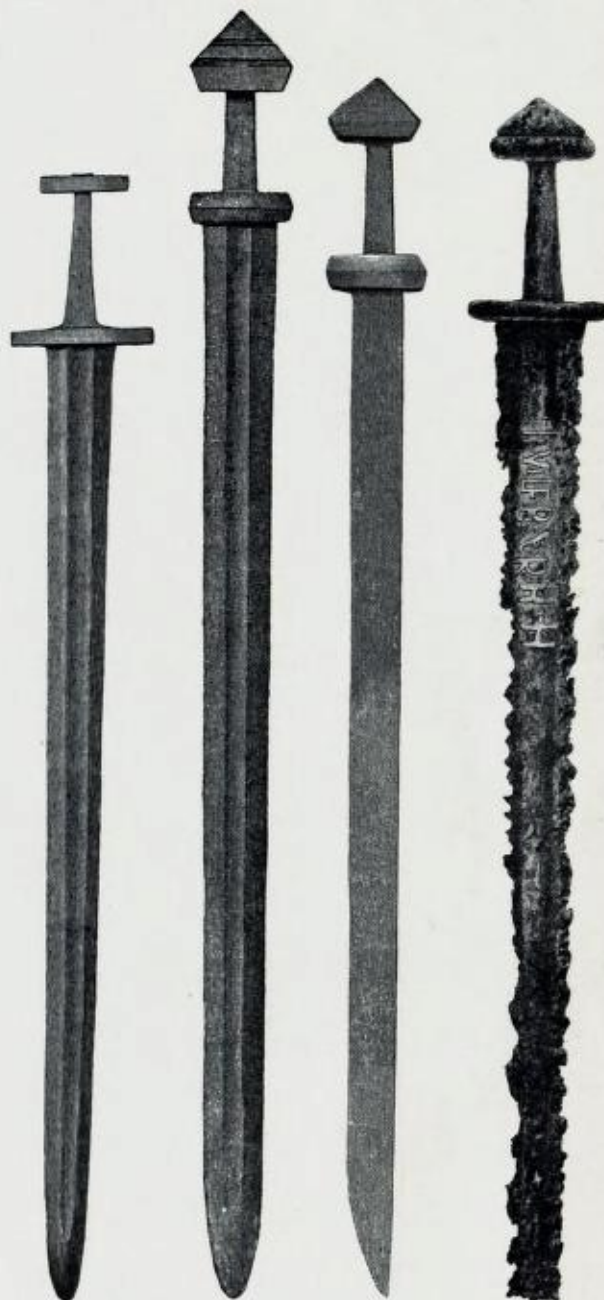

Fig. 398.
Lene, Hjert-
dal, Brats.

Fig. 399.
Vik, Nes,
Busk.

Fig. 400.
Skumsrud,
Biri, Krist.

Fig. 401. Vis-
nes, Stryn,
N. Bgh.

Sverd, et enegget, de øvrige tveeggede, 401 har indskriften Ulfbern.

ling „Vikingerne, billeder fra vore fædres liv“, første og anden samling.

Men ikke engang den rigdom vi ejer af fund og oldsager kan vi her i denne kortfattede fremstilling gennemgaa og udførlig forklare. Hvad der er sagt for det foregaaende tidsrum om rigdommen paa fund og mangfoldigheden af oldsagsformer, gjælder i endnu højere grad om

Fig. 402. Mælum, Øier, Krist.

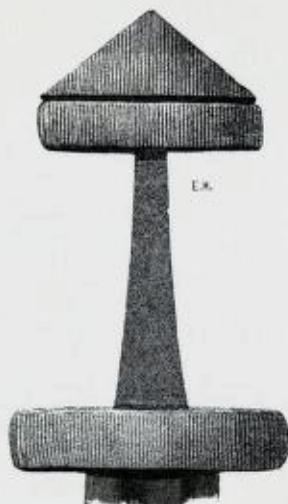

Fig. 403. Opdal præstegaard, S. Trd.
Sverdhaandtag. Enklere og almindelige former.

Fig. 404. Ukjendt findested.

Fig. 405. Ukjendt sted paa Hedemarken.

Fig. 406. Ophus, Vang, Hed.
Sverdhaandtag. Finere og sjældnere former.

Fig. 407. V. Dolven, Brunlanes, Jarlsb.

oldtidens sidste periode. Mængden af bevarede fund fra vikingetiden er overvældende stor i de norske museer. I Universitetets oldsagsamling optager minderne fra denne tid mere end en af de svære sale og fylder 33 store skabe og montere. Og de oldsagsrækker, som i samme samling skal vise prøver paa alle de vigtigste oldsagsformer, kræver en udstillingsplads af 22 meters længde. Det vil fremgaa af disse tal, at en udtømmende redegørelse vilde tage langt mere plads, end vi her kan raade over.

Der er tidligere af norske oldforskere fremhævet, at vikingetidens oldsager viser en bestemt og udpræget forskjel fra den foregaaende tids og at man maatte sætte en bestemt grænse ved vikingetidens begyndelse. Nu ser man ikke længer noget saa skarpt skille. Nye fund har knyttet perioderne sammen og paa mange punkter er overgangen saa jevn, at det er vanskeligt at sige, hvor et skille kan sættes. Dog er der endnu meget som er uklart, og især er tiden nærmest før vikingetiden endnu altfor lidet kjendt, fordi de norske fund fra denne tid hidtil har været meget sparsomme.

Men der er ialfald tilstrækkelig meget nyt, ogsaa paa det arkeologiske omraade, til at vikingetiden maa udskilles som en tid for sig. Og det nye er sikkert en følge af vikingetogenes begyndelse. Det er i den foregaaende tid man maa søge efter de forhold, som var aarsagen til disse mærkelige krigertogter tilsøs, hvis der trænges nogen anden aarsag, end den ungdommelige kraft, som drev de unge ud til daad og seire, i fuld frihed, langt fra de baand, som kunde trykke hjemme.

Det er en mærkelig tid. Hvor man vender sig syder og bruser det af liv og virksomhed. Og vi mener da ikke bare selve vikingefærderne med deres verdensbulder. I sprogets historie har det været en tid af hurtig og gennemgribende udvik-

ling. Oldsagerne taler om det samme. Nye former vokser op med forunderlig fart, nye smagsretninger ligeledes. Og rigdommen af efterladenskaber vokser i overvældende grad. Fra de 250 aar, vi regner at denne tid har været, eier vi mer end dobbelt saa mange minder som fra de 1000 aar, der gaar forud.

I slutningen af det 8de aarhundrede begynder vikingetogene og i oldforskningen sætter vi med et rundt tal aar 800 som vikingetidens begyndelse.

Vore gravfund fra vikingetiden maa siges at være gennemgaaende rige. I mandsgravene er der paaaldende ofte nedlagt vaaben; thi enhver mand, ogsaa den fredelige landmand, maatte i disse krigerske tider være bevæbnet, og det, som hørte til i livet, fulgte ogsaa i døden. I kvindegravene ligger der sedvanlig smykker. Og meget ofte finder vi ogsaa redskaber af forskjellig art, baade mandens og kvindens, kar og andre brugsgjenstande i broget mangfoldighed. Det er denne flotte skik at forsyne de døde med rigeligt udstyr, som gjør vore fund fra vikingetiden saa interessante og lærerige.

I fig. 396 er der afbildet alt hvad der blev fundet i en typisk og rigt udstyret kvindegrav. Der er tre spænder, perler og smykkeringe, men ogsaa en hel del redskaber, saks, knive og sigd, to sneldejul og en vævske. I fig. 397 vises et helt fund fra en mandsgrav. Der er kniv, sigd og redskabsøks, haddet til et kar, en ringspænde og et bidsel, men fremforalt vaaben, sverd, spyd, pile, øks og skjold. Vi ser hvilken fremtrædende rolle vaabnene spiller. Naar vi skal gennemgaa en del af de vigtigste oldsager, er det da passende at begynde med vaabenformerne.

Sverdene (fig. 398 etc.) var lange, tunge hugvaaben, eneggede eller tveeggede, de senere almindeligst. De førtes altid med én haand; sverd indrettede til at føres med begge hænder tilhører den kristne middelalder og endnu senere tid. Klingens midten havde en svag fordybning, den s.k.

Fig. 408. Sverdhaandtag med sølvforsifinger. Fuld størrelse. Rossebo ved Haugesund.

blodrende. Odden var ikke meget spids, snarere afrundet, og oventil afsluttes klingens i en smal tange. Denne var dækket af haandtaget, „kavlen“, af træ, horn eller lignende, muligens yderligere dækket af skind, meget sjældent helt af metal. Kavlen begrænses af „hjalterne“, korte tverstænger, hvoraf den ene gør tjeneste som en kort parerstang og den anden, yderligere forstærket

Fig. 409. Sverdklinge med smedemesternavnet Ulfbern.

Thorstveit, Hedrum, Jarlsb.

Fig. 410. Damasceret sverdklinge.

af en ofte trefliget knap, bidrager til at give sverdet den fornødne tyngde, for at hugget skulde falde med kraft. Man forundrer sig ofte over de korte haandtag, men tænker da ikke paa, at kavlens belæg nu i regelen er forsvundet og at det oprindelige haandtag har passet bedre. Man har sat pris paa, at sverdet laa fast og støt i haanden.

Sverdet var et yndet vaaben i vikingetiden, gode sverd var eftersøgt og blev høit priset, enkelte fik ogsaa sit eget navn. Sverdhaandtaget blev ofte smukt og rigt udstyret. Almindelig var en indlægning paa knap og hjalter af indhamrede traade af sølv, bronze eller kobber, og der er mange eksempler paa endnu rigere udstyr, med belæg af sølvplader, indsatte perler etc.

Ogsaa klingens er ikke sjælden forsiret ved damascering, det er flammede mønstre indlagte langs dens midte ved indhamring af jern eller mygeregere staa (fig. 410). Ogsaa indskrifter har man fundet paa lignende maade indlagt i klingens. Paa mange sverd kan der saaledes læses et navn, Ulfbern eller Ulfberht, som maa betegne fabrikanten (fig. 409). At det har været en viden om bekjendt vaabensmed, vises deraf, at saa mange sverd med dette samme navn er fremkommet. Men denne mester har, som navneformen viser, ikke været norsk, muligens en franker, ligesom navnet heller ikke er skrevet med runer, men med store latinske bogstaver. Ogsaa andre sverd er af udenlandsk fabrikat, men mængden af

Fig. 411. Dopsko til sverd, af bronze. Rørvik, Næro, N. Trd.

Fig. 416. Hallingskarvet, Hol, Busk.

Fig. 417. N. Fevang, Sandehered, Jarlsb.

Fig. 418. Nordgaarden, Sparbuen, N. Trd.

Pilespidser. Almindelige former, 416 ældre.

Fig. 412. Asia,
Ringsaker,
Hed.

Fig. 413. Fram-
stad, Graa,
Krist.

Fig. 414. Faan-
bæk, Ullens-
aker, Krist.
Spydspidser.

Fig. 415. Med detalj af solvforsiringen.
Brunkeberg, Kviteseid.
Bratsb.

Fig. 420. By,
Løiten,
Hed.

Fig. 419. Fosæsholm,
Eker,
Busk.

Fig. 421. Henu,
Nes, Ak.

Kastespyd og pilespidser. Eiendommelige og sjældnere former.

de her i landet fundne stykker er sikkert smedet her. Smedekunsten stod højt, smedens gerning var anset og agtet, og behovet for vaaben var meget stort.

Der er mange variationer af sverdenes, især haandtagenes, former i vikingetiden. Almindeligst er det i fig. 403 afbildede. De med krumme hjalter (fig. 402) synes at være yngre, og formen med lang parerstang og liden knap (fig. 404) tilhører vikingetidens slutning samt danner overgangen til sverdformerne i vor ældre middelalder.

Skeden var i regelen af træ, ofte foret med skind. Metalbeslagene, som var saa almindelige i den foregaaende tid, bruges nu ikke mere, undtagen dopskoen, som undertiden forekommer, smukt forarbejdet af bronze (fig. 411).

Ifølge en optælling for 20 aar siden kjendtes dengang nær 1500 sverd fra norske fund, hvoraf over 700 tveeggede og opimod 300 eneggede. Siden den tid er antallet betydelig forøget.

Svære spydspidser, mindre og lettere kastespyd samt pilespidser hører ligeledes til de almindeligste ting i haugerne fra vikingetiden. De førstnævnte har ikke sjælden forsiringer paa falen, undertiden indlagt med sølv. Pilespidserne forekommer i regelen mange sammen, en bundt, en „tylvt“. Flere underlige former kjendes, saaledes med vredet blad (fig. 420), tvedelt od (fig. 421) og flere andre.

Et andet yndet vaaben var øksen, som nu findes i flere kraftige, bredbladede former. Tidligere var øksen kun red-

skab, og hørte ikke til det sædvanlige vaabenudstyr. Nu hører sverd, spyd og øks jevnlig sammen.

Det almindeligste forsvarsvaaben var skjoldet. De hyppigste former af skjoldbullen, som nu er lidt anderledes end tidligere, sees i fig. 426—7. Et helt skjold viser fig. 425, et af de skjolde, som fandtes langsmed rælingen paa Gokstadskibet. Det er sammensat af lette og tynde træribber og kan ikke have været synderlig stærkt. Men mod pile-skud var det tilstrækkelig beskyttelse. Andre forsvarsvaaben kjendes næppe fra fundene. Og dog er der i nabolandene fundet baade ringbrynjer og hjelme fra endnu

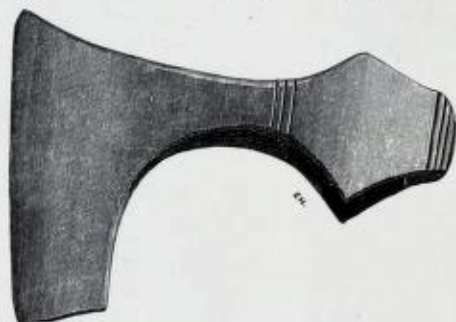

Fig. 422. Uthus, Hol, Busk.

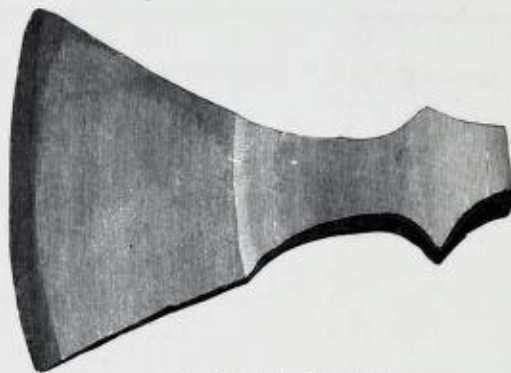

Fig. 423. Asla, Ringsaker, Hed.

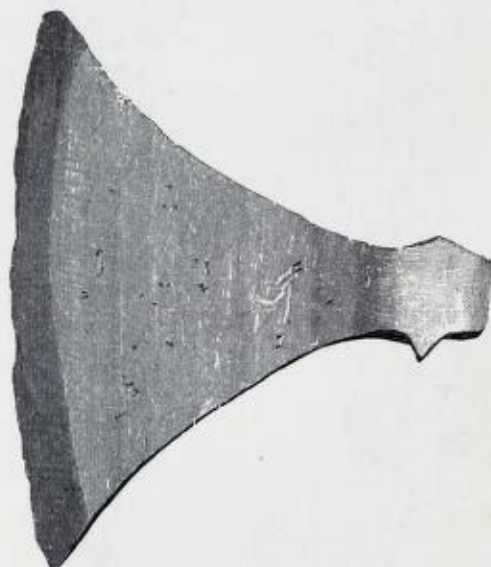

Fig. 424. N. Midtsund, Kviteseid, Bratsb.
Fig. 422—424. Vaabenøkser, 422 s. k. skjægøks.

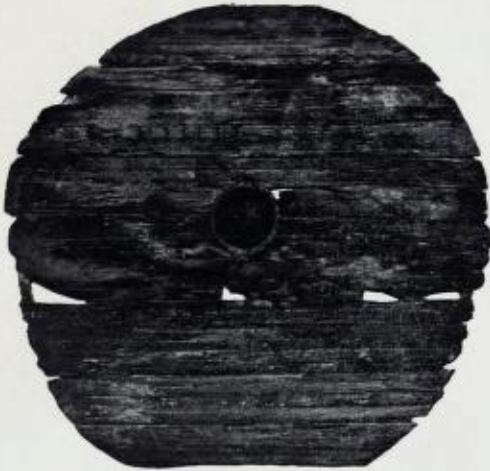

Fig. 425. Skjold af grantræ med jernbule, nær en meter i tvermaal. Gokstadskibet.

meget ældre tid. Særlig mærkeligt er det, at ikke en eneste hjelm fra vikingetiden er fremkommet i den overvældende mængde gravfund, som nu er kjendt. Undertiden faar man høre tale om fundne hjelme, men det viser sig altid at være skjoldbuler, der underlig nok ofte misforstaaes paa denne maade. Af hvad vi nu kjender, ser det ud til, at hjelmen ikke har været i brug i Norges vikingetid. Ialfald var det ikke skik at lægge den ned i graven.

I sammenhæng med vaabnene kan det passe at nævne det til ridning og kjøring hørende udstyr. De almindeligste slags bidselmundbid, stigbøiler, sporer, rembeslag til sæletøi etc. vises af fig. 428 etc. Det i fig. 435 afbildede stykke har siddet paa et høvre og tømmerne har gaaet gennem begge huller. Det karakteristisk formede dyrehoved af bronze (fig. 565), har vistnok siddet paa den ene ende af selve høvret.

Til hesteudstyret hører rimeligvis ogsaa et slags underlige redskaber af jern (fig. 440), som længe har været gaadefulde og som i oldsagsamlingerne pleier at tiltrække sig en særlig, undrende opmærksomhed. Det er jernbøiler, hvori der hænger skranglende ringe, og som er forsynet med en hage eller et skaft til fæste. Til hver saadan „rangle“ hører der en krog. Begge stykkerne har været forenede, som fig. 441 viser. Paa hvad maade de har været anbragt, er vanskeligt at sige, men antagelig har de

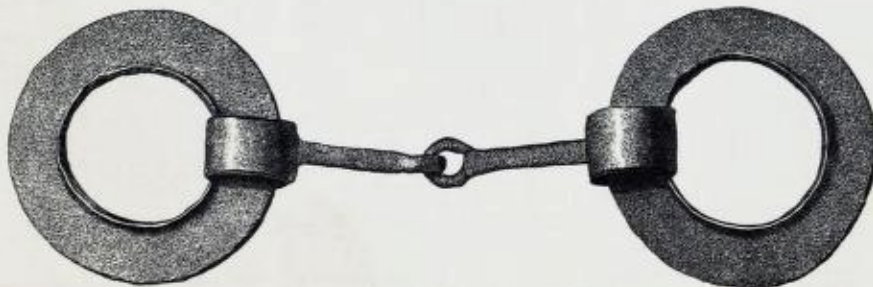

Fig. 428. Bidselmundbid. Hvinden, Gran, Krist.

tjent til lignende brug som vore bjelder, paa slæder og andre kjøretøier. Denne forklaring passer ogsaa til disse redskabers fordeling over landet. De forekommer meget talrigt i fund fra Østlandet, hvor hester og kjøring altid har spillet en stor røle, men mangler aldeles paa Vestlandet, som aldrig har været noget hesteland af betydning.

Om selve kjøretøiernes beskaffenhed har først nylig det rige skibsfund fra Oseberg givet oplysning. Der fandtes

Fig. 426. Skjoldbule af jern. Tingelstad, Gran, Krist.

nedlagt i skibet en simpel arbejds-slæde og tre rigt forandrede pragtslæder, samt en ligeledes rigt forsynet, firehjulet vogn.

En af de pragtfuldeste og kostbareste oldsager, vi eier fra oldtiden, er den i fig. 434 afbildede spore. Piggen har været af jern og er nu forsvunden; men ellers er hele stykket af massivt fint guld og prydet med deilige filigransornamenter i fortræffelig guldsmedarbejde. Den

Fig. 427. Skjoldbule af jern. Fossesholm, Eker, Busk.

runde knap af samme udsøgte arbejde har været en pryddelse paa sporeremmen over foden. Begge stykker tilsammen veier i det nærmeste 314 gram, og bare metalværdien repræsenterer altsaa et ogsaa for vor tid respektabelt beløb. I oldtiden har det sikkert været et høit skattet høvding-smykke.

Som tidligere nævnt er de norske vikingetidsfund overraskende rige paa red-

Fig. 429. Bidselmundbid. Hammerstad, Stange, Hed.

skaber og værktøi. Der er en mængde former af knive, sakse, ildstaal, sigder og ljaer, plogjern, syle, file, høvljern, bor, hammere og tænger, væve- og spinderedskaber med meget mere. Vi maa for de flestes vedkommende henvise til billederne og kan nærmere omtale kun nogle enkelte af særlig betydning.

Smederedskaber er ikke sjældne i fundene. Der forekommer hammere, tænger, smedesakse, huljern, traadjern, ambolter og mere (fig. 442 etc.). Ofte findes der et temmelig fuldstændigt sæt i samme grav. Det viser, hvilken stor betydning smedekunsten dengang havde, og hvor omhyggelig man var for at lade den dygtige smed faa med sig i sin grav sine redskaber til fortsat virke i et andet liv. Undertiden mentes ikke engang dette at være nok, men man har brudt ud selve avlstenen af smedens esse og lagt den i hans grav (fig. 447).

Til arbejde i træ hører en anden talrig gruppe af redskaber, knive, meisler, udhulejern, høvljern, rasp, bor, sag. Den sidste er sjælden, og de eksemplarer, som kjendes, er smaa og daarlige. Til de fine træskjærerarbejder, som

man allerede nu kunde udføre, tiltrængtes der vistnok særlige redskaber, som vi ikke kan vente at finde nedlagt i gravene. Dog har saadanne instrumenter som fig. 458, og saadanne knive med bøiet spids som fig. 457, vistnok været brugt ved træskjærerarbejde i relief. Men ogsaa med almindelige knivblade har man sikkert kunnet skjære fine or-

namenter i træ.

Til at hvæsse redskaberne brugtes brynestene, som findes i masser. En sjælden gang er der fundet dreibare slibestene af sandsten, men smaa og ufuldkomne.

En tredje gruppe redskaber af stor interesse er jordbrugsredskaberne, hvoraf ogsaa et smukt udvalg foreligger, hakke og plogjern, ljaer og sigd etc. En del af dem er paafaldende lige de endnu brugelige. Saaledes er løvkniven (fig. 467) endnu i brug i væsentlig samme form. Ogsaa møllestene var selvfølgelig i brug i oldtiden. I de ældste tidsrum brugte man store stene med svagt udhulet overflade, hvori kornet blev knust ved hjælp af en rund sten. I vikingetiden brugte man kverne af to flade stene, af lignende konstruktion som de indtil seneste tid i bygderne brugte saltmøller. I skibet ved Oseberg laa der en saadan kvern nedlagt paa skibsbunden (fig. 468).

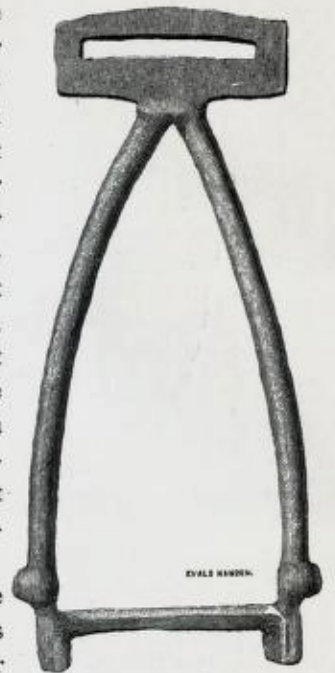

Fig. 431. Stigbølle. Hommerstad, Stange, Hed.

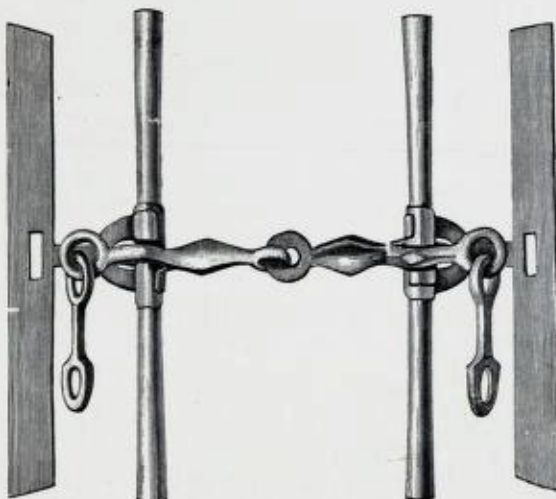

Fig. 430. Stangbidsel. Berg, Løiten, Hed.

Fig. 432. Stigbølle. Vinje, Vos, S. Bgh.

Fig. 433. Spore. Torskov, Vang, Hed.

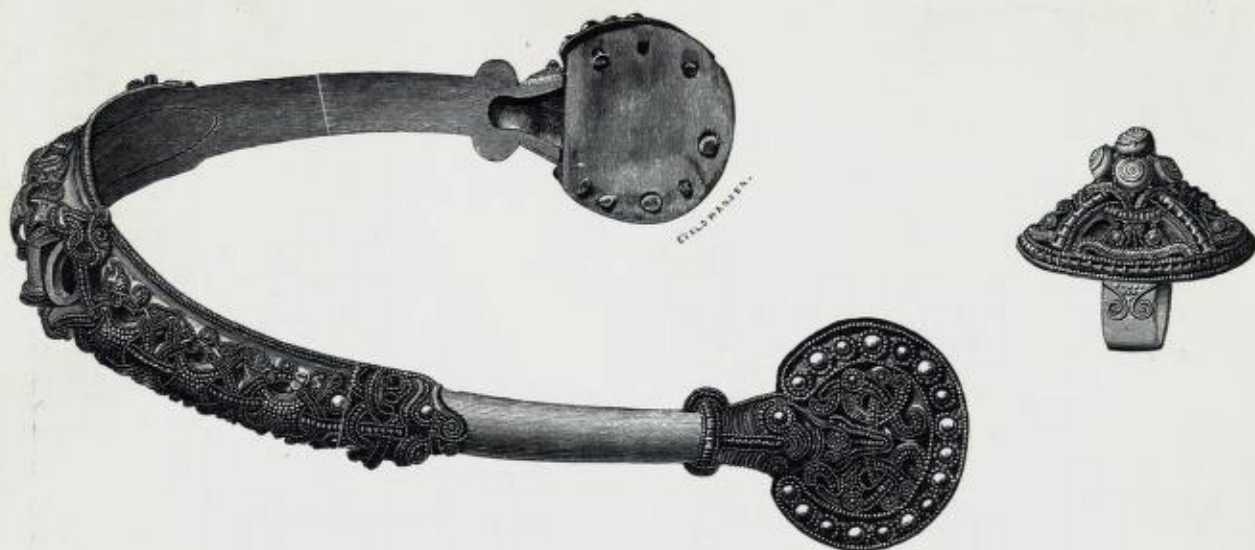

Fig. 434. Spore og remsmykke af massivt guld, rigt forisret. Rød, Rygge, Smaal.

Ogsaa kvindens arbeide er repræsenteret ved talrige redskaber. Haandtene (snelder) er som tidligere almindelig brugte spindere, hvorom de smaa sneldejul af sten vidner. Ofte ligger der i fundene en mængde smaa jernstifter, som i regelen vækker forundring. Det er stifter til linhekler, hvis form vises af et eksemplar, som heldigvis har holdt nogenlunde sammen (fig. 471). En lidt anden form med haandtag er kjendt fra Vestlandet. De lange smale jerndupper, fig. 473, har hængt i traadene paa en væv for at holde dem rette. De findes derfor ogsaa i store mængder sammen og blir ofte feilagtig opfattet som pile eller meisler.

En anden liden tingest, som mærkelig nok sjelden forstaaes, skjønt dens brug har vedværet meget langt ned i tiden i enkelte bygder, ialfald i andre lande, er sømglatteren, fig. 476. Den er af glas og brugtes til at glatte („stryge“) lintøi, som desforinden blev vokset for at kunne blive stivt

og glat. Som underlag for tøiet blev der undertiden brugt et slags plader af hvalben (fig. 477), i regelen oventil forisrede med udskaarne dyrehoveder. Ogsaa det i fig. 478 afbildede instrument har muligens været brugt ved tøiets glatning. Vævskeerne (fig. 475) har ligeledes i samme form været i brug gennem tiderne lige ned mod vor tid. Sakserne er fremdeles som før, af samme form som de nuværende sauesakse. Den nu brugelige saksform er langt senere.

Af andre daglige og huslige brugsgjenstande kan nævnes lamper af jern (fig. 480). Spidsen blev stukket ned f. eks. i bordet, skaalen fyldtes med tran, og til vejer brugtes kanske, som i de lige til vor tid brugte „koler“, marven af et slags siv. Endvidere stegepander og stegespid, runde træallerkener, hvortil sidestykker endnu kan findes i bygderne under navn af „bursk“ (bord-disk), skjærebretter, skjærdinger og meget andet. Ildstaalenes form sees af fig. 483. Man slog ild paa dem med smaa flintestene.

Af større bohaver er naturligvis sjelden noget bevaret, ligesom husenes form og indretning kun kjendes af literære kilder. Dog har heldige norske fund vist os, f. eks. hvordan sengene saa ud. Fig. 484 viser en seng af enkleste beskaffenhed, som er funden i Gokstadskibet. Den i fig. 563 afbildede egeplanke med smukt udskaaet dyrehoved oventil, har antagelig været sidestykke til en finere udstyret seng. Af skrin og kister, som ofte blev nedsat i gravene, er kun metalbeslagene igjen. En hel og stor kiste

Fig. 435. Sælehøvrebeslag af forgyldt bronse. Vold, Borre, Jærlsb.

Fig. 436. Rembeslag af forgyldt bronze. Vold, Borre, Jarlsb.

Fig. 437. Rembeslag af af bly. Gokstadskibet.

med jernbeslag fra Osebergfundet sees i fig. 485. Laase og nøgler er afbildet i fig. 486—489. Aarsagen til vort ringe kjendskab til bohavet er selvfølgelig den, at større gjenstande af den art i regelen ikke blev nedlagt i gravene. Og om de en enkelt gang fik følge den døde, er det kun under særlig heldige omstændigheder, at sager af træ er bevaret. Det allermeste, som kjendes at den

Fig. 440. „Rangle“ og krog af jern. Kvarberg, Vaage, Krist.

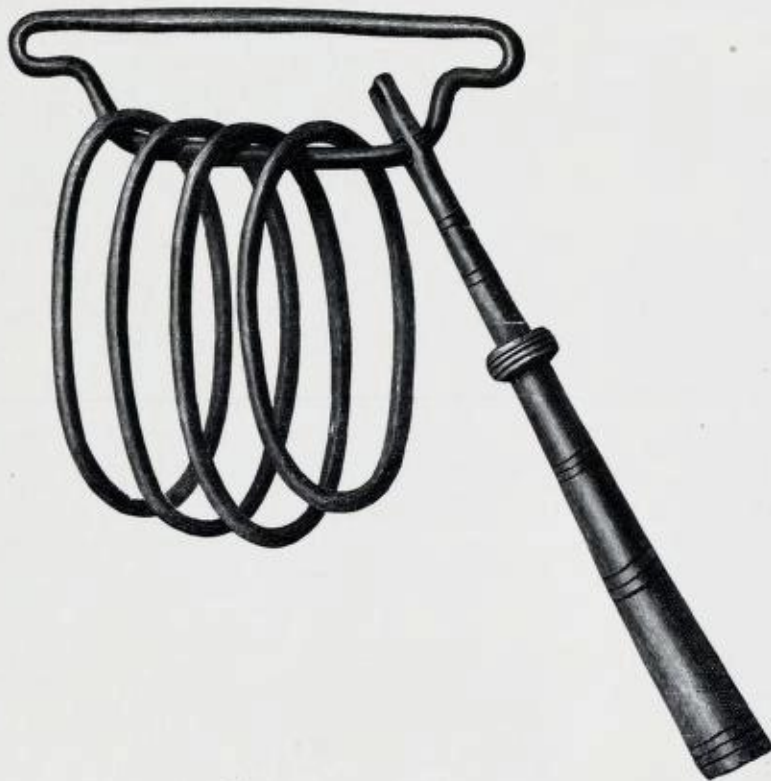

Fig. 441. „Rangle“ med krog og kjæde. Jern. Langlo, Stokke, Jarlsb.

slags ting, er kommet fra de rigt udstyrede og sjelden godt bevarede, norske skibsfund.

Rigere er vi paa kar af forskjellig slags, dog langtifra saa rige som i de nærmest foregaaende tidsrum. Lerkarrene er nu om-

trent forsvundne fra gravene og kjendes derfor kun meget ufuldstændig. Derimod er nu boller, skaale og øser af klebersten meget almindelige. Særlig mærkelige er et slags kjedler af bronze oftest med tre ører, som undertiden er smukt forisirede med emalje. De er alle fremmede arbejder. Ogsaa glaskar er nu sjeldne, ligeledes træspan. I Osebergfundet forekommer dog en mængde bøtter, skaale, trug og lignende kar af træ i finere eller simplere eksemplarer.

Vort kjendskab til vikingetidens dragt er meget mangelfuld. Det er ikke muligt paa grund af fundene at fremstille en tegning af hverken en mands- eller kvindedragt fra denne tid. Af tøj er, som tidligere, kun i enkelte hel-

Fig. 438. Hestebrod. Asak, Skedsmo, Ak.

Fig. 439. Bjelde af jern. Fevang, Sandeherred, Jarlsberg.

dige tilfælde noget mere bevaret end ganske smaa smuler, som vistnok kan give oplysning om vævningens beskaffenhed, men ikke om klædestykkets form. Saa meget rigere er vi paa spænder, smykker og alt andet til det personlige udstyr hørende, som var af metal og derfor har kunnet bevares.

I vikingetidens begyndelse lever endnu de sidste typer af bøjle-spændernes store klasse, som vi har seet saa mange prøver paa i hele den foregaaende tid lige fra bronsealderen. De, som nu forekommer i tiden om aar 800, er store tunge smykker med rig ornamentik og indlægninger (fig. 501).

De afløses snart helt og holdent af et ganske andet (fig. 502 etc), som begynder i den nærmest foregaaende tid i form af smaa, beskedne stykker, men nu tiltager i størrelse, varieres paa mange forskellige maader i dekorationen og blir vikingetidens mest yndede kvindesmykke.

Den lighed med et krybende dyr med fire ben, som de i begyndelsen bevarede (fig. 502—504), forsvandt snart, og deres omrids blev en regelmæssig oval, som ikke tillod nogen variation eller udvikling. Derimod er der megen afveksling i dekorationen. Den hvælvede flade dækkedes med et system af knopper og rammer, hvorved fladen blev inddelt i felter, der

Fig. 445. Hammer. Solberg, Gran, Krist.

Fig. 446. Ambolt.

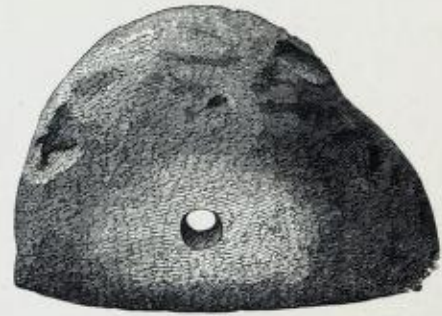

Fig. 447. Avl-sten.

Vik, Fjære, Ned.

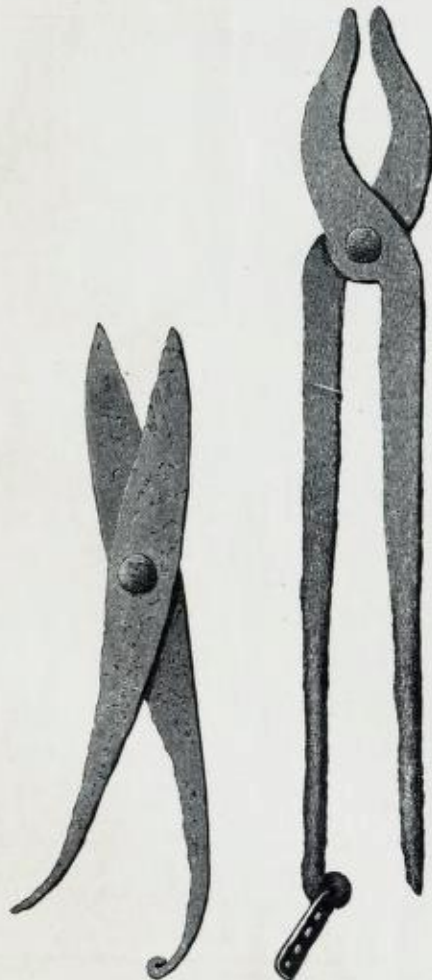

Fig. 442. Smedesaks. Romfoghjellen, Sundalen, Romsd. Fig. 443. Smedetang.

Fig. 444. Fil. Skumsrud, Biri, Krist.

Fig. 448. Støbeform af sten til sølvbarrer. Vik, Fjære, Ned.

Fig. 449. Redskabsøks. Somdalen, Andalen, Busk.

Fig. 450. Redskabsøkser med bevaret træskæft. Osebergfundet.

Fig. 451. Skjærum, Lardal, Jarløb.

Fig. 452. Nerlås, Søndre Land, Krist. Tverøkser og meisel.

Fig. 453. By, Løiten, Hed.

helt udfyldtes med ornamenten i tidens stil. Snart blev det bekvemmere at støbe disse ornamenten særskilt for derefter at nitte dem fast paa pladen, og tilsidst blev hele

dekorationen samlet til en sammenhængende plade, som blev fæstet paa understykket. Dette sidste var da selvfølgelig helt udekoreret, men blev ofte forgyldt, hvad der gjorde god effekt som baggrund for overpladens gjenembrudte ornamenten. Men skaalspændens stive, geometriske form gav ingen mulighed for videre udvikling, saaledes som bøilespænderne saa rigelig havde givet, og tilsidst blev man kjed af det hele, man blev skjodesløs i forsiringen, og ved vikingetidens slutning omkring midten af det ellefte aarhundrede finder vi daarligt forarbejdede og smagløst forsirede stykker, som viser

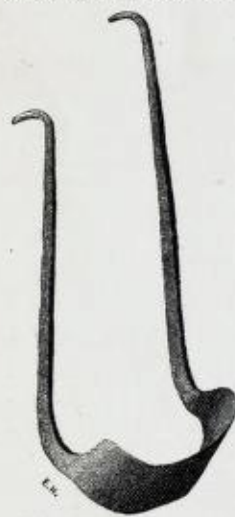

Fig. 454. Hovljern. Sjanstad, Lier, Busk.

en uhjælpelig tilbagegang. Tilsidst blev man ogsaa kjed af besværet med at lave dobbelt plade, og hele serien slutter derfor med enkeltpladede spænder (fig. 511), som den havde begyndt.

Fig. 455. Sagblad. Sander, Eidsvold, Ak.

Vi har her en god anledning til i løbet af ca. 300 aar at følge de menneskelige produkters sædvanlige skjæbne: en famlende begyndelse, en blomstrende udvikling, vedvarende fastholden af det bedste, afmatning og ligegyldighed, tilbagegang og død.

Ganske de samme former af skaalformede spænder forekommer i Sverige i lige stor mængde som hos os. Det er et bevis blandt saa mange andre paa den livlige forbindelse og nøie tilslutning, som har fundet sted mellem folkene paa den skandinaviske halvø i vikingetiden. For Danmark gjaldt sikkert det samme, men forholdet kan ikke saa let følges og paavises i det arkeologiske mate-

Fig. 456. Asla, Ringsaker, Hed.

Fig. 457. S. Framstad, Gran, Krist.

Fig. 458. N. Fevang, Sandeherred, Jarløb.

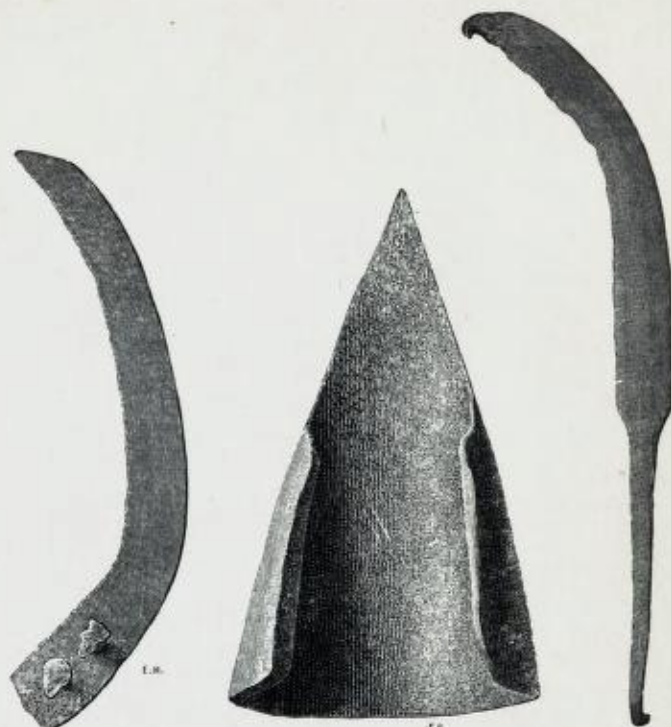
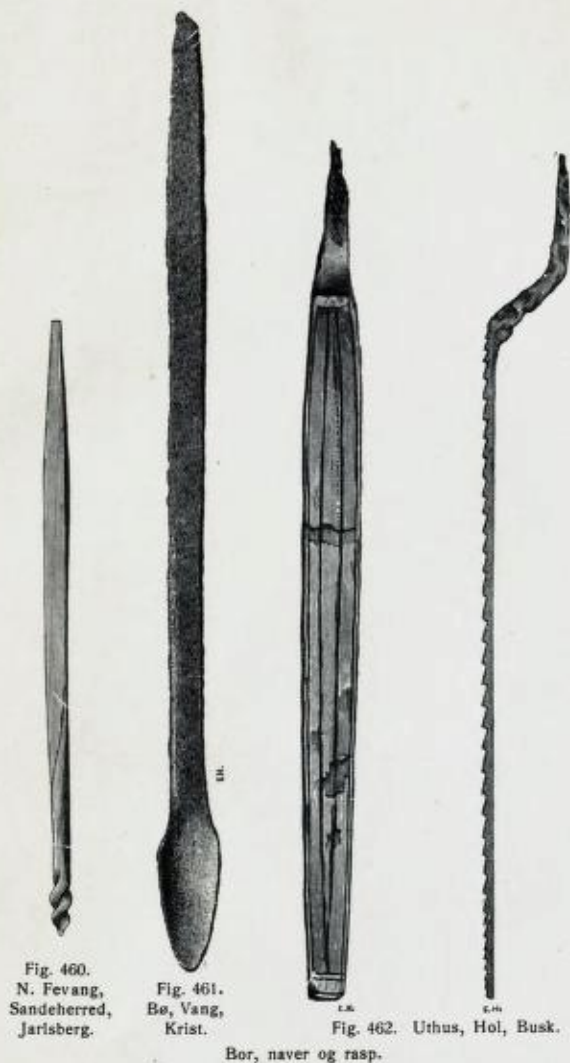
Fig. 459. Hen, Vang, Krist.

Knive, udhulejern, meisel.

riale, fordi vikingetidens oldsager er forholdsvis sjældne i Danmark. Og dette kommer atter deraf, at danskerne tidligere blev kristne. Med de hedenske hauger ophører al den rigdom af oldsager som disse indeholdt, saaledes som det ogsaa er tilfældet hos os lidt længere ned i tiden.

De hyppigste former af ovale spænder er den nikkoppe med enkelt plade (fig. 506), som var almindeligst i det 9de aarhundrede, og den nikkoppe med dobbelt plade (fig. 509), som var det 10de aarhundredes mest yndede spænde. De fleste knopper er nu bortfaldt paa disse spænder, men var i regelen af sølv. Paa spænder af samme slags som fig. 509 var der kun fire sølvknopper, der nu i regelen er forsvundne, medens de øvrige, af bronze, er i behold. Men det var sølvknopperne, som mest faldt i øinene, og det var disse, som i næste udviklingstrin alene blev beholdt. Fig. 510 viser derfor kun fire knopper, paa samme plads som de forsvundne sølvknopper indtager paa fig. 509. Det er saadanne smaa træk, som har

ten, og at underpladen ofte var forgyldt, saa maa det erkjendes, at disse smykker har været virkelig pragtfulde og værdige vikingetidens smag for det glimrende. De blev baaret af kvinderne parvis, paa brystet eller skuldrene, som vises af deres plads i ubrændte kvindegrave.

Men for den pragtelskende tid var dette ikke nok. Det sædvanlige var, at endnu en tredje spænde, af anden form,

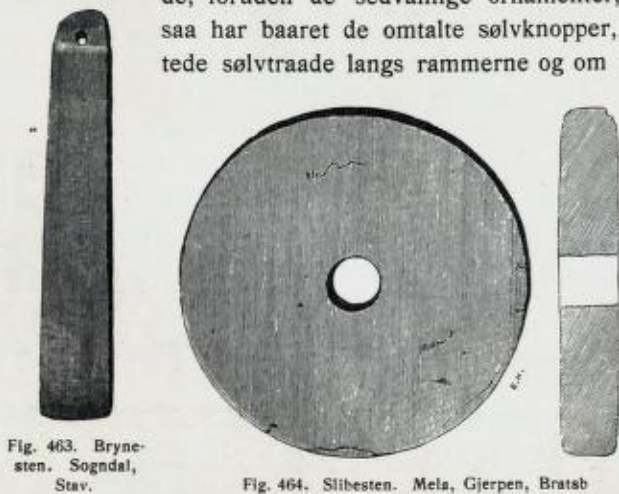
gjort det muligt at komme udviklingen paa sporene og bestemme, hvad der er ældre og yngre.

Disse spænder er altid støbte i brøuse. Ved fremkomsten af jorden er de grønne af ir, men oprindeligt har de haft messingens guldgule glans. Naar dertil kommer, at de, foruden de sædvanlige ornamentter, ogsaa har baaret de omtalte sølvknopper, flettede sølvtraade langs rammerne og om kan-

Fig. 468. Kvern, funden under tiljerne i Osebergskibet. Efter fot. af H. Schetelig.

blev baaret paa brystet mellem og lidt nedenfor skaalspænderne. Den kunde være ligearmet, trefliget eller rund. Af alle disse former vises der prøver i fig. 512—518. Den i fig. 515 afbildede, trefligede spænde af massivt guld er

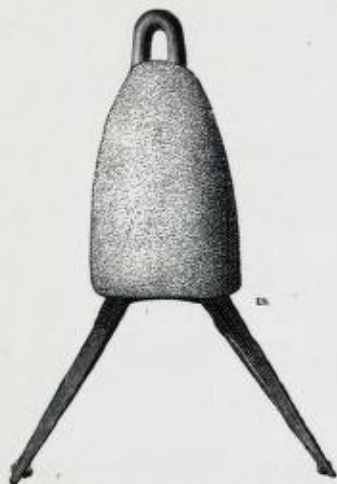

Fig. 469. Fiskesænke. Bly og jern. Kongsek, Sem, Jarlsb.

Fig. 470. Sneldehjul. Herikstad, Ly, Stav.

et enestaaende pragtstykke. Den viser ogsaa en paa vore oldsager ellers ukjendt forsiring med akanthusranker, der har sin oprindelse i den gamle

Fig. 471. Linhekle af jern. Rapstad, Vang, Hed.

klassiske kunst. Det er en smuk prøve paa fransk kunstfærdighed paa Karl den stores tid. Det er af særlig interesse at følge dekorationen paa de trefligede spænder. Idéen til dem er kommen fra udlandet og med den ogsaa en dekoration med plantemotiver, som i begyndelsen søgtes efterlignet her, men med meget daarligt resultat (fig. 516). Man likte tydeligvis ikke den slags ornamentter eller forstod dem ikke, og snart gik man derfor over til den hjemlige ornamentik med dyremotiver. Da blev ogsaa det hele ganske anderledes vellykket (fig. 517).

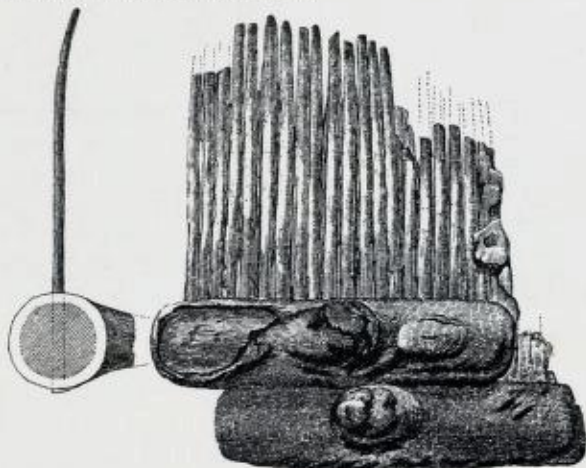

Fig. 472. Et par linhekler med haandtag. Hyrt, Vossestranden, S. Bgh.

En helt anden art af spænder er de s.k. ringspænder (fig. 519—21). Ogsaa disse er i sin oprindelse udenlandske og mange af eksemplarerne er ligeledes importeret gods. De blev i regelen brugt af mænd. Nogle former, der som

Fig. 473. Vævlod af jern. Skjerden, Stange, Hed.

Fig. 474. Vævlod af sten. Sund, Stokke, Jarlsb.

Fig. 476. Sømglatter af glas, seet fra siden og nedenfra. Hønsi, Vik, N. Bgh.

Fig. 475. Vævske af jern. Kvien, Vang, Hed.

oftest er af sølv, forekommer udelukkende i skattefund, men ikke i gravene. Deres brug er derfor ukjendt og det synes ubegribeligt, hvordan de har kunnet tjene et praktisk øiemed, med sin store vidde og med den svære naal, som kan gaa op til en længde af over 30 cm.

Ogsaa i denne tid er perler en yndet kvindepriydelse. De er nu mere broget end tidligere, og ofte større. De

fleste er som før af glasmasse, ensfarvede, eller oftere med mosaikindlægning i flere farver. Den smukke rødbrune karneol bruges nu ofte til perler, ligesom undertiden agat, bjergkrystal og andre ædlere stene samt sølv og guld. Ravperler er derimod nu kommet af brug.

Hængepyrdelser af mere massivt slags (fig. 522 etc.) har nu afløst de tidligere guldrakteater. Et hængesmykke af særlig betydning er de smaa Torshammere af sølv (fig.

Fig. 477. „Strygebret“ af hvalben. Meløen, Rødø, Nordl.

525), der blev baaret som amuletter til beskyttelse mod ulykke.

Smykkeringe for hals, arm og fingre, af bronze eller guld, men hyppigst af sølv, kjendes i rige rækker og mange tildels store og kostbare eksemplarer (fig. 526 etc). Især er nu snoede og flettede ringe yndet, ofte af fortræffeligt arbejde og smuk form. Flere former tilhører vikingetidens senere del og er efterligninger af orientalske mønstre. Originalerne kom til Norden ved den livlige og langt naaende handelsvirksomhed, som udfoldedes af araberne.

Det var sølvet, som var denne tids fornemste værdimetal. Havde man i vor folkevandringstid guldmynntfod, for at bruge et moderne udtryk, saa var nu en sølvmyntfod raadende. Dette afhænger vistnok af tilførselen af udenlandsk mynt. Guldmynnter kom ved denne tid næsten

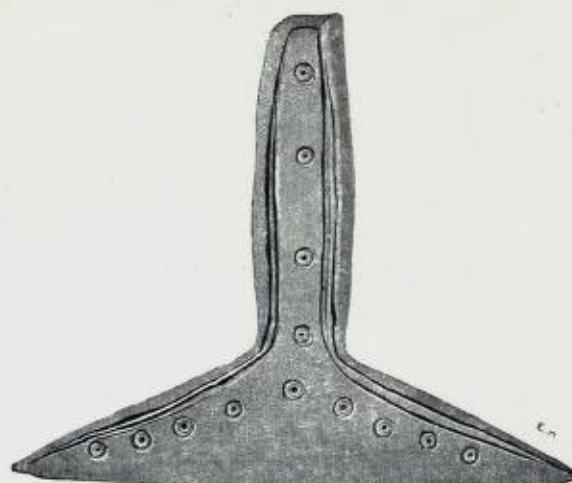

Fig. 478. Redskab af hvalben. Østraat, Ørlandet, S. Trd.

aldrig ind, men derimod sølvmynter i masse, frankiske, arabiske, engelske og tyske (fig. 539 etc). Men de brugtes fremdeles her i landet ikke som myntstykker, men som værdimetal efter vægt. Først i slutningen af vikingetiden begyndte man ogsaa hos os at lære sig myntens egentlige brug og selv at slaa mynt (fig. 537—8).

I oldtiden brugtes altid vægt ved betaling. Skaalvægt og lodder kjendes fra flere fund. I regelen var apparatet saaledes indrettet, at det kunde foldes sammen og lægges ned i en liden æske af metal (fig. 542, 543).

Det var en gammel tro, at hvad man selv havde gravet ned i jorden, det fik man nyde i det andet liv. Sagaerne giver mange eksempler paa dette, og i museerne ligger der mange haandgribelige prøver paa den slags nedgravne skatte, som tilfældigvis atter er kommet i dagen, saa at nu vi kan „nyde“ det, i stedet for den gamle Eiermand.

En del af disse hengjæmte skatte bestaar overveiende af sølvmynter. Det største myntfund, vi kjender fra

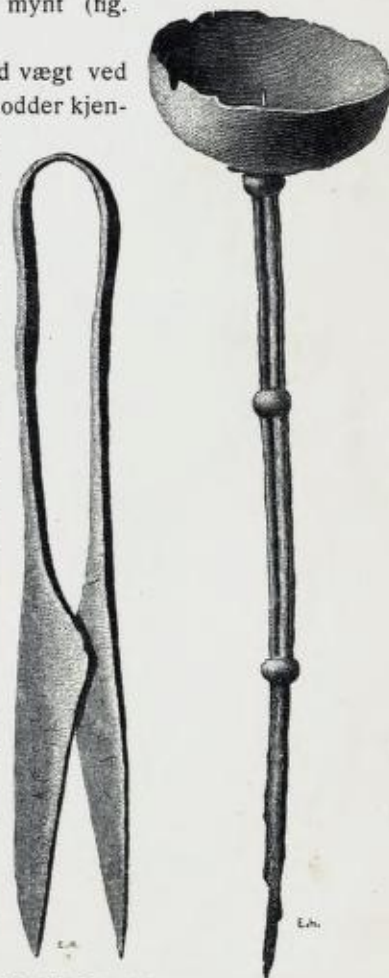

Fig. 479. Saks af jern. Husfloen, Rendalen, Hed.

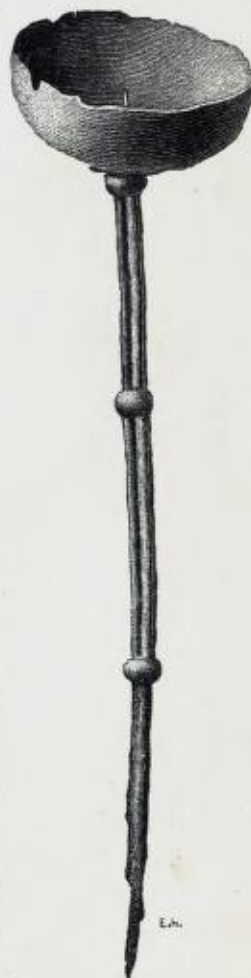

Fig. 480. Lampe af jern. Hennem, Lier, Busk.

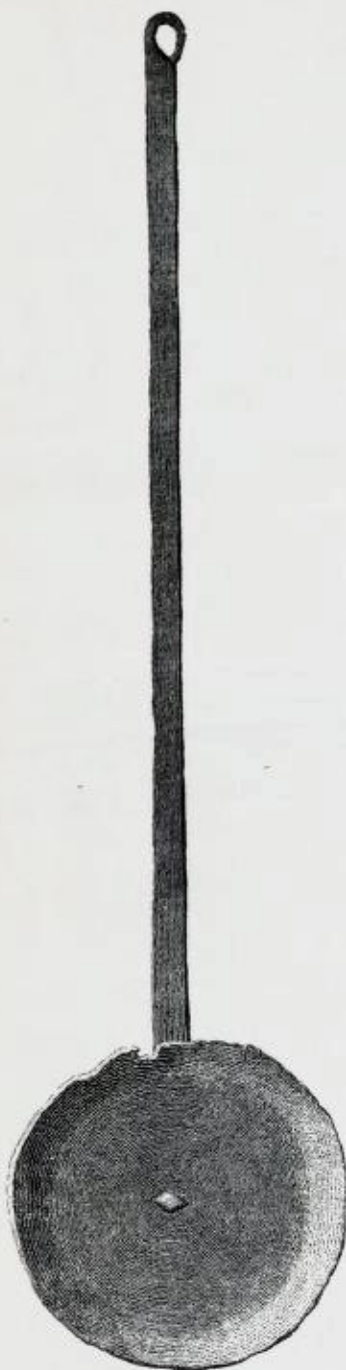

Fig. 481. Stegepande. Aakre, Laardal, Bratsb.

Det største norske skattefund fra denne tid, og i det hele et af de største som kjendes, er dog fundet fra Hoen i Eker, Buskeruds amt. Her fandtes i 1834 i en myr en mængde store og kostbare, tildels enestaaende guldsmykker samt en hel del mindre prydelser og andet af ædelt metal, hvoriblandt flere sjældne mynter af guld eller forgyldt sølv, de yngste fra

Norge, er det, som gjordes i 1836 paa Aarstad ved Egersund under en stor sten i en ur. Der fandtes omtrent 1600 mynter fra det 9de til 11te aarhundrede, de fleste angelsaksiske, mange tyske, foruden en del andre og nogle smykker. Skatten er antagelig nedlagt i jorden 1030 eller lidt senere. Andre større myntfund er fremkommet ved Sletheid i Haaland og Horr i Varhaug paa Jæderen, Nesbø i Kleive nær Molde, og Brøholt i Røken, Buskerud amt.

Mange andre skattefund bestaar udelukkende af smykker og andre gjenstande af sølv, sjældnere guld, ofte overhugne og opstykkede i smaabitte, som betalingssølv. Som eksempel kan nævnes et saadant fund, der blev gjort i 1862 paa Vullum i Strinden, Søndre Trondhjems amt. Det indeholdt 4 armringer af guld samt 6 store halsringe og en svær ringspænde af sølv. Nogle af de her fundne smyksesager vil gjenfindes blandt afbildningerne.

omtrent aar 850. Fundet er aldeles enestaaende, ikke bare ved de overordentlig værdifulde ting det indeholder, men ogsaa ved sin rigdom paa guldsager, medens ellers sølvet er mest i brug i denne tid. Men det tilhører ogsaa en langt ældre del af vikinge-

Fig. 483. Ildstaal. Lille Bondal, Fyresdal, Bratsb.

Fig. 482. Rist. Nordgaarden, Sparbuen, N. Trd.

tiden, end de almindelige sølvskatte. Ogsaa fra dette fund er adskillige gjenstande afbildet her.

Fig. 484. Seng fra Gokstadskibet.

Det er rimeligt, at mange fremmede sager blev indført til landet i vikingetiden baade ved fredelig handel og som

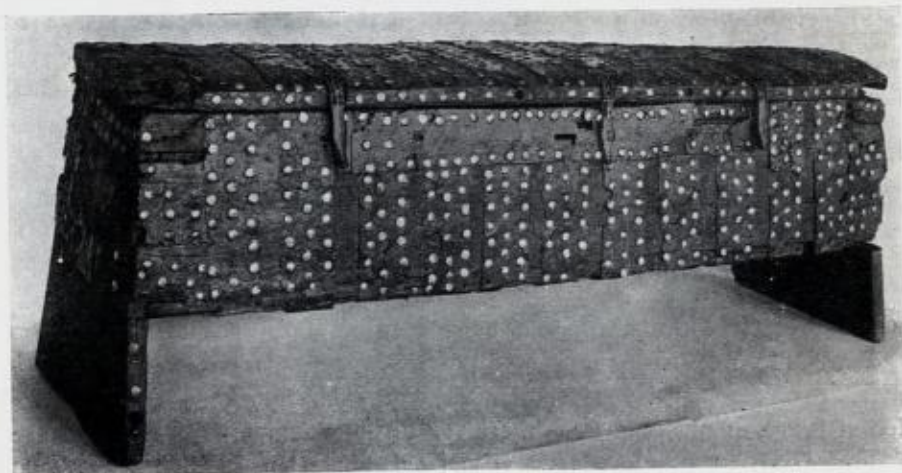

Fig. 485. Stor, jernbeslaet egekiste med laas. Osebergfundet.

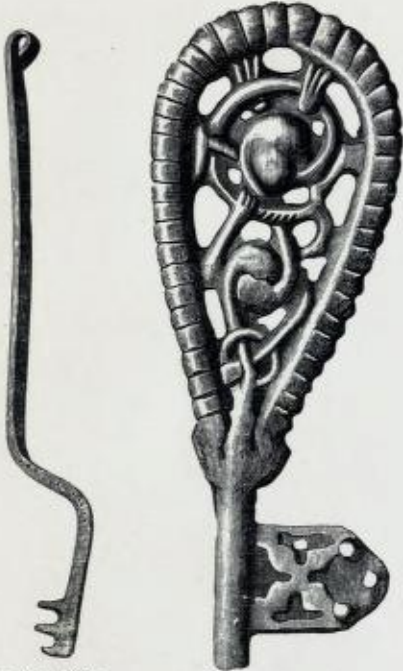

Fig. 487. Kvien, Vang, Krist.

Fig. 488. Gjøvik by, Krist. Nøgler af jern og bronze.

Fig. 489. Gran prestegaard, Krist.

bytte fra vikingefærderne. Vi har ogsaa allerede seet eksempler paa enkelte importerede stykker. En særlig klasse af dette fremmede gods er en mængde beslagstykker, spænder og andre smaating, alle af rigt forgyldt bronze og med forsiringer i keltisk stil. De er derfor let kjendelige. Som venteligt er, forekommer disse ting talrigt i Norge, og især paa Vestlandet, som ligger nærmest til de keltiske folk paa den anden side Nordsøen, hvorfra disse ting stammer. Nogle prøver er afbildet i fig. 550—553.

Den ornamentik, vi ser paa disse stykker, tiltrækker sig opmærksomhed paa grund af den delikate udførelse og motivernes mangfoldighed. Men den staar fuldstændig fremmed og skjelnes med letthed fra den ornamentik, som i saadan rigdom dækker en mængde af vore egne oldsager.

Den hjemlige forsiringskunst er en af

vikingekulturens mærkeligste sider. Enhver kjender den nordiske „dragestil“ af omtale og af selvsyn. Men dens oprindelse og udvikling, dens betydning og rette forstaaelse er vanskelige spørgsmaal. Derom er meget skrevet, men det sidste ord endnu ikke sagt.

Det ofte hørte udtryk „drageornamentik“ er her vildledende og urigtigt. Med „drage“ mener man et fantasidyr med vinger og saadanne forekommer kun ganske enkeltvis i vikingetidens allersidste dage. De blir først almindelige i middelalderen og er laan fra fremmed og kristen kunst. Den rigtige benævnelse er dyreornamentik. Det er ingen virkelige dyr, vi har at gøre med, det er de mest ugenerte fantasiskabninger, som kryber omkring overalt paa denne tids smykker og andre arbejder. Men fantasien og kunsten har skabt dem i dyrelignelse, de har hode, lemmer, hale, men det vilde være spildt møie at søge at finde ud, hvad slags dyr der er tænkt paa.

Denne rige, svulmende, ofte overlæssede ornamentik har sin rod i den foregaaende „folkevandringsstil“, hvorpaa vi tidligere har seet prøver. De forandringer, som viser sig i vikingetiden og som gir det hele et andet og nyt præg, maa tilskrives dels den hjemlige udvikling, som i denne tid var stærk, næsten voldsom, dels indflydelse fra fremmed kunst og stilarter. Indflydelserne kom fra forskellige kanter, særlig fra karolingertidens frankiske smag og den fremragende irske kunstfærdighed.

Den irske kultur, kunst og videnskab spillede i den ældre middelalder en betydende rolle over en stor del af Europa. Irland blev meget tidlig kristent og der opblomstrede snart en fin dannelse paa kirkelig grund. En side af denne kultur var ornamentiken, en meget iøinefaldende

Fig. 486. Hengelaas. Ottestad, Stange, Hed.

Fig. 491. Glasbøger, restaureret. Vold, Borre, Jarlsb.

Fig. 490. Glasbøger. Hoperstad, Vik, N. Bgh.

side, som fik stor betydning for tidens kunstindustri. Den hviler hovedsagelig paa gammel keltisk stil, som i det mere fjernt liggende Irland havde overlevet romertiden og den klassiske kunst, men ogsaa paa andre indflydelser. Særlig er den irske dyreornamentik vel rimeligvis at henføre til germansk indflydelse.

Fig. 492. Træbøtte med bronzebeslag. Osebergfundet.

I frankernes rige havde den fine og lærde kulturs opblomstring, under Karl den stores mægtige beskyttelse og medvirken, medført et gjenembrud af den gamle klassiske smag, der længe havde ført en tilbagetrukket og ubemærket tilværelse, men som man nu søgte at give nyt liv og bringe til hæder igjen. Og det lykkedes paa en maade og til en tid. Med den livlige og direkte berøring med Vesterlandene, som vikingetogene allerede i sin første tid medførte, er det ikke underligt, at der kom nyt ind til os fra den kant. Og denne paavirkning kan siges, mere end noget andet, at karakterisere begyndelsen af den stil, som udmærker vor vikingetid.

Men med al denne fremmede indflydelse er det hele dog blevet noget for sig selv. Der er fremvokset en egenartet stil, som der ikke kan tages fejl af og som i hele sin karakter, djærv, paagaende og stærk, fortræffelig svarer til tidens forhold i det hele. Har man vænnet sig til dens eiendommeligheder og kan se bort fra en del underlige og for vor opfatning mindre tiltalende træk, saa vil man finde den nordiske forsiringsart tiltalende og fortjenstfuld.

Fig. 498. Kam af ben. Aker, Vang, Hed.

I de bedste produkter er der mere liv og klarhed, mere behersket udnyttelse af motiver og af fladerne, mere ungdomsfrisk kraft, end under den foregaaende periode. Stiller man begge stilarter ved siden af hinanden, f. eks. ved at sammenligne fig. 257 med fig. 572, saa vil man finde, at det yngre stykkes forsiring betegner et betydeligt fremskridt og i alle retninger overtræffer det ældre.

Vikingetidens ornamentik havde ogsaa den iboende livskraft, som altid kjendetegner det dygtige og fremragende. Der var vistnok adskillig afslappelse mod vikingetidens slutning, som har frembragt mange svage og slette produkter, men stilen overlever ialfald kristendommens indførelse og optræder i yngre, forandret skikkelse med gjenvunden kraft og liv, endnu paa de berømte træportaler i de norske stavekirker.

Skulpturerede figurer og virkelige billedfremstillinger, beviser paa en høiere kunstfærdighed, har vistnok ofte forekommet i virkeligheden, men er sjælden bevaret. Nogle smaa prøver er afbildet i

Fig. 499. Pincet af bronze. Værdal, Inderøen, N. Trd.

Fig. 500. Kvindesko, restaureret. Osebergfundet.

fig. 564—567. Som vignet paa bogbindet sees et pragtfuldt dyrehoved fra Osebergfundet. Det er skaaret i træ og besat med knopper og beslag af metal. Mandshoveder er udskaaet paa enderne af de bukke, som bærer karmen af en vogn fra samme rige fund.

Om de fund fra denne tid, som tilfældigvis kan findes i jorden og er hengjæmte skatter væsentlig af sølv, har vi allerede talt. De vigtigste fund er nu som i hele oldtiden gravfundene. De er i denne tid gennemgaaende rige paa oldsager, skjønt der raader en vis ensfor-

Fig. 493. Kjedel af bronze. Skomrak, Lyngdal, List.

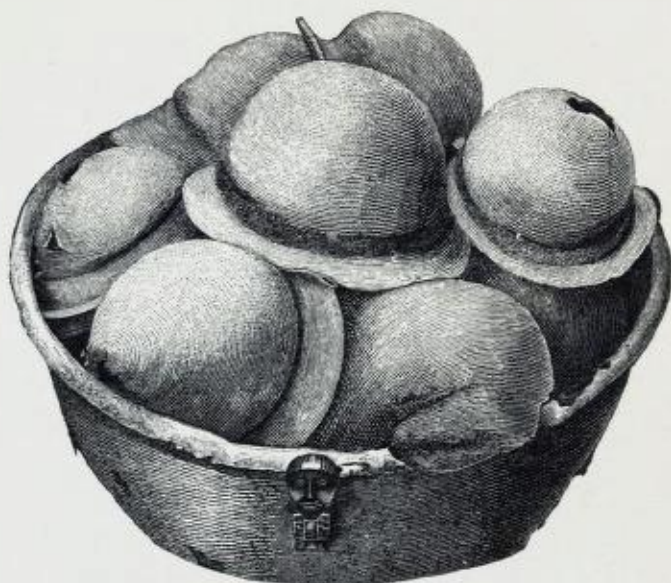

Fig. 494. Bronsekjedel med emaljerede ører og bund, fyldt med skjoldbuler. Fra det store, brændte skibsfund ved Møklebust, Eid, N. Bgh.

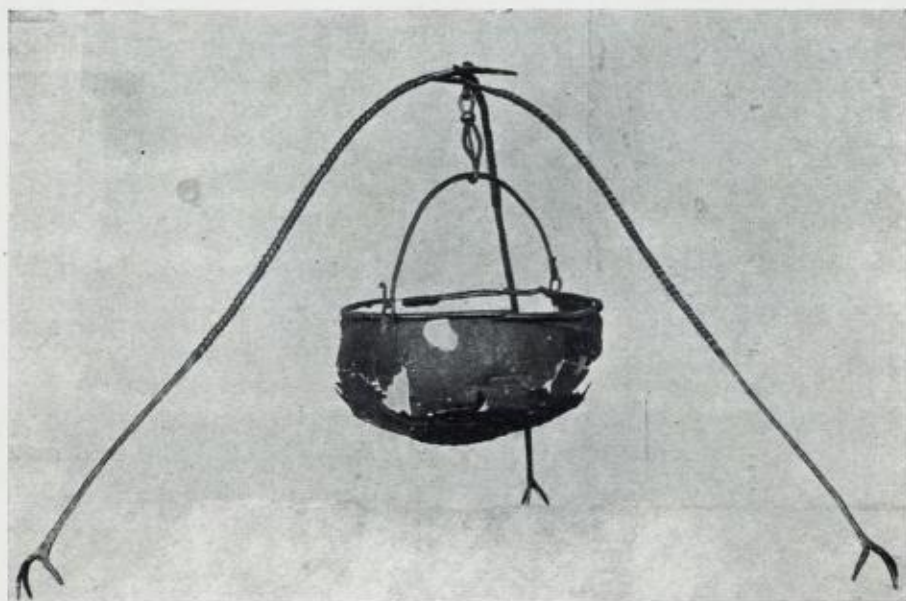

Fig. 495. Jernkjedel med stativ. Osebergfundet.

Fig. 496. Skaal af klebersten. Østre Alm, Stange, Hed.

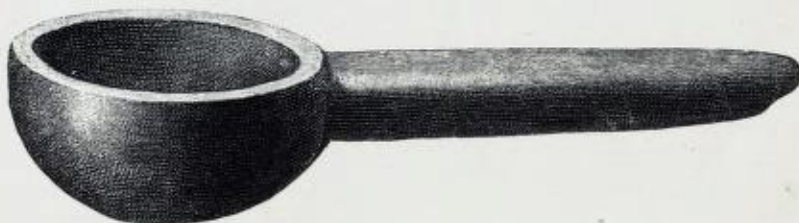

Fig. 497. Øse af klebersten. Lyngdal prestegaard, List.

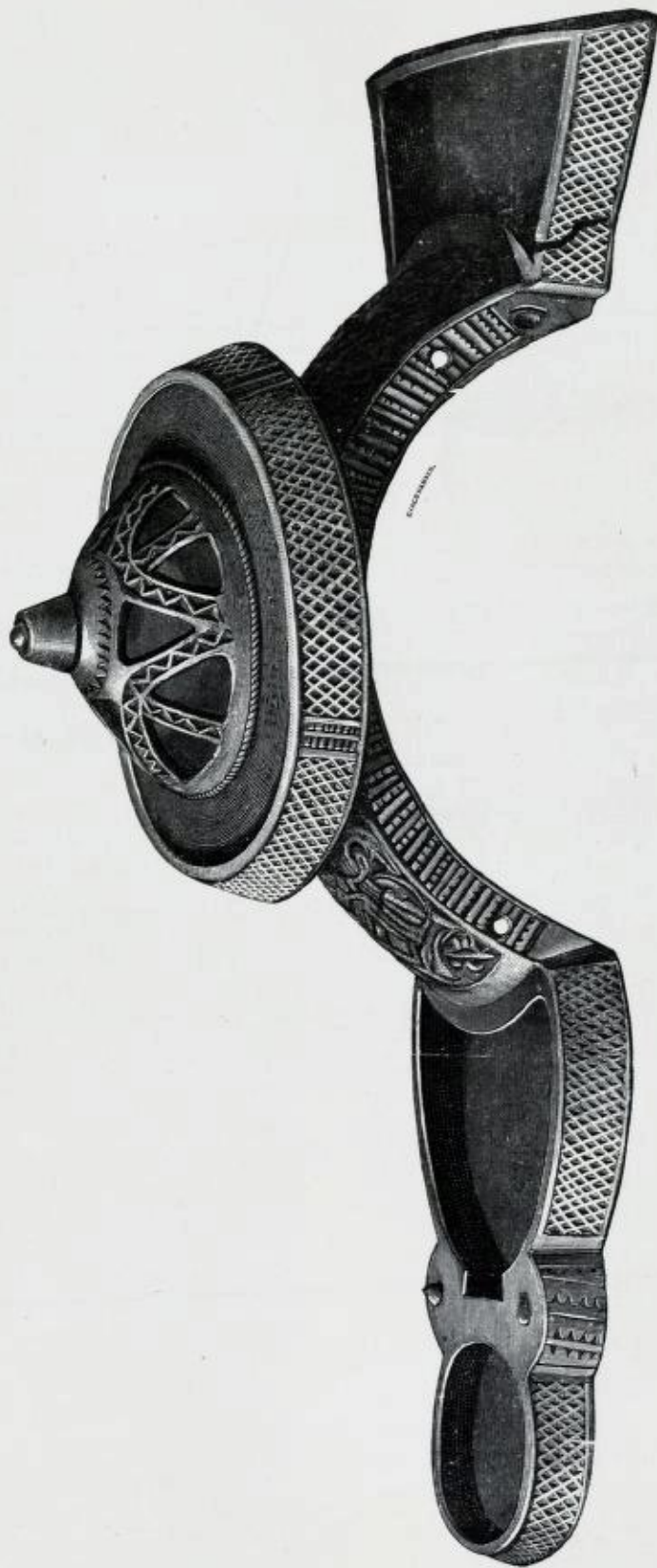

Fig. 501. Stor spænde af forgyldt bronze. Full størrelse.
Aarre, Klep, Stav.

Fig. 503. Hovindsholm,
Nes, Hed.

Fig. 502. Nes, Lyster,
N. Bgh.

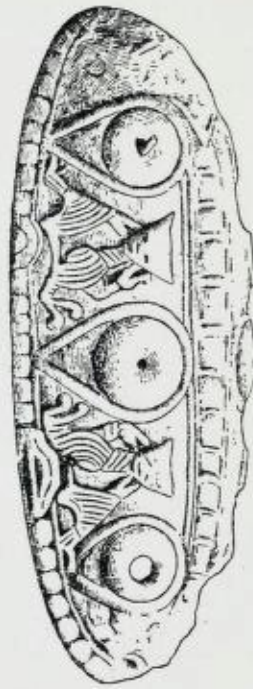

Fig. 504. Myklebust, Eid,
N. Bgh. Efter H. Schetelig.

Ovale, skaalformede spænder af brønse. Ældre former.

Fig. 505. Oval spænde. Ældre
form. Ukjendt findested.

Fig. 506. Oval spænde, 9de aarh.
Nord-Mageli, Øier, Krist.

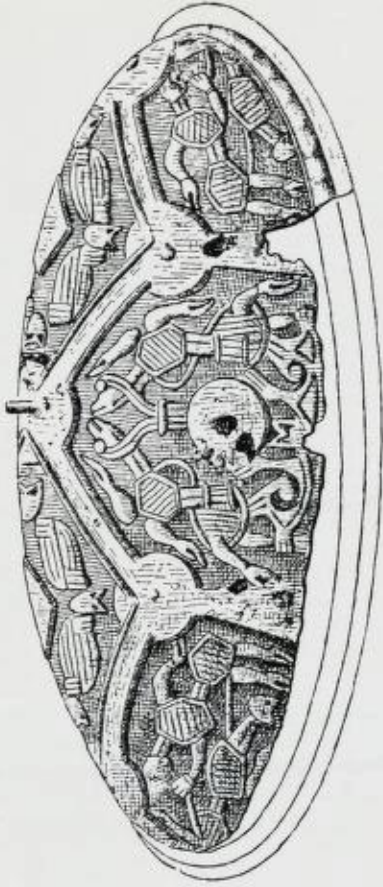

Fig. 507. Myklebust, Eid, N. Bgh.
Efter H. Schetelig.

Fig. 508. Snaasen, N. Trd.

Ovale spænder, 9de aarhundrede.

Fig. 509. Oval spænde, 10de aarhundrede. Stromsund, Nes, Ak.

Fig. 510. Haugen, Hedrum, Jarlsb.

Fig. 511. Rendalen, Hed.

Ovale spænder. Yngste former.

Fig. 512. Roseland, Mandal, List.

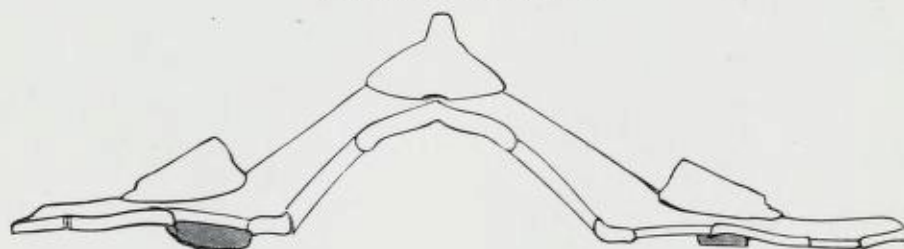

Fig. 513. Tanum, Lardal, Jarlsb.

Fig. 512-513. Ligearmede spænder af bronze.

Fig. 515. Spænde af guld. Hoen, Eker, Busk.

mighed i deres indhold for flertallets vedkommende. I fig. 396 og 397 er der afbildet et helt gravfund, det ene med mands-, det andet med kvindegods.

Der er i det store og hele samme gravformer som før, hauger og røiser, stensætninger af forskjellig art etc. Undertiden kan der træffes grave under flad mark uden noget nu synligt mærke. Ogsaa det indre er i hovedsagen ligt. Baade brændte og ubrændte begravelser forekommer. Særlige gravkammere er sjældnere end i den foregaaende tid. Lokale skiftninger i gravskikken kan ogsaa nu spores, og mod vikingetidens slutning er det forstaaeligt, at kristendommen begynder at øve indflydelse.

Fig. 516. Bronsspænde. Haar, Haa, Stav.

Udstyret er som nævnt i regelen righoldigt. Enten legemet blev brændt, eller den døde blev nedlagt i jorden uden brænding, blev han forsynet ikke bare med sin dragt og dens sædvanlige tilbehør, men ogsaa med vaaben, hvis det var en mand, smykker for en kvinde, foruden redskaber af forskjellig slags. Det er ganske rørende, at ogsaa et barns grav undertiden fik lignende udstyr, med sager af mindre maal end ellers.

Fig. 514. Bronsspænde. Stokke præstegaard, Jarlsb.

Der er særlig en slags grave, som kræver en nærmere omtale, fordi de er udmærkende for Norge, og fordi vi blandt dem finder vore betydeligste gravfund, mest storartede i sin indretning og mest righoldige i sit udstyr. Det er skibsgravene.

Enhver, som har seet udgravningen af en skibsgrav, har sikkert været grebet af dette eiendommelige syn. Et fartøi, som var bestemt til at pløje bølgen den blaa paa krigerske togter eller i fredelig kjøbmandsfærd, ligger nedgravet i leren, dækket af jord og sten. Og det ligger der som den døde eiermands sidste leie, skjult og gjemt, istedetfor at bruges videre af en ny slægt.

Og dette er ikke noget sjældent, som kun undtagelsesvis har fundet sted. Gang paa gang er der fremdraget store fartøier, som paa denne maade er nedsat i haugerne. Sagen kræver da sin forklaring. Man har ikke uden vægtig grund ofret en saa værdifuld ting, som en baad eller et skib til de dødes grave.

Fig. 517. Bronsspænde. Ukjendt findested.

Fig. 520. Ringspænde af sølv. Salten, Nordl.

Fig. 519. Ringspænde af bronze. Ved Fjeldgutu-sjøen, nær grænsen, Hed.

Fig. 518. Sølvspænde. Aarstad, Ekersund, Stav.

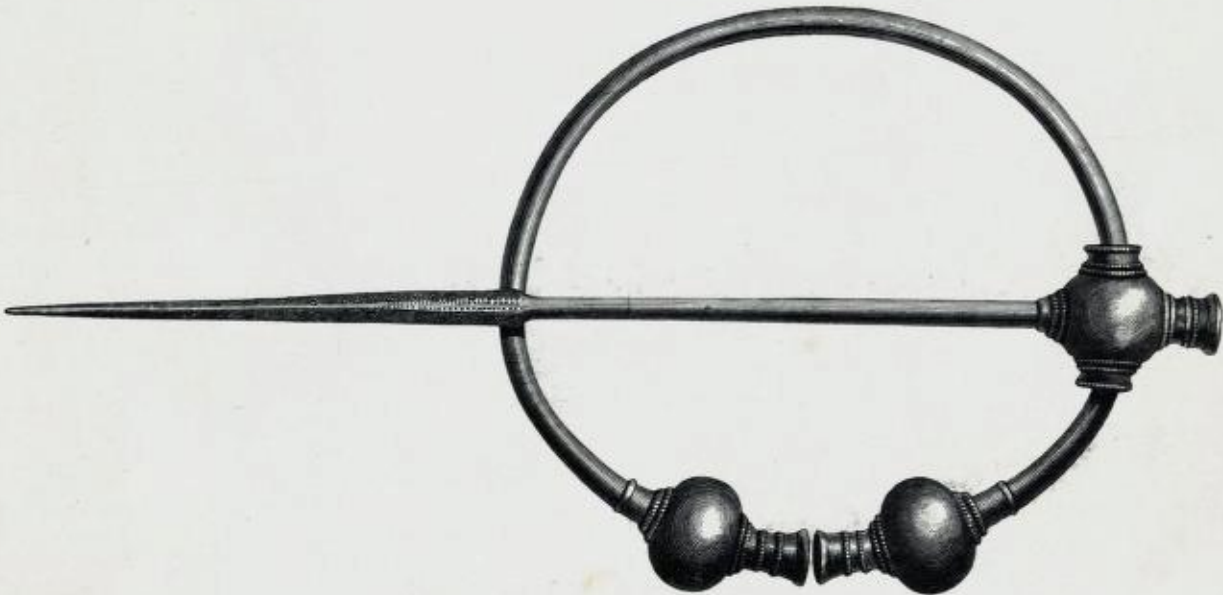

Fig. 521. Ringspænde af sølv. Vullum, Strinden, S. Trd.

Fig. 522-524. Hængesmykker af bronze. Bergens museum. N. Bgh.

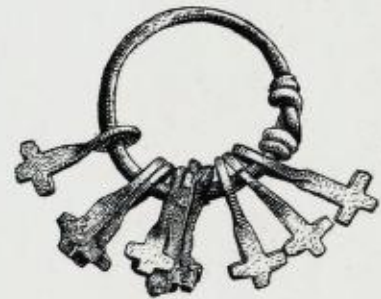

Fig. 525. Jern. Hilde, Indviken, N. Bgh. "Thorshammer".

Fig. 527. Halsring af sølv. Vægt 563 gr.
Vullum, Strinden, S. Trd.

Fig. 526. Halsring af guld. Vægt 1105 gr. Hoen, Eker, Busk.

Fig. 528. Arming af guld. Vægt 173 gr. Vullum, Strinden, S. Trd.

Fig. 529. Vægt 50 gr. Teisen, Østre Aker Ak.

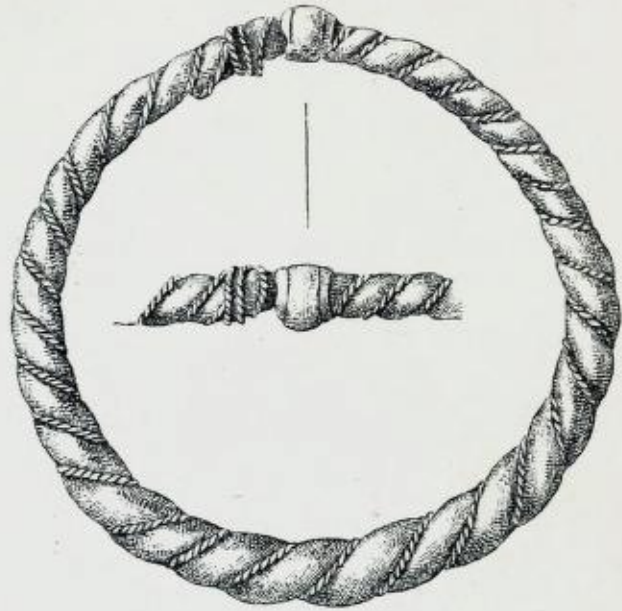

Fig. 530. Talla, Lyster, N. Bgh.

Armringe af sølv.

Man troede ogsaa i vikingetiden paa et nyt liv for den afdøde og med tidens naive opfatning af dette livs beskaffenhed, blev han udstyret med midler til at kunne greie sig, de samme ting som han havde brugt og trængt i dette liv. Saaledes kan vi ogsaa finde det forklarligt, at vikingehøvdingen fik med sig i graven et af sine skibe for at kunne fortsætte det daadrige liv, som tidligere havde været hans lyst.

Men grunden ligger alligevel sikkert dybere. Den hænger vistnok sammen med forestillingen om, at den dodes reise til det ukjendte land maatte ske over vandet, og at der altsaa trængtes et fartøi for at naa frem. Dette er en opfatning, som har været saa udbredt i verden, at den maa siges at tilhøre de almenmenneskelige forestillinger

paa et vist kulturtrin. Det er vistnok eiendommeligt, at en saadan tro og den deraf følgende gravskik ikke viser sig hos os før end i vor oldtids sidste aarhundreder. Men at dette dog er den rette forklaring, fremgaar deraf, at det langtifra var høvdingerne alene, som blev hauglagt i skib. Tvertimod ved vi, at skikken har været almindelig udbredt, at ogsaa folk i smaa kaar har været saaledes udstyret, og at det samme undertiden har været tilfældet med kvinder.

Allerede i aarhundrederne nærmest før vikingetiden har man eksempler paa gravlægning i skibe eller baade. Bedst kjendte er de storartede fund fra denne tid, som er gjort paa nogle gravpladser i det svenske Upland, men ogsaa her i landet er der fundet baadgrave fra denne ældre tid.

Fig. 531. Sølv. Brøholt, Røken, Busk.

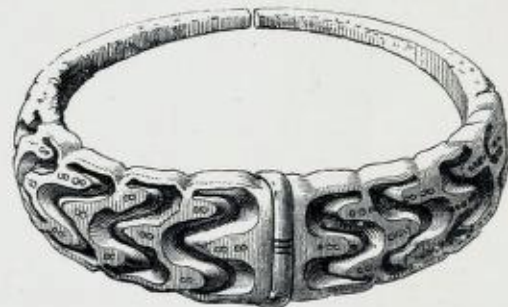
Fig. 533. Bronse. Grefsum, Nes, Hed.
Armbøller.

Fig. 532. Armbølle. Sølv. Klungervik, Leksø, N. Trd.

Fig. 534. Sølv. Nomeland.
Valle, Ned.Fig. 535. Guld.
Kristiania by.

Fingerringe.

Fig. 536. Tidligste nordiske myntning. 9de aarh.

Fig. 537. Norsk sølvmynt. Haakon jarl.

Fig. 538. Norsk sølvmynt. Olav den hellige.

Fig. 539. Arabisk (kufisk) sølvmynt fra 8de aarh.

Fig. 540. Frankisk sølvmynt, Ludvig den fromme.

Fig. 541. Angelsaxisk sølvmynt, Knud den mægtige.

Fremmede sølvmynter, fundne i Norge.

Fig. 542. Skaalvægt af bronze. V. Dolven, Brunlanes, Jarlsb.

Fig. 546. Sølvbarre. (se fig. 448). Store Husum, Stokke, Jarlsb.

Fig. 543. Foderal af bronze til skaalvægten fig. 542.

Fig. 544. Bly. Nedre Haugen, Tune, Smaal.

Fig. 545. Jern beklædt med bronze. Haugen, Hedrum, Jarlsb.

Fig. 544—545. Vægtlodder.

Fig. 547. Ben. Asak, Skedsmo, Ak.

Fig. 548. Ben. Taasen, V. Aker, Ak.
Terning og spillebrikker.

Fig. 549. Ler. Veo prestegaard, Romsd.

Fig. 550. Forgyldt bronze. Ukjendt findested.

Fig. 551. Forgyldt bronze. Seim, Røldal, S. Bgh.

Fig. 552. Forgyldt bronze. Rise, Opdal, S. Trd.

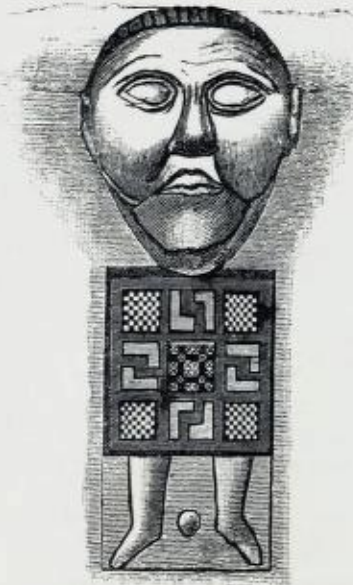

Fig. 553. Bronze med emalje.
Detalje af karret fig. 494.

Fig. 554. Bronze med emalje. Løland, N. Undal, List.

Fig. 550—554. Keltiske beslagstykker.

Fig. 555. Bronze. Ukjendt findested.

Fig. 557. Bronze. Blaker, Lom, Krist.

Fig. 558. Forgyldt bronze.
Ukjendt findested.

Fig. 559. Bronze. Skedsmo,
Gjerrestad, Ned.

Fig. 556. Bronze. Berg, Brunlanes,
Jarlsb.

Prøver paa vikingetidens ornamentik.

Fig. 560. Forgyldt brøse.
Gokstadskibet.

Fig. 561. Forgyldt brøse.
Vold, Borre, Jarlsb.
Fig. 500-561. Beslag.

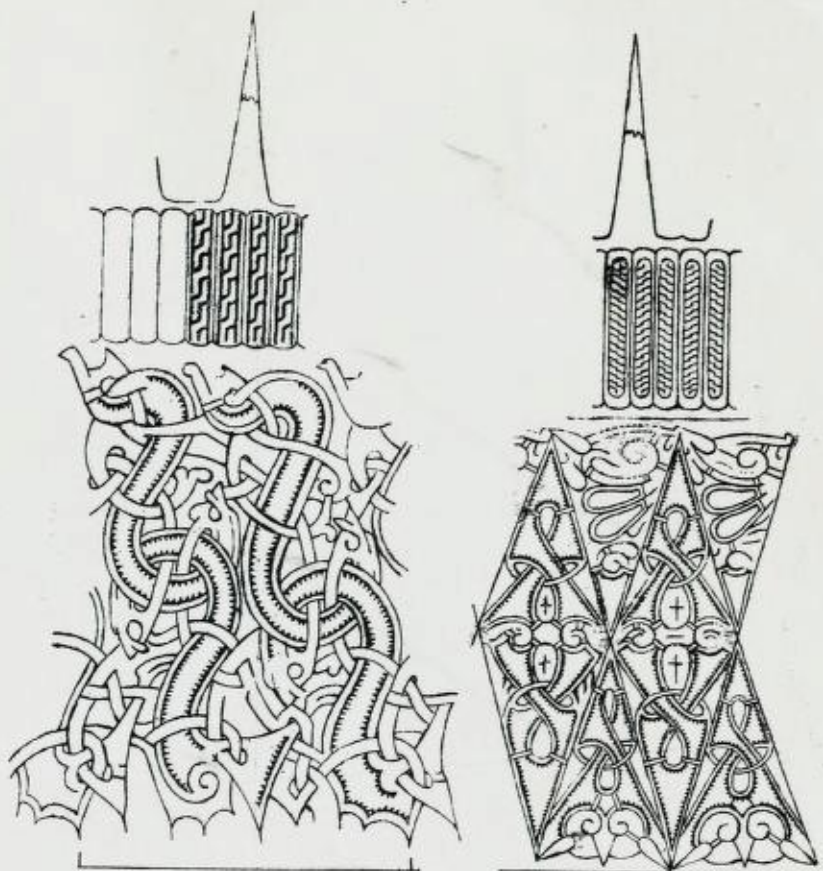

Fig. 562. Ornamenter i sølv paa to spydspidser. Nomeland, Hyllestad, Ned.
Efter tegning af forf.

Nylig har Th. Petersen gjort flere saadanne fund i Namdalen.

Men i vikingetiden blev skikken saa udbredt i Norge, at den sikkerlig har hørt til de mest brugte gravformer. Den er ogsaa kjendt fra sagaernes fortællinger og andre skriftlige kilder.

Hvis baaden er bleven brændt, saa viser der sig selvfølgelig i jorden nu kun de metaldeler, som hørte til, fremforalt de klinknagler, hvormed den var sammenføiet. Og det samme er oftest tilfældet ogsaa med de ubrændte baade. I jorden er alt træværk forsvundet, og bare klinknaglerne ligger igjen. Men her kan det med taalmodighed og omhyggelighed ved udgravningen lykkes at faa rede paa baadens størrelse og form. Paa denne maade kunde det f. eks. ved en udgravning i Gloppen konstateres, at den baad, som engang havde været nedsat i haugen, var 8,50 meter lang og af aldeles samme form som de „femkjeipinger“ (tjæringer), der endnu idag bygges og bruges paa stedet. I fig. 568 sees en plan af denne baad. De helt sammenhængende linier er omridset af en moderne Nordfjord-baad, lagt over planen for at komplettere denne og vise overensstemmelsen.

Blandt de største og interessanteste af disse fund er det, som Lorange gjorde ved Myklebust paa Nordfjordeid.

Skibet var her vistnok brændt, men der gjordes rige fund af stor betydning. I 1887 grov Lorange ud resterne af et stort skib ved Gunnarshaug paa Karmøen, og i 1903 fandt Schetelig ved Bø, lidt sydligere paa samme ø, en stor baad, som desværre var fuldstændig ødelagt. Ved Hof i Dønnes og ved Vold i Borre var der tidligere konstateret lignende større gravskibe. I 1867 lykkedes det professor Rygh i Tune ved Sarpsborg at fremgrave hele bunden af et stort fartøi. Derved fik man for første gang anledning til at studere vikingetidens skibsbygningskunst paa et endnu, om ogsaa kun delvis, bevaret original. Og derved vakttes tillige forhaabninger, som senere paa en saa storartet maade er bleven opfyldt. Gokstadskibet, som er saa vel kjendt baade inden landet og langt udenfor dets grænser, blev i 1880 fremgravet af antikvar Nicolayen, hvem det lykkedes at udføre det eventyrlignende kunststykke at tage det 24 meter lange skib ud af haugen og bringe det i sin helhed til museet i Kristiania. Nylig er der, som bekjendt, til de to bevarede skibe kommet et tredje fra Oseberg i Slagen. Her var det dog ikke muligt at tage skibet op som helhed, men det vil ved den sammensætning, som nu paagaar, lykkes fuldstændig at rekonstruere det.

Skjønt det vel er kjendt af de fleste, skal vi med nogle

ord omtale Gokstadvundet. Skibet var tildels nedgravet i blaa-ler og dækkedes af en svær, rund haug. I dets midte, fra masten og agterover, var der bygget et særligt gravkammer for den døde høvding, med lave vægge, kun bestaaende af to stokkelag, høit skraatag af stokker, og gavler af opretstaaende planker. Desværre var der her, som i alle de hidtil kjendte store fund af dette slags, forøvet indbrud i gravkammeret allerede i gammel tid, hvorved det var bleven plyndret saa grundig, at intet vides om gravens oprindelige anordning. Kun en del smukke beslag og andre smaating laa igjen, foruden benrester af den døde.

Derimod var de øvrige dele af skibet uforstyrret og det der nedlagte i behold. En hel del tilbehør til skibet blev derved reddet, saaledes mange aarer, en landgangsplanke, ankerstokken (selve ankeret var aldeles forrustet), dele af tre mindre baade, en pragtfuldt udskåret og malet stang, der antages at have været skibets rorpind, fire store og tunge kløftede træapparater, som parvis har været brugt som blokke eller taljer

Fig. 563. Dyrehoved udskåret i egetræ. Gokstadskipet.

ved seilets skjøder (fig. 570), to par vindskier med smukt udskaarne og malede dyrehoder til skibsteltene og meget mere. Skibrælingen var rundtom behængt med skjolde af grantræ (fig. 425) malede afvekslende sort og gult.

Endvidere fandtes der flere simple og lave senge (fig. 484), en svær kobberkjedel, hvorpaa der senere er opdaget nogle utydelige runer, en jernkjedel, en smukt forarbejdet skjering, kar og bøtter af træ samt nogle smaa, vakre drikkekar af samme materiale, tallerkener, spikfjæle, lysplader etc. I skibet var ogsaa nedlagt dele af en slæde. Af særlig interesse er et spillebret, der har været brugt til forskellige slags spil paa begge sider, men som desværre er ufuldstændigt.

Ved haugens oplægning var der brugt en del spader af egetræ, som nu fandtes igjen hist og her. En hel del dyr, mindst tolv heste og seks hunde, var bleven ofret ved gravlæggelsen og nedlagt i skibet. Der laa ogsaa under tiljerne rester af en paafugl.

Som man ser, er der et rigt udstyr af ting, hvoraf mange ellers aldrig forekommer i grav-

Fig. 564. Spillebrikke af ben. Østre Alm, Stange, Hed.

Fig. 565. Hovreknap af forgyldt bronze. Ukjendt findested.

Fig. 566. Figur af rav. Inderoen, N. Trd.

Fig. 567. Rembeslag af forgyldt bronze. Gokstadskipet.

fundene, eller ikke under almindelige omstændigheder blir bevaret i jorden.

Endnu rigere udrustet var dog Osebergskibet. Blandt den mængde gjenstande, som der fandtes, skal vi kun nævne en firehjulet vogn, tre pragtfuldt udstyrede slæder

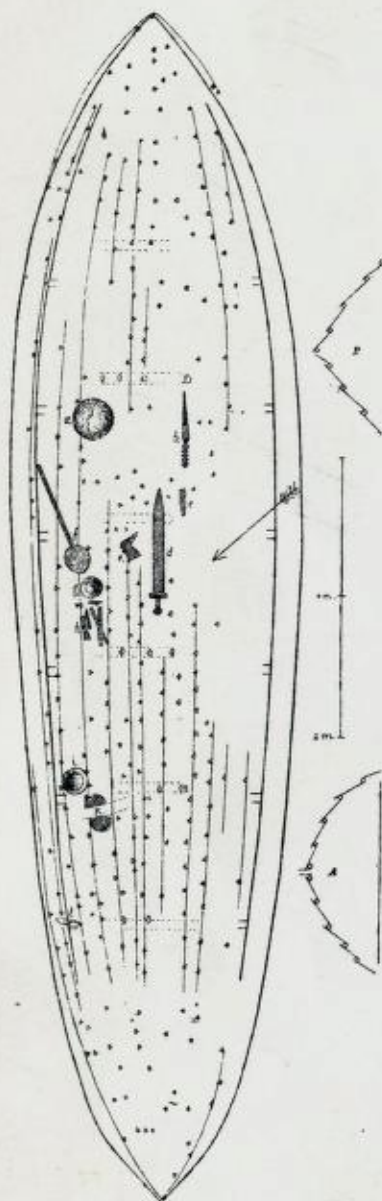

Fig. 568. Plan af en baadgrav med mandsgods. Ytre Hauge, Gloppen, N. Bgh.

Fig. 570. Blokke af egetræ til Gokstadskibets skjøder.

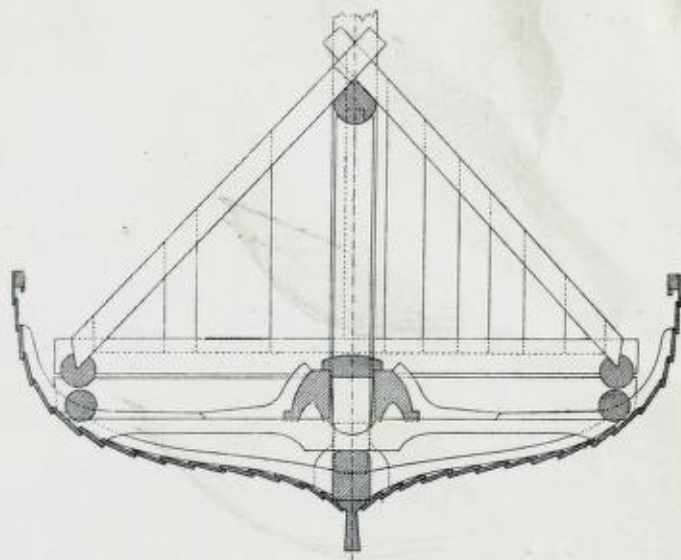

Fig. 569. Tversnit af Gokstadskibet, midtskibs over gravkammeret. Efter antikvar Nicolaysen.

vel bevaret, saa det godt kunde tages i brug igjen. Paa en rund stang er der nogle indskaarne runer. Hvad der særlig udmærker det nye fund er rigdommen af ornerede træsager, hvoriblandt mange pragtstykker med den rigeste dyreornamentik i relief.

Ogsaa her har der været bygget et gravkammer til den døde, men ogsaa her er der skeet indbrud i gammel tid, hvorved mesteparten af kammerets indhold er ødelagt. Oseberggraven byder desuden den særlige interesse, at

og en simpel, mange trækar, en del med sit indhold, en stor jernbeslaaet kiste (fig. 485) ligeledes fyldt med brugsgjenstande, en hel del kvindelige redskaber ligefra baandvæv og garnvinde til snelde, traadnøster og voks. Under tiljerne i agterskibet laa begge stene til en kvern (fig. 468). Sengesteder, bøtter og baljer, jernkjedler med skjærding, vindskier og meget andet forekommer her som i Gokstadskibet. Skibsankeret (fig. 571) var her udmærket

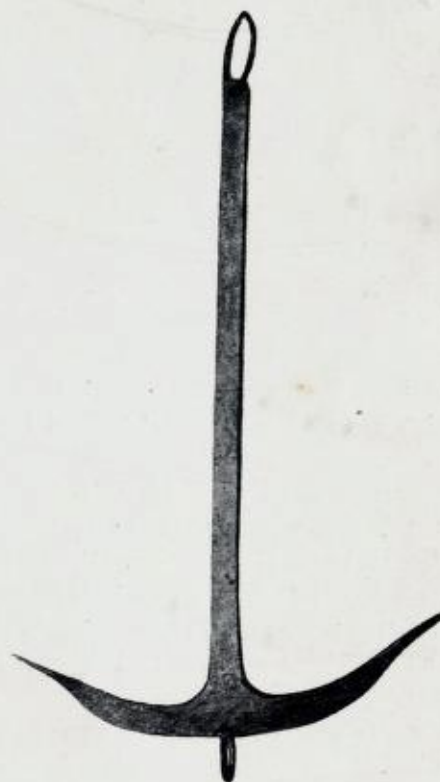

Fig. 571. Osebergskibets anker.

vi her har at gjøre med en kvindegrav. Allerede gravgodset viser dette, og de fundne menneskeben har vist sig at tilhøre en kvinde. Det har sikkert været en fornem kvinde, en høvdings hustru eller datter, vi kan gjerne sige en dronning. Men desuden fandtes dele af et andet individ, som ligeledes oprindeligt har ligget i gravkammeret og sandsynligvis ogsaa tilhører en kvinde. Det har

De skibe, som ved disse heldige fund er kommet i dagen, hører til de stolteste minder, som er bevaret fra Norges oldtid. De har givet os den bedste oplysning om vikingetidens fremragende skibsbygningskunst, som man kunde ønske, men som man næppe havde povet at vente.

Gokstadskibet er for vel kjendt til her at trænge nogen beskrivelse; den kan heller ikke gives i faa ord. Det

Fig. 572. Osebergskibet i haugen efter fuldendt udgravning af fundet. Tiljærne er fjernet. De to opstandere har baaret gravkammerets mønsaas. Bagenfor den ene sees den nedre del af masten. Skibet sees fra bagbord agter.

kanske været en trækvinde eller tjenerinde, og det er ikke utænkeligt, at hun har maattet følge sin herskerinde i døden.

Mesteparten af sagerne i dette overordentlig rige fund er af løsere træarter, som kræver en meget langvarig behandling for at kunne konserveres. Desuden var en stor del beskadiget ved de bevægelser i leren, som havde fundet sted i tidernes løb og som havde skjøvet op skibet, saaledes at alt var kommet haardt i klemme ved trykket nedefra og tyngden af den overliggende jord og stenmasse. Først naar fundets præparering og restaurering er afsluttet, kan en fuldstændig redegjørelse for dets skatte gives.

vil være nok at erindre om, at det er klinkbygget af egebord, og at det er en „sekstánsessa“, som det hed i det gamle sprog, eller et skib med 16 par aarer, men at det tillige kunde føre seil, et stort raaseil paa en mast, som var indrettet til at tages ned, naar aarerne skulde bruges. Roret sidder, som altid i den ældre tid, paa skibets styrbordside. Skibet er nær 24 meter langt og vel 5 meter bredt midtskibs. Baade fra formens og arbeidets side er det, efter sagkyndiges dom, saa fortrinligt udført, at intet værft i vor tid vilde kunne gjøre det bedre. Det hele fund tilhører midten af vikingetiden, tiden omkring aar 900.

Adskillig ældre er Osebergskibet, som desuden er af et andet slags. Ogsaa dette er af eg, baade med aarer og

rigt forsirede sten (fig. 574) som endnu staar ved de bekendte gravhauger ved Jællinge i det sydøstlige Jylland. Den er omtr. aar 980 sat af kong Harald blaatand til minde om hans far kong Gorm og hans mor Thyra dannebød. Og han nævner sig selv i indskriften som „den Harald, der vandt sig hele Danmark og Norge — *auk nurviak* —, og gjorde danerne kristne.“ Paa stenens ene side er der indhugget et Kristusbillede, det tidligste i Norden.

Bebyggelsen er, som fundene og mindesmærkerne viser, nu udbredt over det hele land. Selv oppe i de høiest beliggende dalfører har man gjort fund fra vikingetiden. Saaledes kom der for et par aar siden et rigt fund fra den øde Griningsdal oppe under Jotunheimen. Ligeledes kjendes der minder fra vikingetiden endnu højere mod nord end før, helt oppe i Finmarken. Ved Mortensnes i Varanger, vest for Vadsø staar endnu den nordligst kjendte bautasten. Paa kartet pl. IV vil man kunne faa en forestilling om fundenes udbredelse over

landets sydlige dele. Der er over 6500 fund afmærket af de over 7500, som man nu har kjendskab til.

Ogsaa efter kristendommens seir og vor egentlige histories begyndelse er der mange mangler i vor viden om kulturtilstanden, og det kunde vel trænges, at den arkæologiske forskning fortsattes længere ned i tiden.

Grunden til at den alligevel sætter sin grænse i midten af det ellefte aarhundrede er simpelthen den, at det materiale, oldforskningen bygger paa, ved den tid fuldstændig slipper op. Den kilde, vi saa rigelig øser af i hele den forhistoriske tid, nemlig gravfundene, ophører med kristendommen og den erstattes kun meget ufuldstændigt ved sparsomme fund, tilfældig nedlagte eller tabte. Vi har derfor et langt mindre detaljeret kjendskab til redskaber og bohaver, vaaben og smykker i den ældste kristne tid, end i vikingetiden.

Men savnet erstattes af rigdommen paa oplysninger af andet slags og af højere værdi, som behandles af andre videnskaber end den forhistoriske oldforskning.

Fig. 576. Crucifix af sølv. Horr, Varhaug, Jæderen.

Fig. 577. Svenhaug, Ringsaker, Hed. Efter maleri af Gudm. Stenersen.

VII.

De faste oldtidslevninger.

Hauger og røiser. Stensætninger. Bautastene. Runestene. Bygdeborge.

Allerede i stenalderen vokser der en lav haug op om de store stengrave som støtte for de vældige blokke, hvoraf disse er bygget, og i slutningen af denne periode forekommer der virkelige hauger, i hvis indre graven er skjult. Gjennem hele bronsalderen brugte man at opføre hauger, men i denne tid er de ikke hyppige i Norge, eller ialfald er det ikke let uden udgravning at afgjøre, om de skriver sig fra saa gammel tid. Derimod er bronsalderens røiser let kjendelige her, som tidligere omtalt.

Den aldeles overveiende del af de over det hele land i mængde forekommende hauger tilhører jernalderen. Man pleier at skille mellem *hauger*, som er bygget af jord, sand eller andet løst materiale, og *røiser*, som er sammenkastet af sten, enten rullesten eller „bjergfalden“, skarpkantet sten. I virkeligheden er dog begge disse arter ikke altid skarpt adskilte. I haugernes jordfyld er der ofte indblandet en mængde sten, mellem røiserne stene kan der forekomme mindre jordlag, og hyppig er en mindre røis, som skjuler selve gravstedet, dækket af et lag af jord, sand eller ler.

Nærmere at bestemme, hvilken periode disse hauger tilhører, kun af det ydre, uden at den indre bygning og graven er undersøgt, er i regelen vanskeligt, undertiden umuligt. Der gives nok enkelte kjendetegn, som kan være udmærkende for visse kortere tidsafsnit, men de er ikke altid lette at iagttage, og desuden er mindesmærkernes

ydre ofte beskadiget ved skattegravning og anden indgriben eller er i tidernes løb bleven dækket af nydannet muldlag, sammensunket eller skjult af busker og træer.

Haugerne ligger i regelen flere sammen, saa at de danner, hvad man kalder et gravfelt eller en gravflok. Folketroen forklarer i regelen saadanne steder som minder efter en større strid i oldtiden. Efter slaget blev alle de faldne jordet, og deri vil man finde forklaringen paa, at der er mange grave paa samme sted. Men dette er feilagtigt. Efter et slag er der ikke tid til at gjøre saa vidtløftige arbejder. Selv en nu ubetydelig haug har nemlig ved opførelsen krævet ikke lidet arbejde. Hvis der efter et slag blev gjort noget for de faldnes mængde, og man ikke simpelthen overlod dem, ialfald de besejredes døde, til „stridens fugle“, blev de vistnok nedlagt i en fælles grøft, saaledes som der nylig er iagttaget paa Gotland paa et sted, hvor der i middelalderen stod en historisk bekjendt kamp.

Gravflokkerne er derimod den almindelige begravelsesplads for nærmeste gamle gaard, hvis døde i tidernes løb efterhvert blev nedlagt i nærheden af hverandre, mænd og kvinder, gamle folk og barn. En mængde af de endnu eksisterende gaarde er, som ofte selve navnet viser, af betydelig ælde, og i nærheden af saadanne gamle gaarde kan man være sikker paa at finde gaardens gamle forhistoriske begravelsesplads, hvis den ikke er forsvundet for jordens opdyrkning. Undertiden kan der i bygder, som

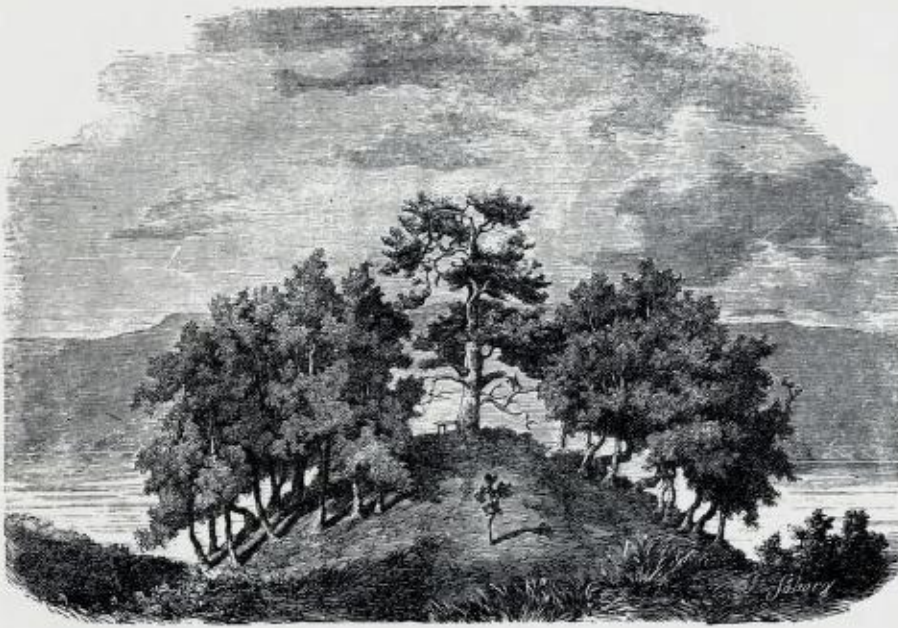

Fig. 578. „Gudbrandshaugen“ paa Hundorp i Søndre Fron, Krist. Ældre billede.

allerede i oldtiden har haft en talrigere befolkning, findes gravfelter paa hundrede hauger og derover. Og saadanne steder er særlig lærerige at undersøge, fordi man der kan følge gravskikkens og de nedlagte oldsagers udvikling i samme bygd ned igennem aarene, ofte gennem flere aarhundreder.

Fra alle landets dele kjender man endnu saadanne samlinger af hauger, og heldigvis er der endnu aldeles ubeskadigede grave i mængdevis igjen. Men paa altfor mange steder er de dog sørgelig ødelagt af senere tiders hensynsløse begjærighed efter skatte, som man med urette troede at være skjult i de fredelige grave. Endnu langt mere er selvfølgelig forsvundet ved det berettigede arbeide til landets opdyrkning, der er udført af flittige hænder i de mange aarhundreder, som disse mindesmærker har henligget glemte og uforstaaede. Hvilken storartet rigdom paa minder fra oldtiden, landet engang har eiet, det kan man nu kun med sorg og savn ane, beregnes kan det neppe.

Haugerne kan indeslutte enten brændte eller ubrændte grave. De brændte er ofte saa indrettet, at der paa den oprindelige jordoverflade er udbredt et lag af rester fra baalet. I dette lag findes da ogsaa de oldsager, som muligens har fulgt den døde, og det hele dækkes af den oplagte haug. Oftest er gravlaget placeret i haugens midte, men mange andre fremgangsmaader kan iagttages, og i det hele maa man have „et øie paa hvert finger“, som man siger, ved undersøgelsen af oldtidslevningerne. Hvert spadestik kan bringe i dagen noget nyt og uventet. For dem, som kun søger efter kostbarheder, er dog

saadanne gravninger et taalmodighedsprøvende og kjedeligt arbeide. Den slags gravere vil ikke i halvparten af haugerne finde nogetsomhelst, som kan lønne besværet og bekostningen. Heldigvis er der nu ved lov sørget for, at undersøgelse af oldtidsminderne kun kan foretages af de sagkyndige.

De ubrændte grave er ulige interessantere. Den døde er her i regelen nedlagt med fuldt udstyr. Vistnok er klæder og alt af mere forgjængeligt stof ødelagt, men alt andet ligger endnu paa sin plads. Graven kan forøvrig være indrettet paa mange forskellige maader, over eller under den gamle jordoverflade, beskyttet med omlagte stene eller af et velbygget gravkammer med heller som tag. Især paa Vestlandet er store gravkammere ofte fundet med rigt ud-

styr af forskellige sager fra folkevandringstiden. Fig. 589 viser gennemsnit af den allerede omtalte haug med stort gravkammer ved Ebebø i Nordfjord. Det er bygget i haugens centrum og omgivet af en mindre røis. En plan af kammeret med en del af de fundne sager sees i fig. 386. At mange skrøbelige ting af træ og tøj her var forholdsvis godt bevaret, skyldes den omhyggelige nedlægningsmaade, som ofte er iagttaget i den slags grave. Saaledes var ikke bare kammeret nøiagtig bygget af store, tæt sammensluttende stenheller, men over taget var der desuden lagt næver i mange lag, hvilket har dannet et udmærket beskyttelsesmiddel mod fugtighed.

Denne rørende omsorg for de døde, som ogsaa ellers paa mange maader viser sig i gravenes anordning, giver et smukt og stærkt indtryk af pietet. Og der har ikke

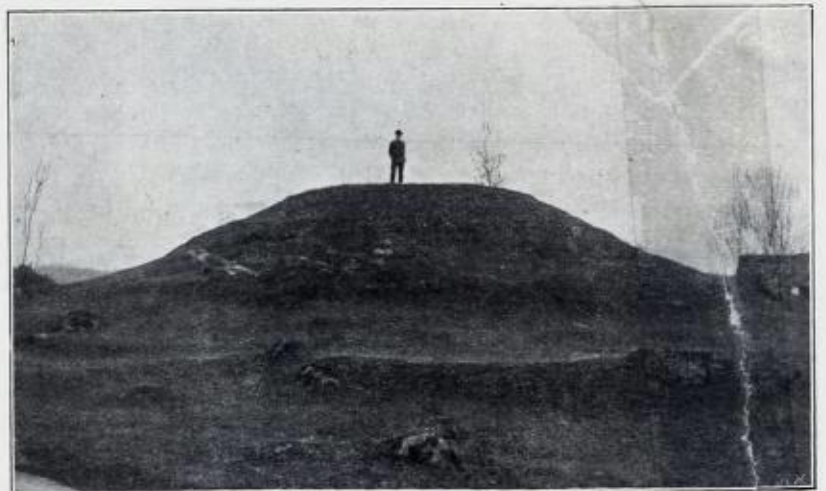

Fig. 579. Rundhaug.

alene været stræbt efter et stort og anseligt gravminde, hvad man kunde være fristet til at tilskrive forfængelighed eller en ydre sømmelighedsfølelse eller simpelthen tilstrækkelig rigdom, men saadanne smaa træk, som det anførte og andre lignende taler for en mere inderlig opfatning. Der kunde nok tænkes at ligge tilvante og ceremonielt foreskrevne begravelsesskikke til grund, men det synes naturligere at tænke paa virkelig hengivenhed. At slægtsfølelsen var stærk i oldtiden ved vi af flere kilder. I en af de ældste norske runeindskrifter taler en mand ved navn Vaag om „sin kjære søster“.

Haugens form er oftest rund, men der forekommer ogsaa undertiden en mere oval form og ikke sjelden virkelige langhauger, hvor længden er mere end dobbelt saa stor som bredden, i regelen mange gange saa stor. Det samme gjælder om røiserne; en langrøis fra bronsesalderen er afbildet i fig. 211.

Størrelsen er meget forskjellig. Der findes hauger saa lave, at et uøvet øie gaar dem forbi uden at mærke dem, og der findes alle grader af tiltagende høide lige til mægtige koller, som sees viden om. Bredden eller diameteren er ligeledes varierende fra 3—4 meter, som vel er det mindste, til ganske betydelige tal. Seks til otte meter i

Fig. 580. Udgravning af en haug med baadgrav ved Bø paa Karmøen. Fot. af forf.

gjennemsnit og en meters høide kan siges at betegne hauger af almindelig størrelse.

Norge er rigt paa store hauger. Den allerede omtalte haug ved Enebø i Gloppen var 4 meter høi og 24—25 m. i gennemsnit. Men en saadan størrelse er langtfra sjelden. Der kunde gives en lang liste paa hauger med lignende maal. Og langt betydeligere kjendes.

En af de mærkeligste gravflokker i landet er den, som findes udenfor Horten ved Vold i Borre, tæt indtil fjorden. Her har ligget seks vældige hauger og røiser nær indtil hverandre, hvoraf fem er bevaret i mere eller mindre ubeskadiget stand. En af de største af disse hauger er 4,5 meter høi og har en diameter af ikke mindre end 45 meter. Endnu større maal har den bekjendte haug ved Gokstad i Sandeherred udenfor Sandefjord, hvor det berømte vikingeskib blev fundet. Den er 50 meter bred og 5 meter høi.

De største og mest bekjendte hauger i nabolandene er endnu adskillig større. Den s.k. Tors haug, en af de tre bekjendte „kongshauger“ ved Gamla Upsala, er 60 m. vid, 10 m. høi, og paa kong Gorms høi ved Jellinge i Jylland er de tilsvarende maal 69 og 7,5 m.

Alle disse overtræffes dog betydelig af Raknehaugen i Ullensaker paa

Fig. 581. „Tangerhaug“. Sele, Klep, Stav. Efter fot. af forf.

Romerike, som vel er den mægtigste haug i de nordiske lande. Høiden er beregnet til ca. 19 meter og gennemsnittet til nær 95 meter. Dog er der antagelig en naturlig sandbakke i bunden, af ca. 5 meters høide. De imponerende hauger ved Borre blir rene dverge ved sammenligning med denne kæmpe blandt vore oldtidsminder. Den virker aldeles overvældende paa besøgeren og kommer til at gjøre det endnu mere, naar den blir rensset fra den skov af træer og busker, som nu skjuler mesteparten. En af vore ivrigste oldforskere, A. Lorange, gjorde i sin ungdom et djærvt forsøg paa at udgrave den kolossale haug, men arbeidet kunde ikke fuldføres og er ikke siden bleven fortsat. Fig. 588 viser et snit af halve haugen med angivelse af de udførte gravninger. Tæt indtil Raknehaugen ligger et lidet cirkelrundt tjern, som af bygdens folk er bleven opfattet som det sted, hvorfra alt materiale blev hentet til haugens bygning. Det er let forstaa-

ligt, at en saadan forklaring paa det underlige lille vand er fremkommet, men den er alligevel sikkert urigtig. Tjernet er dannet af naturen, og jorden til haugen er vistnok skaffet tilveie ved at afspade marken viden om.

Selv dette vort største mindesmærke fra forhistorisk tid falder dog igennem, hvis det sammenlignes med de verdensbekjendte hauger, som findes i Lille-Asien, og som af sagnet knyttes til historiske eller halvhistoriske heltenavne, paa lignende maade som ogsaa er skeet hos os.

Vi ser, at skikken at opføre hauger over de døde har været kjendt viden om i verden, og at der overalt har været stræbt efter at hædre mægtige mænds minde ved

at bygge over deres grav hauger af imponerende størrelse.

Men man har undertiden ogsaa brugt smaa fif for paa billig maade at gjøre mindesmærket betydeligt. Ofte blev haugerne lagt paa kanten af terrasseformede afsatser i terrainet, saaledes at haugens ene side faldt sammen med den naturlige terrasseskraaning, hvorved den paa denne side syntes meget større, end den i virkeligheden var. At hauger er bygget over en større stenblok eller paa en opskydende bjergknaus, hvorved en hel del arbejde blev sparet, ser man ikke sjelden eksempler paa, og ligeledes er en grav undertiden lagt ned i en naturlig grusbakke, som havde nogen lighed med en haug, især efterat der var blevet bedret lidt paa den.

En anden vigtig gruppe af mindesmærker er stensætningerne. Undertiden er der rundtom foden af en haug lagt en række stene, af praktiske grunde for at støtte jord-

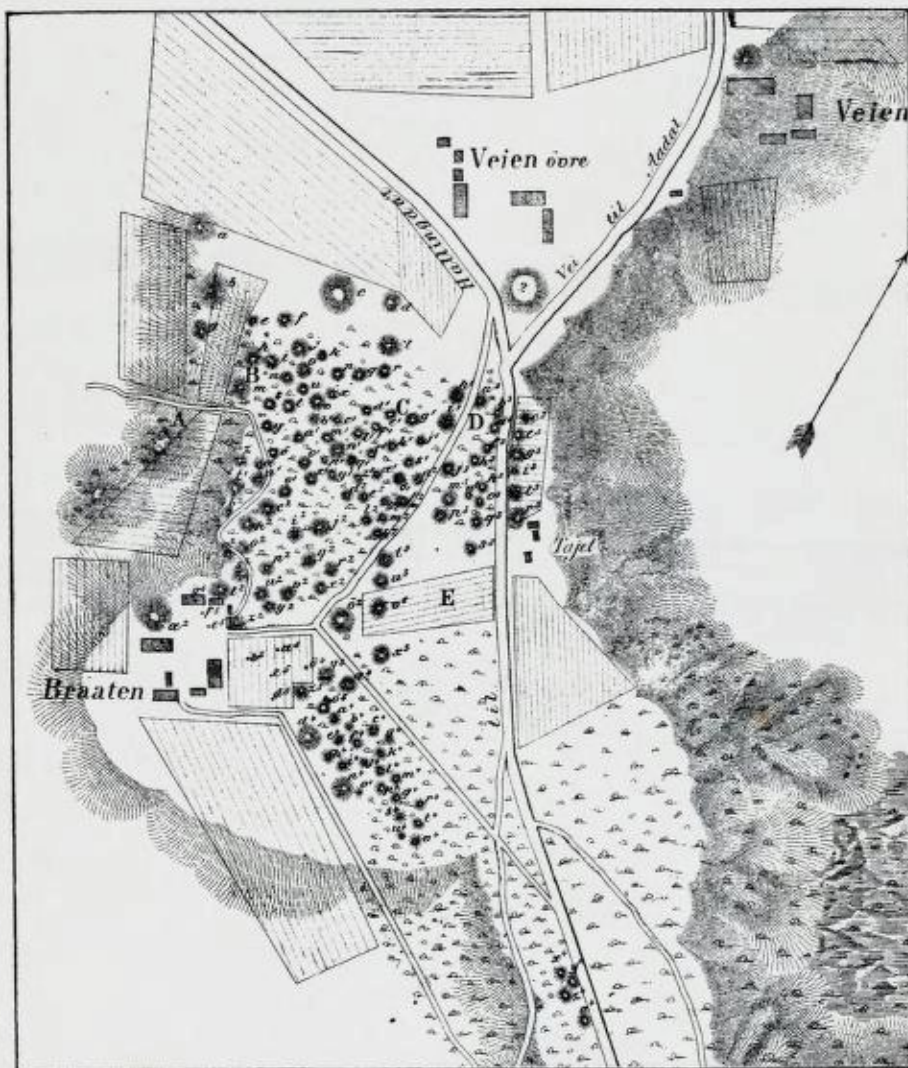

Fig. 582. Kart over et stort gravfelt med ca. 150 hauger ved Veien i Norderhov, Ringerike. Opmaalt i 1847.

paa grund af ligheden med et skib eller en baad. En af de største og vakreste som kjendes findes ved gaarden Blomsholm i det nordligste Bohuslen, ikke langt fra den nuværende norske grænse (fig. 591).

Alle disse mindesmærker er grave, muligvis med undtagelse af skibssætningerne, som undertiden synes at være opsatte til minde, uden at nogen gravlægning har fundet sted.

Et andet slags stensætninger er de s.k. tingpladser, som udmærker sig derved, at en del større stene er opsat saaledes, at de ligesom indgjærder en kredsformet del af den flade mark. Stenene er ikke nedsat tæt indtil hverandre, men med større eller mindre mellemrum. Det er sandsynligt at dette har været steder, hvor der i oldtiden blev udført religiøse ceremonier, offer eller lignende, hvorved de tillige blev samlingspladser for nærmeste bygd. Det er da rimeligt, at det gamle folkelige navn tingpladser kan have noget for sig. Et vakkert saadant tingsted (fig. 592) ligger i Slagen sogn nær Tønsberg ved gaarden Horgen. Det gamle gaardsnavn taler her for at stensætningen har tjent til religiøs brug, da *horg* i det gamle sprog betegner en hellig plads og ofte sammenstilles med *hof*, det gamle navn paa tempel. En egen art af opsatte stene, som sikkert har havt noget med de religiøse forestillinger at bestille, er de eiendommelig tildannede, oventil afrundede, om en kort

Fig. 584. Gravkammer, dækket af svære tagstene i haugen fig. 583.

søile mindende stene, som ikke sjælden forekommer paa Vestlandet og har pleiet at kaldes, med et uheldigt navn, „hellige, hvide stene“. Nylig har arkeologen Th. Petersen søgt at sætte dem i forbindelse med guden Njords dyrkelse.

Blandt de mest iøjnefaldende og mest paaagtede mindesmærker er de s.k. bautastene. Det er opreiste stene, af større høide end de ved stensætningerne brugte, som i oldtiden er sat som minde om en død eller over en begivenhed. De er undertiden reist paa toppen af en haug, men oftere paa flad mark uden direkte sammenhæng med mindesmærker af andet slags, enten enkeltvis eller flere sammen. Flere af dem er reist indtil eller over en grav, men ved de fleste findes der intet nedlagt i jorden. De kan være af temmelig beskeden størrelse, men ogsaa her kan man iagttage bestræbelsen efter at tilveiebringe et ved sin størrelse fremragende mindesmærke. Meget høie bautastene og tillige slanke og smale, hvorved indtrykket af høide selvfølgelig forøges, forekommer i landets forskellige dele, kanske hyppigst paa Vestlandet. En af de høieste er den bekendte sten paa Karmøen, som nu staar tæt indtil Avaldsnes kirke og næsten berører kirkens tagfod. Sagnet fortæller, at naar stenen synker helt ind til kirketaget, da er dommedag inde. Ikke langt herfra, skraas over Karmsundet, et stykke søn-

Fig. 583. Haug ved Nordvik i Fane, Søndhordland.

Fig. 585. Gravkammeret fig. 584, efterat tagstenene er fjernet.

denfor Haugesund, staar nogle meget bekendte bautastene (fig. 215) som i egnen har faaet det underlige navn „de fem daarlige jomfruer“. Ved foden af den ene af disse viden om synlige mindestene, som er reist der hvor sundet er trangest og overfarten til Karmøen endnu i dag sker, er der nylig paatruffet en brændt grav fra det 3die eller 4de aarhundrede.

Af endnu større interesse, end disse stumme mindestene, er selvfølgelig de som er forsynet med indskrift. Det forefalder vor tid selvfølgelig, at en mindesten maa have en indskrift, hvorved mindet virkelig kan blive bevaret. Undersøger man en bautasten, blir der ogsaa gjerne blandt de nærboende tale om, hvorvidt der „staar noget paa stenen“.

Man venter sig skriftlig oplysning og savner den, naar den ikke kan findes. Oftere faar man høre, at tidligere kunde man se bogstaver paa stenen, men nu er de udvisket eller overgroet, og undertiden tager man fantasien til hjælp og tror sig i underlig formede sprækker eller moserænder finde den ventede indskrift.

Men i skriftens første barndom var det ikke saa ligetil at faa i stand en indskrift. Desuden kjendte samtiden godt den reiste stens betydning, og det er mere sjældent at man paa tidligere kulturtrin tænker paa at sørge for skriftlig oplysning for fremtiden.

Blandt den mængde af reiste mindestene som kendes er det ogsaa kun et forsvindende faatal, som bærer runer, det eneste slags skrift som der her kan være tale om. Og alligevel eier Norge ved sammenligning med nabolandene et forholdsvis stort antal runestene fra den ældste tid. I vikingetiden og den første kristne tid er Sverige langt rigere.

Vi har allerede omtalt de ældre runer og anført nogle prøver paa runeskrift paa løse oldsager. Disse har selvfølgelig et mere tilfældigt præg, medens man paa runestenerne har gjort sit bedste for at faa i stand et værdigt minde.

Nogle af de ældre runestene har staaet paa grave. Einang-stenen (fig. 1) staar endnu paa sit oprindelige sted midt i en lav haug. Andre har eiendommelig nok ligget skjult ved graven inde i haugen. Om mange vides der ikke mere, hvor de oprindelig har været reist. Ligesom de ubeskrevne bautastene har de desværre ofte staaet nær ved haanden, naar der tiltrængtes en byggesten, og mangt ærværdigt minde er tilsidst forsvundet i en grundmur eller en bro, hvorfra det kun rent tilfældigvis atter er kommet i dagen.

Den længste indskrift med ældre runer findes paa den bekendte sten fra Tune ved Sarpsborg (fig. 600). Den stod allerede i 1627 i kirkegaardsmuren ved Tune kirke, men blev tilsidst flyttet og er nu reist i universitetets have. Den er lidt over mandshøide og har en lang indskrift paa hver af bredsiderne. Paa den ene side staar der, efter professor Bugges tolkning: *ek wiwar after woduride wita-*

Fig. 586. Hauger ved Myklebust i Nordfordeid. Efter skizze af E. Mehl. I haug I gjorde Lorangé det side 129 omtalte mærkelige fund med brændt skib. I de øvrige har Schetelig gjort flere interessante fund. Det hele er en begravningsplads for mænd og kvinder af fornem æt i vikingetiden.

Fig. 587. Raknehaugen fra nord. Efter fot. af forf.

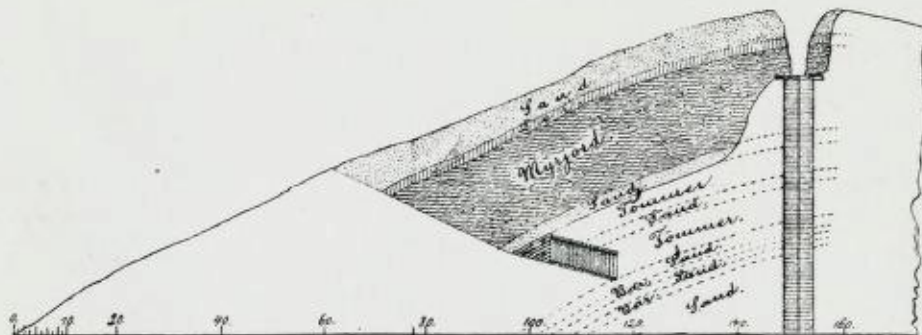

Fig. 588. Tversnit gennem en del af Raknehaugen, Hovin, Ullensaker, Ak. I midten sees Lorange's lodrette schakt. Skala i fod. Efter A. Lorange.

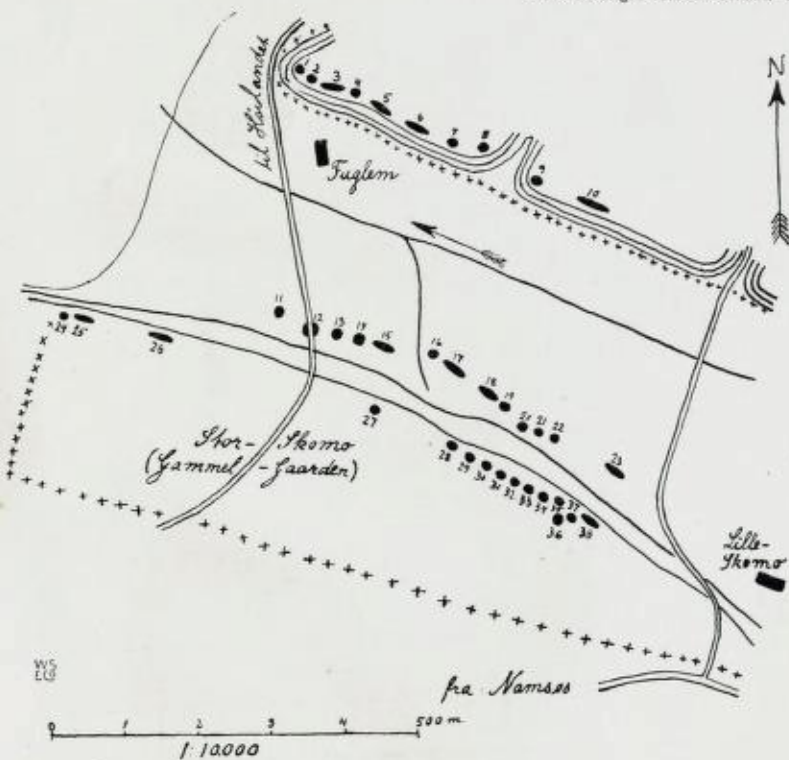

Fig. 590. Kartskizze over et gravfelt ved Stor-Skomo og Fuglem i Namdalen, som viser gravenes regelmæssige anordning. Efter Th. Petersen.

Fig. 589. Gjennemsnit af en haug ved Evebø i Gloppen, Nordfjord. Se plan af gravkammeret fig. 386.

Fig. 591. Stor skibssætning ved Blomsholm i det nordligste Bohuslen. Vy og plan.

Fig. 592. „Tingsted“ ved Horgen i Slagen, Jarlsb.
Efter maleri af Ola Geelmuyden.

Fig. 593. Reiste stene i firkant ved Valby i Tjølling, Jarlsb.
Fot. af forf.

dahalaiban worahto runor, hvilket betyder: „jeg Viv gjorde disse runer til minde om min krigskammerat Vodurid“. Den første linie, til højre paa stenen, læses opfra og ned, fra venstre til højre, men anden linie skal læses fra højre til venstre. Paa stenens anden side nævnes den døde's tre døttre og gives en antydning om arvens fordeling, desværre altfor kortfattet til at kunne give nogen sikker oplysning.

Indskriften paa den allerede omtalte sten ved Einang i Valdres lyder kun: „Jeg Dag gjorde disse runer“. Mærkelig nok er der altsaa paa denne sten, som dog er reist paa

en grav, ikke nævnt noget om den døde hvis minde den skulde hædre, ikke engang hans navn, medens vi derimod faar vide navnet paa den mand, som har gjort indskriften paa stenen.

Den smukke sten fra Kjølevig i Strand, Ryfylke, har en noget mere indholdsrig indskrift. Den lyder: „Hadulaik (hviler her). Jeg Hagustald hauglagde min søn“. Stenen er 2,70 meter høj.

En indskrift af ganske andet slags findes paa en særlig tilhugget og oventil afrundet, mærkelig sten, der i sin tid antagelig har staaet opreist paa en haug ved Elgesem i

Fig. 594. Kreds af tolv stene, 25 m. i tværsnit, paa Smedstadsletten i Ringsaker. Benævnes i bygden „Tingstenene“ eller „Domsringen“. Efter R. Svendsen.

nærheden af Sandefjord, hvor den i 1870 fandtes under græstørven paa haugens skraaning. Der staar kun det ene ord *alu*. Det samme ord forekommer temmelig ofte, især paa guldrakteater og antages at betyde „værn, beskyttelse“. Indskriften skulde altsaa bevirke, at alt ondt blev holdt borte fra gravstedets hellige fred.

Paa nogle steder er der fundet runeskrift paa fast fjeld, saaledes ved Veblungnes i Romsdalen og Valsfjorden i Fosen. Paa begge steder staar indskriften paa lodrette bjergvægger omtrent to mandslængder høit. Ved Veblungnes gaar bjergvæggen lige ned i vandet.

Dynna paa Hadeland (fig. 602). Paa den jevne, opad afsmalnende fremside er der en hel del figurer indhugne i omrids, hvoriblandt man har søgt at forklare nogle som de hellige tre konger, stjernen og Kristusbarnet. Paa den ene kant staar runerne, der fortæller at „Gunvor Thririksdatter gjorde bro over sin datter Astrid; hun var den haandsnildeste mø paa Hadeland“. Stenen tilhører oldtidens slutning, den første kristne tid. At „gøre bro“ efter en afdød var en smuk skik, som vel kunde fortjene atter at komme i brug, lempet efter vor tids krav. I kommunikationsvæsenets tidligste barndom var en ny bro en ting af

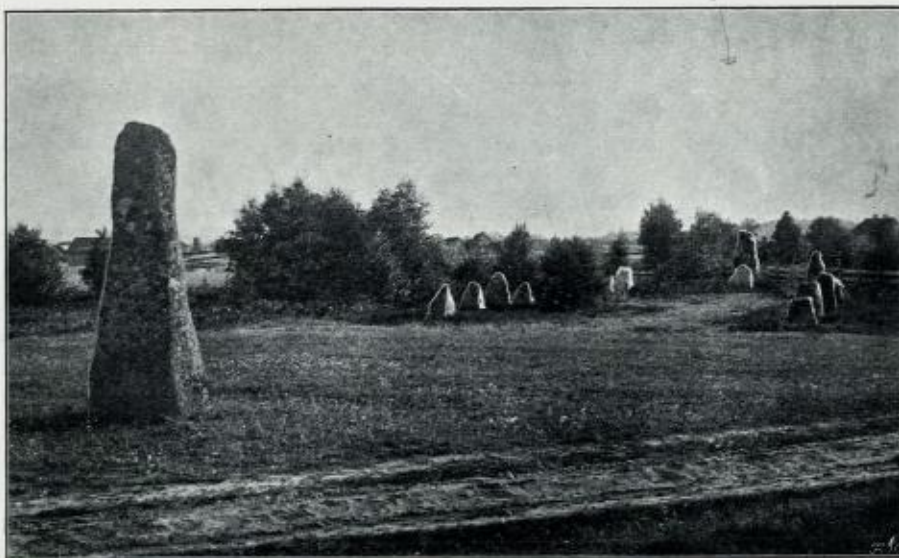

Fig. 595. Reiste stene i skibsform. Elgesem i Sandehæred, Jarlsb. Mange stene mangler nu. Efter fotografi i Fortidsforeningens Vestfoldske filials arkiv. Ved dr. A. Augestad.

Alle de omtalte indskrifter tilhører den ældre jernalders senere del. En af de smukkeste runestene fra vikingetiden er afbildet i fig. 601. Den er nu reist i Bergens museums runehal, men har oprindelig staaet paa Gimsø i Lofoten og er den nordligste runesten, man kjender. Indskriften er nu meget forvitret og vanskelig at tyde. Til vikingetiden hører ogsaa en nu forsvunden sten, som engang fandtes paa Hønen i Norderhov paa Ringerike, men i senere tid forgjæves er eftersøgt. Den er mærkelig, fordi der, ifølge prof. Bugges tolkning af en ældre aftegning, omtales en færd paa ishavet og nævnes Vinland, den tidligst opdagede del af Amerika.

Men saadanne oplysninger af større interesse er sjældne i disse korte mindeskrifter. I regelen nævnes kun den døde ved navn tillige med den eller dem som reiste mindesmærket. Paa en sten ved Vangs kirke i Valdres staar der saaledes: „Gaases sønner reiste denne sten efter Gunnar, sin broder“.

Nogle stene er smykket med ornamenter eller med billedlige fremstillinger. En af de smukkeste er stenen fra

den største betydning, og saadanne eller andre lignende almenyttige arbejder blev altsaa undertiden udført for at hædre den dodes minde. Her kommer endnu det mærkelige til, at stenen er reist og det nyttige arbeide udført af en kvinde og til minde om en kvinde. Men det var heller ikke nogen vanlig kvinde, det gjaldt. Allerede i ung alder var hun bekjendt som den flinkeste i kvindeligt haandarbeide paa hele Hadeland i sin tid. Det hele mindesmærke er baade til form og indhold et af de vakreste og mest tiltalende, som kan opvises fra saa gammel tid, som det ellefte aarhundrede. Stenen staar nu reist i Historisk museum ved indgangen til universitetets oldsagsamling, som en værdig indledning til de sale, hvor fremforalt produkterne af det norske folks hjemlige flid og daglige arbeide gennem alle oldtidens tidsrum skal fremvises.

Der er endnu flere andre slags mindesmærker, som burde nævnes. Men ikke alle er sikkert forklarede, og de forekommer mere sjældne. Nogenlunde hyppige er dog et slags volde i udtrukken hestekoform, som pleier

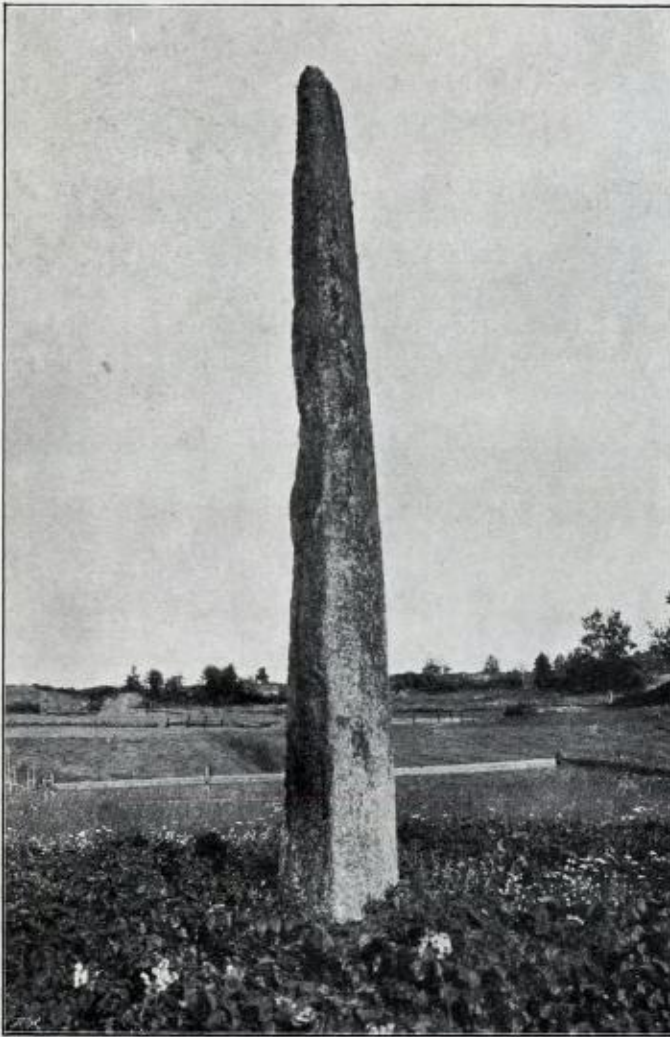

Fig. 596. Bautasten, $7\frac{1}{2}$ alen høj, ved Hasle i Tjølling, Jarlsb. Kaldes nu „Halvdan Hvitbeins bautasten“. Efter fot. i det Vestfoldske arkiv, ved dr. A. Augestad.

at kaldes „baadstøer“ og opfattes som gamle oplagssteder for fartøier. I flere af dem er der dog fundet begravelser. En anden slags voldlignende oldtidslevninger synes at være eiendommelig for Jæderen, hvor mindst tre saadanne er kjendt. Det er temmelig brede, men ikke synderlig høie volde, som indeslutter en ovalformet plads. Tversover voldene gaar forhøininger, som ligner smaa langhauger. Ogsaa i et par af disse eiendommelige mindesmærker er der fundet grave, skjønt deres udseende nærmest leder tanken hen paa en forsamlingsplads, hov eller lignende. En af dem har en interessant beliggenhed. Den findes paa jevn, flad mark, omgivet af en hel samling af lave gravhauger.

En vei, som godt kan være gammel, leder op paa en bakke tæt indtil, hvor der ligeledes ligger hauger, men ogsaa grundvolde til gamle bygninger. Det hele er vistnok rester af en gammel gaard med dens begravelsesplads (og offersted?)

Lignende grundvolde til forlængst forladte huse findes paa mange steder paa Jæderen. De ligner nu lave volde af rektangulær form og forekommer i regelen flere indtil hverandre. Antagelig er voldene rester af meget lave ydermure, hvorover et høit tag har været reist. Det er vanskeligt at bestemme deres tid, da fund sjælden er fremkommet fra saadanne steder. Nogle kan muligens være yngre, men det er sandsynligt at mesteparten er saa gamle som fra den ældre jernalder. Et guldfund, hvis alder der er grund til at sætte til tiden omkring aar 400, er fremkommet ved lignende hustomter under saadanne forhold, at husene sandsynligvis er ældre eller ialfald sikkert ikke yngre end fundet.

Tilsidst skal vi ogsaa nævne de s.k. bygdeborge, som ikke sjelden forekommer i de fleste dele af landet. Det er simple befæstninger, opførte i ufredstider for at berede bygdens folk et sikkert tilhold. En fjeldknaus eller kolle, hvor flere sider af naturen er bratte og utilgængelige, blev beskyttet paa de tilgængelige steder ved et slags enkle volde af sammenkastede eller opstablede stene. Fig. 604 giver en antydning om udseendet. Man antager at de fleste af disse borge tilhører vikingetiden og dette er sandsynligt, skjønt ingen fund foreligger, som sikkert kan bestemme deres tid.

Fig. 597. Bautasten, omgivet af stenkredse, ved Mortensnes i Nesseby ved Varangerfjorden. Efter A. G. Nordvi.

Fig. 598. Hauger ved stranden. Kvassei i Ogne, Jæderen. Efter fotografi af forf.

VIII.

Fortidsmindernes bevaring. Lovbeskyttelse.

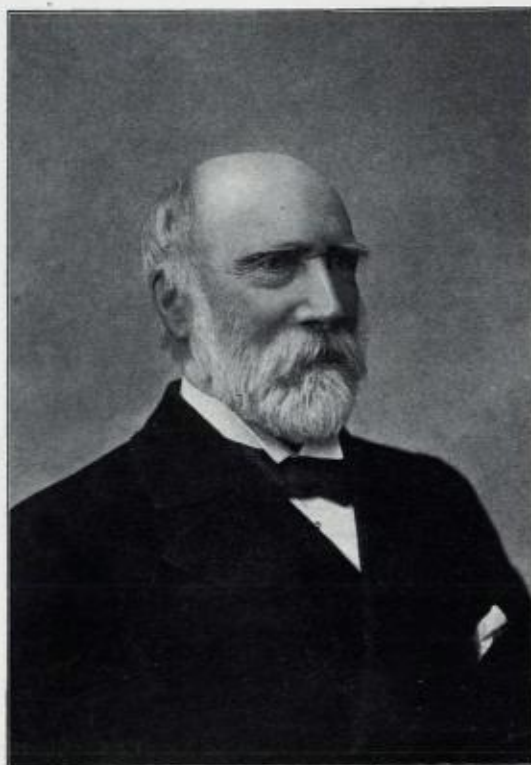
Med kjærlighed og ærefrygt høver det at behandle minderne fra fortiden. De mindesmærker, som man i oldtiden med møie og omkostning har sat over sine døde, bør være fredet til den seneste eftertid. Mod dette uskrevne bud er der dog desværre syndet længe og ofte. Slemmest har pengebegjærligheden været. Man bildte sig ind, at der i oldtiden altid blev lagt kostbarheder ned i gravene, og derfor er mangan vakker haug eller røis blevet skammelig opreven, fordi der var en eller anden, som vilde berige sig ved forfædrenes gravgods. I regelen blev han skuffet, thi sjælden har man noget pengeudbytte af det ikke altid lette arbejde at aabne en haug. Men mindet er ødelagt for alle tider til ubodelig skade og uden nytte for nogen.

En anden sag er det med de udgravninger, som videnskaben foretager. De er berettiget, thi vi har ret til at skaffe os viden om vor oldtid, og denne viden kan kun faaes ved undersøgelse af oldtidslevningerne. Men det er med hensyn og kjærlighed forskeren gaar frem. Han kjender ansvaret og det alvorlige i den slags

arbejder. Han søger heller ikke guld men kundskab, og han blir ikke skuffet. Han finder hvad han søger, selv om det ikke netop resulterer i haandgribelige ting.

Paa den anden side er det klart, at vor tids krav gaar fremfor alt. Fremskridt og udvikling maa ikke hindres af hensyn til gamle minder. Et folk kan ikke bevare alt, ikke engang alt det vigtigste, fra forgangen tid. Det maa falde, til fordel for den levende slægt og for fremtiden. Men saa meget kan man sørge for, at intet skades eller fjernes, uden at det virkelig er paakrævet og naar det da fjernes, at det desforinden blir udnyttet for vor videnskab.

Heldigvis er der nylig ved lovbestemmelse sørget for alt dette. Ogsaa i denne retning har aaret 1905 været et mærkeaar. Ifølge lov af 13 juli 1905 maa ingen fortidslevning fra ældre tid tages væk, selv ikke af eiermanden til den jord, hvor den ligger, forinden det er meldt og tilladelse given. Og gives tilladelsen, hvad der rimeligvis vil ske overalt, hvor det gjælder virkelig forbedring af jorden eller andet nyttigt arbejde, medmindre fortidslevningen skulde være særlig betydningsfuld, saa vil der blive sørget for en un-

Antikvar N. Nicolaysen.

Fig. 600. Fremsiden af Tunestenen, med indskrift i ældre runer. Smaal.

Fig. 601. Gimsøstenen med indskrift i yngre runer. Fra Sande i Gimsø, Lofoten, nu i Bergens museum.

dersøgelse, forinden mindesmærket fjernes. Lovbestemmelsen hviler paa den berettigede opfatning, at alt hvad der vedkommer og kan oplyse landets oldtid, det kan ikke uden videre disponeres af jordens nuværende, mere tilfældige eiermand, men land og folk har der ogsaa sin interesse at varetage og sin del deri.

Dette var i tidligere lovbestemmelser ganske materialistisk udtrykt derved, at det offentlige var eier af en tredjepart af værdien for jordfund fra oldtiden. Denne ret er nu opgivet og lovens inderste mening har faaet et udtryk, som mere svarer til de interesser, staten kan have i den slags ting. Nu er alt dette stillet under statens beskyttelse.

Enhver, som tænker nærmere over dette, vil glæde sig ved denne beskyttelse. I enhver bygd er det nu let for alle, som nærer interesse for bygdens fortid, at bidrage sit til, at intet ødelægges. Og efterhvert, som lovens klare ord blir kjendt udover landet, vil der sikkert ikke trænges nogen politiofsigt over en saa selvklar ting som den, at haugerne og røiserne, bautastenenene og alle de andre minder skal ligge i fred, og kun røres, hvis jordens dyrkning og forbedring kræver det, eller hvis videnskaben tiltrænger det. Og i begge tilfælder forsvinder mindesmærket ikke uden spor. Hvad det kan lære os, det blir reddet.

I tidligere dage havde man ingen tanke paa at grave ud haugerne. Den tids oldforskning havde ingen anelse om, hvad der ad den vei kunde vindes. Nu er forholdet blevet det modsatte. Man hører nu ikke sjælden klager over at der ligger hauger igjen som ikke er udgravet, og det opfattes undertiden som en forsømmelse af videnskaben. Men dette er aldeles uberettiget og urigtigt. Vi har vistnok seet, at videnskaben stadig trænger til at foretage saadanne udgravninger.

Men den trænger aldeles ikke til at grave ud hver eneste haug, selv om dette var muligt. Videnskaben bør her være hensynsfuld. Bare at grave væk, hvorhelst der ligger vakre, urørte hauger, er aldeles ikke

passende eller nødvendigt. Visse tidsrum er allerede godt kjendt, visse bygder ligesaa. Man bør arbeide efter en fornuftig plan, søge efter den kundskab som endnu mangler, og spare overalt hvor der kan spares.

Der er den lighed med naturvidenskaben, at materialet for forskningen ødelægges ved undersøgelsen. Et dissekeret sødyr blir ved dissektionen ødelagt og en udgravet haug er færdig for altid. Men der er den ulighed, at naturvidenskaben har materiale nok og derfor kan dissekere uden bekymring. Men af oldtidsminder er der ikke nok i den forstand. Med dem er det nødvendigt at være sparsom, baade af hensyn til fremtidens forskning, som vistnok vil have bedre hjælpemidler og muligheder end vi til at udnytte undersøgelsen, og af hensyn til den agtelse som fædrenes minder naturlig kræver. Kunde vor trang til viden om vor fortid tilfredsstilles paa anden maade, da maatte enhver oldtidsgrav faa ligge uforstyrret i fred.

* * *

Ved kongelig resolution af 30. juni 1906 er de i loven omtalte rettigheder og forpligtelser overdraget til visse museer. For disse bestemmelser redegjøres der i et cirkulære, udfærdiget af kirke- og undervisningsdepartementet, som tillige sammenfatter lovens vigtigste bestemmelser i en kortfattet oversigt. Dette cirkulære er af følgende lydelse:

Almenhedens opmærksomhed henledes paa, at ved lov af 13. juli 1905 er faste fortidslevninger fra oldtiden og middelalderen fredede og maa hverken af grundens eier eller bruger eller andre paa nogen som helst maade ødelægges, beskadiges, forandres, forstyrres eller flyttes uden i henhold til speciel bemyndigelse eller meddelt tilladelse. At grave i gamle gravhauger eller gravrøser er saaledes forbudt.

Ønsker en grundeier eller bruger til udnyttelse af grunden at foretage arbejder, hvorved nogen paa eiendommen værende fortidslevning udsæt-

Fig. 602. Dynnastenen, med indskrift i yngre runer og billedfremstillinger. Fra Dynna i Gran paa Hadeland, nu i Historisk museum i Kristiania.

tes for forstyrrelse, eller ønsker han at træffe nogen anden forføining med fortidslevningen (f. eks. sælge den til nedtagelse og opsættelse i et museum), har han derom at gøre anmeldelse til vedkommende lensmand og i byerne til politiet med nærmere oplysning om fortidslevningen og med forklaring af, hvilke arbejder han ønsker at foretage. Han vil derpaa saa snart som muligt erholde svar om, hvorvidt arbeidet kan tillades udført og i tilfælde paa hvilke vilkaar. Er han misfornøiet med afgjørelsen, der for faste fortidslevninger fra middelalderen træffes af Foreningen til norske fortidsmindesmerkens bevaring og for andre faste fortidslevninger af vedkommende berettigede museum i distriktet (jfr. neden-

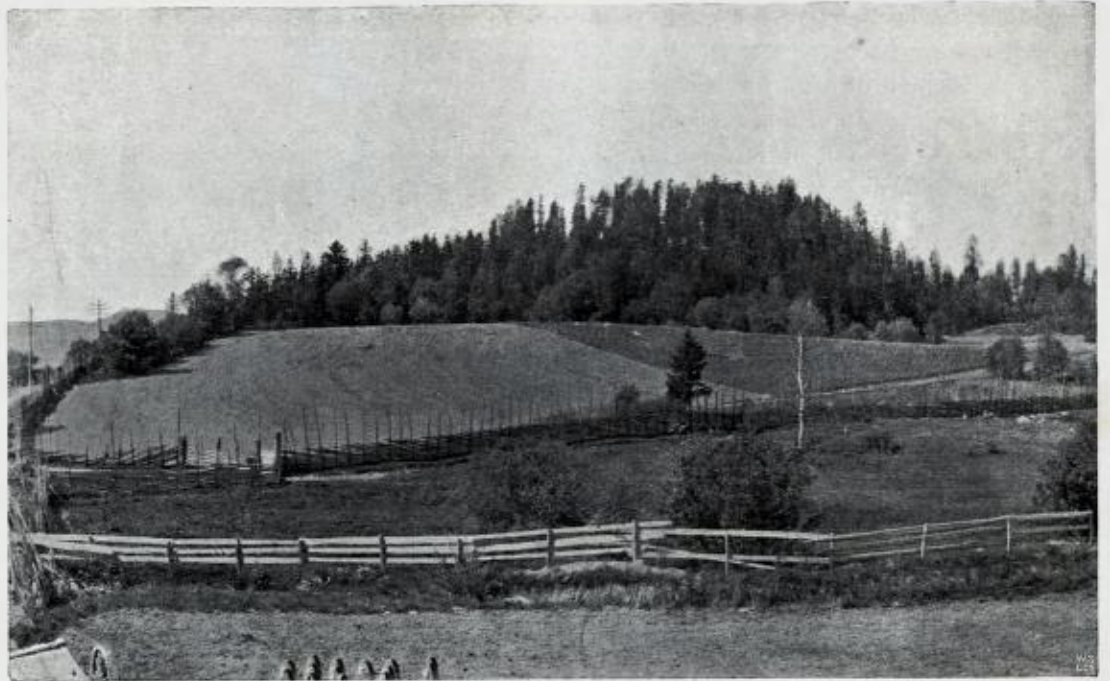

Fig. 603. Bygdeborgen paa Stenshøiden. Situationsbillede fra syd. Efter Reinert Svendsen.

for), kan han indanke sagen for kirke departementet og dets afgjørelse igjen for kongen.

Hvis grundens eier eller bruger under udnyttelse af grunden paatræffer faste fortidslevninger, hvortil han tidligere intet kjendskab har havt, skal fundet uopholdelig anmeldes for lensmanden (i byerne politiet), og arbeidet stanses, forsaavidt fortidslevningen derved berøres, indtil Fortidsmindesmerkeforeningens eller vedkommende museums afgjørelse indtræffer. Kræves der til fortidslevningens bevarelse foranstaltninger, som medfører ulempe, tab eller skade for eier eller bruger, tilkommer der ham erstatning efter mindelig overenskomst eller i mangel heraf efter skjøn.

Forøvrigt har Foreningen til norske fortidsmindesmerkens bevaring samt vedkommende berettigede Museum ret til efter varsel til grundens eier eller bruger at foretage enhver til vedligehold eller undersøgelse af en fast fortidslevning sigtende foranstaltning, dog saaledes, at enhver skade, som herved maatte paaføres jordens eier eller bruger, skal erstattes ham.

Med hensyn til løse fortidslevninger bestemmer loven, at enhver som i jord, vand, gamle bygninger eller andet sted finder gjenstande fra oldtiden eller middelalderen, saasom mynter, vaaben, redskaber, bohavc, prydelser, baade, skibsskrog eller dele deraf, stene med indskrifter eller billeder, er forpligtet til straks at melde fundet. Anmeldelsen sker enten til vedkommende lensmand (i byerne politiet) eller til det museum, der i henhold til kgl. resol. af 30. juni

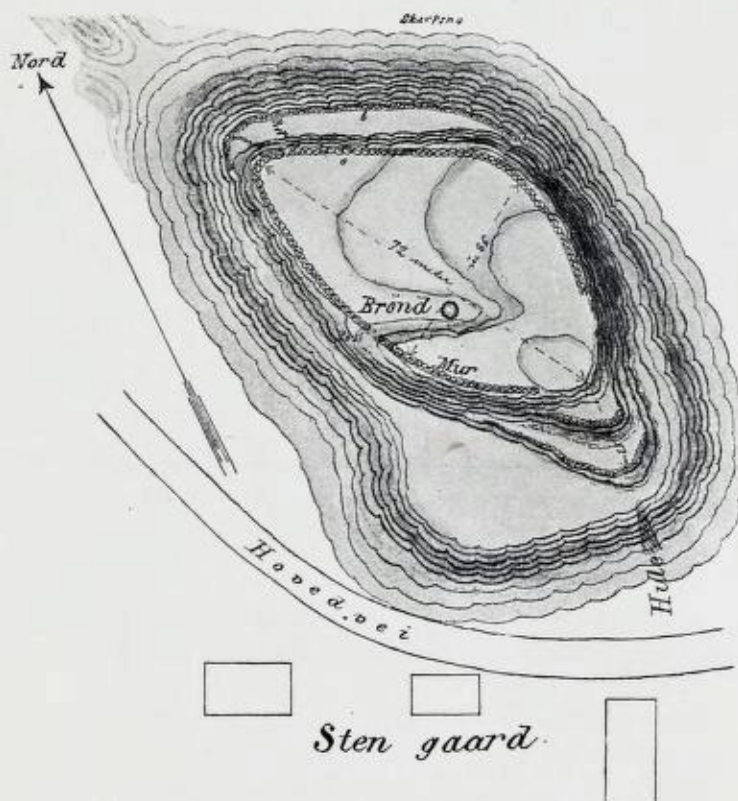

Fig. 604. Bygdeborg paa Stenshøiden i Ringsaker, Hed. Kart af C. Øvre.

d. a. er overdraget de i loven hjemlede rettigheder og funktioner.

Disse museer er:

i Kristiania og Hamar stifter samt i Bratsberg, Nedenes og Lister og Mandals amter Universitetets oldsags-samling.

i Stavanger amt Stavanger museum og Bergens museum, i Bergens stift Bergens museum,

i Trondhjems stift samt i Søndre og Nordre Helgeland med undtagelse af prestegjældene Melø, Rødø og Lurø Videnskabselskabet i Trondhjem,

i resten af Nordlands amt samt i Tromsø og Finmarkens amter Tromsø museum.

Gjør vedkommende museum sin ret til fundet gjældende, erholder finderer og vedkommende grundeier en godtgørelse, som for hver af dem skal udgjøre en halvdel af fundets metalværdi, forsaavidt fundet er af guld eller sølv, med et passende tillæg, dog mindst 10 %. Er fundet ikke af guld eller sølv, fastsættes godtgørelsen i mangel af mindelig overenskomst med bindende virkning af amtmanden. Har finderer undladt at melde fundet, eller har han eller grundeieren paa nogen anden maade handlet retsstridig med hensyn til fundet, bortfalder deres krav paa nogen godtgørelse.

Løse fortidslevninger fra Norges oldtid eller middelalder maa ikke udføres af landet uden kirke- og undervisningsdepartementets samtykke.

Den, som overtræder loven om fredning og bevaring af fortidslevninger eller medvirker dertil, straffes med bøder fra kr. 1 til kr. 5000, hvorhos vedkommende gjenstande eller deres værdi kan inddrages hos den skyldige.

* * *

Ifølge lovens § 2 regnes som faste fortidslevninger:

- a. Oldtidsgrave af ethvert slags, over eller under flad mark, saasom gravhauger, gravrøser, gravkamre, stenlægninger og stensætninger af rund, oval, firkantet, trekantet eller anden form („tingpladser“ etc.); voldformede grave (de saakaldte „skibsnøster“ eller „baad-støer“).

Fig. 605. Avalsnes, Stav.

- b. Oldtids- og middelalderske mindesmerker, bautastene, kors, varder og lignende.
- c. Indskrifter og figurfremstillinger af ethvert slags fra oldtid og middelalder paa stene eller fast fjeld eller paa andet til stedet bundet materiale, som helleristninger, runeindskrifter, billedstene, indskrifter med majuskler, minuskler („munkebogstaver“) etc.
- d. Oldtids- og middelalderske boliger eller bygninger af ethvert slags, som ikke ved lovens ikrafttræden eies og bruges af private, samt grundmure eller andre levninger af bygninger fra nævnte tid.
- e. Bosteder, køkkenmøddinger, verkstedpladser og andre levninger efter menneskelig virksomhed eller ophold i forhistorisk tid.
- f. Befæstninger fra oldtid eller middelalder, som mure eller volde, „bygdeborge“ o. lign. eller levninger deraf.
- g. Andre til stedet bundne levninger af ethvert slags, der rimelig kan antages at skrive sig fra oldtid og middelalder og at have interesse for kjendskabet til landets ældre kulturhistorie.

De under *d* og *f* omtalte boliger, bygninger og befæstninger, som skriver sig fra middelalderen, behandles af Fortidsforeningen i Kristiania og dens filialer, alt det øvrige af de ovenfor nævnte Museer.

* * *

Ved disse lovbestemmelser er en længe ønsket beskyttelse givet for oldtidsminderne, en beskyttelse, som allerede har vakt glæde inden landet og tiltrukket sig anerkjendende opmærksomhed i udlandet.

Den værdifuldeste beskyttelse ligger dog i den varme interesse for oldtidens efterladenskaber, som længe har eksisteret hos bygdernes bedste mænd og kvinder, og som sikkert vil udbrede sig efterhvert som videnskaben om vor ældste kultur spredes i alt videre lag, tillige med forstaaelse af, at oldsagerne bør samles i museerne for at kunne komme til nytte og give forøget kundskab om Norges oldtid.

Naar Norsk folkemuseum har turdet gaa i gang med den økonomisk seet ikke ganske lette opgave at udgive et verk som foranstaaende, skyldes det den heldige omstændighed, at amtmanden i Akershus og politimesteren i Aker med velvillig imødekommehed har tilladt afholdelsen af et industrilotteri. Dettets plan omfatter nemlig et bestemt antal ekstragevinster. De betydelige midler, som var forudsat at ville medgaa til disse, og som i vort land sjelden vil staa til et museums forføining, fandt styrelsen da at burde benytte som økonomisk grundlag for udgivelsen af et større kulturhistorisk billedverk. Styrelsen havde hertil dobbelt grund. Lotteriet blev foruden at være en uundværlig økonomisk støtte for museet paa denne maade tillige et virksomt middel i arbeidet for en af museets hovedopgaver: til vort folk at bringe kundskab om fortidens liv og udvikling i Norge. Samtidig troede man, at en literær gevinst som nærværende, vilde være vinderne kjærkommen.

Disse ord, hvormed styrelsen indledede sin efterskrift til „Gammel norsk kulturs“ første bind, gjælder nu som da, idet tilladelsen til at afholde et lotteri atter har givet museet anledning til at udgive et bind af denne serie. Vanskeligheden ved saavidt hurtig at lade et nyt verk følge blev overvunden ved, at professor G. Gustafson, trods den korte tid og sit store arbeide med bearbejdelsen af Osebergfundet, lod sig bevæge til at give nærværende fremstilling af Norges oldtid. For denne imødekommehed har jeg herved den ære at bringe professoren museets erkjendtlige tak. Visselig vil ogsaa almenheden være professoren taknemlig, fordi han trods de nævnte vanskeligheder ikke vilde lade denne anledning unyttet til at give os den første, større sammenhængende fremstilling af vor oldtid.

Bogens sidste ark, fundkarterne, er et efterladt arbeide af vor afdøde, utrættelige forsker, professor O. Rygh, og er bragt à jour af amanuensis G. Mørch. Til billederne er anvendt omkring trehundrede og otti af clichéerne til O. Rygh's Norske oldsager, hvilke kontraktmæssig er stillet til forføining af Alb. Cammermeyer's Forlag, medens opimod et hundrede er udlånt af Bergens Museum, Foreningen til norske fortidsminde-mærkers bevaring, Kgl. Vitterhets historie og antiqvitets akademien i Stockholm, en velvilje, hvorfor jeg har at fremføre museets bedste tak.

Norsk folkemuseum, Bygdø i september 1906.

HANS AALL

